

TEMA

Unatoč
svemu!

5-6

Rafael Alberti
Paul de Brancion
Guillaume Métayer
Jean-Luc Raharimanana
Suzana Kos
Senko Karuza
Miroslav Mićanović
Slavko Jendričko
Selma Sarajlić Kanazir
Goran Rem
Katarina Sarić
Franjo Nagulov
Ivica Prtenjača
Matej Opolcer
Ivan Koprić
Peter Tomaž Dobrila
Vita Meštrović
Ivana Vukićević
Stefan Stanojević
i još 35 autora

TEMA BROJA

Prilozi za DOSSIER QUORUM

INTERVJU

Damir Šodan
Kuhamo se u
globalnom loncu
kao žabe

Uvod u traganje Radionica
književnog prevodenja:

Tracy K. Smith, Louise Glück,
Maggie Smith, Neil Hilborn,
Raymond Antrobus, Richard
Siken, Naomi Shihab Nye,
Warsan Shire

književnost-kultura-kontekst

godina XVII 5-6/ rujan-prosinac 2020.
ISSN 1334-6466 cijena 100,00 kn

ISSN 1334-6466

9 771334 646004

Fotografije: Adrijana Vidić

AUTOBUS
ZA
TRNAVU

SANJA
BAKOVIĆ

SENKO
KARUZA

NESTAJANJE

**SANJA BAKOVIĆ:
AUTOBUS ZA TRNAVU**

Autentičan poetski govor Sanje Baković obilježen je jezičnom kolokvijalnošću, spontanošću i ritmičnošću, skladom između sadržaja i izraza, dihotomijom sakralnog i profanog, pojedinačnog i kolektivnog, lokalnog i globalnog

(Nada Topić)

**SENKO KARUZA:
NESTAJANJE**

Knjiga pjesama Senka Karuze Nestajanje na domišljen i (samo)ironičan način govori o gubitku izmišljenog svijeta, čije tragove, ostatke i znakove pronalazi na putovanjima, u raspravama sa sobom i sa svojim.

(M. Mićanović)

KNJIŽEVNOST-KULTURA-KONTEKST
godina XVII 5–6 rujan–prosinac 2020.
Cijena 100,00 kn / 15 €

Izdavač:

Centar za knjigu
HR-10000 Zagreb, Kordunska 5
e-mail: tema@czk.hr, bc@czk.hr
tel: +385 1 481 3022
fax: +385 1 481 3323

Prodaja:

www.meandar.hr, prodaja@meandar.hr,
+385 1 481 30 22

Uređuju:

Sanja Baković
Mehmed Begić (Santo Domingo)
Alida Bremer (Münster)
Ursula Burger
Marija Dejanović
Senko Karuza (Komiža)
Vladimir Kopicl (Novi Sad)
Lea Kovács
Semezdin Mehmedinović (Sarajevo)
Miroslav Mićanović
Vanda Mikšić
Brankica Radić (Pariz)
Tanja Radović
Aleš Šteger (Ljubljana)
Dragan Velikić (Beograd)

Glavni urednik: Branko Čegec

Design: Božidarka Brnas, Bestias

Fotografije: © Adrijana Vidić

Slog: KaramanDesign

Tisak: KikaGraf

Godišnja pretplata:

Za pojedince: 260 kn
Za pravne osobe: 300 kn
Za studente: 200 kn

Uplate na račun Centra za knjigu
Raiffeisen banka HR1024840081105527308
s naznakom:

Godišnja pretplata na časopis TEMA

Godišnja pretplata za inozemstvo:
40 € / 50 \$ na račun Centra za knjigu
IBAN: HR1024840081105527308
SWIFT: RZBHRX

Cjenik oglasnog prostora:

Zadnja stranica korica: 1.000,00 kn
Unutarnja stranica korica (1/1 u boji): 700,00 kn
Unutarnje stranice (1/1 crno–bijela): 500,00 kn
Unutarnje stranice (1/2 crno–bijela): 350,00 kn

Časopis izlazi uz potporu
Ministarstva kulture Republike Hrvatske

ISSN 1334-6466

Tiskano u Hrvatskoj
Zagreb 2020.

3

Editorial

Quorum: *Post scriptum* (B. Čegec)

5

Intervju

Damir Šodan: *Kuhamo se u globalnom
loncu kao žabe*

17

Atelier Fritz

Damir Šodan: *Ménage à trois*

23

Rafael Alberti: *O anđelima*

29

Paul de Brancion: *Moja Mor je mrtva*

35

Dno i naopako

Branko Čegec: *X-Files*

39

Atelier Fritz

Guillaume Métayer: *Pozitivne ruke*

44

Jean-Luc Raharimanana: *Fahavalo*

47

Senko Karuza: *Legende morske*

50

Slike i sl.

Miroslav Mićanović:

Projekt: ZATVORENO

53

Atelier Fritz

Suzana Kos: *Dante*

57

Slavko Jendričko: *Inicijacije*

63

Selma Sarajlić Kanazir: *Road king*

65

Goran Rem: *Obred velikog šljama*

71

Katarina Sarić:

Kapital i njegov manifest

78

p(o)gled

Guillaume Métayer:

Babilonski bumerag

86

Atelier Kosovel

Uvod u traganje

(Radionica književnog prevođenja 2)

98

p(o)gled

Franjo Nagulov: *Zašto šutimo?*

106

Atelier Fritz

Ivica Prtenjača: *Udari vjetra s juga*

111

Matej Opolcer: *Nastaviti niz*

114

Ivan Koprić: *Sinajske polemike*

120

(p)ogled

Peter Tomaž Dobrila:

Divna nova istina

127

Atelier Fritz

Vita Meštrović:

Liz Taylor se sretno zaljubila

132

Ivana Vukićević: *(de)generacijski jaz(z)*

137

Stefan Stanojević: *Revolucija*

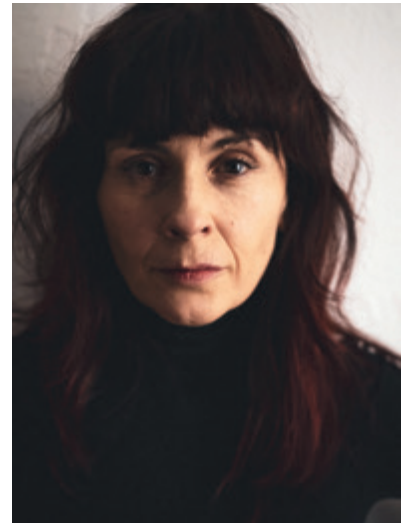
141	TEMA: Prilozi za Dossier Quorum
142	Miroslav Mićanović: <i>Između povijesti i odustajanja</i>
143	Branko Čegec: <i>Što se nazire u zamagljenu retrovizoru?</i>
147	Pero Kvesić: <i>Pokretač</i>
150	Tvrtko Vuković: <i>Quorumaši</i>
155	Nikola Petković: <i>Jesmo li imali kvorum?</i>
157	Edo Popović: <i>Nesigurna sjećanja i pouzdane usporedbe</i>
159	Goran Rem: <i>Časopis i projekt Quorum...</i>
162	Julijana Matanović: <i>Ljubav u doba Quoruma</i>
165	Zvonko Maković: <i>Projekt Quorum (bili su to divni dani)</i>
169	Branko Maleš: <i>Časopis koji se očekivao</i>
170	Mate Bašić: <i>Sanjam svoje frendove u suptropskim noćima</i>
172	Miloš Đurđević: <i>Povodom Quoruma, još jednom</i>
175	Senko Karuza: <i>Kultura kao čežnja</i>
177	Zoran Ferić: <i>Quorum je precizno ocrtavao naše duše</i>

179	Đurđa Otržan: <i>Nadilaženje suvremenosti</i>
181	Brankica Radić: <i>Quorum me formirao</i>
183	Velibor Čolić: <i>Ali magla je ostala tu kako i treba</i>
185	Helena Sablić Tomić: <i>Žene nisu lignje</i>
191	Zvonko Kovač: <i>Jedini uspjeti generacijski časopis nakon Krugova i Razloga</i>
195	Ivica Župan: <i>Quorum</i>
197	Vladimir Kopicl: <i>Gde je tu moje mesto</i>
200	Ottó Fenyvesi: <i>Automatski o časopisu Quorum</i> (Prevela Lea Kovács)
203	Vesna Biga: <i>O zaobiđenim putovima, tragovima, o nezgodnom</i>
205	Neven Ušumović: <i>Quorum u Subotici</i>
207	Damir Šodan: <i>Quorumov postmodernistički (po)etički pluralizam</i>
209	Stipe Grgas: <i>Strategija otvorenosti</i>
210	Marko Pogačar: <i>Nešto propuštam?</i>
213	Čitaonica
	Branko Maleš: <i>Samoća kao događajni fond</i> (Katja Grcić: <i>Pisma Ziti</i>)
215	Nikola Živanović: <i>Razlog ujedinjenja</i> (Miroslav Kirin: <i>Lirka</i>)

217	Mirko Božić: <i>Između trubadura i filozofa</i> (Tonko Maroević: <i>Kazalo</i>)
220	Branko Maleš: <i>Povratak starog smisla i konstrukcija novih motiva</i> (Ervin Jahić: <i>Strah je naručitelj mjere</i>)
222	Foto-atelier Adrijana Vidić: <i>Sudnji don</i>

Diskretno oko promatrača

“Jedna slika vrijedi kao tisuću riječi”, kažu. Kad bismo pokušali opisati fotografije Adrijane Vidić, jamačno se ne bismo morali toliko raspričati. Njezin je kadar sažet, često u njemu dominira diskretnan detalj koji djeluje kao tihi mig ili prigušen osmijeh. Zatim, nijedna od tih tisuću riječi kojima slika progovara ne mora biti istinita. U autoričinu pogledu razabire se naprotiv dokumentaristički pristup lišen svake tendencioznosti. Njegova uvjerljivost proizlazi iz prepoznatljivosti zabilježene svakodnevice. (D. K.)

ADRIJANA VIDIĆ (Čapljina, BiH, 1979.) živi u Zadru, gdje na sveučilištu predaje rusku književnost. Fotografijom bilježi svakodnevnu zaokupljenost karakterima ljudi, životinja i grada, vremenom, promjenama i raznim iščašenjima.

© Vanda Mikšić

Quorum: *post scriptum*

Stjecajem okolnosti dvobroj koji sam planirao za kraj 2020. pojavljuje se sada kao most među godinama, prijelaz iz nelagode prošlosti u opreznu nadu nešto ljepše budućnosti, iako ništa ne ide u prilog toj projekciji. Ali ne smijemo tonuti u globalnu provaliju anksioznosti: sada kada je mnogo toga loše, lošije od najglupljih scenarija s kojima smo se imali prilike susresti, mi moramo biti dobri. Nakon nekoliko “trobrojnih” godina, ponovno se unutar istog godišta pojavljujemo s trećim sveskom, u nikad gorjoj financijskoj situaciji, dokazujući da svako razaranje jača bedeme našeg mazohizma i da smo potpuno svjesni kamo nas takva projekcija vodi, ali da, dok postoji i najtanja nit za koju se možemo uhvatiti, nećemo lako odustati.

Atipična je tema u ovom broju: u jednom časopisu pojavljuje se svojevrsni *post scriptum*, koji nipošto nije želio biti nekrolog, jednom drugom časopisu, časopisu koji je obilježio mnogo autora, ne samo pisaca jedne neformalne generacije, nego i njihove intergeneracijske konekcije u svim smjerovima: prema prošlosti i prema budućnosti, prema modernizmu i avangardi, ali i prema dominantnom, gotovo linearnom tradicijskom toku i njegovim “postmodernim” “presvlačenjima” i renovacijama.

Da se uspio održati, časopis *Quorum* ove bi godine navršio trideset i pet godina manje-više kontinuiranog izlaženja. U tih trideset i pet godina nismo se suviše bavili simboličnim

obljetničarenjima, nismo prikupljali i arhivirali memorabilije, osim golih svezaka časopisa vrlo je malo nekog “dokumentarnog” materijala; ako nešto i postoji, to je sada u nepoznatim ladicama, a arhivi “upokojena” *Vjesnika* i slabo pristupačnog HRT-a, u kojima su sigurno postojali vrijedni zapisi, nama su velika nepoznanica.

Ideja ovog “okupljanja” nije bila pisanje hagiografija niti, kako sam spomenuo, nekrologa, nije bila niti simulacija skupa koji bi nastojao pozicionirati časopis u neki povijesni kontekst. U vremenu koje je mnogo toga radikaliziralo, uključujući naše individualne živote, pa tako i živote sudionika, urednika i suradnika časopisa *Quorum*, učinilo mi se, pa sam onda uspio nagovoriti i najdugovječnijeg *Quorum*ova urednika Miroslava Mićanovića, da je krajnji čas za posve osobnu registraciju, ako je moguće i individualnu valorizaciju vremena za nama u svjetlu različitih oblika suradnje na *Quorumovim* stranicama.

Objavljujemo izvorne, nefrizirane, tek elementarno lektori-rane tekstove svih koji su se odazvali, žaleći pritom što neki nama iznimno važni suradnici i suurednici nisu uspjeli, nisu mogli ili nisu željeli napisati svoj prilog. Još više žalimo zbog ljudi do kojih nismo uspjeli doprijeti, uglavnom zbog nepoznatih ili pogrešnih adresa. Treba spomenuti da su neki suradnici odbili sudjelovati u ovom tematu, a neki su, revoltirani tko zna kojom fazom, tko zna kojim redakcijskim potezom u ne tako kratkoj *Quorumovoj* povijesti, objavljivali svoje tekstove na društvenim mrežama, iako bismo ih i mi rado uključili u temat da smo ih kojim slučajem uspjeli dobiti.

Na pitanje o razlozima i ideji ovakvog temata u jednom sam nedavnom intervjuu (*Enklava br. 6*) između ostaloga rekao: *Kako sada stvari stoje, Quorum je jedna završena, ne nužno i dovršena priča. S druge strane, ove je godine prošlo 35 godina od izlaska prvog, inicijalnog broja iz tiska. Miroslavu Mićanoviću i meni, koji smo taj časopis u cijelom tom razdoblju uređivali (ja prvih pet godina, a on kasnije), činilo se da ne bi bilo loše napraviti neku vrstu rekapitulacije, završnog računa, uvida u to koliko časopis još živi i znači, makar i u sjećanjima.*

Branko Čegec

DAMIR ŠODAN

Kuhamo se u globalnom loncu kao žabe

Razgovarao: Miroslav Mićanović

© Tema

DAMIR ŠODAN (Split, 1964), pjesnik, prevoditelj, dramski pisac, urednik, diplomirao je engleski jezik i opću povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Objavio je pjesničke zbirke *Glasovne promjene* (1996), *Srednji svijet* (2001), *Pisma divljem Skitu* (2009), *Café Apollinaire* (2013), *Unutarnji neprijatelj* (2018), *Gavran, Buddha, Yamaha* (2020, u tisku), knjige izabranih dramskih tekstova *Zaštićena zona* (2002) i *Noć dugih svjetala* (2009), te *Drugom stranom*, antologiju suvremene hrvatske "stvarnosne" poezije (2010).

Za dramu *Zaštićena zona* nagrađen je prvom nagradom za ex-Yu dramatičare u Beču (2000), a za burlesku *Chic lit* trećom nagradom na natječaju Marin Držić (2012). U prijevodu je predstavio mnoge sjevernoameričke pjesnike (Charles Simic, Raymond Carver, Charles Bukowski, Richard Brautigan, Leonard Cohen, Frank O'Hara, Brian Turner i dr). Član je uredništava časopisa *Poezija* i *Quorum* (Zagreb), te *www.enklava.rs* (Beograd), poezija mu je prevedena na dvadesetak jezika, a zasebne knjige izabranih pjesama objavio je u Sloveniji, Srbiji i Makedoniji. Među ostalima uvršten je u američku antologiju *New European Poets* (Graywolf Press), francusku *Les Poètes de la Méditerranée* (Gallimard) i britanske *World Record* i *A Hundred Years' War* (Bloodaxe). Član je HDP-a i Hrvatskog centra PEN-a, a sudjelovao je na mnogim međunarodnim književnim skupovima i festivalima, te kao predavač gostovao na Sveučilištu Columbija u New Yorku, i na Koledžu Sierra Nevada, SAD. Dvadesetak godina radio je kao prevoditelj za Ujedinjene narode u Nizozemskoj, a sad je slobodni književnik i književni prevoditelj. Živi u Den Haagu i u Splitu.

Možda griješim, ali imam dojam da je kod nas nakon kratkotrajnog uzleta “stvarnosne” poezije ponovno došlo do reaktualizacije svojevrsnog hipermetaforizma, kao da je maniristički bijeg u zanatski intimizam ili u prostor jezičnih igara idealno utočište pred razmahanim egzibicionizmom svijeta.

MIROSLAV MIĆANOVIĆ: Razgovor za *Temu* trebao je imati nekoliko neposrednih povoda (objavljena knjiga, izbor iz poezije, novi prijevodi...), ali se odvijao na skoro imaginaran način, pitanja kao da se znaju, odgovori kao da se podrazumijevaju! Sustiže li poezija jezikom, temama, načinom objavljivanja uznemirenost vremena, njegove radikalne promjene?

DAMIR ŠODAN: W. H. Auden svojedobno je ustvrdio da poezija “ne čini da se išta desi”. Međutim, poezija je paradoksalno baš u svojoj navodnoj redundantnosti i nedjelotvornosti esencijalna i nezamjenjiva. Ako ni zbog čega drugoga, barem zato jer kao i Prvi amandman jamči slobodu individualnog glasa. I uvijek ima smisla, čak i kad je potpuno nereferentna, hermetična ili programatski naginje “besmislu”. “Uznemirenost vremena”, kako si rekao, jeste s obzirom na situaciju u kojoj se globalno i lokalno nalazimo, rekao bih, eufemizam. Zapadni svijet kakvog znamo od Drugog svjetskog rata naovamo, nedvojbeno ulazi u razdoblje velike nesigurnosti pri čemu su glavne silnice novog preslagivanja opća entropičnost, nihilistični relativizam i zakon čiste sile kojem sve više pribjegava autoritarni kapitalizam. Politički huliganizam, opća “kaubojština” i deregulacija u službi golog profita pretvaraju svijet u servis kapitala, a niže klase u ekonomske galijote, tako da mi se čini da bi možda Nazorov *Veli Jože* (znamo ono “pokle su me prikovali zlizane za ove daski...”) mogao biti danas aktualniji od mnogih suptilnih i introvertiranih suvremenih poetika. S druge strane, nemoguće je iz ljudi silom istiskivati angažman za koji više ni sâmi nismo sigurni što zapravo znači. Možda griješim, ali imam dojam da je kod nas nakon kratkotrajnog uzleta “stvarnosne” poezije ponovno došlo do reaktualizacije svojevrsnog hipermetaforizma, kao da je maniristički bijeg u zanatski intimizam ili u prostor jezičnih igara idealno utočište pred razmahanim egzibicionizmom svijeta. Ali ništa zato, jer se evo Emanuel Vidović, veliki splitski slikar, luminist i interijerist, tijekom Drugog svjetskog rata povukao u kuću i slikao samo mrtvu prirodu. Međutim, čovjeku se danas učini da mrtvilo tih slika rječitije govori o vremenu u kojemu je nastalo negoli recimo neki propagandistički, slobodarski plakat iz tog istog povijesnog razdoblja.

MIĆANOVIĆ: Knjiga pjesama *Unutarnji neprijatelj* objavljena je 2018. – vezuješ li njezino

vrijeme sa svojim prethodnim knjigama pjesama? Nastavlja li se kronološki na lirsko-narativnu liniju pjevanja i pričanja o životnom prostoru, nelagodama, sumnjama i promjenama ili “unutarnje neprijateljstvo” znači i subverziju u odnosu na sve dosada napisano, pročitano?

ŠODAN: “Unutanje neprijateljstvo” signalizira prije svega nesigurnost subjekta, jer kako su nas filozofija i psihoanaliza naučile, naše sebstvo nije monolit, već socijalni konstrukt i trusno područje koje mapiraju i kojim krstare raznorazne i ne uvijek prijateljski raspoložene sile koje se izdaju za naša autentična i “prava” jastva. U tom smo smislu stalno u nekom stanju konfabulacije i unutarnjih (samo)interpretativnih transfera. Naši duševni narativi često se spotiču jedni o druge u želji da se u cijeloj toj Carmini Burani glasova zavede kakav-takav red. Sjetio sam se te famozne “paranoidne” sintagme iz vremena socijalizma kada nas je režim pumpao anksioznošću zbog tih vajnih unutarnjih neprijatelja koji su se nadavali kao hiperaktivni somnambulisti što nikad ne spavaju jer neprestano kao krtice rovare protiv “našeg društva” i sistema. Ali istina je da u biti već duže vremena pokušavam uglavnom pisati “u karakteru” ili u nekoj vrsti dramskog monologa. To je Dorta Jagić dobro detektirala kad je pisala o mojem “neprijatelju” i na tome sam joj baš zahvalan. Iako taj model možemo naći kod Antuna Šoljana i još ponegdje, on nije ni izdaleka detaljnije iscrpljen, osim u slučaju Borisa Dežulovića u endemskoj i po mojem sudu jako važnoj zbirci *Pjesme iz Lore*. U anglosaksonskoj književnosti ta strategija postoji i ima svoj kontinuitet još od viktorijanskog realista, pjesnika i dramatičara Roberta Browninga, pa sve do suvremenog kalifornijskog kantautora Randyja Newmana. Što se tiče stilskih vrludanja i umnažanja subjekta, čini se da je u mojem slučaju u konačnici prije svega riječ o nadgradnji, grananju i razvoju, prije negoli o neprestanom poništavanju očitovanog. Ali na kraju krajeva, princ modernizma Stéphane Mallarmé

pokazao je da pjesnici uvijek zapravo pišu jednu Knjigu. Nadajmo se ne i nepodnošljivo dosadnu.

MICANOVIĆ: Misliš li da je slučajnost što si dobar dio života proveo, provodiš u Spinozinu gradu, ili od tog slučaja tržiš njegovu povijest, pipničarstvo i njezinu okrutnost prema onima koji bi mijenjali svijet, činili ga boljim mjestom negoli on to jest?

ŠODAN: Što se tiče slučajnosti, moram reći da podjednako vjerujem u tomističku slobodnu volju, ali i u moć sudbine, tako da sam u tom pogledu kompatibilist. Znam da odlazeći iz Zagreba nisam iz socioekonomske perspektive imao što izgubiti osim iznajmljenog stana na Barutanskom brijegu sa šporetom na ugalj i kaljevom peći. Cijepao sam tako zorom drva u trošnom unutarnjem dvorištu tih ranih 90-ih, prepuštajući se “budistički” baš kao Gary Snyder (smijeh) “pravom radu”, istodobno se pitajući kamo i kako dalje od tog promočenog panja prekrivenog sivim ratnim snijegom. Snagom pozitivnog mišljenja i djelovanja, hrom sudbine ili pak dobrim vibriranjem u “vorteksu”, kako vele naši suvremeni *new age* magovi, uskoro je iz inozemstva stigla ponuda za posao u prevoditeljskoj struci za koju sam se i školovao, pa sam uzeo “crni kofer i gitaru”, što bi rekao Miki Jevremović (smijeh), i zaputio se u nepoznato. Haag je zapravo dobar za imigrante i apatride koji se ne žele integrirati, a mogu sebi to priuštiti. Autohtoni živalj pušta te da zvjeraš okolo i da sam pritom budeš promatran. To je jedan tihi voajerizam supostojanja koji je meni dugo savršeno odgovarao. Ravnodušnost naspram balkanske pretjerane ostrašćenosti meni se uvijek činila kao dobra opcija. Inače, haaška su gospoda oduvijek voljela udomljavati umjetnike, pa tako postoji poznata zgoda s “profesorom Paulom”, to jest Verlaineom koji se dugo nakon svog masno plaćenog predavanja mogao viđati po gradu u društvu sumnjivih dama i dilera hašiša. Na kraju su velikog simbolista razočarani buržuji maltene

Što se tiče stilskih vrludanja i umnažanja subjekta, čini se da je u mojem slučaju u konačnici prije svega riječ o nadgradnji, grananju i razvoju, prije negoli o neprestanom poništavanju očitovanog. Ali na kraju krajeva, princ modernizma Stéphane Mallarmé pokazao je da pjesnici uvijek zapravo pišu jednu Knjigu. Nadajmo se ne i nepodnošljivo dosadnu.

otjerali motkama; malo karikiram, ali nije daleko od istine. Nadam se da se to neće dogoditi i meni, skromnom i nepoznatom pjesniku s brdovitog Balkana. Spinozina je priča drugačija jer je on ovdje završio iz političkih razloga, tako što je bio ekskomuniciran iz židovske zajednice zbog svojih neortodoksnih ideja. Riječ je o velikoj figuri, humanistu bez premca u vremenu razdrtom općom nesnošljivošću i vjerskim ratovima. Danas protutežu filistarskom i činovničkom duhu grada čini jaka glazbena i kulturna scena. Naravno da *genius loci*, duh mjesta itekako utječe na ono što radimo, inficira nas i prožima, htjeli mi to priznati ili ne. Pogledajmo samo kako djeluju Slavonija i Baranja u djelu Delimira Rešickog. Glede pipničarki kao pipateljica bila povijesne mijene, mogu samo dodati ono što je rekao moj prijatelj makedonski pjesnik Jovica Ivanovski, čiju knjigu sam upravo uredio za tisak u Hrvatskoj: “Tebi ne treba psihijatar, nego karakterna šankERICA!”

MIĆANOVIĆ: *Unutarnji neprijatelj je i nedvoismislena posveta pjesnicima-prijateljima (Isakovski, Debeljak, Šalamun). Što si dijelio s njima? Strast prema jeziku, pisanju, životu, ili je u pitanju razlika, manjak onoga što imamo, manjak koji osjećamo zbog njihova odlaska?*

ŠODAN: Sve su to književna prijateljstva s ljudima koje sam prije svega strašno cijenio. Volio sam njihovu strast prema literaturi, ali i prema životu. I posvećenost kojom su se bacali u naručje poezije, osim toga kako ne osjećati empatiju spram tipova koji su više od pola života proveli u nekovrskom schumannovskom “sanjarenju”. Jer što je drugo poezija nego san zaodjenut u birani jezik. Sva trojica strašno su vjerovali u to što rade i činili su to sjajno, beskompromisno i na svoj način, gotovo bulimično i bez zadržke. A bili su, barem u mojem iskustvu, velikodušni pojedinci, nudili su i bez problema “šerali” svoje teško stečene kontakte, bodrili, surađivali, podupirali... Sa Šalamunom sam, kad smo prvi put sjeli na kavu jednog ljeta na

jednom grčkom otoku gdje smo se upoznali, razgovarao više od četiri sata u komadu. I nakon te inicijalne sesije i tjedan dana intenzivnog druženja pod egejskim suncem, rastali smo se kao stari znanci. Imponiralo mi je da uopće zna tko sam ja, kamoli da ima strpljenja da sluša meandriranja moje ne baš uvijek pitome struje svijesti. S Alešom sam, pak, radio ogroman intervju, koji smo morali prostora radi debelo srezati u *Poeziji*, ali u konačnici je to bio esej i pol od više od trideset stranica, gdje se dotakao svega, obitelji, Amerike, slovenske poezije, Balkana i ekonomsko-političkih prilika u Europskoj Uniji u koju je Hrvatska netom bila ušla. Imao sam dojam kao da mi iz nekog razloga želi prenijeti gotovo sve što zna. Da bi me samo nekoliko mjeseci kasnije Darija Žilić obavijestila da je Debeljak poginuo, i to baš dok sam bio u vlaku za Amsterdam, gdje sam na slavističkom odsjeku Filozofskog fakulteta imao održati predavanje o hrvatskoj poeziji. Na kraju sam svoj istup posvetio Alešu i zainteresirao mnoge prisutne ne samo za hrvatsku, već i za slovensku poeziju. S Isakovskim sam opet dijelio poetički i kozmopolitski svjetonazor, volio sam njegov rockerski gard, a njegova supruga Kalina upravo je otisnula moje izabrane pjesme na makedonskom u izdanju Blesoka. Ali naposljetku, budimo poštene, čovjek bez obzira na sve posvete i plemenite namjere, ovako ili onako uvijek piše o sebi. I najzaguljeniji hermetizam na koncu postaje gradbeni materijal za biografiju. Možda je Neil Young u pravu kada kaže da pjesme ne bi trebalo posvećivati nikome jer tekstovi traju duže nego odnosi među ljudima.

MICANOVIĆ: S obzirom na tvoju svakodnevnu prisutnost i jednako tako dugotrajnu odsutnost iz grada, zavičaja i zemlje, što su tvoja mjerila, koordinate u pisanju? Koji su to glasovi upleteni u tvoju poeziju, od čega bježiš, što te drži, zadržava? Jasno je iz svega da si upoznat s onim što si radio i da tomu možeš odrediti cilj i svrhu, pripadnost i poetiku, znači li to da ti znaš kako će biti pisana i čitana tvoja nova knjiga?

ŠODAN: Nemam u pisanju nikakve unaprijed zadane strategije niti zacrtane koordinate, ali još uvijek osjećam neki eros prema tome što radim, pa se i nemam previše vremena zamarat time kakav će biti odjek onoga što proizvedem. Možda je na snazi obrambeni mehanizam, strah ili bijeg od spoznaje o uzaludnosti cijelog poduhvata, ali ionako ne možemo utjecati na mišljenje drugih, pa je svako investiranje u tom pravcu unaprijed osuđeno na propast. Što se tiče glasova upletenih u poeziju i poetiku, ima ih cijelo "mnoštvo", baš kako je to Walt Whitman sugerirao, a Bob Dylan nedavno ponovno apostrofirao: "I contain multitudes!" Ispada da sam naslovom prve knjige *Glasovne promjene* (1996) zapravo nesvjesno samom sebi zadao dugoročni koncept. To protejsko provlačenje kroz razne subjekte i likove, bilo one iz stvarnog života ili iz svijeta umjetnosti, povijesti i kulture uopće, tek sada nakon četvrt stoljeća kao da biva u potpunosti osviješteno, mada je počelo krajnje spontano. Ono od čega uvijek bježim, jeste pre naglašena jezična zapletenost, nastojim zauzdati slobodni protok označitelja koliko god je to moguće i naprosto "zalijepiti" tekst za neku konkretnu temu, zgodu ili misao. Ne volim "larpurlartizam" takozvane jezične poezije i njezin eskapizam. Mislim da imamo odgovornost prema vremenu u kojemu živimo i samima sebi, koja se sastoji od toga da ne prezamo od hvatanja u koštac s društvenom problematikom. Zato sam i počeo pisati drame, da bih situacijski i karakterno ukazao na stvari koje me smetaju, na nesenzibilnost i glupost koji nas okružuju, a koje na kraju balade kad se zahuktaju, mogu imati katastrofalne posljedice. Postoje opomene s nekih uvažениh mjesta na domaćoj sceni da bi se umjetnost morala vratiti aluzivnosti da se tobože iskupi od vulgarnosti pretjeranog realizma, ali mislim da je to jedna vrlo prozirna linija manjeg otpora, jer kako biti aluzivan u vremenu hiperrealiteta gdje je egzibicionizam postao vodeća društvena vrijednost, a *reality show* tvornica novih javnih idola. Moramo, nažalost, živjeti u ovoj epohi koja nam je dosuđena u svojoj

zastrašujućoj “zanimljivosti”, gotovo potpuno u skladu s onom starom kineskom kletvom.

MIĆANOVIĆ: Srodan si s mnogima, obitavaš u različitim redakcijama, što je za tebe u njima isto, različito?

ŠODAN: Srodan sam, jest, dobro si primijetio, ali hvala bogu nisam ni s kim u rodu, tako da nema straha od incesta (smijeh). Ono što je po mojem dosadašnjem iskustvu isto u raznim redakcijama, jeste naš dobro znani mentalitet, a ono što je različito su razina znanja, estetički kriteriji, pa i idejna (ne)opredijeljenost. Ali da okrenemo malo na zafkanciju, evo da kojim slučajem postoji naš književni “Janaf” i njegov podrum, ja se sigurno ne bih zatekao u njemu, ne zato što ne “volim sve što vole i mladi”, nego zato što me se nitko od moćnika vjerojatno ne bi ni sjetio, a lako je moguće da bih bio i opravdano izočan guleći svog odojka, da se slikovito izrazim, negdje u Nizozemskoj, Arizona, Nikaragvi ili na selu u Dalmatinskoj Zagori. Što se može, jer “čovjek je stil”, kako je davno kazao G. L. L. Buffon.

MIĆANOVIĆ: Poezija, tekst poezije, sve vezano za djelatnost čitanja i pisanja, umnogome određuje tvoj život (ljubavi, prijateljstva, putovanja, užitak ovoga i onoga), ali što je u tomu, za tebe, toliko izazovno, važno? Je li ti važno i neponovljivo? Ili je samo kasno za bilo što drugo?

ŠODAN: Leonard Cohen je kazao da poezija nije preokupacija nego presuda. I mislim da je zaista u pravu. Poezija je jedinstven način da se čovjek pozicionira izvan bilo koje oficijelne ideologije, religije ili vrijednosnog sustava, drugim riječima da govori, a ne zagovara. Također, nudi i primamljivu mogućnost da se ispaljuju totalne bedastoće bez rizika da autor završi u ludnici, jer je to društveno prihvatljiv, umjetnički obrađen, govor s odklonom od komunikacijske norme. Težina koju ima individualni glas možda je baš danas na

izmaku ili početku Ere vodenjaka (astrostručnjaci se ne mogu složiti) izuzetno važna jer uza sve to naizgled beskrajno globalno šarenilo, svijet je možda kolektivno uniformiraniji nego ikada ranije, jer svi imaju ili Samsung ili iPhone, ili su na Googleu ili na Yahoou, svatko je na Facebooku ili na Twitteru, svi nose ili Nike ili Reebok, svi su na Netflixu ili na YouTubeu, furaju kroksice ili

Postoje opomene s nekih
uvaženih mjesta na domaćoj
sceni da bi se umjetnost
morala vratiti aluzivnosti da se
tobože iskupi od vulgarnosti
pretjeranog realizma, ali
mislim da je to jedna vrlo
prozirna linija manjeg otpora,
jer kako biti aluzivan u
vremenu hiperrealiteta gdje je
egzibicionizam postao vodeća
društvena vrijednost, a *reality*
show tvornica novih javnih
idola. Moramo, nažalost,
živjeti u ovoj epohi koja nam
je dosuđena u svoj svojoj
zastrašujućoj “zanimljivosti”,
gotovo potpuno u skladu
s onom starom kineskom
kletvom.

martensice, kupuju u MaxMari ili u HM-u, jedu u Burger Kingu ili u McDonald'su... situacija gotovo da podsjeća na vrijeme socijalizma i njegovih binarnih opozicija, jer svi smo nosili Super Rifle ili Levisice, gledali RIZ-ov ili Grundigov televizor, voljeli Stonese ili Beatlese, bili u partiji ili ne... samo što je danas asortiman svega što se nudi ne-

usporedivo veći. Na pitanje je li kasno za bilo što drugo, odgovorio bih da vjerojatno jest kad je čovjek u godinama u kojima već ima toliko toga iza sebe. Ali još uvijek ovdje zasviram blues sa svojim kompanjonima i često iznenadimo jedni druge nekim novim fintama, tako da ima još prostora za mnoga životna zadovoljstva koja nisu nužno vezana za književnost.

MICANOVIĆ: Izgradio si mrežu autora koje opsesivno čitaš, prevodiš, objavljuješ: po kom kriteriju si ih odabirao, što su oni u tebi pronašli, pokrenuli, izazvali? Govorimo li o ukusu, strasti, slijepim točkama?

ŠODAN: Volio sam i volim prije svega američke i britanske autore, bilo da su pjesnici, esejisti ili prozaici, ponajprije zbog toga što cijenim anglosaksonsku jasnost misli i emocije, jer kako kaže Peter O'Toole, koji je doduše Irac: "Ako ne znaš reći što misliš, nećeš ni misliti to što govoriš!" Također, volim njihov *no nonsense* pristup književnosti, kao i evidentnu neblaziranost, jer oni se ne boje iskazati oduševljenje na djetinji, gotovo nedužan način. Kod Amerikanaca je valjda to još uvijek sindrom "novog" kontinenta, mogućnost da se raduješ bez zadržke kao da je sve prije bila vječna tama. Europa je sa svojim "tisućljetnim uljudbama" i povijesnim paketima teška do zla boga, hirovita i mračna, sklona jeftinom mistificiranju, a u konačnici kiču, fetišizmu i fašizmu. Međutim, te se paradigme danas sve više rastaču i čini se kao da se zbilja svi skupa lagano kuhamo u globalnom loncu kao žabe, a da to zapravo ne znamo i ne osjećamo. Jer danas je pjesnik iz Singapura u stanju napisati bolju "američku" pjesmu od Amerikanca, a Šalamunova je poezija naprimjer, čak u relejnom prijevodu (s engleskog) pjesnika Zeyara Lynna, promijenila, da ne kažem urušila, stoljetne kanone u mijanmarskoj, to jest burmanskoj poeziji, budući da su tamošnji pjesnici najednom počeli pisati "glavom, a ne srcem", što je u biti fenomenalna i vrlo znakovita

Haag je zapravo dobar za imigrante i apatride koji se ne žele integrirati, a mogu sebi to priuštiti. Autohtoni živalj te pušta da zvjeraš okolo i da sam pritom budeš promatran. To je jedan tihi voajerizam supostojanja, koji je meni dugo savršeno odgovarao. Ravnodušnost naspram balkanske pretjerane ostrašćenosti meni se uvijek činila kao dobra opcija.

stvar jer svjedoči o univerzalnoj protočnosti pjesničkoga znaka i donekle ide u prilog Jungovim teorijama da svi crpimo iz jednog te istog izvora u kojem ključaju arhetipovi nesvjesnog. Također, u posljednje vrijeme sve više otkrivam hispanoameričku poeziju, pa sam s Mehmedom Begićem u čast Roberta Bolaña pokrenuo serijal *Divlji detektivi*, koji se "emitira" regionalno na više virtualnih i tiskanih adresa, a u kojem u prijevodu predstavljamo veliku poeziju latinoameričkih i južnoameričkih pjesnika. Nadamo se da bi koncem iduće godine mogla biti zgotovljena i antologija *Skrivena rijeka* (Rio Escondido) u kojoj ćemo na jednom mjestu prezentirati rezultate našeg rada. Posebno nas raduje što mnogi od zastupljenih pjesnika poput Maria Santiaga Papasquiara, Gioconde Belli, Roquea Daltona ili Enrique Lihna još nisu poznati ni hrvatskoj ni regionalnoj književnoj publici.

MICANOVIĆ: Ne u jednom dogovoru, razgovoru, raspravi, osjeća se ono što je u zraku, ali kao da nema pouzdanog odgovora. Umjetnost bi trebala! Književnost bi trebala! Osjeća se da bi se trebalo baciti, odskočiti, odgovoriti. Treba

li umjetnost dati odgovore? Treba li književnost postavljati pitanja? Može li se autor odvojiti i zaskočiti samog sebe, vlastitu praksu izvesti na drugi put?

ŠODAN: Da se odmah razumijemo, ne treba i ne mora nitko ništa, ili što vele u Splitu: "Mora se samo umrit!" Šalim se, naravno da umjetnost ne bi smjela biti preskriptivna, ali može itekako biti instruktivna na način da će neprestano korigirati i dorađivati u biti manje-više isti set pitanja, nadopunjavati ih i reciklirati, ako treba i do iznemoglosti. Jer često zapravo tapkamo u mjestu samo zato jer nismo svjesni toga da nam početne premise nisu valjano zacrtane. Slavoj Žižek je u pravu kada kaže da možda baš sada nije vrijeme za akciju nego za distancu i intenzivnu kontemplaciju, jer moramo svijet prije svega dobro shvatiti i valjano interpretirati, pa tek onda – ako treba – i "minirati". Također, moramo računati na neku vrstu katarzičnosti kad je društveni angažman u pitanju. Iz teatarskog iskustva znam da umješno postavljena mizanscena i uvjerljivo oživotvoreni likovi mogu na neočekivan i hvalevrijedan način uznemiriti ljude. Evo, ispada da popujem oko angažirane umjetnosti, ali u biti čemu u protivnom uopće bilo kakvo nastojanje? Što se tiče individualnih autorskih praksi, valjalo bi se svakako mijenjati, izlaziti što je moguće više iz zone komfora jer čovjek u biti mora imati visoku dozu samozaljubljenosti da bi mogao stalno podnositi istu verziju sebe. Neki primjeri iz pop-kulture u tom smislu nisu loši, naprimjer ljudi poput Davida Bowieja koji su promijenili cijeli kaleidoskop likova i pritom uvijek nekako ostajali svoji. Autorske su osobnosti kao pokožice luka, treba ih nemilice trijebiti, čak i dok suze idu na oči, a pogotovo tada, ne bi li se došlo do one autentične srži koja pokreće cijelu mašineriju. Jer kreativni rad valjda podrazumijeva i neki oblik samospoznaje.

MIĆANOVIĆ: Pitanjem "treba li umjetnost?" dodirujemo, čitamo i otvaramo stranice *Druge*

strane, antologije stvarnosne poezije. U čemu je, zapravo, prijepor? Što tu koga brine? Je li bilo razloga za zazor, za protivljenje?

ŠODAN: Paradoks antologije "stvarnosne" poezije *Drugom stranom* (Naklada Ljevak, 2010) sastojao se po mojem mišljenju u tome da je bila dosta dobro prihvaćena u javnosti i medijima, a dosta sumnjičavo od dijela struke, a pod strukom podrazumijevam jedan dio pjesnika i sveučilišnog miljea. Naime, tvrdilo se da sam unio nepotrebnu zbrku uzvisujući i ahistorizirajući jedan zapravo "nebitan" odvojak hrvatskog pjesništva, koji se uglavnom vremenski vezivao za ratne i poratne devedesete, a stilski oslanjao na narativni, ali i tematski utjecaj "amerikane" Raymonda Carvera. I time sam valjda nehotice kao slon u staklarskoj radnji ošteti neke eksponate do kojih je akademskoj zajednici itekako stalo. Na "stvarnosnu" se poeziju prije moje antologije referiralo samo nekoliko tekstova: Perišić, Bagić, Mrkonjić, Sorel... tako da mi se učinilo da postoji prazan prostor unutar kojega se pojam može redefinirati ne nužno s povijesnog, već prije s oblikovnog stanovišta, odnosno da se "stvarnosnu" poeziju može također shvatiti i kao metonimijsku poeziju koja je po prirodi narativna i naginje prozi, pa sam dijakronijski, to jest generacijski, razvukao niz u izboru autora sve tamo do Arsena Dedića i Dalibora Cvitana. Međutim, u nas je uvriježeno mišljenje da je poezija Poezija samo ako su joj pogonsko gorivo metafore na steroidima. Ciljani redukcionizam stila uopće se ne uzima u obzir kao eventualno smisljena strategija. Američki kognitivni lingvisti poput Georga Lakoffa odavno su ustvrdili da je metafora uvjet i operativno sredstvo jezika kao takvog, a ne nikakav privilegij pjesništva. Narodski rečeno, i kad nekoga nekamo otjeramo, to je samo "prostorna metafora kretanja". Uglavnom, kad se prašina slegla, rekao bih da sam čak i relativno dobro prošao, jer je Cvjetko Milanja, kojeg izuzetno cijenim, ipak napisao znanstveni prikaz knjige u kojem me i nije baš pokopao, već je nevoljko pri-

znao da sam uz bok njegovih dviju modelativnih matrica, gnoseološke i semiotičke, uveo i metonimijsku. Mislim da se pjesništvo takozvane označiteljske prakse i semantičkog konkretizma našlo donekle pogođenim jer je netko počeo kuckati o zidove naše pjesničke zgrade u kojoj su oni nešto poput povlaštenih nositelja stanarskog prava, bez prava vlasništva doduše, jer ono pripada hrvatskoj poeziji u cjelini. Ali budući da jezik, kako nas je Wittgenstein upozorio, nikada ne može biti privatna stvar, za očekivati je da će i dalje biti konceptijskih razilaženja i polifonih suprotstavljanja unutar takozvanog pjesničkog polja. No, bez obzira na podijeljena mišljenja, mislim da je izlazak te antologije bio medijski dobro uočen i pozitivan trenutak hrvatske poezije kao takve.

MICANOVIĆ: Zabrinjava li te osjećaj da se golema biblioteka tekstova, tvojih, tvojih prijatelja, prijevoda, koja podrazumijeva izdavače, knjižare, kritičare, čitatelje, i ne znam što još sve ne, kulturu u prvom redu, tako drastično nestaje, mijenja, ali i digitalizira? Vozio sam se nedavno poslije jednog čitanja s mladom pjesnikinjom i iskreno mi je rekla da žali za tim svijetom kojeg nema, nije ga doživjela, ali kao da sve to pripada ni manje ni više 19. stoljeću! Jesmo li izgubili 20. stoljeće ili samo imamo pogrešnu optiku u 21?

ŠODAN: Digitalizacija svijeta je neminovnost i moramo je prihvatiti, ali i ona srećom ide kao narodno kolo, dva koraka naprijed, a jedan nazad, što se vidi iz povremeno potpuno neočekivanih povrataka analognog, koje se vraća poput Freudovog potisnutog nesvjesnog do te mjere osvetnički raspoloženo da, evo, sada već svjedočimo činjenici da naprimjer prodaja vinilnih gramofonskih ploča osjetno nadmašuje prodaju CD-a. Mislim da su ljudi po prirodi jednim dijelom fetišisti, pa će u rukama uvijek voljeti imati artefakt, naprosto zato jer digitalni formati u svojoj hologramskoj (ne)prisutnosti nisu dovoljno opipljivi i uvjerljivi. Ono što nas može zabrinjavati daleko

više od iščezavanja Gutenbergove galaksije, jeste biogenetska revolucija koja je pred nama, a koja će možda redefinirati pojam humaniteta kakvog dosad znamo, na način da će dihotomija subjekta i objekta postupno biti izbrisana. Postavlja se pitanje što će tek tada biti s književnošću i poezijom? Jer već su sada projekti proizvodnje umjetne inteligencije toliko uznapredovali da je notorna američka agencija DARPA (Defence Advance Research Project Agency), koja vrši neurološka istraživanja u vojne svrhe, odnedavno krenula s programom takozvane "narativne analize" koja bi trebala utvrditi koji su dijelovi mozga u funkciji dok je pojedinac izložen naprimjer agitiranju ideologije koja proizvodi fenomene poput terorističkog uma. Krajnji je cilj istraživanja da se ekspresnom izvanjskom biogenetskom intervencijom, a ne nikakvom diskurzivnom metodom, uvjeravanjem ili edukacijom, promijeni nečiji način razmišljanja. Dakle, čini se da nije daleko trenutak kada će netko pritiskom na gumb iz nas moći istisnuti Majakovskog ili Rimbauda, nadajmo se ne i nekog dadaista. Kad svemu tome dodamo i totalnu fragilnost svijeta u kojem živimo, koja je dosada imala dva velika derealizacijska trenutka, financijsku krizu 2008. i dolazak korone 2020., zaista imamo daleko više razloga za brigu oko ontološkog postava u kojem živimo negoli za opstanak književnosti u kojem god formatu. Glede dvadesetog stoljeća moglo bi se reći da je sa svojim koncentracijskim logorima i gulazima bilo toliko mračno da ga ni neprijatelju ne bi poželio, međutim stječe se dojam da će ono što je pred nama biti daleko izazovnije, da ne kažem opasnije. S tim što će na ekranima visoke rezolucije pred nama titrati cijela vojska zabavljača ornih da nas razgaljuju i ometaju, ali neće više nikad biti Beatlesa i Stonesa.

MICANOVIĆ: Misliš li da je riječ samo o pragmatičnosti kad se odlučuješ pisati dramski tekst, a ne pjesmu? Kojim i čijim narudžbama odgovaraš dok pišeš? Tko je tvoj drugi?

ŠODAN: Razloži što sam ostao pri drami i poeziji zapravo su praktične prirode, jer je scenu ili pjesmu moguće odraditi u jednom sjedenju, dramsku tenziju u poeziji i drami moguće je postići u jednoj rečenici, dok je za roman potrebno dugo vremena živjeti u jednom virtualnom prostoru, a za to treba puno strpljenja i koncentracije. Sve donekadno imao sam zahtjevan dnevni posao, tako da se može reći da su forme prije našle mene nego ja njih. Iako moram dodati da sam u zadnjih dvadesetak godina često odlazio u London na kazališne predstave, pa sam neke ideje i tehnike preuzeo od američkih i britanskih dramatičara poput Davida Mameta, Stephena A. Guirgisa, Davida Rabea, Jon Robina Baitza, Sarah Kane, Patricka Marbera... pokušavajući ih transplantirati s manje ili više uspjeha u domaći, balkanski kontekst. Ali pišući drame ponajviše nastojim zabaviti sam sebe, pa ako vidim da stvar ne ide, na kraju dignem ruke, ali ne prije negoli ispišem cijeli komad do kraja. Jer sam iz iskustva shvatio da u protivnom čovjek nikad ništa ne nauči osim što razradi još rafiniranije tehnike odustajanja. Također, dramski je tekst privlačan jer pruža mogućnost ispitivanja fleksibilnosti, scenskih i emocionalnih potencijala svakodnevnog jezika, dok u poeziji upadljivo spuštanje registra zna biti rizičan postupak.

MIĆANOVIĆ: **Pandemija i umjetnost? Ponavlja li se svijet u drugim kontekstima, ili je riječ o iznimnosti koju ima svaki kraj? Idemo li prema nekom od nemogućih "krajeva"?**

ŠODAN: Koliko god da je situacija ozbiljna, za umjetnost se možda ne treba brinuti, jer Shakespeare je pisao kao lud za vrijeme kuge, a zahvaljujući epidemiji imamo i *Dekameron*. Ali sasvim je moguće da ćemo ubuduće sve više živjeti u izolaciji i virtualnosti, baš kao moderni japanski digitalni pustinjaci *hikikomori* koji praktički ne izlaze iz svojih dnevnih soba. Što se mene osobno tiče, pisanje i prevođenje su ionako samotnjački posao, a moja sobna niša obložena jazz i blues CD-ima

sigurno je daleko udobnija od grote sv. Jeronima pod Bazilikom Isusova rođenja u središtu Betlehema, gdje je nastajala *Vulgata*, tako da još uvijek nemam razloga za paniku. Eshatološka razmišljanja protežu se kroz sva vremena jer se od sv. Augustina do REM-a referiramo na ovaj ili onaj način na Apokalipsu, međutim ono što zabrinjava jeste činjenica da u stvarnom svijetu megaboga-taši i pripadnici takozvane kognitivne elite poput Elona Muska, direktora Tesle sada obuzetog programima svemirske deportacije, ili Petera Thiela, suosnivača PayPal-a, već diskretno kupuju imanja

Naposljetku, budimo pošteni, čovjek bez obzira na sve posвете i plemenite namjere, ovako ili onako uvijek piše o sebi. I najzaguljeniji hermetizam na koncu postaje gradbeni materijal za biografiju. Možda je Neil Young u pravu kada kaže da pjesme ne bi trebalo posvećivati nikome jer tekstovi traju duže nego odnosi među ljudima.

na Novom Zelandu, a agenti za nekretnine u Južnoj Dakoti u svojoj ponudi nude *hi-tech* zemunice, bunkere i čitave podzemne posjede namijenjene evakuaciji privilegiranih u slučaju... skoro da više i nije bitno čega, ali sigurno ničega dobrog. Izleda kao da se stvarnost polako, ali sigurno seli na stranice distopijskih knjiga J. G. Ballarda.

MIĆANOVIĆ: **Pamćenje i dobrodošla ironija, samoironija, zaplet i sumnjiv utjecaj filozofije krasi svaku dobru pjesmu: što čitaš, što te zapaňuje i što te raduje? Planovi, odredišta i nacrti?**

ŠODAN: U zadnje vrijeme najviše čitam Yanisa Varoufakisa jer me zanima ekonomski temelj svijeta u kojem živimo. Ne bih htio da me za koju godinu sin upita o nekim stvarima, pa da totalno "stiltam" i ostanem bez teksta. Također, tu je i intrigantni švedski filozof Martin Hägglund i njegov koncept "sekularne vjere", koji je vrlo originalan i zanimljiv. Jako volim britanskog *non fiction* i proznog pisca Geoffa Dyera, odvalio sam i dobar dio Karl Ove Knausgårdovog opusa, a čitam i otkrivam zadnjih godina, kao što sam već spomenuo, hispanoameričke pjesnike, Alejandru Pizarnik, Jorge Teilliera, Juana Gelmana,

José Emilia Pacheca... i naposljetku, ali ne manje važno, opsesivno već desetljećima pratim opsežni opus Slavuja Žižeka na kojega sam slučajno i naltio prije par godina na Charing Crossu u centru Londona, pa ga je moja žena uspjela šarmirati i zamoliti za fotku riječima: "On vam je hrvatski pjesnik koji je izludio od vaših knjiga!" I upalilo je, majstor se čak i nasmijao. Što se tiče izdavačkih planova, nadam se da ću napokon na proljeće u izdanju Hrvatskog PEN Centra objaviti obimnu antologiju suvremene europske poezije, na kojoj radim već više godina, pod naslovom *Ima li pjesnika u Monte Carlu?*

Atelier Fritz
Damir Šodan
Ménage à trois

© Damir Šodan

OPERI RUKU

*Prije nego počneš upirati prstima, provjeri
jesu li ti čiste ruke.*
Bob Marley

operi ruke!

da nije epidemije, ni *Dekameron*a ne bi bilo.

operi ruke!

na ljeto '74. bacio si tako visoko kamen iz
babinog dolca na Prisoju, da je trideset godina
kasnije taj siloviti projektil razbio glavu jednom
budistu u Nepal.

operi ruke!

znanost je pokazala da i psi lako nanjuše grešku
u čovjekovom karakteru.

operi ruke!

dobro znaš čiji je djed '42. ustrijelio prelijepu
Židovku Leu, prkosnu, riđu šnajdericu, samo
zato što je kao gradska cura bila imuna na sirove
seljačke nasrtaje; naime, voljela je
ustaše koliko i crno ispod noktiju, koliko i
smrdljivu ličku rakiju.

operi ruke!

tvoj stric je '57. mjesecima silovao ženu lokalnog
mesara koji je pobjegao u Njemačku; UDBA je
tada mogla što je htjela, ali žrtva se na koncu
zaljubila u zlostavljača, jer
“ljubav mačem na mač ne uzvraća!”

operi ruke!

sredstvo za čišćenje sanitarnih površina u
Jugoslaviji je 70-ih bilo omiljeno tajno
oružje samoubilački nastrojjenih palanačkih
kućanica, ali to je onaj sloj stvarnosti koji ne
nalaziš ni u filmovima Živojina Pavlovića.

operi ruke!

lisicama su te vezali za srpskog generala koji ti je
cijelim putem do Sarajeva detaljno prepričavao
Woukove *Vjetrove rata*; “jes' vidio, upičkala se
beštija, ha...”, rekao je Muhamed nakon što smo
ga iskrkali, da bismo uskoro na 10.000 metara
iznad balkanskih gudura
načeli tešku dvolitrenku Johnnie Walkera.

operi ruke!

prevrnuo si njima u životu više dolara nego nezasićni prsti Roberta Mugabea.

operi ruke!

neka ti duša širi miris Plavog radiona.

operi ruke!

Željana je plakala trudna i sama one kišne noći nasred Trastevere, da bi deset godina poslije postala osobna tajnica Pavarottija.

operi ruke!

kuga se liječila puštanjem krvi i samoflagelacijom.

operi ruke!

J. G. Ballard je jedini pisac dostojan ovog vremena.

operi ruke!

oprosti sebi što nisi s Laylom i Jasmine otišao u Rabat na onu obiteljsku svetkovinu, a volio si ih gledati kako se gole otimaju za jastuk na tvom razvučenom trosjedu.

operi ruke!

Tesla je samo amblem na haubi skupog automobila.

operi ruke!

ne vjeruj Woodyju Harrelsonu jer nosi odijelo od konoplje i ispreda sumanute teorije zavjere.

operi ruke!

za vrijeme bubonske kuge Shakespeare je napisao *Kralja Leara*, *Macbetha* i *Antonija & Kleopatru*.

operi ruke!

izuzmi natprirodno i ostaje ti neprirodno, govorio je Chesterton.

operi ruke!

Margaret Thatcher nije mogla vjerovati da je Mozart osim glazbe obožavao i psovke.

operi ruke!

ups, zaljuljao si se između tržišta i duhovnog središta!

operi ruke!

Henry Ford je u pravu – ljudi nisu željeli automobil već samo malo moćnijeg konja!

operi ruke!

“svatko ima planove” – kaže Mike Tyson – “dok ne dobije šakom u glavu!”

operi ruke!

Smrdo, Kanta i Šizi su Jokinom starom povremeno konfiscirali talijansku pornografiju; Andro ih je poslije razbio na parkiralištu nakon što je pronašao petnaestogodišnjom žudnjom umrljanu naslovnicu.

operi ruke!

Himmler je sa sobom uvijek nosio u kožu
uvezanu
Bhagavad Gitu!

operi ruke!

kad je Gorki odlučio da se obrati Bogu, Lenjin
mu je preporučio
da liječi živce.

operi ruke!

pesimisti imaju najkvalitetnije vlasništvo: Kafka,
Beckett, Cioran...

operi ruke!

jer čistoća je pola zdravlja, a prljavština ona
druga polovica;
tako je to postavljeno, to je drevna manihejska
računica.

operi ruke!

na hrvatskom "nada" znači sve, a na
španjolskom – "ništa"!

operi ruke!

pomisli na lica onih doktora kad su u hramu
ugledali
dvanaestogodišnjeg Krista.

NE IDI U JUAREZ

(meksička sonata)

za Mehmeda Begića

njene sise
pod sombrerom,
hrana koju ste krali iz kantine
i tekila što se slijeva
niz nauljena bedra
odavno su omiljeni kadar
u tajnim analima
tehnikolora.

ali taj preostali znoj
na čelu
ne znači nužno da je grlo željno
divlje tame
i njenog neizvjesnog
stiska.

to je jedna od onih stvari
koje uvijek mogu čekati,
kao čišćenje naoružanja ili računi za struju,
premda koljena najbolje klecaju
od orgazma
i fašizma.

mogućnost izbora
naravno da ne postoji
između plavih koktela
na terasi tropskog hotela
i kao nafta crne
rijeke spasenja.

drugim riječima, prvo skoči
pa reci – hip hop!

AN SVE OSIN ONOG NAJDDRAŽEG
POCV #7

Pancho Villa
je neprijatelje častio imenima
svojih biranih konja.
jer kako drukčije zajahati
sudbinu koja odavno glača metke
za tvoja slegnuta ramena.

osim toga,
ništa tako lijepo ne sija
na jutarnjem suncu
kao cijev još nekrštenog
pištolja.

zato ne idi u Juarez
ako nisi spreman uprljati ruke
na vratovima nepoznatih žena.

i upamti, dok mamuzaš
svoj najpritajeniji strah,
smrt se zalijeće u prazno,
kao jalova munja
iz lažnog neba
u živa rebra.

DNEVNIČKI ZAPIS, 5. SRPNJA 2054., ZAGREB, HRVATSKA

*Budi sâm svoja palača ili će ti svijet
biti zatvor.*
John Donne

sretan ti rođendan, dragi dnevniče!

jutros mi je patronažna sestra udijelila
kompliment kad je kazala da se na temelju
mojih intimnih dijelova ne bi dalo zaključiti
da imam baš toliko godina.

kakva izjava! dobro nisam pao s kreveta.
to je od silnog apstiniranja, došlo mi je da joj kažem,

ali nisam, jer u biti na što god da je ciljala,
zvučalo je obećavajuće, pa sam joj dao dobru
napojnicu.
da bi gospodična na odlasku, dok je slagala
posteljinu,
znakovito isturila čvrstu i oblu pozadinu.
možda bi bila spremna i na nešto više
ako bih se osokolio i izašao
s nečim konkretnijim?

neko sam vrijeme kontemplirao o tome
zureći nijemo u onu veprovu glavu
što ju je otac '73. dobio na poklon od Tita osobno
na lovištu u Bugojnu.

na današnji dan, kad sam navršio šezdeset
četvrtu
ostavila me žena.

nešto kao u pjesmi Beatlesa, samo obratno.

tako to biva kad oženiš lijepu i puno mlađu.
u početku ti imponira, poslije te iritira.

otišla je s mladim, naočitim Sirijcem,
učiteljem suvremenog plesa i pilatesa.

poslije su dobili blizance.
oni su danas savjetnici "našeg premijera",
tog ulickanog fíćfirića i narcisa.

"njegova lijeva i desna ruka", kako kažu novinari.

dakle, ovdje je još samo tiskovna glupost vječita,
neuništiva kao plastika.

ali zašto zapisujem sve ovo što ionako predobro
znam?

valjda da se podsjetim da sam nekoć bio netko
tko ima biografiju,

autentičnu egzistenciju ili možda samo zato da umaknem podmuklom Alzheimeru?

uglavnom, Denis mi je digao pozdrav deset godina kasnije. zasmetalo mu je što sam ga upozorio da je MDMA ipak opasna droga i da samo potpuni kreten može sebi na vrat istetovirati nešto poput: *don't kill my vibe, bitch!*

ponekad ga škicnem na Instagramu. korpulentni šef scijentološke ispostave u Zürichu. nekakva odbojna ljudeskara s visokim zaliscima. kao da nije moj sin, nego klon L. Rona Hubbarda.

a bio je divno dijete, wunderkind na flauti. kako je samo već kao desetogodišnjak prašio Varese, Messiaena, Dutillleuxa...

ni prijatelja – moram li napomenuti – više nema.

sve ih je pomeo onaj jezivi treći val korone. samo mi odavno mrtvi Leo uporno dolazi u snovima. odapeo je kad smo imali dvadeset sedam. što se može, prvi povratak Saturna. bio je darovit tekstopisac i solidan gitarista. sad svaki put kad se ukaže veli: “Remeta, pokaži mi još jednom neki od onih otvorenih štimova!” koja dobričina, i u raju mu je perfekcija zvijezda vodilja.

doduše, Vibor je još tu. sredio je da mi gore na klinici, kako on veli, “Sestara milosrdnih bludnica”, u dogledno vrijeme izvade

Heliosov čip za preveniranje “infektivnih respiratornih komplikacija”.

neka bar smrt bude dio prirodne selekcije, a ne socijalne konfekcije.

sjajan ludak je taj doktor Urem, još uvijek vozi električni romobil, puši skank i iščitava Heideggera, kao da mu je tek pedeseta.

a ja noću sanjam ružičaste, prozirne ampule Amorexa, tri puta jače od Cialis, ali kakva korist kad od još od Covida-29 nema visokog ni niskog eskorta.

ponekad pomislim, kako to da je sve isparilo, osim sjećanja na seks, koje me nikad nije napustilo, ali to uopće nije zabavno. taj eros koji pokušava nadigrati thanatosa.

u svoje sam se vrijeme načitao knjiga, sve redom, ruski klasici, engleski i francuski modernisti, egzistencijalisti, Skandinavci, skoro cijeli Žižek, američka poezija... ali tek sad vidim da sam zapravo bio samo nadobudna budaletina.

za Božić mi je umjetna hidraulična vagina “Sappho” ukliještila nježnik. dakle, samo totalni idioti mogu takvo seksualno pomagalo nazivati po lezbijskoj ikoni, antičkoj pjesnikinji. to više od svega govori o zbrci i površnosti vremena u kojem živimo.

srećom, provajder je odmah poslao dežurnu ekipu.
 dvije Kineskinje i crnog rotvajlera.
 nigdje logike!
 ali živimo u epohi nepostavljanja kompliciranih pitanja.
 što se može – likvidna modernost
 jednako moderna likvidacija.

samo sam ih pustio da odrade posao
 i nakon pola sata zaspao.

prošli tjedan sam opet skoro dobio infarkt u kolicima
 kad je u lift ušla ona Mirta, TV voditeljica, u štiklama.
 jer lijepo se dalo vidjeti da je gola ispod tankog drap Burberryja.
 urođeni stid i osjećaj krivice su mi praktički spasili život.
 nisam naprosto imao obraza umrijeti tamo pred njenim iskvarcanim nogama.
 ja sam ipak čovjek nekog drugog vremena.
 dijete nekoć perspektivnih partijskih kadrova.

ali kako samo okrutno vrijeme leti, kao Benjaminov
 Anđeo povijesti.

“zmig – zmag”, rekao bi Fellini kroz usta Mastroiannija.

no najgori od svega je taj bol što stiže jutrom naglo i silovito
 poput cunamija, i ne popušta sve do sumraka.

ima dana kad bih prodao Isusa za par doza morfija, kad bih samo imao prava na Njega.

povrh svega, od silnog zurenja u devedesetinčni ekran oči me nepodnošljivo svrbe.

ali srećom, više barem nitko ne pita gdje sam bio '91!

Rafael Alberti

O anđelima

Sobre Los Angeles, izbor
Izabrali i preveli: Damir Šodan i Mehmed Begić

© Damir Šodan / Mehmed Begić

NEZNANI ANĐEO

Nostalgija ili arkandeli?
Bio sam...
Pogledajte me.

Odjeven sam poput običnog svijeta
tako da mi više ne vidiš krila.
Nitko ne zna kakav sam bio.
Ne poznaju me.

Na ulicama, tko se još sjeća?
Cipele su mi sandale.
Mjesto tunike - hlače
i sportski sako.
Reci mi tko sam.

A nekoć sam, svejedno, bio...

Pogledajte me.

RATOBORNI ANĐELI

(Sjever, Jug)

Vjetar protiv vjetra.
Ja, kula bez komande, u sredini.

Vrtlozi gradova
klize niz klisure.
Gradovi južnog vjetra
koji su me vidjeli.

Gradovi što se kotrljaju,
pod snijegom.
Gradovi koje ne poznajem,
gradovi sjevernog vjetra,
koji me nisu vidjeli.

Mase mora i zemlje,
imena, pitanja, uspomene,
licem u lice.
Gomile hladne mržnje,
tijelo pred tijelom.

Ja, kula bez komande, u sredini,
modra obješena kula
s mrtvim dušama koje su me vidjele
koje me nisu vidjele.

Vjetar protiv vjetra.

ANĐEO BROJEVA

Djevice s trokutima,
sa šestarima, što čuvaju
nebeske ploče.

I anđeo brojeva,
zamišljen, što leti
od 1 do 2, od 2
do 3, od 3 do 4.

Hladna kreda i spužve
iz prostranstava su
križali i brisali svjetlost

Ni sunce, mjesec, niti zvijezde,
ni neočekivana zelena
munja ili grom,
pa ni povjetarac. Samo magle.

Djevice bez trokuta,
bez šestara, uplakane.

I na mrtvim pločama,
anđeli brojeva
beživotni, smrću ogrnuti
na 1 i na 2,
na 3 i na 4...

PJESMA ZLOSRETNOG ANĐELA

Ti si ono što se događa:
voda koja me odnosi,
koja će me napustiti.

Potraži me u valu.

Ono što se događa i ne vraća:
vjetar što u sjenci
zamire i oživljava.

Tražite me u snijegu.

To što nitko ne zna:
zemlja što se pomiče
i ni s kim ne govori.

Potražite me u vjetru.

NEOBMANUTI ANĐEO

Paleći zaleđene tvoj glas se užgao u meni:
dođi u moju zemlju.

Gradovi te čekaju
bez živih ili mrtvih
da te okrunu.

– Ja spavam.
Nitko me ne čeka.

LAŽLJIVI ANĐEO

I ja sam zavedena,
ja, nenasilno,
medom i riječima.

Sama, u predjelima
pijeska i vjetra,
bez muškarca, zarobljena.

I, nečija sam sjena,
sto dveri stoljećâ
prikovalo je moju krv.

Ah, svjetlosti! Za mnom!

Jer sam poražena
Ja, nenasilno,
medom i riječima.

PEPELJASTI ANĐEO

Svjetlost je preduhitrena
rušenjem neba,
u barci od magle
ti si se spustio, Pepeljasti.

Da bi pokidao lance
i na vjetar nahuškao zemlju.

Razbješnjen, slijep.

Da bi pokidao lance
i na vatru nahuškao more.

Svijet tetura,
kotrlja se kroz ništavilo, mrtav.
Ljudi nisu bili svjesni.
Samo ti i ja, Pepeljasti.

BIJESNI ANĐEO

To su dveri krvi,
mileniji mržnje,
užegle kiše, mora.

Što sam ti učinio, reci mi,
da tako od njih bježiš?
Zašto svojim gorkim dahom
sve moje anđele ložiš?

Sjekire i sijevanje munja
malo mi znače.
Još manje oružane noći, ili lojalni
vjetri.

Lomiš me i napadaš.
Zarobljavaš
svojim svjetlom, koje nije moje,
da bi me natjerao u vrtnju.

Uz tvoje gorko svjetlo, tako gorko,
da nitko ne grize.

DOBRI ANĐEO

U grudima se otvaraju
široki, dugi hodnici
što upijaju sva mora.

Vitraži,
što osvjetljuju sve ulice.

Vidikovci,
što zbližavaju sve kule.

Nenastanjeni gradovi
naseljavaju se, brzo. Vlakovi
van kolosijeka, ujedinjeni
voze.

Stare brodske olupine plutaju.
Svjetlost vlaži svoje stopalo u vodi.

Zvona!

Zrak se sve brže kovitla.
Svijet, kakav već jest,
gnijezdi se u dlanu
djevojčice.

Zvona!

Anđeo je s neba donio razglednicu.

ZAVIDNI ANĐEO

Obrani se! Oni su drvosječe,
zvižduk njihovih sjekira
pokreće mi jezik.

Pazi se!
Srpova zlih vjetrova
što izjedaju mi dušu.

Ti, kulo
nepouzdana.
Ti, kulo zlatna, pohlepna.
Zatvori prozore.

Oh, ne, gledaj.

Urušeni ljudi, vezani,
u savršenim gradovima.
Pitaj njih.

Oh, ne, slušaj.

Nebo, zeleno od zavisti,
preplavljuje mi usta i pjeva.

Ja, jedno nebo...

Ne slušaj i ne gledaj. Ja...
Zatvori prozore.

OSVETOLJUBIVI ANĐELI

Ne, nisu te poznavale
poznate duše.
Ali moja jest.

Tko si ti? Reci nam, jer te se ne sjećamo
ni s neba niti sa zemlje?

Iz kojeg to prostora, reci nam, dopire tvoja sjena?
Koja te svjetlost, govori,
šalje u naše krajeve?

Reci nam, odakle dolaziš,
nijema sjeno,
kad te se već ne sjećamo?
Tko tobom zapovijeda?
Ako si munja u nečijem snu,
munje se zaboravljaju, zgašene.

I jer si neznan,
ubile su te poznate duše.
Moja nije.

MRTVI ANĐELI

Tražite, tražite ih:
u nesanicima zaboravljenih odvoda,
u otpadnim kanalima začepljenim tišinom
smeća.

Nedaleko od blatnih lokvi u koje ne stane oblak,
izgubljene oči,
slomljeni prsten
zgažena zvijezda.

Zato jer sam ih vidio:
u onim kratkotrajnim hrapama otpada što izrone
iz magle.

Zato jer sam ih dodirnuo:
u progonstvu mrtve cigle,
pretvorene u ništa s kule il' iz zaprege.

Nikad dalje od ruševnih dimnjaka
ili od lišća što se lijepi za potplate.

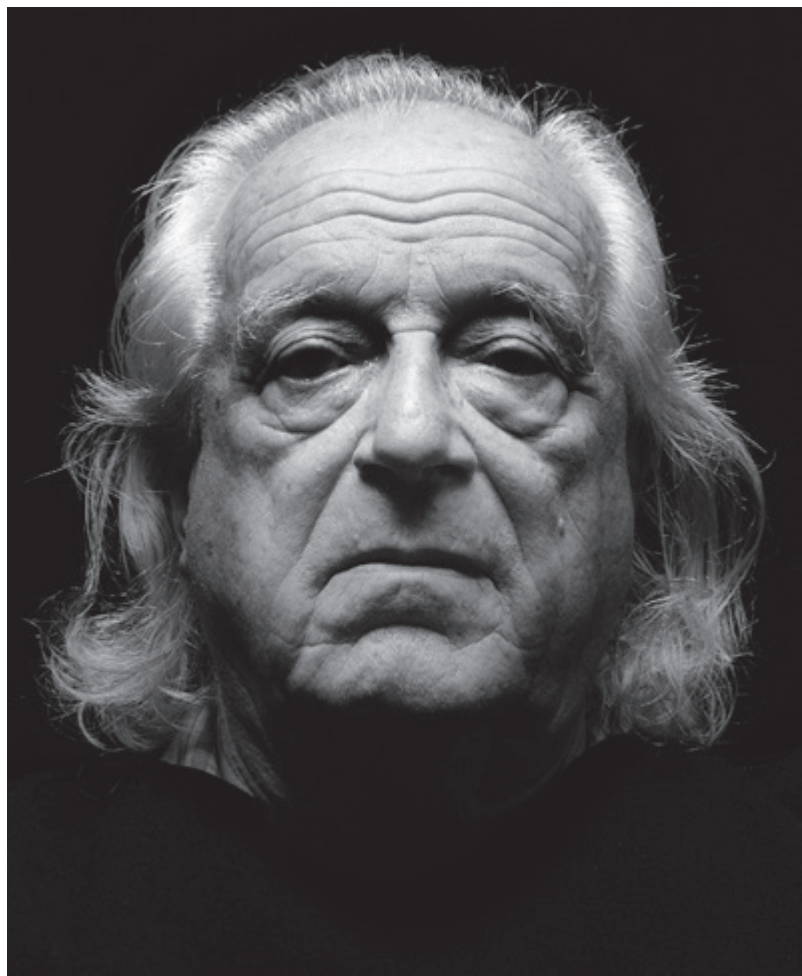
U svemu tome.

Čak i u zalutalom iverju što gori bez vatre
u smrvljenoj odsutnosti slomljenog namještaja,
ne toliko daleko od imena i znakova što mrznu
na zidovima.

Tražite, tražite ih:
 pod kapljom voska što sahranjuje riječ iz knjige
 ili u nekom od potpisa s ruba pisma
 što prah ih kovitla.
 U blizini izgubljenog čepa jedne boce,
 kao potplat nasukan u snijegu,
 na rubu ponora ostavljena britva.

RAFAEL ALBERTI (1902–1999) bio je jedan od najvećih španjolskih pjesnika 20. stoljeća, Andaluzanin iz glasovite *Generacije '27*, dobitnik mnogih prestižnih priznanja i nagrada. Po završetku Španjolskog građanskog rata otišao je poput mnogih drugih zbog svojih marksističkih uvjerenja u emigraciju, da bi se nakon Francove smrti i pada diktature vratio u Španjolsku (1977), nakon mnogih godina provedenih u egzilu u Francuskoj, Argentini i Italiji. Pjesme iz zbirke *Sobre Los Angeles* datiraju iz daleke 1927., odnosno 1928., kada je Alberti kao mladi pjesnik uslijed ljubavnih problema zapao u duboku emocionalnu i duševnu krizu, ako ne i u nešto nalik kratkotrajnoj kliničkoj depresiji. Jedini izlaz, kako se čini, bilo je pisanje, registriranje unutarnjih bura i oluja koje su razdirale tu još uvijek mladu dušu koju su jezuiti prethodno tijekom godina školovanja u Cádizu oblikovali prema svojem strogom ezgerciru za egzemplarni duhovni ustroj. “Što sam mogao? Kako govoriti? Kako vikati? Kako uopće dati neki oblik tom zapletenom klupku s kojim sam se uhvatio u koštac? Kako naći izlaz iz te užasne jame u koju sam potonuo? Uranjajući, ukopavajući se sve više i više pod ruševine sebstva, zatrpavajući se vlastitom šutom, iskidane utrobe i rascijepljenih kostiju. I onda su mi se ukazali anđeli, ali ne kao oni kršćanski, s tijelima kakva nalazimo na onim divnim slikama i grafikama, već kao neodoljive sile duha što se povinuju spram najmutnijih i najskrivnijih stanja moje prirode. U rojevima sam ih počeo otpuštati od sebe, kao slijepe inkarnacije okrutnosti, samotinjne, agonije, užasa i povremenih naleta dobrote koja se već nalazila u meni, da bi me nakraju potpuno preplavila.” Ovim riječima kao da i nije potreban nikakav daljnji komentar. Stoga otvorimo oči i dušu i upoznajmo se s nekima od nezaboravnih kreacija španjolskog modernističkog pjesništva – tajanstvenim anđelima slavnog Rafaela Albertija.

Divlji detektivi, Damir Šodan i Mehmed Begić

Paul de Brancion

Moja Mor je mrtva

Ma Mor est morte, Éditions Bruno Doucey, Pariz, 2011.

S francuskoga preveli Tomislav Denegri, Sara Mašek, Kristina Perić i Maja Repić,
studenti diplomskog studija prevoditeljstva Sveučilišta u Zadru, uz mentorstvo prof. Vande Mikšić

© Paul de Brancion

*You never know what is enough
unless you know what is mor(e)
than enough.*

William Blake

Riječ je o Morinoj smrti i svemu što me na nju podsjeća.

Htio sam pisati o toj moćnoj ženi, s godinama sve umjerenijoj, no riječi su mi ponestale jer mi je u samoj svojoj čudovišnosti bila strana.

Materinski jezik nije bio dovoljan. Stoga su bila tri.

Ta su mi se tri jezika nadavala u istoj rečenici i omogućila su mi da pišem.¹

Engleski je bio dio njezina, kao i mojega svijeta, a prirodno i francuski, dok je danski bio egzil koji me je spasio.

Ništa nisam odabrao.

Poslije sam poželio prevesti Moja Mor je mrtva na francuski kako bih ovo putovanje priveo kraju pomirenjem s osobom koju sam duboko volio, unatoč njezinoj nezamislivoj nasilnosti, sve do ovoga mjesta na kojemu se susreću ružnoća i ljepota.

Na danskom: Mor = mama, mord= ubojstvo.

¹ U bilješkama donosimo četiri izvorna fragmenta (nap. prev.).

1

Riječ je o mojoj Mor. Nije mi lako govoriti o njoj jer je bila tako šarolika, kao i moji osjećaji spram nje. Bila je vječito proturječna.

Blaženstvo materinskog jezika ne bi bilo dostatno.

2

Zapravo, ne može ni biti drugačije, ne može. Kako bi samo i moglo biti sa samo jednom riječju. Zovem se Paul. Posljednji sam sin jedne mrtve gospode. Umrla je s devedeset godina od bolesti želuca. Nakon toga, moj je život bio duboko potresen. Bilo je mnogo ostavinskih rasprava kod javnog bilježnika sa sestrama i ocem. Pet sirota, udovac i ja. Bilo je neopisivo, zagušljivo. Ti su sastanci kod bilježnika bili nepodnošljivi.

5

Zna mi nedostajati. Čudan je to osjećaj jer ona je bila moja bojazan, moja neosviještenost, a ponekad biva poput povratka, iznenadim se. Bez upozorenja, nađe mi se u mislima, to me rastužuje. Nedostaje mi u svojoj živosti, inače sam sretan što sam oslobođen njezinih "pustošenja." Ne žalim zbog tog oslobođenja, no usprkos svemu, to me ne tješi.

6

Silno pogođen nedostatkom ljubavi još od prvih dana mog rođenja koje se dogodilo u divljini usred ničega. Rođen sam kričeći od bijesa protiv ili zbog budućnosti koju će mi dati. Ni moj otac ni moja Mor nisu željeli imati djecu.

8

Još se nisam oprostio od Mor, ne još. Čak i ako jesam. Ona se oprostila od mene. Primio sam njezino zbogom, ali nisam odgovorio, ništa nisam rekao, bilo je to nemoguće jer bila je tako gruba. Nikada je nisam shvaćao ozbiljno, čak ni u njezinoj smrti. Bila je svojevrsno čudovište. Sada kad je mrtva, svjestan sam da je zapravo bila izrazito živa, ne može joj se zbogom reći iza leđa. Kod nje nije postojalo u četiri oka, bježala je, u tom svom bijegu bila ustrajna. Bila je to majka bježalica. Imala je bijeg u sebi, postojan, neprekidan, neumoljiv. Silan.

Silne mame sada više nema. To me ne tješi. Preda mnom je zadatak. Moja me emocija itekako iznenadila. Gotovo plačem. Kako mogu plakati za ženom koja je tako mahnito uništavala sve oko sebe?

13

Neki dan, prošli tjedan, ponovo je umrla i ja sam je zaboravio. Zaboravio sam je, ovu moćnu ženu, s godinama sve umjereniju. Mogu provesti i nekoliko tjedana ne razmišljajući o njoj, iako mi ona ostaje na umu, a i moji osjećaji prema njoj i dalje su vrlo prisutni. Čudno je to stanje žive ravnodušnosti koje vodi k ovom odsuću odnosa.

“Nikada ne znaš koliko je dovoljno dok ne saznaš koliko je više nego dovoljno”, kaže William Blake. Mnogo sam puta pročitao ovaj citat na kraju romana *Pod vulkanom* Malcoma Lowryja. Primjenjiva je na moju Mor, moja Mor je bila više nego dovoljna. Bila je previše, više od toga, pre-

više ne dovoljna. Je li bila išta drugo osim te nezvjesnosti koja ju je učinila tako dirljivom, tako ganutljivom? Ganutljiva i neuredna Mor.²

21

Pogađam u živac kad kažem: “Mama je umrla.” Uvijek je to šok, gotovo poput smrti djeteta, neprihvatljivo je, apsolutno nezamislivo.

Ne mogu to pojmiti, da je moja Mor umrla, da je moje dijete umrlo, a ja, ja sam još živ. Dišem, srce mi kuca, možda patim, ali sam živ. I dalje postojim, i dalje postojim dok je moja Mor mrtva, mrtva. To nije moguće, pogotovo zato što Mor još nije bila ni odrasla.

Došla je na svijet sebi nepoznata, odrasla u neznanju, umrla kao vječna djevojčica. Tako je Mor umrla kao dijete. Izgubivši je, izgubio sam i dijete (svoju majku), a dijelom sam se i sâm zagubio. Moram se ponovo pronaći. Moram.

Mala Mor je umrla, dvostruka žalost. Mor, moranje, umorstvo, m ra. Bez srama. Valja živjeti.³

2 The other day, last week, she died again og jeg har glemte her. Je l'ai oubliée cette puissante femelle assagie par les ans. Jeg kan passer plusieurs semaines uden at tænke på hende, even if she is on my mind and if my feelings for her are still very much alive. C'est un drôle d'état d'indifférence alerte qui conduit to this lack of relations. « You never know what is enough unless you know what is more than enough », said William Blake. J'ai lu et relu cette citation qui clôt *Au-dessous du Volcan*, de Malcom Lowry. Elle s'applique à min Mor, min Mor, var more than enough. Elle était trop, plus que cela, trop pas assez. Was she precisely something else than that uncertainty which made her so touching så rørende? Touchante et bordélique Mor.

3 I can hit on something when I say: « Maman est morte ». Ça fait toujours un choc, comme la mort d'un enfant. It is unacceptable. Inadmissible, absolut umuligt.

Jeg kan ikke fatte det her at min Mor er død at mit barn, est mort and I myself is still living, still breathing, my heart is beating, I suffer maybe but I am living. Je continue d'exister, je continue d'exister alors que Mor er død død! Det kan ikke lade sig gøre. Specially when my Mor was not yet an adult.

Elle est venue au monde inconnue d'elle-même, elle a grandi dans l'ignorance, elle est morte éternelle petite fille. Ainsi Mor døde like a barn. En la perdant, j'ai aussi perdu un enfant (ma mère), et pour une part je me suis perdu. Jeg skal finde myself again. Det er nødvendigt.

La petite Mor est morte, double deuil. Mor, mord, morsure, remords. Sans honte. Il faut vivre.

La petite Mor est morte, double deuil. Mor, mord, morsure, remords. Sans honte. Il faut vivre.

23

Tko će me moći dovesti do sjećanja na nju? Strah iz djetinjstva, kada je bila tako nesretna, zasigurno. Izgledala je užasno, tako strašno da sam se bojao da će doći po mene u školu.

“Je li ti ono mama, ona malo deblja gospođa koja dolazi po tebe? Ne, ne, ne, to je kuharica. Čuj, stvarno ne izgleda nimalo sretno!”

Ne bi čak ni pregaču skinula. Sram me, sram. Lud je osjećaj prisjetiti se da ste zaniijekali svoju Mor, svoju Mor. Volio sam je zasigurno, to u svakom slučaju...

A poslije je, budući da je donijela mnogo djece na svijet, imala problema sa zubima.

Ja sam bio posljednji, nakon mene imala je samo pobačaje. One su mi to rekle, moje starije sestre. Pitale bi me: “Sjećaš li se ono dvoje koji su došli nakon tebe?” Ništa nisam znao o njima, o bratu i sestri koji nisu zaživjeli nakon mog rođenja. Možda sam od njih zadržao neki trag negdje u tijelu.

Kao mladić sam znao provokativno reći o majčinoj utrobi, jasno se sjećam: “Bio sam Atila majčine utrobe.”

Nakon mene više ništa nije raslo. Zbog toga je ostala tako opustošena, mada mislim da je za nju sedmero djece bilo i više nego dovoljno, do voljno, sedam + dva = za nju dovoljna.

25

U nekim svojim sestrama pronalazim najgore osobine svoje Mor. Taj način na koji je neprestano manipulirala istinom, igrala se najdubljim osjećajima, prelazila sve granice normalnog ponašanja. Bila je nemoguća. Nikako nije mogla čekati. Uvijek se ubacivala preko reda. Nikad nisi mogao biti siguran u njezinu ljubav. Svaki joj je put iznova valjalo dokazivati odanost koja bi je navela da vas voli. Jer sebe nije voljela, ni fizički ni psihički. Ali smatrala je da joj svatko mora biti dužnik.

Bila je neprestano uzbuđena, kaotična bulimičarka života. Vrtjela bi jezikom po zubima kada nije

bilo baš onako kako je zamislila. Ako nešto ne bi bilo u redu, hvatala bi djecu za uši, zurila metalno plavim, posve bolesnim pogledom i udarala glavom nesretnika o zid vičući: “Prebit ću te, prebit ću te!” Bilo je to prilično strašno za dječaćića poput mene. Mamino zlato!

Preko sestara, barem nekih, ona nastavlja igrati šah i mlat u inat životu. Vlastitij se majci može oprostiti ono što se nikome drugom ne može. To ipak mora stati u nekoj generaciji, ako je ikako moguće, to mora stati.

28

Slijepo patim iz dubine, iz najveće dubine svoje duše. Patim cijelim tijelom, kao da vrijeme ništa nije učinilo. Jednako sam neiskusao kao kada sam došao na svijet, izuzmemo li broj riječi koje su izgovorene. Trebao sam naučiti ostati ravnodušan, a ne mogu.

Tko je izgovorio riječi? Tko ih je prepisao? Tko mi je dao jezik na kojemu se sporim? Mor. Borba je to za opstanak u kojoj jedino riječi mogu osloboditi. Ono, kada sjedim za svojim pisaćim stolom, što je moguće bliže književnoj istini, dobro sam, čak i ako se osjećam potpuno potišteno. Ta nasilnost koju iznosim bez zadržske donosi mi trenutni i nužni predah.

Spašava me iznimno virulentan osjećaj. Uvjeren sam da bih bez pisanja i svakodnevnih prakse već bio na uMoru od nje, od njih. Pisanje mi je spasilo život, spasilo život sa ili bez čitatelja jer ja sam svoj prvi čitatelj.

30

Ne sjećam se ničega osim Morinih zuba, njenog noćnog negližea, njenih bezbojnih papuča, sjaja njezina plavookog pogleda na zagasitu svjetlu koje ju je zasigurno činilo inteligentnom ženom.

Bila je prava vojvotkinja, pljuvala je po mišljenju što su ga ljudi imali o njoj i bila silno ponosna na

divljenje koje je mogla pobuditi. Bila je debela, pozamašna trbuha, pozamašnih grudi.

Njezin je suprug bio pomorac. Imao je čamac zvan Sfinga, šiljast. Starkelja je svu svoju djecu vodio u ribolov. Mor se bojala mora kao i ja. Svojim izbočenim zubima drhtala je od tjeskobe, a ja bih se privio uz njena robusna prsa. Drhtavi, udružili bismo naše strahove okruženi lomljenjem valova. More se sve dublje brazdalo, Sfinga je rezala valove. Bili smo promrznuti, preklinjući Blaženu Djevicu da nas spasi. Starkelja se cerio, a one, moje sestre, zabavljale su se na račun naših smiješnih bojazni. Pod tamnoplavim valovima tisuće zvjezdica skrivenih u stijenama čekalo je našu smrt kako bi očistile naše kosti na bijelo.

39

Stari smo koliko i vlastite arterije. Nema se tu što reći, što učiniti. Osjećam da su starost, stari dani, svojevrsna tragedija s nametnutim figurama. Treba pomoći svima koji su doživjeli osamdeset godina života. Poštovati bijelu kosu i sve takve stvari. Nikad nisam Mor smatrao bolesnom. U okršajima smo uvijek bili ravnopravni, bez zamki, britkih oštrica.

Duboko u sebi mislim da ju je pogodio moj roman *Aleksandrov krevet* koji je ispričovijedao bit njezine životne naprsline.

Poslije sam se uvijek bojao da govorim previše. Suzdržavao sam se. Tražila je ono što sam joj rekao. Čula je to, tako da imam osjećaj da nisam podbacio. Osim što je zbog toga možda umrla, a možda nije... Kako znati, tko zna, tko bi mogao reći?

41

Osjećati stvari, zlo i tu veliku usamljenost iz prošlosti. Onda presušiti u osjećaju.

Iako je bila stara, nikada je nisam smatrao starom gospođom, naprotiv, pa je zato i nisam žurio za-

štititi od smrti. Kako pišete smrt? Pišete li to Mor, umor, pomor, smort? Mor je sada mrtva. Starkelja još nije umro, ali oko njega vlada atmosfera koja je vraški time zatrovana. Vreba. I stvara mi nelagodu.

Dok je bila živa, i moje zanimanje za Mor bilo je živo. Bilo je u živoj Mor. Mrtva, ima li mi što reći, ne osjećam to. Ja koji sam vodio brojne razgovore *post mortem* sa svojom pokojnom bakom, nemam što reći Mor otkako je više nema. Vlada muk. Ne znam žalim li zbog toga, samo konstatiram stvari. Hladna odsutnost zbog koje mi drhti duša ožalošćena takvim stanjem stvari.⁴

45

Gadi mi se on, Morin muž, starkelja. Nikako da mu oprostim. Zgađen sam. Pokušao sam se pomiriti. Nije išlo, on me još uvijek plaši, iako je danas tako star, tako slab. Jer Mor je sada mrtva, više mu ne može udahnuti koji tračak čovječnosti. On je definitivno čudovište, što Mor nije bila. Ona nije bila čudovište. Bila je čudovišna i stoga beskrajno čovječna. Ta neugledna figura čovječnosti više nije bila čak ni Mor.

Osjećam se rastrgan od ljubavi za njih dvoje koje sam volio, koji me nisu voljeli, koji se nisu voljeli. Mor me možda i voljela, ali to nisam bio ja, a on, ne mogu to reći, ne znam. Ljubav, mržnja, kako je naporna sva ta zbrka. Uskoro ću sa svim tim raskrstiti. Dosta mi je. Fale mi – i više nego nedostaju.⁵

4 Ressentir les choses, le mal et cette grande solitude du passé. Puis rester sec du sentiment.

Even if she were old, I never felt her as elderly, therefore there was no hurry for me to save her from dying. How do you spell die? Do you spell that, dying, dead, did, death? Now Mor is dead. The vieux panard did not die yet. Mais il règne une atmosphère diablement entachée de ces choses-là. Elle rôde. Og jeg føler mig ikke comfortable about that.

Mens hun levede var min interesse for Mor levende. Den var i en levende Mor. Har hun noget at sige til mig nu, som død? Je ne le ressens pas. Moi qui ai beaucoup dialogué *post mortem* avec feu ma grand-mère, je n'ai rien à dire à min Mor depuis qu'elle n'est plus. C'est le silence radio. Je ne sais si je le regrette, je le constate. Une absence froide qui fait frémir mon âme désolée de cet état de fait.

48

Bi li bilo moguće zaboraviti Mor i njezinog starkelju od muža, mog oca?

Okružen sam, opkoljen problematikom stare obitelji. Mor je bila tupo masivna i često bi joj ruž bio loše nanesen. Bilo je u tome nekog neurednog šarma. Smeta mi bilo kakav nered ili zbrka u vlastitoj kući. Pretjerano patim zbog toga.

Masivnost moje Mor bila je srodna masivnosti starkelje. Oboje su bili nekako pravokutni. Bez erotičnih oblina. Barem s mojega stajališta. Mislim da su više bili primitivni nego erotični. Postoje likovi, na slikama Balthusa ili crtežima Pierrea Klossowskog, koji dočaravaju taj tjelesni oblik u svojoj nasilnosti. Upravo tu nasilnost namjeravam zaboraviti.

Nemati više nikakve veze s njime, u potpunosti ga izbrisati, istrijebiti iz sjećanja.

50

Jutros, u vlaku za Pariz, čudna svjetlost. Trebao bih biti sretan. Mor je kaput, starkelja je vrlo star, nadživljava, vječnost se urušava. Kada će se vrijeme zaustaviti?

Ne može se sve pretočiti u riječi, postoji prošlost traženija od ovog trenutka, prostor potisnute svijesti: Više od.

Na trenutak sam pomislio da ću pronaći Mor u tim zagonetkama prošlosti dok sam u krilnom perju tražio razloga za let.

Bojim se trenutka kada ću završiti ovu knjigu.

5 J'ai du dégoût pour lui, le vieux mari de Mor, le vieux panard. Je n'arrive pas à pardonner. Disgusted. I tried reconciliation. It did not work, he still scares me, even though he is very old, very infirme. Because Mor is dead, she cannot instil in him anymore, a few snippets of humanity. He is definitely a monster, which Mor was not. She was no monster. She was monstrous and thereby exceedingly human! Unsightly figure of humanity, she was not even a Mor anymore.

Je me sens déchiré d'amour de ces deux-là que j'ai aimés, qui ne m'ont pas aimé, qui ne se sont pas aimés. Mor m'a aimé peut-être, mais ce n'était pas moi, et lui, je ne peux pas le dire, je ne sais pas. Love, hatred, det er kedsommeligt, all this mess. I will soon be finished with all of that. J'en ai assez. Ils me manquent – More than enough.

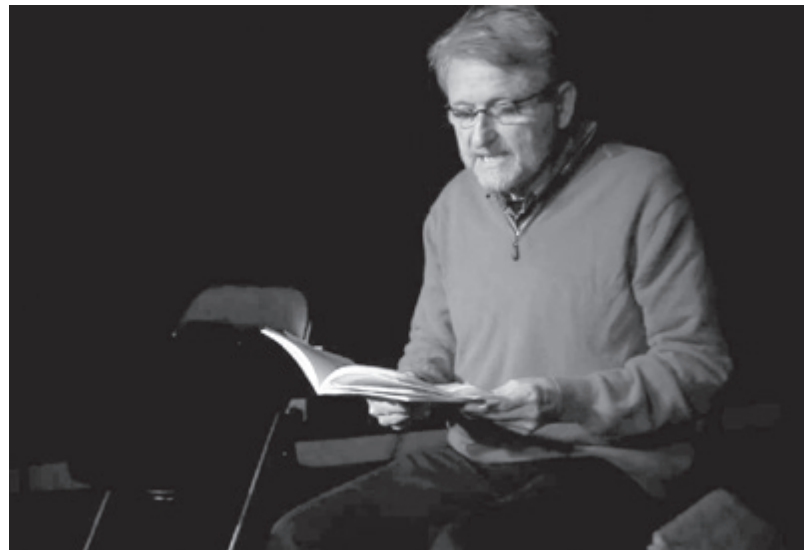
60

Eto, to je to, vlak se udaljava. Bojim se ovih trenutaka rastanka, vidjet ćemo se uskoro. Ali dobro znamo da život u međuvremenu uvijek ide dalje... Vidio sam svoje lice u ogledalu dizala. Primijetio sam sve one male tragove utučenosti. Nikada ne možemo uistinu raskrstiti s vlastitim roditeljima. Rodio sam se i umro onoga dana kada sam postao otac.

Više-manje.

Nastavio sam put, prihvaćajući život i njegovo ograničenje. Upravo zato što dolazimo na svijet, on će jednoga dana nestati.

Rekao sam zbogom svojoj djeci sasvim sam na peronu. Bilo je hladno. Djeca već odlaze, a tek smo stigli.

PAUL DE BRANCION (Chantilly, 1951) francuski je pjesnik i romanopisac. Studirao je filozofiju i diplomirao kod Emmanuela Levinasa. Predavao je književnost na sveučilištima u Aarhusu (Danska) i Strasbourgu. Osim pisanju, posvećen je i biološkoj poljoprivredi. Glavni je urednik književnog časopisa *Sarrazine*. Objavio je desetak pjesničkih zbirki i tri romana.

Dno i naopako

Branko

Čegec

X-Files

Više sam puta započinjao ovaj tekst, no situacija se mijenjala brže od mojih rečenica na ekranu, a tipka “delete” na tastaturi bila je učinkovitija od cijele abecede, uključujući uljeze tipa X. Eto, opet sam pogriješio, vjerujući da sve moramo prevesti, iako znam da će biti jasnije ako napišem jednostavno: X FILES. Mislim da je to najbliže opisu onoga što nam se događa s pripadajućim rasterom enigme, tajni, opačina, smicalica, podvala i “provala”.

Prošlo je više od desetljeća kako je pjesnikinja Marijana Radmilović napisala knjigu *Bolest je sve uljepšala*. Aktualna inačica mogla bi biti, recimo: *Bolest je sve pokrenula*; po izbijanju pandemije krenula je serija “biblijskih pošasti” – od potresa do azijskog pijeska, sa svim popratnim strahovima, tjeskobama, depresijama, sa životom pod maskama i pomorom globalnog stanovništva u nimalo zanemarivim brojkama. Mnogo ljudi koje smo znali, cijenili, s kojima smo se družili, pokušio je tajanstveni virus o kojemu svi govore, a malo tko nešto zna, ali taj ionako ne govori. Mislim da ne poznajem čovjeka koji se lako nosi sa situacijom u kojoj se nalazimo mjesecima, sa svim radikalizacijama i iskliznućima koje nas presreću. I što sad? Ostaje nam, kao uvijek uostalom, tvrdoglavost, upornost, mazohizam na ne znam koju potenciju (uvijek mi je slabo išla matematika), jer tlo pod nogama i dalje “trese, lupa, udara”

i razara, ljudi ostaju bez domova, bez najbližih u ruševinama i to živo blato u koje smo se dopustili uvaljati, kao da neprestano raste i usisava sav jad taložen godinama, desetljećima, na nekim razinama i stoljećima. Naravno da tragedija osvjetli

i bolju stranu, ljepši dio sadašnjosti, onaj u kojem čovjek instinktivno želi pomoći kako zna i umije i za što mu ne treba država, njezine stranačke kuhinje i njezini trutovi koji čekaju da se prašina slegne, da vide gdje su tu oni i njihovi interesi, a tek nakon toga na red može eventualno doći i tragedija, nesreća koja je zadesila slabe i siromašne, ljude koji su životarili pod svojim neobnovljenim ili fušerski “obnovljenim” krovovima iza nedavnih ratova koji su se rušili poput kula od karata, jer tzv. država drukčije kule i ne gradi ako je neka jača sila na to ne natjera. A nije je natjerala. Znali smo i šutjeli, pristajali na sve igre, manipulacije i makinacije nabujale kleptokracije, uvjeravajući se valjda da se nama neće dogoditi. A dogodilo se: u ožujku se rasuo Zagreb, kojem ta ista kleptokracija licemjerno tepa grotesknu metaforu o “metropoli” dok mu desetljećima izmiče tlo pod nogama, pelješeći nimalo beznačajan gradski proračun i pretačući ga na privatne račune, u privatne posjede ili u arsenal ordinarnog kiča tzv. spomeničke plastike i “arhitekture”. Tri-

deset godina “umjetničke” rugobe rasuto je ulicama i trgovima, uništene su vizure i perspektive, posijane su besmislene fontane po odvodnim kanalima prema Savi, a slični su kanali iskopani i na padinama, gromade, doslovne i “nacionalne”, izviruju pogledom put Državnog arhiva, jer zašto spomenici ne bi bili ružni, bezidejni, umjetnički bezvrijedni? Takve ih ne treba uzdizati, natkriljivati njima prostore,

Znali smo i šutjeli, pristajali na sve igre, manipulacije i makinacije nabujale kleptokracije, uvjeravajući se valjda da se nama neće dogoditi. A dogodilo se: u ožujku se rasuo Zagreb, kojem ta ista kleptokracija licemjerno tepa grotesknu metaforu o “metropoli” dok mu desetljećima izmiče tlo pod nogama, pelješeći nimalo beznačajan gradski proračun i pretačući ga na privatne račune, u privatne posjede ili u arsenal ordinarnog kiča tzv. spomeničke plastike i “arhitekture”.

signalizirati stvarni potencijal umjetnosti. Štoviše, treba ih ukopati, što bliže epicentru, to bolje. Navlas isto kao sa spomenicima dogodilo se, na žalost, i s tzv. arhitekturom: na prste obje ruke moguće je nabrojiti građevine koje imaju barem nešto arhitektonske projekcije, barem neku ideju arhitekture u podlozi, i to je uglavnom prošvercano ispred nosa kerberima koji centrifugiraju svježe oprani novac, a nema boljih praonica od skupih umjetničkih i arhitektonskih vizija s očajnim realizacijama.

Naučili smo živjeti s prividima, a kada su se počela ukazivati čudovišta kao rezultat “nadjudskih angažmana” tzv. vlasti, građani najvećega ovdašnjeg grada bili su “nemoćni”: uredno su trpjeli smrad “odlagališta otpada” po ulicama i mazohistički zaokruživali na izborima vlastiti poraz, inkarnacija kojeg bi ustajala iz pepela i nastavila im pljuvati u lice sve prozirnijim hračcima, potpuno svjesna da je svaki novi hračak dobitak na budžetskoj lutriji. Što je grad više tonuo, grcao u smeću i raspadao se, gradski su nametnici požudno isisavali novac svojih pasivnih,

strpljivih “podanika” i rasipali ga na besmislice, stupiće, svjetalca i sijalice, na spomenike koji su se rugali građanskom mazohizmu.

Onda je stigla pandemija, u Zagreb na leđima potresa, koji je središte grada pretvorio u postapokaliptičnu kulisu, paralizirao funkcioniranje gradskoga života, osobito tzv. institucija, ali je istodobno razbudio uspavani “građanski duh”

koji je odjednom refleksno krenuo u raščičavanje i spašavanje svega što se spasiti dalo. U svoj taj naplavini nesreće na površini je ostalo samo ono što Grad u institucionalnom smislu tretira kao transfuzijski potencijal budžetske provalije: ostali su GRAĐANI. Poput mrava razmiljeli su se po krnjim i urušenim krovovima, gušili se u prašini ruševina, razgrtali žbuku i opeku ispod srušenih zabata, stubišta i naherenih zidova, odjednom je iz nekog mraka izronila neviđena količina mamutskih dizalica i svu tu postapokaliptičnu tugu obasjala je energija života ljudi kojima je do grada stalo, dotad nevidljivih ljudi koji su jedino stvarno gradsko tkivo, koji su njegov stvarni život. Institucionalni Grad mirno je spavao, a glavni gradski izbavitelj od cijele je nesreće brinuo jedino da se nastave radovi na njegovu “spomeniku” pod prozorom Gradske skupštine.

Prošlo je devet mjeseci. Ljudi su izvlačili šutu i opeku, popravljali i krpali. Ni Grad ni država u cijelom tom razdoblju nisu učinili gotovo ništa. Mjesecima se otaljavalo izglasavanje nekakvog zakona o obnovi, tlo se cijelo vrijeme treslo, nakon osam mjeseci država je uspjela smisliti “povjerenika” kojemu je prioritet bio smještanje u adekvatnu kancelariju, pa imenovanje “pobočnika”, pa... do grada još nije stigao.

U međuvremenu je grunuo silan potres na Baniji, nepunih pedeset kilometara od strahovito potresena i već dobro načetoga Zagreba, porušio stare i neodržavane kuće, krpariju države koja je proglasila područja “posebne državne skrbi” da o njima ne bi skrabila. Ratom razoreni gradovi i sela, ne samo materijalno nego još više psihički, ostali su u postratnom mraku, zatočeni traumom i bijedom, nikome pred očima, nikome “na sisi”. Sve do potresa Banije se nitko nije sjetio. Banije kojoj je ratom osakaćeni industrijski potencijal privatizacijskim malverzacijama potpuno izbrisan, a repovi ratne mržnje hranjeni su nacionalističkim pumpanjima iz središta i središnjica.

Zagreb i Baniju povezao je potres, nesreća koja je Baniju razrušila, a Zagrebu poslala još jedno ra-

zorno upozorenje u sveopću gluhoću gradskih institucija, rušeći načete dijelove zgrada, naherene dimnjake i oronule fasade Donjega grada.

Ljudi su opet krenuli spontano, spašavati i pomagati tamo gdje je bilo najgore, kako u gradu, tako još više na Baniji, jer tamo se više nije moglo živjeti, a kiša nije prestajala danima, hladnoća je stisla tužne ulice i poljane, jedini dom ljudima i životinjama tog kraja, bez krova i bez pokrova. Izbavitelj i njegova svita pritom su postrojavali radne strojeve na glavnome gradskom trgu, jer njemu je uvijek bilo važnije pokazati se nego pomoći. Pomoći? Što se na tome može ušičariti?

Vrijeme je ljigavo, kiša i dalje lije dok se vampirska svita pakleno zabavlja alpskim disciplinama na lažnom snijegu pohlepom okljaštrene uzvisine na rubu Panonije.

U svijetu pod maskama, u svijetu potrošenih gradova, u gradu koji je prešutno pristao na samospaljivanje, odvija se jedna tragikomična provincijska predstava, u kojoj pod maskiranim obrazinama s gradskim logotipom vrišti kostur jednoga nekad lijepog mitteleuropškog grada, nadajući se mogućnosti prijelaza u “drugi život” ako se legitimnim mehanizmima ipak uspije “upokojiti vampira”.

Atelier Fritz

Guillaume

Métayer

Pozitivne ruke

S francuskoga preveo Ante Baran

© Guillaume Métayer

MINIJATURE

Obrada minijature dugo me je zadržala. Ja sam proizveo muhe. Zato me je aeronautička tvrtka otpustila. Onda sam počeo stavljati mikrofone u cvijeće.

Kada osvanu Sudnji dan i kada se raspitahu o mojim djelima, ja izvadih kutiju šibica. Pierre zadržta u strahu od požara u raju što ga neka proročanstva najavljuju. No jedan skarabej iskoči odande i zauze moje mjesto na vagi. Čitav život proveo sam izrađujući mu najdušniju od duša, pa je zamjena bila prihvaćena. Otada živim sretno, zaboravljen od smrti, spokojniji no što je Jona ikada bio pod kožom svoga kita.

VIŠE MAGLE

Magla četvrtog prosinca, primjerice. Htio sam joj biti što bliže. Napustio sam stoga svoje prijatelje na uglu ulice i potrčao prema njoj, raširio ruku u njoj, uzletio u njoj. Rijetko je tko bio magleniji od mene, rijetko je netko tako lebdio nad krovovima. Kada sam se ponovo spustio na

grad, čuo sam ljude kako govore da se magla diže. Smijao sam se, štitio parove od uličnih svjetiljki, draškao brkove, na prozorima zamračivao lornjete očeva. A zatim sam legao na stranicu. Sutradan se stranica bijeljela kao i prethodnog dana, no sve njezine pore bile su širom otvorene, razvila je takvu finoću da se činila živom i kristalizirala osmijehe.

CARPE DIEM

Ležeći pod zvijezdom u Newtonovim hulahopkama čuješ huku dječjih glasova kako se diže nad tvojim disanjem, osjećaš da su ti sve četiri strane kože glatke poput Marijana, da vragolasti te rak drži za zapešća i gležnjeve: jesi li krpa ili luđak? Zatim ćeš promotriti sive zavjese koje započinju svoj prašnjavi ples iza čovjeka od suhog lišća, no samo da savjest bude mirna, jer sve dok ti glasnik ne najavi vrijeme zadnjih tuširanja, ta ordinacija je tek trošna; jednim pogledom brišeš grbe na linoleumu, odbojni humor makakija i prašnjave karavele što kreću po smrti siromahā: *carpe diem* i kloni se mementā dokle god budeš mogao.

MLAD

Seminar uvijek treba prethoditi bazenu. Govorkanja destabiliziraju na deset godina, pogrešan korak hoda po žici sljedećih trideset. Dvorac postaje logor. Čim se nađe u kalendaru, kratka se avantura pretvara u blasfemiju, a dugo hodanje po automobilima u ideal. Samo Michèle Morgan i Jean Gabin u jednoj sekundi spašavaju jednu godinu: gromoglasan pljesak. Dunavsko grožđe je prezeleno, odijela sjajnog obruba neukusni. Sunce u velikoj knjizi zadugo gubi u obaranju ruke jer paž-frizure kaskaju pet godina, kamenje iz rozete u ruskom stilu ostaje neodgonetljivo, protuprovalni uređaj na volanu mogao bi biti na grlu i svatko zna da se poznanstva ne sklapaju u dvorani katalogā. Pocurantea valja zamisliti mladog.

JOŠ MLAD

Za neke je *Pohvala ludosti* silen od sedam godina nesreće. Ali i babuška beskrajne sreće, kaže Martin. Samo budale ne osporavaju bjelodanosti ulice. Ostali ne prilaze radi upoznavanja sa svojim doušnicima, a baš o tome se i radi. Tko previše voli karamelizirano voće premješta proglose u suteran i nosi svoj pokret otpora na zapučku kao jeftin parfem. Nije Jean Moulin tako bio zalizan. To da sastanci ugovoreni u istoj kavani ne vode ni na vrh staza ni na samo dno nikoga nije trebalo čuditi. Kao ni da zvrk suknje može biti oštar. Koliko samo kruškolikih savjeta sada daje. Padaju kao goveđi obrazi koje nitko ne želi taknuti. Candidea valja zamisliti ostarjela.

WISHBONE

Ne mogu više bacati smokve jer vjetar jača. Trebalo mi je valjda trideset godina da to shvatim. Unutarnji luk vjetra zakrivljen poput buma zauzvrat zadržava plodove na stablu. Rekao sam smokve, ali mogao sam reći planike i kamenje, kao kad je rat bio objavljen s obiju strana plaže. Jutro slave: po prvi put sam namjestio budilicu svoga ručnog sata. No u trenutku razaranja njihove oaze porosta i bodljikavih žica, neki nas zaustavi poput Dekaloga. Nitko ga nije primijetio. Bio je to, očiju izgubljenih od patnje, stari plinar, cijenjeni ribar čije sam potezanje korak po korak na pijesku svaki dan u sebi sažalijevao. Dolonija se nije dogodila, junaci se povukoše, kukavički pognuti, odbijeni od žara u kojemu je i dalje šaptala vjera u njihovu hrabrost.

ADVENT

Ljudi koji su čitavo djetinjstvo bacali sjenu na kalendare adventa, preduboko uzdisali na ramenu stripova, odmicali šestar od nezgodnog trenutka, igrali se mahagonij gospodara bijelih katova, također su naučili da vrtuljci ubrzavaju vrijeme, da cjediljke za salatu odnose malene dječake, da se može probušiti zemlja udarcima jednog jedinog pijuka, oprati u reptilima svoje neranjive ruke, rasprodati svoje duplikate stvarajući privid spokojna srca. I shvaćaju da je krajnje vrijeme da se stol prevrne, da se izdrži opsada u drugoj kupao-nici, tamo gdje se sve tajne govore uz svijeću.

RASPIRIVAČ VATRE

Možemo nekoga ubiti ako mu zarijemo raspirivač vatre u srce. Naravno. I ono što je trebalo ojačati disanje ili razbuditi žeravicu, eto, zadaje konačni udarac. Ipak, mnogi se zadovoljavaju dugim prozirnim štapićima, pritišću vam dušnik na daljinu, prerušeni u paukove od igala vremena. Neki na vaša dva oka nasaduju svoje velike sive guzice. Oni vas legu, kažu, i petnaest godina poslije podižući svoj lažni kilt proučavaju vas i govore: još uvijek jaje? Neki postaju golemi poput utvrde: nema boljeg načina za zatvaranje ulaza za kojim ginu. Trebala bi vam igla, no imate samo čopor pasa. Neki izrađuju papilote od vaših zastava i izlažu ih pljesku vjetra na vrhovima planina, u sobi do. No čemu ta lista ako ona po tlu pruža ruke koje moraju mijesiti.

RUKAVICE

Uvrćem rukavice od trideset godina. Ili bolje rečeno: uvrćem rukavice uvrtnane tijekom trideset godina. Evo ih napokon na pravoj strani, na pultu čuvene garderobe. Najezda rakova, sve manje i manje rukavica spojenih prstiju. Bit će to puno za jednu ulaznicu, gospodine. Podstavljene su noću i obuzete bijesom. Tako malo crnog pijeska može stati u njihov hvat da ćemo ih cijeliti, kao druge: po njihovoj virtuoznosti u *Clair de lune*. Zar je važno što se s njihova dlana kotrlja mlado jare, što trčkara kamo ga volja. Bolest rukavica tiče se samo vas. Fetusi nisu uvijek dobrodošli.

PRIJEVARA

Uvijek netko nedostaje na vijeću staraca. Dolmen više ne igra mjesečevo kolo. Nitko to ne primjećuje, osim istraživača koji ga više ni ne traži. On je bio taj koji ga je, s pravom, gurnuo na tu čistinu prije no što je ishlapio poput mrvica. Kamen ni-

kada neće odraziti kamen kojega nema. To bjelodano je bezdano. Preostaje jedino uvući se u niz erodiranih tjelesa. Biti čopor i umrijeti.

KUCNUTI SE

Ne može se priječiti čašama bijelog vina da se kucnu tijekom potresa. Boce se naginju jedna prema drugoj, a čaše se kucaju, kucaju se godinama koje su tek sati, ali koji su godine. Godine za brojčanik, nekoliko sati za njihovo tijelo i lustri za mene. Lusteri koji se odvajaju od stropa jer smrt često navlači krinku silepse.

STRAŽA

Bio sam čuvar vjernosti majki, baka i dadilja, a ta me je tajna magistratura dovela do proučavanja mandarina i rezača papira, do toga da me zaborave duboko u božjim ovčicama. Odande sam jednoga dana ugledao tog neznanca kako se pojavljuje odande bradat kao sablazan. Bacao sam kolačiće u šikare i stvarao sebi zalihu oslikanih orbita palih sa stabala, kugličastih pogleda obilno raspršenih po alejama. Četā drvenih pužica. U sebi rišem kartu parka da predvidim račvanja, pripremim se za bijeg pod okriljem svojih granata. Jer izdajnici i klošari napučili su šikare oko jezera. A iza druge livade, nešto niže, krije se kuća ubojica. Dijabolični par muči izgublenu djecu, stavlja lišće na njihove rane da pospješe krvarenje pa da ondje ostanu nepokretni, raskomadani poput lišća. Jer ona to tvrdi. Zajedno smo već bacali kestene na vještiji šator. Podigli smo i kazalište od šumskog raslinja. Baka ne bi smjela prekrižiti noge i tako se glasno smijati na telefon.

A4

Više se ne bojim divovskih valova Mestrea jer usporeno padaju po mostu, u vlakove, stapaju se sa zgradama, prodiru u stanove da bi rasplesali tamošnje stanare. Posjećujemo, jedno za drugim, njihova boravišta. Bit će, dakle, da ondje stanuje, u tom Brooklynu na morskoj obali. Nevjerojatno je kako sobe mladih žena nalikuju jedna drugoj, no na zidu opažam naša dva rukopisa, cijelu našu romansu na listu A4. Treba se odvažiti, izrađujemo kolaže od riječi mrtvih ljubavi. Još uvijek me voliš, ne voliš me više uskoro postaju sinonimi. Paralele se spajaju, kocka s dvije strane više nema nego jednu. Toliko mi se dugo misao o tome mota po glavi nakon što sam napustio poprište da to gotovo uspijevam i razumjeti, po povratku u bestežinsko stanje utopljenika.

© Dan Lahian

GUILLAUME MÉTAYER znanstvenik je u Nacionalnom centru za znanstvena istraživanja (CNRS), odnosno Centru za proučavanje francuskog jezika i književnosti na Sorboni (CELLF), prevoditelj i pjesnik. Područje njegovog znanstvenog rada je prosvjetiteljstvo i njegovo naslijeđe u Francuskoj, germanskim zemljama i među disidentima s područja srednje Europe (*Nietzsche et Voltaire*, 2011; *Anatole France et le nationalisme littéraire*, 2011; *Budapest 1956, la révolution vue par les écrivains hongrois*, 2016), kao i odnosi između poezije, filozofije i prevođenja (*A comme Babel*, 2020, uz predgovor Marca de Launayja). Zadnji objavljeni prijevodi su mu: Nietzsche, *Poèmes complets*, 2019; Ágnes Heller, *La Valeur du hasard: ma vie*, 2020; a zadnja objavljena zbirka *Libre jeu* (2017, s predgovorom Michela Deguyja). Pjesme iz ovog izbora dio su zbirke u nastanku, *Mains positives*.

Jean-Luc Raharimanana

Fahavalo¹

S francuskoga preveo Kristian Pintar

© Jean-Luc Raharimanana

Veljača 1994.

Voda prekriva čitavu obalu. Prostire se i preko dina. Pluta mrtav pas. Kroz oštro mu se krzno nazire duboka rana. Sve to strašno zaudara. Voda nosi limene krovove, goleme palmine listove.

U daljini tenkovi sve spaljuju. Odavde je tako lijepo promatrati obzor. Tako je lijepo.

Pismo istrgnuto oblacima

Sjećam se, ljubavi moja, jednog starca kako plače na toj ciklonom razorenoj obali, preplavljenoj vodom. Vukao se u svom jadu kuda su kiše istresale svoj gnjev. Zapomagao je dok se voda slijevala na njega i komu god sam postavio pitanje nije mi htio objasniti što ga navodi da se tako ponaša. Koliko je imao godina? Sedamdeset? Osamdeset? Ne znam. Koža mu je podsjećala na staro palmino lišće, istrošeno suncem i kapima vode. Tu i tamo poderana, suha, već nalik prašini.

Sjećam se tog starca kako kamenuje lešinu psa nasukanog na obali. Toliko je mahao rukama da je boljelo gledati. Poželio sam ga udaljiti odande, no u tomu me spriječila jedna dobronamjerna ruka. Drug, prijatelj, odande.

¹ Neprijatelj, pojam kojim su se od 1896. do 1948. koristili francuski kolonisti za malgaške pobunjenike (op.a.).

Ispričat ću ti kazao je priču tog čovjeka. Ispričat ću ti priču ovog mjesta.

Predajem ti ljubavi moja tu priču. Da je čitaš bez mržnje u duši. Ne kako bismo se žalili i vječno osvrтали na svoje nevolje, već kako ne bismo zaboravili ono što nas je jučer oblikovalo, učinilo ovakvima kakvi smo danas.

Studeni 1947.

Osvajači su upali po noći. U potrazi za pobunjenicima, *Fahavalima* i vračevima uzbunili su čitavo selo. Postrojite se! Muškarci. Žene. Djeca. Lavež pasa. Čistokrvnih pasa. Ogromnih. Koji slušaju jedino malgaške strijelce.²

Muškarci, žene, djeca, prijatelju, svi su se postrojili. Neki su još goli, otrgnuti od sna. Osvajači su pitali za *Fahavale*. Nitko nije mogao odgovoriti. Osvajači su postrijeljali deset muškaraca, pa još trojicu, potom petoricu...

Taj je čovjek znao kamo su otišli *Fahavali*. Jedne noći bježeći s obale, jedne noći strahujući od oceanskih duhova... Probili su se kroz valove i otplivali do pješčanih prudova lagune.

Taj je čovjek šutio.

² Malgašani koje su Francuzi mobilizirali u svoju kolonizatorsku vojsku (op. prev.).

© Adrijana Vidić

Prijatelju, zar ne, iako šutnja ponekad smiruje dušu, jezik po prirodi mrzi što mu je na teret.

Osvajači su se smjestili u selu te rastjerali stanovnike. Trupla su se pržila na suncu.

Dani su tako prolazili. Seljaci su više puta došli preuzeti svoje mrtve i pokopati ih. Gubite se odavde, prljave crnčuge! Trupla u zamjenu za *Fahavale!* Urlali su osvajači znojnih čela i drhtavih ruku.

Taj je čovjek šutio.

Smrad je postajao nepodnošljiv. Psi sve razdražljiviji. Strijelcima je bilo sve teže obuzdati ih.

Čovjek je i dalje šutio.

Utom se, prijatelju, nebo iznenada otvorilo i srućio se pljusak. Padala je na tijela u raspadanju gnjevno ih rešetajući. Psi su pušteni s lanca. Nasrnuli su na trupla te ih proždri u tren oka.

Čovjek je urlao. Sve dotle je sjedio, točnije čučao uz stup kolibe. Sada je urlao, s nogama u blatu.

Potom je pao na koljena. Vidjevši to, strijelci su pobjegli. Nitko nije saznao što ih je zadesilo. Možda su ih seljaci zaklali, a možda su postali zlodusi-ma koji lutaju ovim krajevima...

Osvajači su odlučili pobiti svoje pse te otići, a *Fahavali* su se vratili na kopno. Htjeli su zahvaliti starcu, međutim zatekli su samo biće bez duše koje proklinje dok pljušti kiša i ne može više smisliti ni jednog jedinog psa.

Zbog toga su ovom selu psi zabranjeni.

Misli, prijatelju, na ovu priču i nemoj mi reći da sam lagao samo da opravdam starca koji je izgubio razum. Istina, neobično je za zrela čovjeka da se tako ponaša, ali tomu je uskraćen život onoga dana kada je htio sačuvati tuđe.

Evo ti priče o tom čovjeku, priče o ovom mjestu.

Pismo, dašak uzet vjetru

Otok je poplavljen. Otok gori. Magla od terora. Od vode i plamena. Lebdjeti iznad. Bezdano se smjestiti u svojim teškim snovima i više se ne micati. Više se ne micati...

Čekati da biće eksplodira.

JEAN-LUC RAHARIMANANA rođen je 1967. u Antananarivu (Madagaskar). Godine 1989. odlazi u Francusku te studira na Sorboni i na INALCO-u. Predaje francuski jezik u školama. Bavi se novinarstvom, prevodi, vodi radionice kreativnog pisanja, drži predavanja te postavlja kazališne predstave. Piše poeziju, eseje, kratke priče, romane i dramske tekstove u kojima spaja liričnost, poetičnost i oniričnost s temama nasilja. Objavio je, između ostalog, romane *Nour, 1947* (2001), *Za* (2008) i *Revenir* (2018) te zbirke kratkih priča *Lucarnes* i *Rêves sous le linceul* (1998, 2004), iz koje dolazi i odabrana priča. Drugu priču iz iste zbirke, „Kauč (Povratak u zemlju obilja)“, autorice Vanda Mikšić i Mirna Sindičić Sabljko uvrstile su u knjigu *Onda sam to ja. Izbor iz suvremene frankofonske kratke proze* (MeandarMedia, 2020), a preveo ju je Tony Šerčer.

KRISTIAN PINTAR student je prve godine diplomskog studija francuskog jezika i književnosti, prevoditeljski smjer. U ožujku 2020. nagrađen je nagradom Odjela za francuske i frankofonske studije Sveučilišta u Zadru za najbolji studentski prijevod priče „Fahavalo“.

Senko Karuzza

Legende morske

© Senko Karuzza

PALAGRUŽA

Lovili smo dobro, sanjali još više, osuli se bili nekom krljušti, postajali ribe, dah je bio kratak i hrapav, tijela se izvijala prema vjetru, lovili smo sunce u vršama, oblake, redali ih po lantinama i sušili, za doma, za kužinu, pored Gospine slike koja nam nije znala dati bolje, ali nismo se sjetili ni moliti za drugačije, sada smo tu, ovdje, a tamo, daleko, ni tu ni tamo, i tu i tamo, ponekad krljušt, ponekad dlake, ali uvijek more, i sa ženom, tamo, vonjamo more, sinje, prokleta, dobro samo ribi, dok mu je ne otmemo.

NAPLAVINA

Odguruje on to deblo sa svoga žala natrag u more, jer što će drvo nepoznate naravi i svrhe činiti tako zarobljeno, u tuđem, svom snagom se dao u njega kao da je s njim rastao, zavrnutih nogavica pokazao mu svoje korijenje, još živo, pa rasteži svom silinom svega što je znao, samo da ga odgurne od sebe, od svoga žala, da nestane zauvijek, da ga morske vile otprave, da ga ne vidi, tamo daleko gdje pogled ne seže, gdje ničega nema.

PJENA ZORE

Bijela, jača od noći, nikako da ostane iza nas, kao stalna pratnja odlaska, hući bojama i snagom

brodskog motora, dimi, tek zorom poprima miris mora, tek kad u daljini vidimo kopno, naše kopno, otok koji smo ostavili i na koji se, ako bude sreće, nikada nećemo vratiti. Beskućnici.

SAD SAM U DUBINI

Divljam među morskom travom, puštam da me nosi kako se povija, prvo se čudi, zatim prihvaća i smiri, i sve te ribe koje sam vidio na peškariji, druga su to bića ovdje, prilaze i mašu, kad se sprijatelje moraš svojski mlatiti repom da te puste na miru, da zatvorenih očiju napokon progledaš, ležiš između dva kamena obrasla koraljima, čekaš da se nešto dogodi, da te netko napokon ulovi i zauvijek prisvoji, da budeš nečiji, da prodišeš punim plućima na krmi broda koji se već užario od sunca i čeka da ga vratiš u luku. Njegovu luku.

KLETVA

Proklet da si, Ratniče, što si se usudio dirati u tuđe i željeti slobodu, ti, moj zemaljski robe, evo ti slobode sada, letjet ćeš kao galeb i imati svoj otok, svoju slobodu, svoje jato koje će ti otimati iz usta sve što ne budeš čvrsto držao, osuđujem te na vječitu glad, a u doba obilja da imaš jednako kao i svi, vječno na oprezu među jednakima, da nemaš sna ni sigurnih potomaka, da letiš slobodan iznad svoga otoka, čekajući u strahu kad će

© Adrijana Vidić

ga drugi naseliti. Poklanjam ti ovu kletvu da ne zaboraviš kako mi je, tvome gospodaru.

GALIJOTI

Eto ih u mračnoj utrobi okovani za vesla, goli i snažni, s komadom pljesnivog rogača u ustima, samo neka traje, neka što duže traje makar bi najradije smrt, ali nje nema jer komadić neba i tutanj neprijateljskog topa zauzeo je njeno mjesto, kao i nada da nekim čudom neće završiti na dnu mora koje bi, doduše, na vijeke vjekova ispralo nepodnošljiv smrad govana i truleži pod njihovim nogama, ti galijoti o kojima oni gore pojma nemaju ili ih nije briga, kao ni raskošne bogove koji im sada ničemu ne služe, da, ti galijoti stopljeni s morem

kao rijetka morska bića koja se nikada ne pokazuju, ti galijoti svakim svojim zaveslajem odlaze u zaborav jer su unatoč svome postojanju propustili ostaviti svoj trag, fosil, kostur, grob, bilo što što i mrtvo može svjedočiti. More je nesreća. Od onih koji jesu začas učini da nisu.

BUBNJARICE

Slatkog li prizora gledati žene poredane na stijenama pored mora kako golim bedrima stišću bubnjeve po kojima udaraju nježnim, krhkim rukama, proizvode zvuk koji ih stapa u jednu, zativrenih očiju lagano se njišući naprijed-nazad, povremeno dižući glavu prema nebu, uporno i dugo, dok ne nadglasaju valove i u toj harmoni-

ji, u toj neuhvatljivoj ekstazi pohitaju prema rubu stijenja, puštaju suze u more, plaču, daju se onome koji ih neće iznevjeriti. Dugo nakon što nestanu, prilazim tom svemogućem čuvaru i umivam se. Kradem.

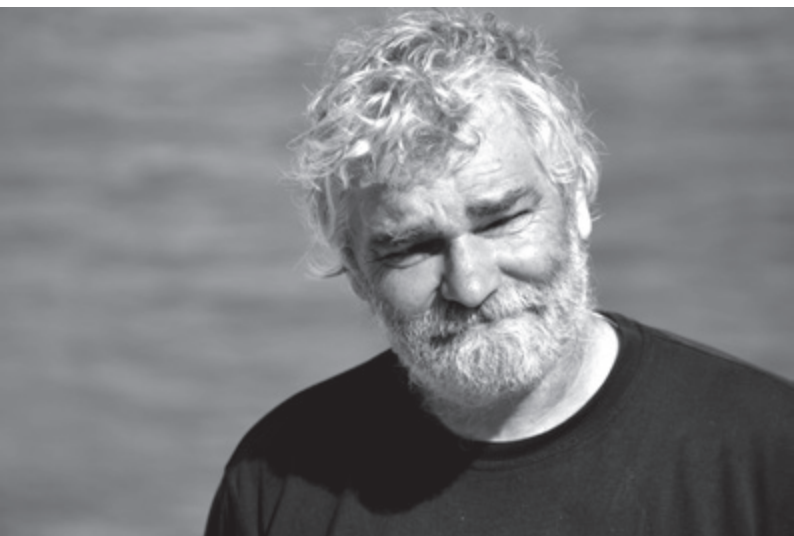
DJEČACI

Iz smeća su izvadili konzerve od kiselih krastavaca, one najveće, od pet kila, kamenom i oštrim komadom čelika izmoljenog kod jednog od očeva ispred mehaničarske radionice za odrasle, uporno režu i ravnaju lim, ne smiju se, predani su tako da im svaki pogled iz prikrajka zavidi, stopljeni s tom limenom barkom iz svoje glave, kipari i konstruktori u jednom i s barkom jedno, oblikuju svojim nevještim rukama vještinu za koju nisu ni znali da posjeduju, da je mašta toliko blizu imitaciji svega što vide i razumiju na svoj način, pouzdan i siguran vodič do sreće kad se napokon na tankom drvenom prutiću, ribarskim koncem pričvršćenom o stranice oštrog lima, razapne pravo šareno jedro od djedovog rupca i napuni

se vjetrom, kad ta limena barka zaplovi i zauvijek nestane na pučini ili se jednostavno prevrne i potone na početku svog putovanja, ostaje čisto iskustvo radosti koju će kasnije neumorno tražiti. Jer uskoro će biti predani ulogama u kojima je nevinnost samo sjećanje.

SVJETIONIK

Najveći dijamant na svijetu na osami, na hridi, otoku, morskom putu, morski dragulj koji slaboj svijeći poklanja svoju moć poput zvijezde koju možete samo na trenutak ugledati u noći ili magli čak i ako ste miljama daleko, izgubljeni u bespuću sličnom onom kad sanjarite na nekoj usamljenoj stijeni zagledani u bistro noćno nebo, na osami bez putokaza koja vas smanjuje do beskonačnosti, ali sada ta dobra morska zvijezda, za razliku od nebeske, daruje nadu da bi se ovoga puta mogli sretno izvući i postati čovjek koji nekim čudom može razumjeti da najveći dragulji svijeta pripadaju svima. Da vas nose na ruci.

SENKO KARUZA, rođen 1957. u Splitu. Djetinjstvo je proveo na otoku Visu. Školovao se u Visu, Splitu i Zagrebu. Studirao filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Uvrštavan u različite antologije, preglede i izbore kratkih priča, preveden na strane jezike, nastupao na više domaćih i stranih festivala. Osnivač neformalnoga Multimedijalnoga mobilnog centra za istraživanje alternativnih oblika preživljavanja na malim i pučinskim otocima. Objavio knjige priča: *Busbuskalai*, *Ima li života prije smrti*, *Tri krokodila* (s B. Čegecom i M. Mićanovićem), *Vodič po otoku*, *Teško mi je reći*, sabrane priče; *Kamara obscura*, *Prsa u prsa*, *Fotografije kraja*.

Slike i sl.

Miroslav Mićanović

Projekt: ZATVORENO

© Miroslav Mićanović

Imaginaro. Sanja da kao student ulazi u knjižaru Mladosti, Ilica 7, kao toliko puta do tada i vrti u rukama naslove knjiga, izgovara ih naglas i vraća na policu. Želi, zapravo, vidjeti koji su časopisi stigli, pažljivo pročitati njihove sadržaje i potražiti nove pjesme hrvatskih i stranih pjesnika. Ali ne može ući unutra i šakama lupa o debelo staklo vrata, dok se iz unutrašnjosti knjižarskog prostora pojavljuje pjesnikinja Anka Žagar, s kojom je toliko puta prošao popise pristiglih izdanja i komentirao što je u njima lijepo i poticajno za one koji čitaju i pišu. Ona stiže do vrata, šuti i okrene prema njemu pravokutni sivi karton na kojem velikim tiskanim slovima piše: ZATVORENO.

Prostorno. Stoji na Cvjetnom trgu pred izlogom znanstvene knjižare i gleda što je sve od knjiga, časopisa posloženo na izduženoj polici... Djevojci do sebe prepričava sadržaje koji se nude. Jasno je da to samo može student književnosti koji misli da je pjesnik. Zima je svud oko njih i bjelina snijega i neba zahvalna je koreografija trenutku gledanja, zaljubljenosti i slutnje velikoga književnog svijeta koji leži u koricama, s lijepim i neizvjesnim naslovima. Pomaže mu u tome i grafika Hrvoja Šercara: ptica leti s maketom (ili ne-maketom) grada, na čijem je vrhu zabodena crveno-bijela-plava zastavica. Bezimena ptica i grad

ustremljuju se, iznenada, prema njima – i padaju odbijeni od stakla. Snijeg pada i bešumno nebo i zrak zauvijek se nasele u onoga koji piše vrhom prsta: ZATVORENO.

Pokret otpora. Piše tekst zaslovnice za knjigu čije je tekstove ispisivalo u sedam godina vrijeme nesklono boljim običajima i uvjerenju da su časopisi (i knjige) “motori kulture”. Autor u uvodnicima časopisa (*Tema*), u nerijetko košmarnom uredničkom dnevniku, bilježi činjenice o izlaženju i neizlaženju pojedinog broja, suradničkim i ne-suradničkim, financijskim nevoljama, autorima, knjižarama, sajmovima, festivalima, o prodaji, distribuciji, digitalnom i virtualnom – i o mnogo čemu drugom. Strast i zagriženost, upućenost u fenomene i nove kontekste izdavačkih i književnih praksi, upisana u njegove uvodnike, prerasta u sliku zajednice čiji su životi neodvojivi od knjige i borbe s vjetrenjačama. Ironično i duhovito, nerijetko zajedljivo i melankolično, ustrajno i hrabro nižu se tekstovi – ispod crte, smisao i prostor, zašto, kako i za koga, tzv. kritika, era digitalnog, dobrodošli u nadrealizam... – koji su jednako važni za autore, kritičare, izdavače i hodajuće prakse vezane za knjigu kao presudan znak između čovjeka i jezika, prirode i kulture. Učinimo taj pokret otpora, moglo bi se reći

© Adrijana Vidić

poletno i ambiciozno, ali upravo druga strana razumijevanja svijeta, iz jednoga drugog konteksta, podsjeća da su “načini na koje nešto ignoriramo jednako važni, ako ne i važniji od načina na koje nešto spoznajemo” (Giorgio Agamben). Krenimo, piše, “pretražimo” knjigu tekstova s onom mjerom ambicije kojom se nude dokumenti vremena, oni koji ostavljaju dovoljno znakova pored puta. Kad završi s pisanjem teksta zaslovnice, pomisli: je li to pohvala, epitaf, komu ili čemu? Čuje poslije da se naslovi knjiga u kojima se spominje ljubav bolje prodaju od drugih. Probudi se i napiše: ZATVORENO.

Jezik zaborava (Dubec–Dubrava–Zagreb, 2010). Na kolornoj fotografiji stoji *ringišpil* na zelenoj travi sa zavezanim letećim sjedalicama. Tko 2010. godine iz digitalne tamne komore spušta prst na bjelodani dokument jedne odsutnosti? Tko gleda fotografiju zaustavljenog *ringišpila* na rubu grada? Tko opisuje ono što miruje u Dubecu–Dubravi–Zagrebu? Nazovi majku i pitaj: je li to dječak koji kroz noćni prozor spavaće sobe gleda podizanje cirkuskog šatora pristiglog iz dalekih gradova, dalekih zemalja? Događaj je montiran kao crno-bijeli film iz djetinjstva, pun tajni i svijetlećih reklama, pun opasnih tetoviranih muškaraca

Atelier Fritz

Suzana Kos

Dante

© Suzana Kos

*

trebalo je odsjeći glavu zvijerima prije no što
izađe erob, prvi mjesec

vidim mrtve, virginia. vuku me prema dolje.
malenim šakama grabe me za kosu.

vidim mrtve, virginia. moja je kćer isabel u raju
čvrsto zatvorenih očiju.

vidim mrtve, virginia. pera zabodena u
menstrualne rane. ozimjele u pješčanom dvorcu
koji su sagradili iznad leša moje majke. u mojim
pjesmama pronašli su je obješenu o nisku bisera
preko koje se prelijevao tako jasan izrael.

vidim mrtve, virginia. pjesnike ubijene zbog
jedne riječi, jednim metkom iz praznog pištolja,
zbog jedne pjesme koja ostaje ista na zidu
posjedonove grobnice, nema sumnje pod njim ja,
ljupka, ljupka, nalik demetri kristu.

vidim mrtve, virginia. svijaju breze i pucaju u
vrane. njihova je bol mesnata, miriše na mošus.
stoje na stropu među majmunima fride kahlo,
nasmijani u mraku koji se slabokrvan primiruje
pod pastelnim mi rebrima, nestaje u modrini,
nizvodno od skeleta, konačan, osvetoljubiv,
novembarskomarin prekratak. odrubljene riblje
glave dodiruju se jezicima u mojim ustima u koja
ulaze mrtvi, s lakoćom i nenametljivo i ostaju
dovoljno dugo da me napuste.

vidim mrtve, virginia, scarlet rose little girl blue
kako nestaje u kashmir meko ispod pekanovih
stabala, u crveno, krvavo crveno, u
crveno, makovlje crveno.

vidim mrtve, virginia. u vilin magli izrađene
od praha i purpur paloma pepela. polegnuti
na crvene kraljevske ruže puše joint zasnježen
kokainom.

vidim mrtve, virginia i mjesec koji dogorio je
scarlet rose little girl blue. otvaram usta da u
njih uđe mrak, svileni šapat
black bird blues.

vidim mrtve, virginia, polegnute na crvene
kraljevske ruže, puše joint zasnježen kokainom.
potom će letjeti iznad naroda kojemu su odrezali
udove. ona, u svojoj najljepšoj haljini.
on, pjevušeći kako je bog sedmi dan odmarao,
mrtav i bijel.

VIŠE NIJE VAŽNO JE LI BOG ŽIV

dvije blatnjave golubice pojavile su se na šabat.
bile su tuđe. veoma stvarne. u kutu je bog,
u tom određenom trenutku dok su pjevale,
prekrio rukama usta. ti si mi rezala kosu koja
je već prerasla tabane. rekla si da je to kosa lady
magdalen iz svete zemlje kojom će se omotati
magovi i mađioničari. govorila si da će mi zariti

blještave sablje u utrobu, da poteče crveno i crno, u kojima će se gnijezditi pauci, miševi i crvendaći.

poželjela sam gola istrčati van s bodljama ježa zabodenim u leđa, da mi se niz talk potiljak i hrbat, zore strmoglave u čistu vječnost, bestežinsko stanje. moj bog protrčao je pored mene i rekao *gledaj me*. zamišljam njegova isprepletana crijeva na slici georgie o'keeffe *iz daleka, blizu*. vise sa oštrica. izazivaju mučninu. mogla bih se zavući u njegova usta i procvjetati u golemoj praznini u liliane nejednakih rubova, divnih veličina. to uvrnuto mjesto moja je bajka u kojoj moje tijelo ne proizvodi zvuk dok pada, na raskršće suprotnih oceana na kojem će zaspati prekriveno kosom koja je lijepa kao pariz dvadesetih.

dvije blatnjave golubice pojavile su se na šabat. bile su tuđe. veoma stvarne. na nišanu kalašnjikova je slatko dijete zlatne kose. pod nogama joj bog, želatinozan i roz, razapet na križu, rasječen na pola. u rozom *daj mi oči, raskrvarili su moje*. prislanjam uho na njegova leđa dok govori unatrag. rebra mu se rastavljaju; ima li išta intimnije od toga? odrubila sam mu glavu bez straha da će me otkriti.

zora je puna žalosnih zvukova, maglovita i mokra. iz sljepoočnica puštam sove. polijeću u kičmene oblake, u gomilama. njihove sjene padaju mi preko bradavica. u tami pupka svijaju se i množe. vjetar je nepredvidiv i lomljiv, kvari moju bol. kroz procvali glog, opipljiva i nježna, curi gertrude stein u moje očne duplje od mjedi. njeno tijelo postalo je srce. njeno

srce crvene je boje. bojim se da ću se rašiti, ako počnem plakati. moja kosa bila je lijepa kao pariz dvadesetih.

*

i bojni bubnjevi odjekuju i svadbene ruže probijaju kroz kožu poput božjeg znaka, moji prijatelji prolaze kroz mene puni pijeska i zemlje

sjećaš li se mrtvog lava u žitnom polju van gogha.?

sjećaš li se mrtvog kralja pod nebom canis minora.?

sjećaš li se kako si tuge pjevao i ljubav da, sanjao dugo i prolaznost tijela i sjeti se da prolaznost je vrijeme iza nas i vrijeme i vrijeme za udahnuti lilian bijelo i dan i ne dan na usnama po kojima samo krv leopardova kruni i mačje cvjeta u prevrnutim tijelima riba polumrak položen u tiho, dovoljno lijep za nas. reci *da* i nastavljam plakati, da bih preživjela, tamna s plavim očima jer bio si samo dječak, taman s plavim očima koji je držao boga za ruku kada je nebo zamračilo mjesječevim i prvi rat sjevernih vjetrova, olujno sitno, olešio mišićje beduina hodača, u našoj ulici 1.-og maja zvijezdi ezekijelovo ljeto i vodozemci su narasli, u posteljici, vodozemci su prerasli nebeske vukove i po meni posvuda prokleta bog jasnije šaptom iznova i sve bijelo je i bezglasno i neka je, isabel dragi bože, danas ne želim zatvoriti oči jer vrijeme je smrt, u mom pupku sasvim ljubavno iščezavaju mora ili zlo, tmine pa plamenovi.

CINNAMON I CINK, JA NISAM MARS

kamo idemo kada idemo u ništa.? tko smo ako smo izgubili sjećanje vlastita rođenja.? hvatači šapta, mađioničari ili duhovi zatvorenih usta.? žene vukovi navajo na rubu staklenog svijeta ili pantomimičari koji poste ne govoreći?

preko mojih gležnjeva, tiho i mirno, amen kada sam te vidjela santo. svaki strah je ispario iz mene, sveta knjiga, sternum, skalp, prema i od svjetlosti baršunvelvet kletva. gledaj me santo, kao nitko drugi. kada me uhvatiš, bit ću ljubav tvog života. majka tvoje djece, srećom nerođene satana santo. počivali u miru, nisam ih željela. odobrio bog koji nas uvijek sluša, pepeo zraku, prašina oblacima. snovi svih svjetova u jednom mili, smrznut će nam krv. u toj sobi punoj pamuka moje bradavice obožavane u tvojim ustima. među mojim nogama betonski tučak samljevane u cinnamon i cink, rumenilo i gubitak. nepoznata djeca lutaju hodnicima noću. kao voće prezreli žohari i snježne sove zarobljeni su u uterusu kruški. molim da budem kao ti. zastrašujuća. sve što dotakneš diše. zastrašujuće. ali ja nisam mars.

lako je nositi majčinu kožu santo. zategnutu i napuklu. okrećem svoje ruke prema sebi. u prorezima su moje kćeri. i kćeri mojih kćeri. u jagodičnim šavovima zacijeljeni ožiljci prabaka i baka. u trbušnoj šupljini sklupčala se mržnja protuotrov. kroz jednjak mi glavom naprijed puže procvjetala tuga.

ne prezirem je više santo jer je bespogovorno voljela mog oca mučitelja. majko najdraža, ne prezirem te više jer si bespogovorno voljela mog oca mučitelja. krštene u toj rijeci, potamnile smo *allegra bella*.

DANTE

i sad kad ih gledam, naše bogove, djevojčice i dječake kako se smiju bez prestanka, gledaju mrave, lavovi, vučice, pantere, imaju prekrasne bijele zube, jedu leševe, u našem krevetu hennessy dante cvjetna livada danger zone i još samo jedno ubojstvo tijela i tijela, joint zasnežen kokainom, počivajmo u miru vrijeme

armagedon i bijelo i bijelo i bijeg u raj i vjeruješ
 li mi kada kažem dragi dante i strah od smrti
 i ljubav prema mojoj majci i ljubav prema tebi
 isabel dragi bože, james i joyce nerođenoj djeci.
 u našem ratu na mračnoj strani hada, život
 između, život između ubojice i kuje i noć velikog
 četvrtka, *before i leave* 2pac čvrsto zatvorenih
 očiju u našem nargizu i krvareći jeleni fride
 khalo koji su pred zorom na veliki petak napustili
 izrael sveto trojstvo i trče našom ulicom 1.-og
 maja, nose krzno i stabla se zibaju jedna prema
 drugima i gluhošnjem muškarac u jednom je
 trenu podignuo glavu, osvrnuo se oko sebe i
 rekao volim te. njegov albatros, mrtvački blijed
 kao kakav katolički svetac proletio je iznad naših
 rest in peace tijela i tijela vrtoglavobrzno nestajući
 u inferno, cocaine, paradise *fuck em all* puder
 zaher caramel caramel caramel getu. postajalo je
 sve hladnije.

SUZANA KOS rođena je u Varaždinu 14. ožujka 1981 godine. Živi i radi u Zagrebu. U zagrebačkom Centru za kreativno pisanje 2012. godine pohađala je različite tematske radionice: poeziju kod Branka Ćegeca, roman kod Zorana Ferića, književnu kritiku kod Jagne Pogačnik. Potom je nastavila raditi s grupom pjesnikinja neformalno organiziranih u pjesnički kružok pod imenom *G-rupa* (okupljen oko radionice Branka Ćegeca). Iako se profesionalno bavi ekonomskim poslovima u korporativnom sektoru njezino bavljenje književnošću nipošto nije hobističko – ona paralelno intenzivno stvara i živi u svijetu književnosti kroz pisanje i čitanje. Objavljivala je u časopisu "Tema", a neke su njezine pjesme objavljivane na stranicama za književnost na društvenim mrežama. Pjesme koje čitamo u ovom ciklusu su iz rukopisa u nastajanju, radnog naslova *Dante*.

Slavko Jendričko

Inicijacije

© Slavko Jendričko

PREPJEV MARIJE ČUDINE

Marija listopadna
iz lišća oslobađa
kisik kasne jeseni

nećemo se svi
sa zečevima
stići do zime

napojiti njenom
svjetlošću
bijelih sjenki

s njom prozirni stojimo
u savršenom redu
posebno kada istrune lišće

duboko u snijegu
koji ništi sve
vidljivo kroz staklo.

*U Sisku na tribini Duhovnog poligona,
12. studenog 1973.*

PREPJEV THOMASA STEARNSA ELIOTA

napisano u Sisačkoj banci
za vrijeme jednog od gableca

S nama naježene kože
zidovi dvorca s bančinim snažno se stišću

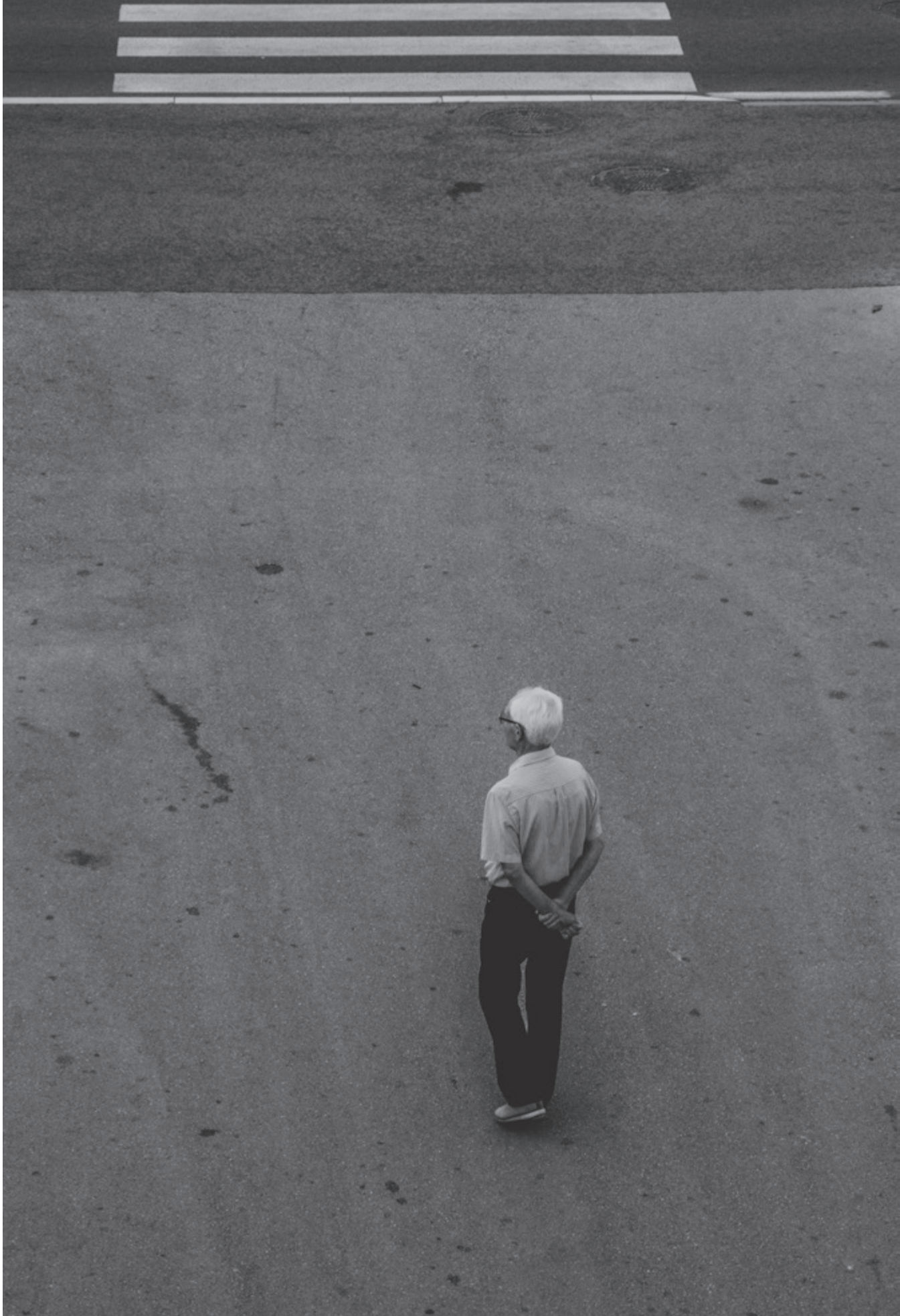
sobe se smanjuju do veličine
kraljičine kutije za krunu

u njoj smo ilegalna zvezdarnica
bez maski na teleskopima

gledajući zvijezde punimo se
egzotičnim mirisima kolonijalnog kokosovog
mlijeka

ono kraljuje svijetom njenim sunčevim licem
od kojeg sobaricama požute zubi

otvaram kutiju ne vidim ništa
šutim dok tamnim od suviše prešućenih smrti.

TEA RIMAY BENČIĆ

Karcinom ubija
niskom pucnjeva
njih ne čuje nitko
osim srca tvoje dojke

opasno je u njega ući
posebno kada te više nema
među ljudima kućama
ni u pogledima ptica u nebo

sada si pod tušem
bistrih potočnih jezika
s drugim jezicima
u izgnanstvu.

PREPJEV VASKA POPE

Stanimo u dugi red sjenki
bijelih životinja prepoznatljivih
zvijerima u šumi po mirisu
sukrvice naših razbijenih usta
njihovim cičanjem
da se više ne lažemo
ne tučemo sa sitnim praščićima
za mliječnu sisu
u krpicama bijelih košulja.

PREPJEV WALTA WHITMANA

Ne prestaje berba
nepodnošljivo meke
bjeline iz znoja beračica
cvjetova pamuka
noću iz njih isparavaju
opijati u sisačkom predgrađu
gmižući u discipliniranu
vječnost spokojne tišine
ne jamčeći mekoću buđenja.

PREPJEV BRANKA MILJKOVIĆA

Veljačo ne tražim u ovom pismu
previše od tebe znam da sunce više
ne grije muški odozdo sa snježnog lišća
samo želim znati da li ti na Sljemenu
u ovom zreloom zimskom danu suze nosnice
imaš li blago povišenu temperaturu
vlažne oči koje dolje ne zamjećuju
obješenog o vlastiti kaiš kako na koljenima
kao u molitvi visi na tankoj grani breze.

PREPJEV JESENJINA

Gore na planini
igramo se razmažene djece
svirepi poput njih
sve žešće grizemo šal
crne igre samoubojstva
plišanih medvjedića
zagušenih usta bobicama
ni na tren ne pomišljamo
igrati se plakanja sokovima
nožićem izrezbarenih stabala.

PREPJEV A. B. ŠIMIĆA

Visoko gore sada može
planuti oluja daleko
od svakodnevnne zemlje
sustavno se raspadaju
mreže đavoljih zavodenja
tvoj glasan bijeli uzdah
preduhitrio je snijeg
visoko gore u samom
srcu sna vidiš drugi svijet.

PREPJEV BORISA MARUNE

Ondje u perfektu
guramo prstima
lukovice tulipana
duboko u našu
dobru crnu zemlju

u njoj do proljeća
ostajemo bez lica
ne osjećamo strah
ponovnog rađanja
iz sjemena korova.

PREPJEV I. G. KOVAČIĆA

Ostao sam skriven
visoko na planini

vježbajući u teretani neba
utezima grobnica srca

meko sam mjesto mrtvacima
kažnjen žeđu slova

ne sanjajući ništa mogu
izdržati do tjedan dana

dovoljno do povratka penjača
vesele cike na planinu.

PREPJEV EDGARA ALLANA POEA

U igri pod opijatima
smrzavaju se utopljeni
iznad toplovodnih cijevi

nešto poput materine
debele igle za štrikanje
ubolo me je tajnovito

i bez krvi okrenulo putokaz
u smjeru gavrana
skraćenog jezika

govori svakom mom tekstu
neka izliječenog boli
smrznuti dah u ogledalu.

PREPJEV VESNE PARUN

Svaki je čarobnjak
u srcu čarobnice
već mrtav osim mene
i bijele pastirice snova

usnulih pod šatorom
da ne prizovemo
religiozne orlove
na kap krvi njene usnice.

PREPJEV BAUDELAIREA

Guraju nas u špilju
do masovne grobnice

tankim mjesečevim zrakama
vezanim oko pojasa

srca su naša
baterije svjetiljci

umjesto nas ona
komunicira

s čovječjom ribicom
na ljudsko-ribljem jeziku

svi su uzaludno
nevino bijeli.

PREPJEV NIKOLE ŠOPA

Čišćenje pluća
antibioticima od mraka nije uspjelo

visoko u krošnji platane
načinio sam kućicu

u tamnim noćima lovim
mjesečeve zrake

svaku uhvaćenu žurno
na znojnom jeziku

nosim u stan
da ti je upletem u kosu.

PREPJEV DANIJELA DRAGOJEVIĆA

A da kraju privedemo sjećanje na ljeto
sve svršetke naših riba u tanjurima

loveli smo ih sušili se na suncu s njima
konce kolovoza potok je tanki mlaz

poput suze od octa na usni kuharice
kobne su najsitnije koščice u tavi

brže jedimo vani već uporno kiši vode će
nabujati
požutjeti poput lica ugušenih na ručku.

PREPJEV MAJAKOVSKOG

Seoska drvena kapelica
ispod je bujnih krošanja lipa
grličino se perje bijeli
u svećenikovu ovratniku
na misi u mojim ušima
svečano začinje se inicijacija
iz munja grme božje molitve
u ustima nemam gromobran
pa ipak uzvišeno lijepo pjevam
ispod kora ne čuje se moj glas.

PREPJEV BRECHTA

Te me je noći
mjesečeva zraka posjekla
otvorivši mi tjeme
ti si vrisnula poput
sićušne lastavice
sjetivši se da sam ukoren
snom u kojem klizeći
na traci nestajem
u mehanizmu za recikliranje
pisanih tragova slobode.

PREPJEV MALLARMÉA

Paučice
u mrežicu
nakupila si ptica

one su ti pojele
sve mušice
mirise kuhinje

gladuješ u čistom
snu poezije
sijući zdravlje

poput blagajnica
u korporativnu
svjetlost.

PREPJEV JOSIPA SEVERA

Kada zakoračim
u tvoje dvorište

nećemo se dodirnuti
premda zarazna

glazba čistih sfera
ruskih futurista

nečujna za ljetnih
omara u plitkoj Blinji

ne posustaje
poticati plesanje

na cesti pred
tvojom kućom

u pregrijanom zraku
izgubljen u bjelini

tek kada postanem
poput tebe stasali kostur

govorit ćemo
strasno jedan drugom

svoje posmrtno
napisane stihove

neka nam se tamo
u sretnom izgnanstvu

drobe kosti pri svakom
milovanju riječima.

PREPJEV TOMAŽA ŠALAMUNA

Uživajući srebro malih riba
u mračnom bezdanu vira

zaglušen bukom nesanice
u žličarkinom crnom kljunu

kao rak hodam postrance
na dojki lijepe kupačice

sve dok me vodene biljke
uzalud ne stisnu prijekorom

insektu, ličinko, kukče,
davno si pojeden poezijom

prepjevanom na bijeli
jelenji jezik.

SLAVKO JENDRIČKO rođen je 1947. u Komarevu pokraj Siska. Objavio je tridesetak knjiga poezije, i knjigu eseja „Novčić za Harona“. Uređivao je „Riječi“, časopis za književnost, kulturu i znanost, te Kvirinove poetske susrete Matice hrvatske Sisak. Za svoj pjesnički rad višestruko je nagrađivan.

Selma Sarajlić Kanazir

Road king

© Selma Sarajlić Kanazir

***

mile kaže da sedamdesetu broji
iza nove godine.
'ko rano ruča i rano se oženi
zna da će opet!
govori nakon kave & rakije
dok slažemo plan puta.

***

na kukuruzu ostala boranija!
pokazuješ u prolazu
kroz rodno mjesto moga oca,
lupkaš me po bedru,
prstima pitaš dal' da stanemo.
pokretima ruke odgovaram da nastavimo,
ubrzamo kada izađemo iz grada.
nakon ploče spuštamo vizire,
ispred nas zavožita cesta.
na obrazu trag koji ne vidim, ali znam:
ako ti pri 120 km/h ne krene suza iz oka
kao da nisi ni živjela!

***

raha je old school:
nema vizir
i ima nokiju što drži petnaest dana.
čim dođemo u neko mjesto
prvo traži knjižaru
kako bi kupio razglednicu
i poslao je ženi.

***

pred šarenom džamijom
arts & crafts,
prodaja suvenira i kuća.
gazda je ljubazan
i nutka nas džemom,
a ja se zaboravljam,
spuštam mu ruku na rame.
ne radi se to kod nas tako!
ispaljuje k'o iz topa.
brže-bolje izvaljujem svoje ime,
jer ne znam brži bijeg iz nelagode,
jer ne znam bolje reći:
naši smo!

***

ispraća nas cijela mahala,
govorim dok sjedam na motor,
a kod nas kada prolaziš gradom
školska od tebe okrene glavu.

***

minhen caffè bar i biznis centar,
slastičarna egipat
& butik over top.
u džade
baklava to go,
vesela straža
i bijelim slovima ispisano vulkanizer
na gumi od kamiona.

može malo gas?!
cigančići veselo dovikuju
dok isus s balkona blagosilja.

***

170. kilometar grijemo ramskom šljivom
i rakijom s korčule.
jednom sam sanjao
da nešto petljam s mlađom,
priča nam blago,
pa sam ga išao pripremiti.
a kako sam malo jače povukao,
on je otpao!
kad sam se probudio,
ljubio sam ruku svoju.
navečer u krevetu,
izmoreni,
gledamo u strop.
a on je otpao!
izgovaraš ozbiljno,
prekidaš tišinu.

***

ja sam fin gospodin
ima ljubavnicu dvadeset godina mlađu,
drugu ženu
i petero djece.
voli rock and roll,
podlanice
i bijelo vino.
jel' tako da nam je lijepo?
upita nakon svake čaše
dok se nervozno osvrće.

***

imao sam jednu bejbu,
zvala se daisy i bila je mulatkinja.
i nakon što sam se vjenčao
slala je pisma iz nizozemske,
pozivala da dođem.

ali žena ih je skrivala,
pa nisam otišao,
smije se čone
i veselo nastavlja.
a kada sam bio mlad
i živio u osijeku,
imao sam jednu bejbu
i ta se zvala mira.
bila je starija od mene
i imala muža,
svejedno mi došla u posjet
kada sam služio vojni rok.
bila je prava,
među prvima otišla u rat.
godinama kasnije,
na dan kćerkina vjenčanja,
digla se bombom u zrak!

***

kod kuće zujimo na vespi
između vezova,
tko te ikada doveo u škver?
predvečer nazdravljamo pelinkovcem,
promatramo čiope u niskome letu
i satelitsku antenu što se povija na buri.
iz postelje prebacujemo na hitchcocka i hrt3.
skupa s james stewartom
voajerski buljimo kroz prozore.
jel' ju ubio? jeste!
*kad se muškarac i žena svide jedno drugome,
trebaju se sudariti.*
ja mijenjam kanal,
ti odlaziš napraviti tost.

SELMA SARAJLIĆ KANAZIR rođena je 1977. godine u Zadru. Poeziju je objavila u zbirci literarnih radova zadarskog Studentskog književnog kluba *Oblaci* (1997) i *Potresi* (2000) te u časopisima za književnost i kulturu *Zarez*, *Tema* i *Quorum*. Od 2013. godine profesionalno se bavi pisanjem interpretacijskih tekstova za projekte u kulturi i turizmu. Ciklus pjesama *Road king* izašao je u pjesničkoj zbirci *Da je ljeto trajalo duže* koju je 2020. godine objavila izdavačka kuća HENA COM.

Goran Rem

Obred velikog šljama

(iz rukopisa)

© Goran Rem

ISTALJENI IZ SEXE

Why Stakla

Oni su toliko blizu, da se čovjek pita kako to da nas više nema. Stajali smo im uz bok, znali su, kao i Viktor Wickey, sve naše tekstove, ali nisu voljeli duljiti pa su nam ih porazbijali, iako smo znali da su istaljani iz *Sugarcubes*, ali, najtočnije rečeno – iz *Sexe*, iz plesne karamele gradskog života u kojemu postoji tjelesna iskrena struja pismenosti. Konstrukcionisti organske energoidne jednostavnosti, učitelji koji nikada neće biti sretni jer smo ih nadmašili.

Pitajte *Cog* hoćete.

TIHI PRIPOVJEDAČI POUZDANOSTI

Apatridi

Ogorčeni požeški Antidestrukcioniisti s kraja osamdesetih... Tihi Pripovjedači pouzdanosti kroz čije kose svijetle svjetlosni razglasi...

S pjevačem smo na kavi i sućutnom vrištanju, nas plesачkih dvoje, stoga analiziramo društvene odnose, svatko postavlja

svoj a-kutni razlog za
nerazdvojan lik tjeskobe koju On gleda...
A, kaže Goc, ha, kako param tvoj patent svojom
mikrofonskom žicom, ha?
Kako? Priznaj, jer, znam, i tebi je teško.

NJIHOVO BLIZU NAŠ JE POGLED NA SVIJET

Bare

Bare nije sljediv, nema smisla pokupiti jaknu iza
njega, jer...
Zar bez razloga smo ga naslijedili od
osamdesetih koje su spalile Jugu-guju i njeno
najveće željezničko raskrižje na Balkanu,
stoga nek nam ne da vrag mira, i dok god je na
stageovskom kompaktno plavom nebu,
pustimo ga nek izvodi što može, a ne što bismo
mi htjeli.
Tko tu što ne može.

TKO JE OD NAS TKO?

Bogović

On se zove Davorin Bogović, a što je sad ovo oko
nas?
Što je ono iza njega?
Tko je od nas čovjek na svom ne mjestu?

ODAVDE IZ VJEČNOSTI

Nick Cave

Cave je Sve. I Jim i Ian, naravno. Svi su tu
konstruktivni pozadinski i upozoreno pribrani
prednji planovi koje smo ikada, kada smo uopće

bili Ja, imali, i pri tome se naginjali usebe dajući
si mir,
obred snijega koji pada iz te nadzvučne košulje.

UZ BLIJEDORUŽIČASTI PORCULAN

Cramps

Melodično naprsla melodija ili humor horor,
dakle antimačoidni performance koji razodijeva
hitovsku strategiju...

Zašto bi svi imali *Satisfaction* ili *House of rising
sun*? Ma no!

Poslije Morrisona, teško je ako se ne smiješ prvih
deset puta samome sebi, a tek onda nikome
drugom, i to izbliza, i bečeći se,
pritom ne zaboravljajući kakav blijedoružičasti
porculan svira uz tebe
veliku crvenu gitaru.

METALNE PUNK BOJE JAMIRANJA

Spünk

Metalne punk boje jamiranja
skraćeni su snimak svega
što je bijela buka
jedne blješteće površine donje dijagonalizirane
majbe,
šesnaestgodišnjački autoritarizam zvuka,
ozračje *Vibra Junkersa*, *Mande*, *Sexe*, *Road
Runnersa*, skorašnjih *Why Stakala*, a zapravo
tek poluovala kose koja napreže niti glasnica u
jutarnji zvrk trube.
Zvuk je složen iza pozornice, izvedba je naoko
koncert, a više interWallosh,
no naprijed je nadmoć, mikrofoni koji je zaboden
ravno ukrivo u naše noisekunstlersko srce.

THRILLER TIJELA*Fancy Lazy*

E sad, da je sad zalediti svijet i da ostane samo takav,
s natočenim punim svjetlom i našim španungom energije,
thrillerom tijela.

IGGY JE BLIZU*Iggy*

On je prvi počeo, nisam ja, kažu djeca kada se izvlače iz gužve diskomunikacijskih okolnosti. A disfokalizaciju Iggy scenira u svakom prizoru, stanujući jedino na stageu. Iggy nam, tako, putujući našim venama, spašava svijet svaki dan, samo što mi, nesvijet, to ne znamo, ovakvi nespašeni, idijoti. Naravno da će svijet proći pokraj nas, nas nesvijeta, niti polusvijeta, iako je Iggy, kako je Johnny svojevremeno primijetio, više nego blizu.

I TO JE TO*Married Body*

S ovim Paučno-gromovničkim bubnjevim i s Gjurinom lebdećom boltgitarom koja se igra izvan omjera s Docovim harderskim basom, dakle s implantima njihove crtičke strukture u Jurijevim bijelim leđima, sa svom tom letačkom biologijom noise angeografije, što bi se drugo i moglo nego zakoračiti u naše odsuće... Neizdrživo odsuće, kojega smo Dio.

Juri, predvodnik publike kojoj ne okreće leđa kada je najteže jer ga ona odano zrcali...
Mi smo njihov pod. Gdje su onda oni? Iznad Svega, naravno.

Iako smo njihovim odsućem zapravo nestali mi. I više nemamo kud, a zašto?
Eno, u back dimenziji već svjetlucaju, suzdržano i nezaustavljivo, Stakla.
Ma samo zbog odlaska.
I to je to. Grad sa svijetlim antiautoritarnim pripovjedačem.

MLAZOVI TEHNO MATRICA*Cure*

Iste 1976. i *Cramps* i *Cure* pripremaju smjese za budući gotični punk rock, a i jedni i drugi vole scensku igru, stilizaciju, u kojoj će se *Cure* odlučiti za strog camusovski dark, za tugaljiv sfumadni pristup u kojem nejasno i jedva poderano svjetlosno-geometrično nebo scene naprosto zrcali toplinu apsurdna i pleše mutne melodijske cure.

Tugaljivi mlazovi tehno matrica obranjeni mutnom stageovskom dijagonalom koja cijeli tamni podatak polutotala osobnosti strpava pod šušir olake poze.
Blijedo lice samo se srami i ništa više, tek onako, najviše ni zbog čega, naime, jer se kreće u nespretnim emocijama, tijelom koje se zaklanja gitarom.
Eh evo toga još.

TAKO SE LAKO MOŽE ODLETJETI*Rem*

Malo svjetla može poboljšati stvar, ali ipak, s mržnjom Vas molim, odvedite me, na ovom je prebliskom mjestu toliko otvoren donji kut mojeg raskrižja, tako se lako može odletjeti, pa evo molim usrdno i žestoko, jer sam radije za pogled odozgor.

PRIJEDLOG ZA PREBLISKO LEBDJENJE*Gone Bald*

Kako samo iz meditacije izlijeću šaržeri, nakon naglo ispražnjene baraže besmisla. Prijedlog za položeno preblisko lebdjenje, prozirnosvijetleće tijelo, za ultimativni neposluh sili, za nesposobnost pogriješiti iz svega tjelesno preostalog, jer to je najbolje sve koje ikada imamo. Stoga je savršeno tugaljivo.

BOZI ENERGIJSKOG TIJELA*Sexa*

Najbolje što nam se nije dogodilo, uz Married Body, jer to je ludens zvuka koji razdragano siječe dubok kolektivni led. Poetiku noisa zgrungali su u posthc i pjevaju brojalice, Beatlese, i svu tu energiju strijelnutu u katedru snage... Logos tijela glavom i dvodnevnom bradom. Bozi energijskog tijela šapću nam najvažniji sentiš Oči.

DAN VELIKOG ŠLJAMA*Šljama*

Dan Velikog Šljama obred je za koji je najbolje da ga se izvodi uvijek, ali također i kada god je moguće. Započet je u ovoj polunevidljivoj režiji apsolutnog spontaniteta, iz Njegova je velikog bubnja uspostavio nemjesto nevjerojatne unutrašnje oprjeke sivilu, podvalu Snimateljskom ja, a tek Nama. Svjetlost raste samo iz slabog blitza, iz nepostojećeg light showa, iz mjesne zajednice Centar. A pravi je centar njihova posljednja rock predstava oko rata, ta očita blaga ljubav.

IZVODIM SE*Satan Panonski*

Ne slušate, ali zato barem pazite, ovo je krv, a ja sam ipak ostao nevidljiv, no ja nastavljam, neka bend čak i ostane, nimalo mi ne smeta, ja ću nastaviti, što ima tko kamo odlaziti, može se otići i tu gdje jesmo. Recimo ja – ja sam otišao i ostao u dnu tog stabla. No, vidim vas najtočnije. Izvodim sebe i vidim vas, vi ne možete biti ja. Osim Ivice Čuljka, Kečera drugog i Satana Panonskog, ja sam i Slikar, Pjesnik, Pjevač, Glumac i Glazbenik, ukratko – slavonski David Bowie, bowie.

BREEDKO ZVONKIRANJE NEODLASKA*Leave*

Subjektica koja breedko zvonkira neodlazak,
nešto neraspoločeno je minimum,
a neznatno ispod je odani dosubjekt, koji
neskriveno zrcalno, nesretan od sreće što
razumije, grli kompozicijski unatrag zrak njene
nagnute Naracije.

Drugi objektiv već je dio skupinske netremice,
skupinskog Ja koje ne samo da razumije
o čemu je riječ nego to i zna.

Bez obzira kakvo je to mjesto, njihov dom je
tamo gdje je ona.

GORAN REM, rođen je 12. studenoga 1958. u Slavonskom Brodu, vinkovački gimnazijalac, osječki student jugoslavistike, redoviti profesor u trajnom zvanju, šef Katedre za hrvatsku književnost Filozofskog fakulteta u Osijeku. Uz brojne autor-ske i priređivačke knjige znanstvene naravi, autor je desetak knjiga poezije.

Katarina Sarić

Kapital i njegov manifest

© Katarina Sarić

IZVOD IZ MATIČNE KNJIGE ROĐENIH

Rodila sam se pod crvenom zvijezdom
a rasla
zagledana u onu Mikinu plavu
Nije trebalo da ih lovim strasno
/ zvijezde /
već da gledam preda se
/ Nisam tada znala da sama ću sama postati
najveći neprijatelj /
besportfelj
oka zgasla
Zatočenica u
bijelim kočijama što preko polja jezde
da će se kola svaka
na meni slomiti
i svaka me rđa nagrasti

Trebalo je da izučim diplomatiju
nabubam neku taktiku
nabacim blaziran kez
disjunkcije ekskluziv
/ ili da se makar zavučem u mišju rupu /
dok sve ovo prođe
glas se kiča i zatrovane krvi stiša
pa da s bezbjedne udaljenosti iscrtavam
maršrutu

puta
u kokošijim kostima
u graškama
na čija isturena mjesta još samo moja tvrdoglava
priroda juriša

Trebalo je da izučim geografiju
/ ili barem strane svijeta /
da odaberem
/ zlu ne trebalo /:
ili – ili
bili – ne bili
jadni
gladni
paradni
pa kome bi šta zapalo

Oduvijek su me ispitivali
čija sam
- mamina ili tatina?
za koga sam
partizane il' četnike?
Ruse ili Amere?
Djevojčice il' dječake?
Sir ili meso?
/ burek /
Odgovarala sam uvijek prkosom
tek
da se oglasim prisustvom
da ni sa sobom nisam načisto
da glavu nosim na tankoj niti za tijelo
prikopčanu
da je samo srećnim okolnostima
Darvinova teorija i na meni potvrđena
/ inače bih i nju usput negdje zaturila /
Trebalo je da budem umiljato jagnje
koje dvije majke sisa
kad već ne zna da bleji
a kamoli okači zvono predvodnika

Trebalo je da budem bilo što
/ makar nešto taman i svašto /
Samo ne da govorim istinu
nisu te uši bile spremne da je čuju
kao što nisu ni sve ovce crne u mraku
crna je još crnja
/ ako ima kuda /
da ni sebi ne umijem pomoći
a svijet bih da mijenjam cijeli

Rođena sam u zlovrijeme
u neko mrtvo poluvrijeme
zaglavljeno
trinaesto prase nepodojeno
/ A mogla sam biti bilo čija /
u doba koje je iskopavalo povampirene idole
ispod praga
a čiste bisere guralo pod tepih
Ja napisala sam prvi stih
/ a već epitaf /
Ne sluteći da sebi sam najveći neprijatelj
besportfelj
- da biću bolja od njih
da ostaću ničija –

MOJA ŽENA

Godine kada sam postajala žena
jedu trutovi i bogomoljke
Nakon čuvene osme sjednice
i neke jogurt revolucije
davnašnje
- ja smotana
tek stidljivo otkrivam
upijam Simon
vrelom peglom
preko svake novonastale nošnje
i boljke
nju - okarakterisanu

tek kao pratilju
 najpoznatijeg mizantropa
 (Ko će da me uči kako se čupaju trepavice
 izbjeljuje lice
 i briju noge?)
 ustaje poslije skoka
 mačkasto proteže...
 - žene iz moje porodice rade u dvije smjene
 Imam samo nju
 u vremenu u kojem ona postaje on
 i obratno
 dok sve oskudnije i sve tješnje
 marširaju mas-medijalne horde
 bez štita i oklopa a svaka
 Kvazinova Amazonka
 ispod čijeg se pojasa odjednom zakriva svaka
 ženska suknja
 gazi
 i zadobija pravo glasa
 I svi odjednom laju i režu
 a u modu ulaze razne Bebe Džaković
 pitomice
 koje suču bradu i brkove
 u vežu
 ženstvenost prosuta
 u malo šporke vode u sić
 - Ja uzimam babin vez na borde
 i pero
 Postajem žena
 zbunjena
 tek protegnuta
 kad pojavljuju se unisex brojevi
 u Viva Vero
 kategorije lastex i ostale hermafrodit novotarije
 i armije nekih muških žena
 ratničkih sjena dignutih iz plemena prošlosti
 krvavih od osвете
 Moja žena odbija da ponese muško oružje
 umjesto toga
 ona piše

ona plete
 i kopča podsuknje na duple igle
 i iako nije klasična Penelopa
 niti babaroga
 Ona čeka
 gleda u špigle
 ne žuri nigdje...

VJEŠALA

Naći ćeš me u zavežljaju u hodniku
 u kojem nema svjetla
 Upucala sam sijalicu one posljednje noći
 u ovoj kući
 u kojoj sam čuvala majku
 u ormaru
 Mirisale su dunje pečene za očev put u Rusiju
 na stepeništu neplaćeni računi za struju
 naramak drva i dva izbijena zuba
 Ne znam da li ćeš moći
 podići
 me
 karlica mi je srasla s betonom
 Slika ovog hodnika
 urasla je dlaka
 u jajetu mog embriona
 tražiću od tebe da mi budeš tata
 Hoćeš li moći da mi razdvojiš noge
 stonoge
 razbiješ lice ljubavnice
 ubiješ pauka iz mraka
 Ja imam snagu Edipa
 oči sam izbola pletećom
 iglom
 pretećom
 grčkih patosa
 igrala sam se još kao mala
 hibrisom i snom
 A ti si bio velik i strašan

prije elektronskog loma ovog stoljeća
 sloma nervnog
 Elektrinog
 i nekih nacionalnih mitova
 jeftinijih od smeća
 crnih vreća
 popakovanih pred kišu
 ovih kaljača
 u hodniku
 Šta ti se to moglo dogoditi
 a da meni već viđeno nije
 - Niko ne smije da vas bije
 da te tako izlomi sliko moja odbjegla
 na zid
 Živ uzidan
 u onaj miholjski muvama popljuvan ram
 crvljiv sram
 retuširan
 Naći ću te u ovom istom hodniku
 obješena o porodično stablo portretno
 skinuti s najviše grane
 U istoj onoj noći kad upucam ovu sliku
 kad mi opet svane
 noć u dan
 kad mi
 dug ispane

NEOKAPITALISTIČKA PJESMA

Fleka u predsoblju tvog novog apartmana
 koja te oduvijek užasno nervira
 poprima groteskne oblike
 (prošlog proljeća izlio se moleraj)
 Uvijek si gledao da ušparaš preko grbače jeftine
 radne snage
 fizikalaca sa tržnice
 (a u javnosti se zalagao za komunističke
 principe)
 Zurim

u njene konture
 odsutno
 Curim
 po pločicama skupa sa tom flekom
 Fleka i ja smo zapravo jedno
 dvoglavo groteskno biće
 kapital i njegov manifest
 zaglavljani u predsoblju tvog apartmana
 (dalje ne smijemo)
 - isprljaćemo ti ukrasni parket od hrastovine
 Čekamo
 da se razduva
 frka ispred tv-a
 završnog teniskog meča
 pa da se poigraš i sa našim glavama
 da odgledaš najnovije vijesti
 aktuelna dešavanja u svijetu
 Oduvijek si bio protiv ubistva muva
 modernih izrabljivača
 usisivača
 Dobrica
 univerzalnog lica
 - intimno i lično tebe je nedostojno
 I dok mi elaboriraš Tolstojevu nenasilnu politiku
 tu u ovom istom hodniku
 po ko zna koji put
 citiraš Gandija
 provučenog kroz Kantovu ideju vječnog mira
 čuje se povlačenje vode
 I dok se slivam
 niz pločice
 konstatuješ da je i keramika loše urađena
 da nema slobodan pad niz odvod
 - Ja ću to srediti gravitaciono
 očas posla
 oblinama otopljenim wc plastikom
 gimnastikom
 koju izvodim
 (kad patetično ne slinim)
 jedinom redovnom

al' skloniću se
 napokon u stranu
 (samo veš da prostrem)
 ja jedna
 lična i nevažna
 Petom amandmanu
 i filosofiji eklekticizma
 Ti ostaćeš pacifista i flegman
 fin
 - Ni mrava nećeš zgaziti
 uzoran muž i domaćin

NOVOGODIŠNJA

Ovdje Nova godina počinje u novembru a
 završava u februaru
 kao da ljudi
 nemaju pametnija posla za preostale dane
 Nešto je
 prokleta teško u kvaru
 u vazduhu dim od petardi dječurlije
 Tako bih voljela da sam mehaničar
 da popravim auspuh
 Nešto je prokleta teško
 zaglavljeno
 sprečava protok kroz vazduh
 Vaz-duh je vas-duh je sav-duh
 a meni ispada na ove stranice
 nemilice
 prepuno duhova akcijskih svinjskih glava
 sve je
 tako mi se stalno spava
 Disanje
 poslije tebe i mene
 prenaporno je
 I kao i pisanje
 ljubavnih pisama poslije Marine i Rilkea ionako
 nema nikakvog smisla
 sem smijurije

Ja svakako
 ih pišem
 jer da nema ovog ventila
 javio bi ti već neko da su me skinuli s prozorske
 daske
 odavno
 u balskoj haljini od tila
 odštampana svježja vijest
 Ne pamtim prostore na kojima je običaj
 izbacivati kroz prozore
 stari namještaj za godinu Novu
 stavljati maske
 I nije objest
 skuvati vina od cimeta i narendane kore
 pomorandže
 ispred kamina
 se izležavati na koži
 po mogućnosti s animal printom i flekama od
 karmina
 ispeći svinjsku glavu s jabukom
 a kandže iskoristiti za dekoraciju
 mjesto toga
 igrati se Boga
 bilo bi lijepo (ako ne i na korist)
 umijesiti kolače bez brašna od kvasa
 vlažnih poljubaca
 od gušta
 onog tebe starog i mene
 nove od jezika nemušta
 napredene
 ovog puta
 zaigrati twist
 Ovdje pripreme za Novu godinu traju beskrajno
 dugo a jedne te iste se čekaju deceniju po
 deceniju
 proklete i teške
 osjećaju se na greške
 zatrpane
 pod tepihom
 prije nego nagrnu na čestitke gosti

Ja bih samo da je izmažem prosutom tintom
po pravom papiru umjesto word-a
prespavam
prokletim i teškim snom
isuviše
Gorda
za početak novi

KATARINA SARIĆ autorica je knjiga: *S one strane svjetlosti* (2011), *Caligat in Sole* (2012), *Nada, uspori, zgazićeš pticu!* (2014), *Amputirani* (2027), *Akutna ženska sedmica* (2017), *G-đice Teatralne – zbirka* (2017), *Svejedno mi je i ostale dijagnoze socijale* (2018), *Kamijada i Kamiseja* (2018), *Moja Indija – OM Journey* (2019), *Golo meso* (2020).

(p)ogled
 Guillaume
 Métayer

Babilonski bumerang

Retours de Babel, A comme Babel, La Rumeur libre, Vareilles, 2020, str. 85–92

© Guillaume Métayer

Da, od ovog sam zadnjeg ogleđa želio napraviti pjesmu, jedno *Au revoir, Babel*¹ kao svojevrsno *Revoir Paris*², pozdrav slamnatim šeširov na Trenetov ili Chevalierov³ način: kula će i dalje biti što jest... Da, šou u starom Bellevilleu⁴ za kraj, kao odgovor na početni blues (“Ady zoom-zoom”⁵) i onaj završni, s kojim ću se povući polaganim koracima, napustiti scenu na vrhovima prstiju... Ali tek što sam napustio lijevu stranu pozornice, evo me opet na desnoj... Jer, možemo li reći *au revoir* prijevodnoj raboti? Možemo li zapjevati *Goodbye, stranger...*⁶ toj lijevoj nevjernici⁷?

*Goodbye stranger it's been nice
 Hope you find your paradise*

Nakon dugog razdoblja posta, gotovo zamora, razmišljao sam: ma nikada više te mađarske, nje-mačke, slovenske pjesme... Prevođenje, nikada više, vuče me volja, meni se piše. Taj luksuz pra-

zne stranice, to posve bijelo more do horizonta, to ponuđeno, otvoreno polje, u beskraj... I više od otpusta – sloboda! Nema više sijamskih tekstova, blizanaca porođenih forcepsom, dvostrukih vreća za spavanje, bočnih prikolica iz kojih uvijek isti pada u jarak, uskih dizala u kojima nam dvokrilni ormar okreće leđa, odra za dvoje... Nema više ni književnog *couch surfinga* između Budimpešte, Graza i Ljubljane. Meni se piše, kaže on...

Da, ovaj put bit ću sam svoj gazda, kao u trivijalnom snu bandita iz filmova '60-ih: otvorit ću vlastiti lokal, skroz malen, ali moj. Vidjet ćeš kako je lijepa obala Normandije. Tamo će nam biti dobro. I to uskoro. Još samo jedna pljačka, draga, i to je to, obećavam. Kad ono... Čujem poznati zvuk – stiže novi mail. Pjesma za prijevod. Za književnu večer, koja se opasno približava, kolebljivo poput meteorita koji bi mogao biti i pas. Što to govorim, da mi mail stiže? Vraća mi se! Jer, već sam rekao Ne, ne i ne. Ah, ali ovaj put je to ljubazna molba, k tome od prijatelja, povrh svega na krasnom mađarskom. Vjerojatno ni ne zna da je odluka pala, vraćam se na pravi put. Jadničak. Ne. Ne možeš tako iznevjeriti prijatelja, ostaviti ga na cjedilu. Ne, ne i ne.

I naravno da sam se primio posla. Posljednja banka prije otvaranja bara u Fécampu⁸. Obična mala

8 Gradić u Normandiji (op. prev.).

1 Babel, hebrejski naziv za Babilonsku kulu (op. prev.).

2 *Revoir Paris*, šansona Charlesa Treneta iz 1948. (op. prev.).

3 Charles Trenet i Maurice Chevalier, francuski šansonijeri, prepoznatljivi po šeširu (op. prev.).

4 Četvrt u Parizu, iz koje dolaze, primjerice, Maurice Chevalier i Édith Piaff (op. prev.).

5 Naslov prvog ogleđa iz knjige *A comme Babel* (op. prev.).

6 Pjesma grupe Supertramp iz 1979 (op. prev.).

7 Tzv. *Belles infidèles*, naziv za francusku praksu (pre)slobodnog književnog prevođenja koji potječe iz 17. stoljeća (op. prev.).

pjesma, čas posla, kao i uvijek. Osim što je zahtjevnija nego inače, prepuna elipsa i implikacija, i *voilà!* Kreće razmjena mailova, te koja nijansa, te koja konotacija... Prijateljstvo, nego što... A onda i ta zakačenost za ekran na koju sam zaboravio. Taj intenzitet priljepka. Ta fiksacija na svaki piksel u potrazi za smislom, po svaku cijenu, svuda. Ali što to vidim? Nema veće sreće od prevođenja!

Prevoditelj obično slovi za drugorazrednog pisca. A zašto? Zato što nije on na servisu. Postoji već napisani tekst, kao da ne postoji uvijek već napisani tekst, prije svakog pisanja, i to odavno, baš odavno! Čija je serva, vrlo važno... Po mojem iskustvu prevoditi je uistinu mnogo teže nego pisati i upravo zato se, uostalom jer “nije put težak, nego je teškoća put” tim poslom i bavim.

Kako sam to mogao zaboraviti? Odakle samo tolika privrženost?

Mislim da imam odgovor: prevođenje je sport. Ne, ne borilački sport, polako, za to postoji sociologija... Čak ne ni tenis, nego *squash*, s beskonačnim odskakanjima po svim rječnicima, akrobatskim hvatanjima, sumanutim trčanjem prema zidu, naglim zaustavljanjima u zadnji čas... Sve, samo ne “samotni užitak”, kako je govorio Camus za književnost. Prevođenje je pisanje udvoje, sokratski dijalog tekstova, kao i jezika koje ti tekstovi iz temelja, pa makar i u malom perimetru, svaki put uzdrmaj. Kako izbjeći te potrese? Ti blesavi hije-

ratski pisci gotovo da u meni izazivaju sažaljenje s tim svojim samovanjem. Ne želite li zaigrati s nama? Samo nekoliko izmjena, nekoliko *passing shotova*, nekoliko asova – ali i *return winnera*, odnosno trenutka kada to što prevoditelj vraća nadmašuje izvornik! Babilonski bumerang...

Vratimo se još malo na te *return winnera*... Prevoditelj obično slovi za drugorazrednog pisca.

A zašto? Zato što nije on na servisu. Postoji već napisani tekst, kao da ne postoji *uvijek već* napisani tekst, prije svakog pisanja, i to odavno, baš odavno! Čija je serva, vrlo važno... Po mojemu iskustvu prevoditi je uistinu mnogo teže nego pisati i upravo zato se, uostalom – jer “nije put težak, nego je teškoća put” – tim poslom i bavim. S tim da me povremeno iznenadi i rastuži koliko je slabo priznanje za tu vještinu i znanje. Dakako, najteže je biti slobodan, to znamo barem još od Sartrea. Uostalom, pisci ne bi izmišljali sva ta, ponekad pretenciozna opravdanja za svoje “postupke” da ne osjećaju koliko je njihova sloboda blizu proizvoljnog... Prevoditelji, pak, uistinu plešu okovani bezbrojnim lancima, cijelim putem nose ogledalo u koje bilo tko može, stalno i u svakoj epohi, baciti pogled kako bi ih, drsko i glasom koji podsjeća na psa iz Devosova skeča⁹ (“ne bismo li mogli promijeniti program?”), pozvali na odgovornost... Ah, vjerujte mi, to je mnogo teže od slobodnog trabunjanja... Osim toga, treba znati najmanje dva jezika. A ni treći, koji može poslužiti kao oslonac ili most, obično nije od viška. Dotle je onoj lijenčini od pisca dovoljan materinski... Istina, Gospon je genijalac, ta što bi on učio! A mi trebamo biti tako precizni... Ta preciznost nije u cijelosti u nama samima, nije sazrijevala u našem nesvjesnom, u našem opažanju, u našem Ja, nego je u cijelosti u onome drugom, luđački usredotočena na njegove modulacije, najmanje titraje, jedva primjetne trzaje. Stoga su, mnogo češće negoli se to priznaje, prijevodi bolji od originala, pa makar i zato što prevoditelj mora samim prijevodom opravdati svoje odluke: nemoguće da je preveo nešto tako bezvezno. Ili zato što se unaprijed mora zaštititi od udaraca onih koji iz principa sve dobro u tekstu pripisuju autoru, a sve loše prevoditelju, kao što se salo odvaja od mesa. Ili jednostavno zato što je, eto, taj prostak od prevoditelja toga dana bio nadahnutiji od monsinjora

⁹ Riječ je o francuskom komičaru Raymondu Devosu. Vidi skeč “Mon chien c'est quelqu'un!” iz 1973. na <https://www.youtube.com/watch?v=Kc0rRzGFJWE> (op. prev.).

autora. Možda i tim nadahnutiji što nije autor, već koadjutor, koji ubrzo gubi svoje “d” i “j” te postaje “kao” iliti “ko” autor, dakle koautor. Zato me Borgesova misao da je španjolski prijevod pjesme “Groblje pokraj mora” bolji od francuskog originala nimalo ne čudi (ima još jedan razlog za to, ali ne želim nikoga šokirati...):

[...] Ibarri originalni stih *la pérdida en rumor de la ribera* je nedostižan, a [...] prijevod kojim ga Valéry imitira, *le changement des rives en rumeur*, nije ni približno moćan.

Borges je u pravu, *changement* (“promjena”) je pogrešna riječ, slabija od *perte* (*pérdida*, “gubljenje”). Valéry ju je očigledno upotrijebio radi broja stopa. Mora da mu je taj deseterac, koji suvremenom francuskom nije blizak, itekako zadao briga pa je radije ublažio patos španjolskog izvornika. Osim toga, nije uočio važnost aliteracija na “r” (*la pérdida en rumor de la ribera*) koje oponašaju šum valova na obali, kao ni suptilnost unutarnjih rima na “a” (*la pérdida en rumor de la ribera*) koje izvrsno oslikavaju rimu plaže i mora. Povrh svega, Valéry nije mogao zadržati ekspresivnu antepoziciju koja tako dobro prijanja uz talasanje vala koji se sručuje, kao i isparavanje zvuka u prskavicu nalik na pulverizaciju obala...

Ponekad je francuska verzija bolja ili u jednakoj mjeri dobra kao i strani izvornik. I kad sam već spomenuo šou, takva je na primjer poznata pjesma koju smatram čarobnom, veličanstvenom i jedinstvenom na francuskom, pravi mali podvig u kojemu su očuvani ritam, rima pa čak i mimika dobrog starog skeleta Skellingtona, melodija koja prati Mister Jackovo otkriće grada koji će mu dati inspiraciju za njegov “nevjerojatni Božić”, uz oštar glas Dannyja Elfmana:

*Que vois-je ? Que vois-je ?
Du rouge, du bleu, du vert ?...
Que vois-je ?
Des flocons blancs dans l'air ?...*

*Que vois-je ?
Je suis sûrement malade
réveille-toi Jack, ce n'est qu'un rêve, une
chimère !...*

*Que vois-je ? Que vois je ?
Je n'en crois pas mes yeux !...
Que vois-je ?
Ces enfants sont heureux !...
Que vois-je ?
Dans tous les coins, ces créatures ont le feu rire
!
Bonjour sourire, adieu soupir !
Mais qu'est-ce que ce délire ?
Je déménage !...
Que vois-je ?*

[...]

*Oh non ! Que vois-je ?
Ils s'embrassent sous le gui !
Ils rient !
Mais ces gens sont uniques !
Magiques !
Les voilà rassemblés devant le cheminée,
pour lire un cont de fées !
Que vois-je ?¹⁰*

Na Wikipediji je nemoguće saznati tko je autor tog malog remek-djela. U pravu ste ako mislite da vam se neće tek tako prikazati ime u toj mjeri nevažnog posrednika kakav je prevoditelj filma... Spominju se oni koji su sinkronizirali film (tako i treba), datumi prikazivanja u kinima i još mnogo drugih stvari, ali ne i identitet osobe koja je pre-

¹⁰ Podsluvi *Predbožićne noćne more* dostupni na internetu (fansub) nude semantički prijevod, ne vodeći računa o metru i rimi. Stoga donosimo moguću prijevod ovih strofa, koji je prigodno prema izvorniku načinila Antonela Šarić:

Što sad? Što sad? / Tu boje rese mrak / Što sad? / A bijelog pun je zrak / Što sad? / To varaju me oči / Samo sanjam / Ali san to nije, Jack / Što sad? // Što sad? Što sad? / Pa ovaj grad je lud / Što sad? / Veselje vlada svud // Što sad? / Na svakom uglu / Mala bića glasna / Pjesma tu se ori krasna / Možda već sam blesav sasma / Što je to? / Što sad? // [...] Ma daj! / Što sad? / Imela krasi dom, i gle! / U poljupcu je tom sav čar / Dok okupljeni slušaju svi bajke / Kesten stavljaju na žar! / Što sad? (op. prev.).

vela ne samo dijaloge već i sve te pjesme... Na svu sreću, prije nekoliko godina odlikovao sam Tima Burtona. Kad kažem “odlikovao sam”, želim reći “ministar je odlikovao”, to je neka vrsta skromnog faktitiva, ja sam mu samo došapnuo nekoliko riječi. Kako sam za tu prigodu bio kupio sve Burtonove filmove, pronalazim Jackov DVD, još zapakiran... Na koricama, naravno, prevoditelju ni traga ni glasa. Brže-bolje premotavam na kraj filma, tamo gdje se, koliko me sjećanje služi, često pojavljuje nekoliko nebitnih imena u odbojnim podslovima “na francuski preveo i prilagodio”... I naletim, zaista, na ime tog skromnog prevoditelja. Stanoviti Phillipe Videcoq. Na svu sreću, i Internet ima svoje razluke koje razum ne poznaje: mic po mic i naletim ja u ovom plastu sijena na pjesnika našega strašila. I evo što on piše na stranici *Objectif Cinéma*¹¹:

Imao sam priliku adaptirati i režirati francusku sinkronizaciju filma *Predbožićna noćna mora*. Bilo je to prvi put da sam samostalno adaptirao pjesme (njih tucet) s tako zahtjevnim sinkronizmom (pokreti usta lutaka bili su iznimno precizni). Trebala su mi gotovo tri tjedna da dovršim pjesme, a oko tjedan dana za dijaloge. Režirao sam dijaloški dio filma, a Georges Costa, koji je režirao glazbeni dio, povjerio mi je i malu ulogu “klauna koji gubi glavu”. Veoma sam ponosan što sam sudjelovao u tom, sada već kulturnom filmu. Konačno, prošle sam godine imao priliku upoznati Tima Burtona s kojim sam razmijenio nekoliko riječi o toj sinkronizaciji koja mu se, kako je rekao, jako dopala.

Doista, na Wikipedijinu se popisu Philippe Videcoq spominje kao “klaun koji gubi glavu” (bi li to bila nova definicija “prevoditelja”?), no njegovo ime uz tu ulogu ostaje ispisano crvenim slovima, kao i sva ostala sirota imena na koja se ne može kliknuti, jer su možda nedostojna uskrsavanja u

pozadinskom svijetu nove stranice, imena koja više ne iskaču iz svojih lijesova da bi nas proganjala. Imena neprikladna za hipertekst, vrhunac ironije za francuski pjesnički glas staroga Jacka! Međutim, na stranici virtualnog muzeja francuske glazbene unije SACEM nailazimo na relikviju tog pomalo zaboravljenog sveca – presliku njegove “Potvrde o podslovljavanju filma *Predbožićna noćna mora*” (<https://musee.sacem.fr/index.php/Detail/entities/4047>).

Dvanaest pjesama! I sve su predivne: kad će zbirka? Najzad, nije li film inspiriran pjesmom Tima Burtona? Sve su te adaptacije veoma uspješne. I to

Tako, ponekad, prevoditelj
izide iz svoje zemlje duhova
i zađe u Božićgrad, u grad
pisaca. I tada se osjeća
oslobođeno, preporođeno...
Sad uvidate čemu ste umaknuli
u ovom posljednjem snježnom
eseju. Stoga *Good bye, strangers.*

ne samo zato što je Videcoq preveo “What’s this” sa “Que vois-je?” (izgovor: [kə vvaʒ]; “Što to vidim?”), što mu omogućuje lijepu asonance s nastavkom -age [-až] (npr. *merveilleux voyage*, “čudesno putovanje”, itd.) te izbjegavanje famoznog francuskog: “Qu’est-ce que c’est que ça?”¹², čemu se površni frankofob voli rugati na društvenim mrežama, kao da bi nam Magdalen, koja se izgovara Môdlen, Wednesday kao Uenzdej (a ne Uednesdej, pa da, ha-ha) te Leicester (koji “ice” gubi na cesti) mogli očitati ikakvu lekciju... Ali tako je to s dominantnim jezicima... Pustimo njih i njihove predrasude, i mi smo ih imali... Da, sve su te pjesme veoma uspješne: posebno ona prva koja

11 <https://www.objectif-cinema.com/spip.php?article4433>.

12 Neprevedivi sintaktički oblik za pitanje “Što je to”, koji bi na hrvatskom doslovno glasio: “Što je to što to je što to?” (op. prev.).

nas uvodi u grad Noći vještica... Ili pak ona u kojoj skelet Skellington poput Hamleta na mjesecini naglas razmišlja obraćajući se svojoj lubanji... Upućujem vas na film.

Poslušajmo zasad još malo što Philippe Videcoq kaže o počecima svojega poziva:

Studirao sam klasičnu književnost i engleski jezik koji su me predodređivali za nastavnički poziv. Kao adolescenta me, dok još nije bilo DVD-a, pa čak ni VHS-a, zabavljalo uspoređivanje originala i francuskih verzija Disneyjevih crtića na longplejki koja je sadržavala glazbu iz filmova.

Tu smo, znači! Odajmo počast čovjeku iz sjene, a ne samo tekstopiscu iz sjene, prevoditelju pjesniku koji se krije iza filmova za djecu, i usporedimo nekoliko stihova iz njegove verzije s originalom, a kad smo već tu, i s mađarskim prijevodom koji sam svojim snježnim rukama (prikladno je reći u ovom Disneyjevu snijegu) izvukao iz podslova svoga starog DVD-a...

*What's this?
There's color everywhere
What's this?
There's white things in the air
What's this?*

*I can't believe my eyes
I must be dreaming
Wake up, Jack, this isn't fair
What's this?*

Nije li prijevod *Du rouge, du bleu, du vert ?* ("Crveno, plavo, zeleno?") sjajno rješenje za *There's color everywhere* ("Posvuda su boje"), pogotovo kada pred očima imate sliku božićnih girlandi tih triju boja. A i sama ideja da se originalni tekst rimuje s francuskim tekstom je čudesna, poput tajnog recepta, dragocjene podstave za ono malo luđaka poput nas...

Des flocons blancs dans l'air ? ("Bijele pahulje u zraku?") također je vrlo dobro rješenje za *There's white things in the air* ("Bijele stvari su u zraku") – naravno, u ovom je slučaju za rimu upotrijebljena ista riječ – iako izbor riječi *pahulje* možda nije naj-sretniji (posebice s pridjevom *bijele*), jer, iako milozvučna, ona ne prenosi tu zapanjenost kostura pred snijegom na koji je, čini se, zaboravio još od davnih vremena kada je bio živ. S druge strane; *ce n'est qu'un rêve, une chimère* ("to je samo san, himera") mnogo je bolje rješenje od prilično slabašnog *this isn't fair* ("to nije fer"). I sve je u tom stilu, barem jednako dobro kao i original te savršeno usklađeno s micanjem usana zapanjenog živog kostura. Tako će *dreamland*, zemlja snova, postati *maman*, jer Jack oponaša uspavanku stavljajući ruke pod svoju zastrašujuću lubanju pa te dvije riječi slične jedna drugoj, barem na njegovim usnama.

A obećana mađarska verzija? Evo je:

*Ez meg mi? Mi ez a sokszínűség
Mi ezek a fehér izék?
Ez mi?
Szemem becsap, biztos álmodom
Ébredj Jack! Talán félrevezetnek
Ez mi? Valami elromolhatott!
Ez mi? Mik ezek a dalok?*

Zadržala je ideju o velikom broju boja zahvaljujući složenici "sokszínűség", doslovno "razno-bojno-st", iako može značiti i "raznolikost". A zadržala je i ideju o *things* ("stvari"): *Mi ezek a fehér izék*, "Kakve su to bijele stvari?".

Kao što vidimo, lijepe su asonance na dva sloga (*eromolhatott / dalok*). Doslovno:

Što je to? Nešto se valjda pokvarilo!
Što je to? Kakve su to pjesme?

Osim toga, rime su poetski ispravne jer smo u carstvu djetinjstva, u kojemu su dopuštena djetinja ponavljanja zvukova. Ne zaboravimo i to da si mađarski dopušta luksuz lijepog hijazma. S

© Adrijana Vidić

lakoćom se prelazi sa “što je to?” na “to je što?”, sa “Ez mi” na “Mi ez”, što, u sasvim drugom kontekstu, podsjeća na potresnu priču Mireille Gansel o skrivenu djetetu koje prvi put vidi zvijezde i više “Mi az”¹³.

***

Tako, ponekad, prevoditelj iziđe iz svoje zemlje duhova i zađe u Božićgrad, u grad pisaca. I tada se osjeća oslobođeno, preporođeno... Sad uviđate čemu ste umaknuli u ovom posljednjem snježnom eseju. Stoga *Good bye, strangers*.

13 Mireille Gansel, *Une petite fenêtre d'or*, La Coopérative, Pariz, 2016, str. 79.

S francuskoga preveli Petra Hohnjec, Sara Hunjak, Antonio Kekez, Ivana Marović, Valentina Märzluft, Sandra Rendulić, Antonela Šarić i Melinda Vrkić pod mentorstvom prof. Vande Mikšić

Atelier Kosovel

Uvod

u traganje

Radionice književnog prevođenja II

Prevoditeljice: Sara Dukić, Ena Jurakić, Jelena Juščak, Ana Milinović i Krešimira Polegubić, uz ruski jezik i književnost, studiraju književno prevođenje na diplomskom studiju anglistike na Sveučilištu u Zadru pod mentorstvom Tomislava Kuzmanovića

© Radionice književnog prevođenja II

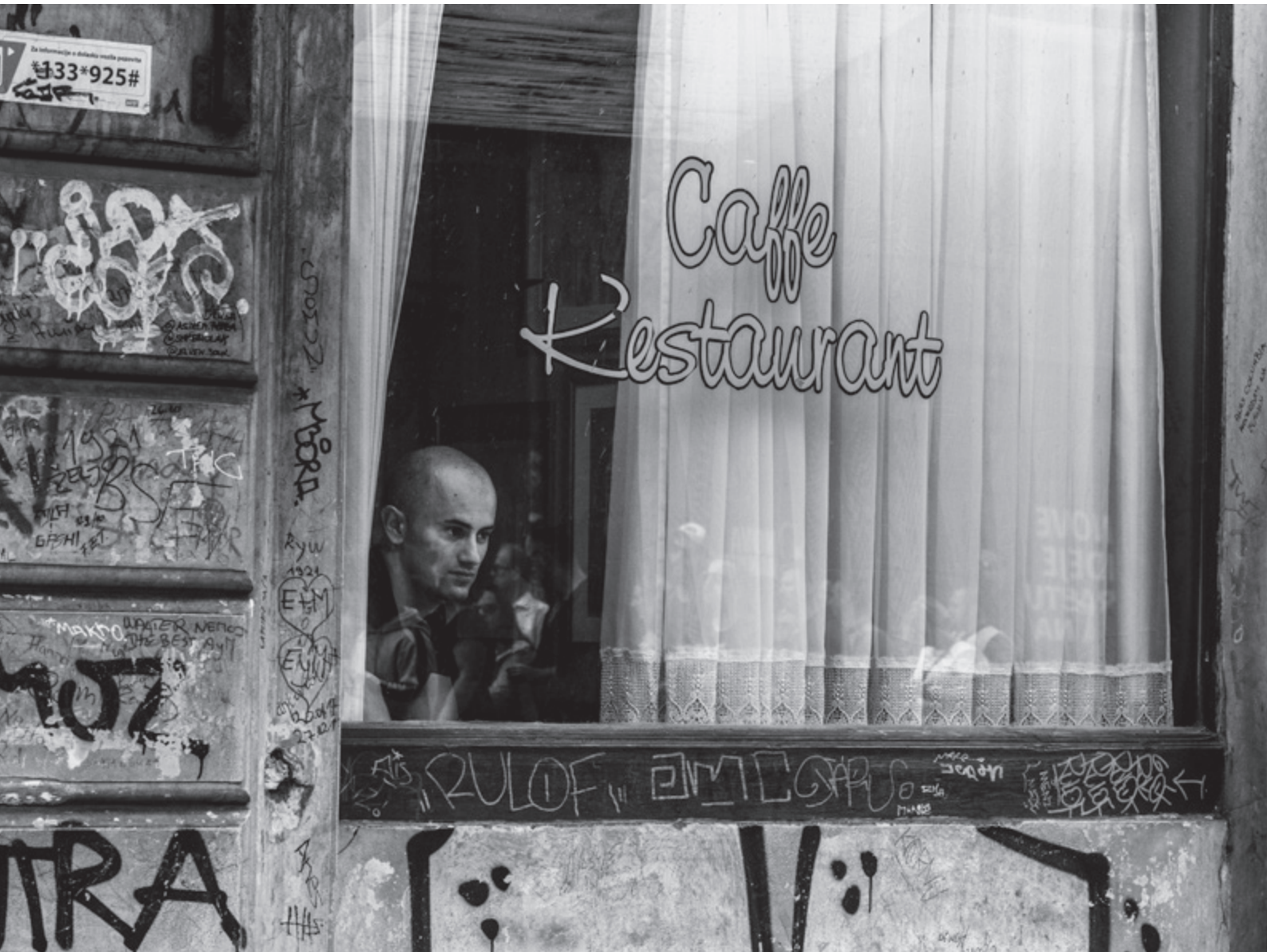
Prijevodi pjesama okupljeni u ovom prilogu nastali su između veljače i lipnja 2020. godine kao dio Radionice književnog prevođenja II na Odjelu za anglistiku Sveučilišta u Zadru. U sklopu ove radionice, kao i drugih kolegija u ponudi prevoditeljskog modula koji se bave teorijskim i praktičnim aspektima prevodilaštva s naglaskom na književno prevođenje, studenti se susreću s tekstovima engleskih klasika i suvremenih autora, u sklopu svojih samostalnih prevodilačkih projekata otkrivaju nove autorske glasove i forme koje potom dijele (s drugim kolegicama i kolegama i bilo kime tko je zainteresiran), o kojima raspravljaju, koje uređuju, dorađuju, o kojima razmišljaju... Zbog njih rijetko staju, ponekad i ne spavaju – tako to bude sa studentima, i s književnošću, i s prevođenjem, sa svom umjetnošću – jednostavno vas uzme.

Zbog pandemije koronavirusa koja je htjela sve zaustaviti i koja je dovela do zatvaranja sveučilišta i otkazivanja nastave, radionica se održavala na daljinu, uz zamrzavanje slike na zaslonima računala, šum u slušalicama i mikrofonima, uz kontakt kojem je uvijek nedostajalo ono nešto... no to su tek opipljivi (ili oslušljivi i vidljivi) znakovi komunikacije, tako je i inače, ali preko toga licem Prijevodi pjesama okupljeni u ovom prilogu na-

stali su između veljače i lipnja 2020. godine kao dio Radionice književnog prevođenja II na Odjelu za anglistiku Sveučilišta u Zadru. U sklopu ove radionice, kao i drugih kolegija u ponudi prevoditeljskog modula koji se bave teorijskim i praktičnim aspektima prevodilaštva s naglaskom na književno prevođenje, studenti se susreću s tekstovima engleskih klasika i suvremenih autora, u sklopu svojih samostalnih prevodilačkih projekata otkrivaju nove autorske glasove i forme koje potom dijele (s drugim kolegicama i kolegama i bilo kime tko je zainteresiran), o kojima raspravljaju, koje uređuju, dorađuju, o kojima razmišljaju... Zbog njih rijetko staju, ponekad i ne spavaju – tako to bude sa studentima, i s književnošću, i s prevođenjem, sa svom umjetnošću – jednostavno vas uzme.

Zbog pandemije koronavirusa koja je htjela sve zaustaviti i koja je dovela do zatvaranja sveučilišta i otkazivanja nastave, radionica se održavala na daljinu, uz zamrzavanje slike na zaslonima računala, šum u slušalicama i mikrofonima, uz kontakt kojem je uvijek nedostajalo ono nešto... no to su tek opipljivi (ili oslušljivi i vidljivi) znakovi komunikacije, tako je i inače, ali preko toga licem u lice brzo prelazimo, takve poremećaje brzo nadilazimo. Sada je trebalo uložiti truda, ali veze se

© Adrijana Vidić

nisu mogle prekinuti, kontakt je ostao živ, poezija i njezin prijevod pronašli su put kojim će se probiti. Traganje – za pripravkom koji možda ne liječi od virusa, ali ipak ima ljekovita svojstva – nije se moglo zaustaviti.

Nije li to, uostalom, i glavna zadaća prijevoda: otkrivanje novog (kako u stranoj književnosti, tako i u svojoj, kako u tuđem izričaju, tako i u vlastitu),

potraga koja rađa novu potragu, dodir koji ispunjava i traži novi? Prijevodi pjesama Louise Glück, Neila Hilborna, Naomi Shihab Nye, Warsan Shire, Richarda Siken, Tracy K. Smith i Maggie Smith, upravo su takvi dodiri. U trenutku kada je dodir opasnost, kad se zaziva odmak, kad je razmak nužnost i potreba, njima se može prepustiti bez straha – i, dopadne li vam se, tražiti još i još!

Tracy K. Smith

NE FALI MI

Ne fali mi,

Ali nekad zaboravim gdje sam
I zamislim ponovno taj život.

Svoje glava jutra. Sunce,
Ili prije svjetlo bez boje

Probija se kroz bezobličnu masu oblaka.

I kad povjerujem da nisam otišla,
Sve se vrati. Naš kauč. Moj dim

Ostaje na zidovima dok sati nestaju.
Odupirem se buci s ulice, glazbi,

Svemu živom, samo da čujem tvoj ključ u bravi.
I onaj drhtaj u mojim grudima,

Kao da su dan, noć, ili gdje god
Da tada jesam, bili samo šum

Nečega drugog osim čekanja.

Čujemo svakakve priče o tome što je to ljubav.
Sada, danas, dok pada kiša,

A lišće, kao i ja, želi vjerovati
U svibanj, u godišnja doba koja dolaze na poziv,

Nemoguće je ne poželjeti
Ući u sobu i dopustiti

Da mi rukama pomiluješ bedra,
Premda dobro znam što one znaju.

S engleskog prevele Sara Dukić i Ana Milinović

Afroamerička pjesnikinja **TRACY K. SMITH** objavila je četiri zbirke poezije. Od 2017. do 2019. bila je Poet Laureate SAD-a, a za zbirku *Life on Mars* dobila je Pulitzerovu nagradu za poeziju 2012. godine. Pjesma *Ne fali mi* objavljena je u zbirci *Duende* 2007. godine.

Louise Glück

SVITANJE

1

Dijete se budi u mračnoj sobi
vrišti vrati mi patku, vrati mi patku

na jeziku koji nitko ne razumije –

Patke nema.

Ali pas, presvučen bijelim plišem –
pas je u kolijevci ondje pored njega.

Godine i godine – toliko vremena prođe.
Sve u snu. Ali patka –
nitko ne zna što joj se dogodilo.

2

Tek su se upoznali, sad
spavaju pokraj otvorena prozora.

Da ih probudi, uvjeri
da je ono čega se sjećaju od sinoć točno,
svjetlost mora ući u sobu,

i da im pokaže okolnosti pod kojima se to
dogodilo:
čarape vire ispod prljavog tepiha,
pokrivač ukrašen zelenim lišćem –

sunčeve zrake označavaju
ove ali ne i druge predmete,
postavljaju granice, sigurne u sebe, namjerne,

a onda se zadrže, opisuju
svaku sitnicu do najmanjeg detalja,

vežu ih, poput riječi u tekstu,
čak i ono malo krvi na plahti –

3

Poslije, preko dana nisu skupa.
A onda, za stolom, u trgovini,
voditelj nezadovoljan dobivenim brojkama,
bobice pljesnive ispod površine –

i tako nestaješ iz svijeta
čak i dok si dio njega –

Dođeš kući i tek tad primijetiš plijesan.
Prekasno, drugim riječima.

Kao da te na trenutak zaslijepilo sunce.

S engleskog prevele Sara Dukić i Ana Milinović

LOUISE GLÜCK američka je pjesnikinja i esejistica, poznata po svom jedinstvenom pjesničkom glasu. U pjesmama crpi inspiraciju iz vlastitog života i veže je uz prirodu i mit. Dobitnica je Nobelove nagrade za književnost 2020. godine.

Maggie Smith

TAMA NA POČETKU

Uvijek pričamo samo o svjetlosti –
neka bude svjetlost, i bi svjetlost,

dobra svjetlost – no ono što je meni
svitanje tamnije je od svega toga.

Toliko sati između dana
na izmaku i onog što prepoznajemo

kao jutro, sunce se uzdiže
poput vala koji se neće prelomiti

po nama – kao da je svjetlost zaštita,
kao da srca nisu ranjena,

ni tijela slomljena na dan
poput ovog. U svakom filmu,

svitanje nam kaže sve
bit će u redu. Opasnost se sada neće

ni pokazati, ni povući
svoju sjenu preko ekrana.

Toliko priče o svjetlosti, molim vas
dopustite mi da govorim u ime

dobre tame. Dajte da
pričamo o tome koliko je taman

početak dana.

S engleskog prevele Sara Dukić i Ana Milinović

MAGGIE SMITH, američka pjesnikinja, objavila je tri zbirke poezije: *Lamp of the Body*, *The Well Speaks of Its Own Poison*, *Good Bones*, i zbirku eseja. Pjesme su joj uvrštene u nekoliko antologija i objavljene u brojnim časopisima, među ostalim i u časopisu *The New Yorker*.

gasi svijeće –
 gasi svijeće –
 gasi svijeće –
 gasi...

Sada samo razmišljam o tome tko je ljubi.
 Ne mogu disati jer je on poljubi samo jedanput –
 nije ga briga je li savršeno!
 Samo želim da se vrati...
 I ostavljam vrata otključana.
 I ostavljam svjetla upaljena.

S engleskog prevele Sara Dukić i Ana Milinović

NEIL HILBORN piše i izvodi slam poeziju u kojoj opisuje svakodnevicu života s mentalnom bolešću. Njegova pjesma "OKP" najgledanija je slam-pjesma na internetu s više od 75 milijuna pregleda, što je uvelike utjecalo na njegovu popularnost, ali i popularnost slam-poezije.

Raymond Antrobus

PRIHVACANJE

Tatina kuća ponovno stoji, četiri godine
 nakon rušenja. Uđem.
 Leži u krevetu, mota cigaru
 i kad ga upitam *Gdje si bio?*
Pokopali smo te, odgovori mi, *Znam,*

znam. Nagnem se u dim, kažem
 da sam se vratio na Jamajku. *Upoznao sam ti braću,*
trebali su mi kad sam te izgubio. Kaže mi
 nešto što ne čujem. *Što?* Miče usnama,
 zvuka nema. Odmahnem glavom. Namršti se.

Nestane. Probudim se u hotelu,
 Srce mi udara. Polako ustanem, pod
 je moker. Gacam do kupaonice,
 otac stoji pokraj umivaonika, slavine su
 otvorene. Smije se i hvata me
 za ruku, stisne je.

Njegov mi se prsten ureže u kožu. Otvorim oči.
 Stojim pokraj rijeke, svjetlucave ploče
 zelenog mramora. Crveni se mravi penju
 uz trulu koru hrasta. Moje su ruke

hladno blato. Slijedim visoku travu
 uz obalu rijeke, pjesmu. Moja Orisha,
 Oshun sa zlatnim narukvicama i naušnicama, pere
 žutu haljinu u rijeci. Mahnem, *Hej!*
 Nastavi pjevati. Haljina oboji rijeku

u zlato, a moj otac izroni.
 Drži bijelo-zeleni bubanj. Gledam
 kako izlazi iz vode, kaplje prema Oshun.

Zagrlе se. Otac udara u bubanj.
Blistavim rukama ona mu pokaže: *Dobrodošao*.

Otac udara u bubanj.

S engleskog prevele Sara Dukić i Ana Milinović

RAYMOND ANTROBUS britanski je pjesnik jamajčanskog podrijetla. Pjesma "Prihvaćanje" dio je njegove jedine zbirke *The Perseverance*, napisane iz perspektive gluhe osobe koja prolazi kroz životne poteškoće, kao što su pitanje rase, gubitak oca i majčina demencija.

Naomi Shihab Nye

ŽIVI

Draga Abby, reče netko iz Oregona,
Imam problem, moj se dečko vezao
Za prastari neotvoreni tetrapak mlijeka
u hladnjaku. Rekla sam mu ili ja ili mlijeko,
jesam li pretjerala? Draga Carolyn,
brat ne razgovara sa mnom
jer sam mu prije pedeset godina šapnula
da će dok spava doći majmun, oteti ga
i vratiti pravoj obitelji
ali, kad se ništa nije dogodilo,
trebao je znati da se šalim, zar ne?
Drago Ministarstvo obrazovanja, nitko se neće
ni sjećati ispita. Ponavljam. Priča,
pjesama, projekata, pokusa,
psina, hoće, ali ispita nikada.
Dragi Psu Čuvaru, bio bi red
da se smiriš. Već dvije godine laješ svaki put
kad idem baciti smeće
i još ti nisam provalila u kuću. Opusti se.
Kad sam pitala susjeda preko puta
smetaš li i njemu, nasmiješio se i rekao, ne,
zbog njega nisam toliko sam. Trebam li se više
brinuti zbog psa ili čovjeka?

Pjesnikinja i spisateljica **NAOMI SHIHAB NYE** (1952) rođena je u St. Louisu, Missouri. Otac joj je Palestinac, a majka Amerikanka s njemačkim i švicarskim korijenima, što je uvelike utjecalo na njezino stvaralaštvo. Autorica je brojnih zbirki pjesama, među kojima valja izdvojiti *Hugging the Jukebox* (1982), *Yellow Glove* (1986) i *Red Suitcase* (1994). National Poetry Series i Ivan Sandrof Lifetime Achievement Award samo su neke od dodijeljenih joj nagrada.

JEDAN MI JE DJEČAK REKAO

U nogama mi živi glazba.
Izlazi kad pričam.

Poslat ću čestitku za Valentinovo
ljudima koje ti ni ne znaš.
Grlo mi guguće od zobenih keksa.

Velikima su noge na zemlji
kad se ljuljaju. To mrzim.

Najduže slovo za koje znam je “o”
u “boooooook”.

Da više nikad nisi rekla “namjerno”,
tu riječ moramo izbaciti.

Nemoj mi se praviti važna.
Nosim kutiju s licima.
Napravit ću koju god facu želim.

Jučer je izbljedilo,
ali sutra je u debelim slovima.

Kad narastem moja će stara imena
živjeti u kući
u kojoj sada živimo.
Doći ću ih posjetiti.

Samo mi je jedno oko umorno.
Drugo i tijelo nisu.

Je li istina da je sav metal prvo bio tekućina?
Da smo prije kupili auto,
bismo li ga dobili
u šalici?
Čep mi je u ruci
i zbog njega neću više rasti.
Uvijek ću biti ovakav, mali.

I ja ću biti duboka voda.
Čekaj. Samo čekaj. Koliko je duboka rijeka?
Bi li prekrila najvišeg čovjeka s rukama u zraku?

Glava ti je suvenir.

Kad si bila u New Yorku, vidio sam te
kako u stvarnosti hodaš u mojoj glavi.

Pozvat ću pčelu da ti se useli u cipelu.
Što ako ti se cipela
napuni medom?

Što da na satu piše 6:92
umjesto 6:30? Bi li se bojala?

Moj jezik je autopraonica
za žlicu.

Znaju li rezanci plivati?

Moji su prstići rječnici.
Trebali ti riječ?

Odsad bijelo mlijeko pijem
samo 26. siječnja.

Što znači minus?
Tebi nikad ne želim staviti minus.

Znaš da nitko nikad nije vidio
ovaj kikiriki iznutra!

Teško je biti osoba.
Volim te i ne volim –
je li to sreća?

*S engleskog prevele Ena Jurakić, Jelena Juščak
i Krešimira Polegubić*

Richard Siken

TEORIJA ČIZME

Tip uđe u bar i kaže:

Uzmi mi ženu – molim te.

I ti je uzmeš.

Izvedeš je na kišu i zaljubiš se
a ona te ostavi i ostaneš sam.

Ležiš u potkošulji, slomljen
na odurnom pokrivaču, i zuriš u vlažne mrlje
na stropu.

I čuješ tipa u stanu iznad svojega
kako izuva cipele.

I čuješ kako prva čizma pada na pod i pogledaš gore,
i čekaš

jer misliš da slijedi i druga, misliš da to ima
nekog smisla, možda je to nešto što će sve srediti
ali evo nas opet na početku,

evo nas

tamo gdje je sve počelo: tvoj svijet nema smisla.

I onda padne i druga.

A onda i treća, četvrta, peta.

Tip uđe u bar i kaže:

Uzmi mi ženu – molim te.

Ali ti uzmeš njega.

Odvedeš ga kući, napraviš mu sendvič sa sirom,
i pokušaš mu izuti cipele, ali on te udari
i nastavi te udarati.

Progutaš bočicu tableta za spavanje, ali ne djeluju.

Čizme i dalje padaju
u stanu iznad tvojega.

Sutradan odeš na posao kao da se ništa nije dogodilo.

Kolege te pitaju
je li sve u redu i kažeš im,

Samo sam umoran.

I pokušaš se nasmiješiti. I oni se pokušaju nasmiješiti.

RICHARD SIKEN (1967) američki je pjesnik, slikar, urednik i jedan od osnivača književnog časopisa *Spork Press*. Autor je dviju zbirki pjesama – *Crush* (2005) i *War of the Foxes* (2015). Dobitnik je nagrada Lambda, Thom Gunn i Pushcart, a 2004. godine Louise Glück odabrala je *Crush* kao pobjednika Yale Series of Younger Poets, najstarije književne nagrade u SAD-u.

Tip uđe u bar, ovoga puta ti, i kaže:

Može dupla.

Tip uđe u bar, i ovoga puta ti, i kaže:

Stavi se u moje cipele.

Tip uđe u trgovinu, još uvijek ti, i kaže:

Samo sam htio nešto jednostavno, nešto obično...

Ali prodavač ti kaže, *Kupi nešto ili se gubi.*

Tip uzme svoju tugu, odnese je do rijeke i baci u rijeku

ali i dalje mu ostaje

rijeka. Tip uzme svoju tugu i baci je

ali i dalje mu ostaju ruke.

S engleskog prevele Ena Jurakić, Jelena Juščak i Krešimira Polegubić

U MEĐUVREMENU

Vožnja, lavež pasa, kako se navikneš, kako ulice

pretvoriš u svoje.

Stabla pod prozorom i zvuk orkestra zbog kojih ti se čini

da je sve u redu,

osjećaj traje možda jednu pjesmu,

zgrade se zatvaraju za tobom.

Kako se krećemo kroz vrijeme i prostor, ili samo vrijeme.

Kako noć traje kilometrima, i odjednom je

nema, doručak je

i stojiš pod tušem više od sat vremena,

na svjetlu držiš sapun.

Držat ću stražu. Zalijevat ću dvorište.

Zavezati kravatu i otići na posao. Odvezati kravatu i otići u krevet.

Spavam. Sanjam. Zamišljam stvari

koje nikad ne bih rekao. Kažem ih jako tiho.

Stabla na vjetru, ulične lampe,

klik i bljesak cigareta

u mraku na travnjaku, i kratak poljubac za laku noć.

Vrti se u tebi kao kolo: zelenožuto, zelenoplavo

zeleno prekrasno zeleno.

Jednostavno je: nije gotovo, tek je počelo. Zeleno je. Još je zeleno.

S engleskog prevele Ena Jurakić, Jelena Juščak i Krešimira Polegubić

Warsan Shire

UNATRAG

Za Saaida Shirea

Pjesma može početi tako da on natraške ulazi u sobu.
 Skida jaknu i zasjedne do kraja života;
 tako vraćamo tatu.
 Mogu natjerati krv natrag u nos, mravi se vraćaju u rupu.
 Tijela nam postaju sve manja, nestaju mi grudi, obrazi ti omekšaju, zubi utonu u desni.
 Mogu učiniti da nas vole, samo reci.
 Pretvoriti im šake u batrljke ako nas samo jedanput dodirnu bez pristanka,
 Mogu napisati pjesmu i učiniti da nestane.
 Očuh pljuje piće natrag u čašu,
 Mamino se tijelo kotrlja natrag uz stepenice, kost se vraća na mjesto,
 možda zadrži dijete.
 Možda smo i mi dobro?
 Ponovno ću napisati cijeli ovaj život i ovoga će puta biti toliko ljubavi,
 neće biti ničega osim nje.

Neće biti ničega osim nje,
 Ponovno ću napisati cijeli ovaj život i ovoga će puta biti toliko ljubavi.
 Možda smo i mi dobro,
 možda zadrži dijete.
 Mamino se tijelo kotrlja natrag uz stepenice, kost se vraća na mjesto,
 Očuh pljuje piće natrag u čašu.
 Mogu napisati pjesmu i učiniti da nestane,
 pretvoriti im šake u batrljke ako nas samo jedanput dodirnu bez pristanka,
 Mogu učiniti da nas vole, samo reci.

Obrazi ti omekšaju, zubi utonu u desni
 Tijela nam postaju sve manja, nestaju mi grudi.
 Mogu natjerati krv natrag u nos, mravi se vraćaju u rupu,
 tako vraćamo tatu.
 Skida jaknu i zasjedne do kraja života.
 Pjesma može početi tako da on natraške ulazi u sobu.

*S engleskog prevele Ena Jurakić, Jelena Juščak
 i Krešimira Polegubić*

WARSAN SHIRE (1988) britanska je spisateljica somalijskog podrijetla. Rođena je u Keniji, odakle se s obitelji preselila u London. Žensko iskustvo egzila i trauma migracije glavne su teme njezinih pjesama, koje su uvrštene u antologije i književne časopise. Autorica je dviju zbirki pjesama – *Teaching My Mother How To Give Birth* (2011) i *Her Blue Body* (2015). 2013. godine postala je prva dobitnica nagrade African Poetry Prize.

(p)ogled
Franjo Nagulov
Zašto šutimo?

(nekoliko nepromišljenih natuknica o naknadnoj pameti)

© Franjo Nagulov

Nakon što sam ne tako davno u e-časopisu za književnu kritiku *Stav* objavio esej *O pjesništvu na društvenim mrežama* uslijedile su, u bespućima društvenih mreža, brojne burne reakcije, počesto obogaćene najprizemnijim uvredama i klevetom kao pokušajem diskvalifikacije, čak i od strane onih aktera koji su u danu problematiku, pokazalo se, posve neupućeni. Nakon što sam se koji mjesec ranije, pišući za koprivničke Artikulacije, drznuo dotaknuti se triju naslova HDP-ove Biblioteke Poezije koji su kvalitativno osjetno ispod standarda inače izvrsnoga niza (o kojem sam, bez lažne skromnosti, pisao kao malo tko), pojedini su mi kolegice i kolege “dušebrižnički” predbacili da ton kritike nije onakav kakav bi trebao biti (jer u književnoj kritici, tada mi je otkriveno, nije bitna argumentacija nego ton ili, kako bi mi jedna autorica pojasnila, *nježnost*) te da je nelogično i vjerojatno *ad hominem* to što sam primijetio da sva tri naslova urednički potpisuje ista urednica (kao da je uočavanje te zapravo bitne činjenice faktografski irelevantno i po sebi zločesto). Istovremeno, nije primijećeno (točnije, primjećivanje nije glasno artikulirano) to što ista urednica, k tome i dugogodišnja žirantica jedne ugledne pjesničke manifestacije, mjesecima putem frapantno klevetničkih društveno-mrežnih statusa nastoji potvrditi vlastiti položaj tobožnje žrtve, pritom nastojeći

diskvalificirati niz kolegica i kolega književnika i urednika na sceni. Kao što, u kontekstu prvo spomenutoga eseja, nije došlo do *reakcije na reakcije* aktera “oštećenih” esejom koji su, upravo inzistirajući na degutantnoj predimenzioniranosti klevete, išli toliko daleko da su potpisniku ovih redaka i njegovu “nuštarskom pobratimu” predbacivali zlostavljanje jednoga ove godine preminuloga književnog kritičara, usput dopisujući da takvi poput nas u ratu doslovno ubijaju.

Posve nedavno onaj se dio društveno-mrežno nazočne scene našao strahovito uznemirenim zbog slučaja jedne, da tako kažem, književne influenserice i to zbog njenoga statusa na privatnom profilu u kojem, ističući svoju antimaskersku poziciju (dajući do znanja da je lišena empatije i da, sva važna u svojoj influencerskoj prvorazrednosti, nepodnošljivom lakoćom ljudske gluposti odbacuje spoznajna polja znanosti), ismijava vozača taksija zabrinutoga za zdravlje svojega osamdesetogodišnjeg oca, dopisujući s očitom porugom kako mu je, dok ju je molio da stavi masku (što influenserica, veća od znanosti, nije učinila), glas drhtao. Tada sam, i to pišem bez fige u džepu, prvi put čuo za Alis Marić i Facebook-stranicu Čitaj knjigu koju navodno prati preko pola milijuna ljudi. Navodno, ističem, jer se (ne samo meni) čini nevjerovatnim da stranicu čiji je sadržaj promoviranje knjiga prati toliko korisnika (budimo svjesni

ovdašnje čitateljske zbilje čija definicija glasi “manje od knjige godišnje”), a i stoga što postoje indicije da su “followeri” dobrim dijelom kupljeni (usporedimo li prosječan broj lajkova po objavi, što samo po sebi nije čvrst argument, s brojem “followera”, lako je zaključiti da stvari tu nisu čiste). Influenseričin je status završio u medijima (u čemu je prednjačio portal Index.hr), ubrzo se uključio i Telegram, pa je u dvadeset i četiri sata (prema osobnoj procjeni) izvjesno frizirana brojka od preko pola milijuna pratitelja (točnije, oko petsto šezdeset tisuća) smanjena za oko dvanaest tisuća zaljubljenika u jedan, po meni, treš-pristup književnosti kakvoga sam se, relativno nedavno, dotakao u eseju zbog kojega su mi slani prijeteći e-mailovi i SMS-ovi, dakako uz obilje psovki te dvije (koliko mi je do sada poznato) najave sudske tužbe (i to u dvije države, jer što esejistika ne bi postala bilateralnim prijeporom u rangu Piranskoga zaljeva, Prevlake ili Šarengradske ade).

Usljedili su *J'accuse!* statusi preneraženih književnika prisnaženih opaskom da je stranica anti-maskerice Alis poslana u ropotarnicu unlikea, sve uz pozive da to i drugi učine. U redu, bilo je i onih koji se nisu našli na toj friziranoj listi obožavatelja, očito, najpopularnije knjiške Facebook-stranice u nas, a koji su putem svojih stranica i profila sugerirali nadasve ljudsku potrebu bojkotiranja influenseričina statistički uspješnoga projekta. U nekim su od tih statusa naznačene i određene nečasne radnje vezane uz stranicu i promoviranje pojedinih naslova, a čega su se, doduše u rukavicama (možda i u strahu od tužbe zbog klevete), dotakla i pojedina ugledna urednička imena. Upravo je to ono što me je zaintrigiralo nastojati zagrebatu ispod površine, čak i osokoljen (oprostite mi na trenutku neumjerenosti u bahatosti i aroganciji) ovim slučajem koji u velikoj mjeri potvrđuje teze iznesene u eseju *O pjesništvu na društvenim mrežama*, a kojima sam nastojao ukazati na recepcijsku devijaciju uvjetovanu, pa ako hoćete, i dekadama kontinuirano srozavanih čitateljskih navika te posljedično “lajkanjem” i

“hercanjem” kao sve značajnijim kriterijima čije autorske vrijednosti (jer, pobogu, ako tvoje pjesme na Facebooku “lajka” ili “herca” koje eminentno autorsko i/ili uredničko ime, nema druge, genij si!), posegnemo li za estetikom, počesto bivaju u ozbiljnom nesrazmjeru s devalviranom, nerijetko polupismenom recepcijskom gestom. Naime, u tom sam eseju, podsjećam, uz “najpo-

Čudim se, premda se možda doista ne bih trebao čuditi, dominantnoj suzdržanosti dijela scene u odnosu na paraliterarne fenomene, a uz obrazloženje, nisam ga čuo jedanput, da se time nositeljima paraliterarnih fenomena daje na vidljivosti što ih, recepcijski, čini reprezentativnima. Nemušto obrazloženje (iz obzira neću reći opravdanje) post-recepcijskoga nedjelovanja koje neizravno, budimo pošteni, vodi i prema nekim defetističkim i defektnim stanjima poput, primjerice, eutanazije književne kritike.

znatiju nepoznatu umjetnicu na Balkanu” (toliko sam obziran da poštujem njenu želju te joj više ne spominjem heteronim koji je prestao biti pseudonimom čim se dotičnoj učinilo da je, intervjuu zahvaljujući, dobila na značaju), istaknuo i jedan Facebook-profil čitateljstvu takoreći prezentiran kao časopis, a uz opasku, dakako, da takvo što sa časopisnom praksom nema veze. Na što je autor

profila, zato što sam za nešto što nije časopis napisao da nije časopis, otpočeo hajku na više ljudi svesrdno podržavanu od podulje kolone onih koji čeznu da im tekstovi tamo završe ne bi li njihova vidljivost bila za koji lajk naglašenija.

Utoliko sam odlučio posjetiti stranicu Čitaj knjigu ne bih li saznao ponešto, prije svega, o kvaliteti iste, a koju je, podsjećam, pratilo poprilično autorica i autora od kojih su neki itekako etablirani. Ono što sam vidio,

upravo u influencerskom duhu (ovdje štetnom barem kao influenza), neupitni je recepcijski treš koji odgovara, usudim se reći, marketinškim postulatima vremena. Stranica čiji me sadržaj navodi na više zaključaka. Prije svega, dojma sam da vlasnica stranice veći dio literature koji preporučuje prethodno ne pročita (dojam, naglašavam, jer takvo što nije moguće dokazati). Posrijedi je u pravilu preporuka bolno

općenitoga predznaka, naglašeno impresionistička te obično lišena argumentacije teze da je preporučeni naslov vrijedan čitanja. Nadalje, upitni su mi korišteni fotografski prilozi i ilustracije. Naime, gajim skepsu prema poštivanju autorskih prava, a što je, nakon presudnoga antimaskerskog statusa, uvelike kuloarski komentirano. Čuđenje je tim veće. Upravo sam konsterniran tim da potencijalno kršenje autorskih prava književnicima koji su pratili influencersicu nije smetalo, barem ne toliko da danu praksu jasno osude. Ili, ako je i to previše za očekivati, kliknu “unfollow”, ikonu magijskoga svojstva koja nam pomaže, s vremena na vrijeme, riješiti se spomenute nepodnošljive lakoće ljudske gluposti. U konačnici, a to sam doznao iz medija, neznanstveni, antimasker-

ski i antivakcerski stavovi influencersice čijoj je treš-knjiškoj stranici hodočastilo podosta samih vitalnih reprezentanata ovdašnje književne scene, nije tako svježja pojava. Isti Indeks.hr tako u tekstu *Hrvatska blogerica širi opasne laži o koroni. Prati je pola milijuna ljudi* (autor je teksta Nenad Jarić Dauenhauer, a tekst je objavljen 5. prosinca 2020. i u njemu je, u najkraćim crtama, ponuđen historijat influencersičina antiznanstvenoga skept-

Što vrijedi njegovana i često put mukotrpa časopisna praksa kada je pažnja mnogih (pa i književnika) na časopisu koji to nije? I što vrijedi ovaj tekst, čije čitanje upravo privodite kraju, kada je efektnije koga diskvalificirati prizemnim komentarima na Facebooku (a uz odobravanje istomislećih i šutnju onih koji ne misle tako)?

(cizma) ističe niz šokantnih stavova, dakako iracionalnih, a s obzirom na njezin utjecaj i vidljivost stavova koji su, da se ne lažemo, opasni po okolišu (dovoljno je tek podvući konspirativnu tezu o vibraciji kao rješenju za viruse). Drugim riječima, nisam siguran da oni književnici, urednici i predstavnici nakladničkih kuća koji su možebitno surađivali s influencersicom tih teza nisu bili svjesni, te da su na tu užasavajuću i po društvo

opasnu činjenicu odlučili žmiriti. Možebitno, ističem, stoga što si neću dopustiti neozbiljnost kuloarska te inbox-prepričavanja interpretirati kao gotovu stvar. Premda, razumljivo, o indicijama nije zgrega razmisliti.

Jer upravo to pojašnjava posve nekritičko praćenje od strane dijela scene stranice koja, nakon letimičnoga sam pregleda ustvrdio, unižava kvalitetnu literaturu često ističući šund koji se, kombinacijom paraliterarnih društveno-mrežnih frekvencija te izostanka reakcija estetski osjetljivijih recipijenata (nerijetko, dakako, i autora), sve češće potkrada u zonama profanosti i profinjnosti. Suviše često da bismo mogli lamentirati o slabo primijećenim omaškama koje i tako treba ignorirati. Kao što je i meni, u više navrata, dobronamjerno

sugerirano: valja mi ignorirati i ne osvrutati se na paraliterarne pojave zabilježene intervjuima u prestižnim tiskovinama ili specijaliziranim emisijama iz kulture javnoga servisa. Ako je knjiška (ne usudim se napisati književna) influenserica mjerilo dobre preporuke, pa što, pobogu, to ne bi bio i vlasnik profila koji svoj zid na društvenoj mreži naziva časopisom, smrtno se vrijeđajući na one koji se s danom budalaštinom ne slažu? Ili se, da stvar bude tragikomičnija, smrtno vrijeđa i na one koji su se drznuli podijeliti hiperlink na taj, kako su poniženi i uvrijeđeni zaključili, jedva pismeni pamflet?

Recepcijska je inertnost utoliko bila veoma nalik navedenom meni neposrednom iskustvu. Sve kasnije opaske, sva šuškanja koja su uslijedila nakon medijske reakcije na influenseričino anti-maskerstvo obilježeno i podcjenjivačko klasnim gradiranjem (nije tajna da je influenserica bila kandidatkinja jedne neoliberalne opcije na izborima za Europski parlament, kao što nije tajna da neoliberalne opcije ne idu u korist, čak ni posve teorijski, zaštite prava i dostojanstva radničke klase) predstavlja fenomen u narodu poznat kao *naknadna pamet*. Netko bi zločestiji od mene isti označio i kao igru na sigurno, no ovdje jasno dajem do znanja – nikoga ne prozivam, a još manje osuđujem! Čudim se, makar poznajem ljude koji bi mi replicirali tezom da čuđenju nema mjesta, tim više što navedeni razvoj događaja sugerira kalkulantsvo i može bitno, makar dijelom, daje za pravo onim paraliterarnim konspirativcima koji su se, prozivajući aktere scene za umreženost, osobito razmahali nakon što je uredništvo Stava odlučilo objaviti moje esejističke natuknice (ili, ako vam je tako draže, jedva pismeni pamflet). Čudim se, premda se možda doista ne bih trebao čuditi, dominantnoj suzdržanosti dijela scene u odnosu na paraliterarne fenomene, a uz obrazloženje, nisam ga čuo jedanput, da se time nositeljima paraliterarnih fenomena daje na vidljivosti što ih, recepcijski, čini reprezentativnima. Nemušto obrazloženje (iz obzira neću reći

opravdanje) post-recepcijskoga nedjelovanja koje neizravno, budimo poštenu, vodi i prema nekim defetističkim i defektnim stanjima poput, primjerice, eutanazije književne kritike. Utoliko ne čudi gotovo obvezno difamiranje potpisnika onih kritičkih redaka kojima nije dopisati panegirički predznak. Lako za autora jedva pismenoga pamfleta iz tamo nekih Vinkovaca. Žustre, katkad neumjesne društveno-mrežne reakcije na kritičke tekstove Igora Mandića u Jutarnjem listu navedeno ponajbolje potvrđuju. To ne znači da se nužno slažem s onim što je Mandić napisao. To samo znači da mu, godinama usprkos (jer da, neki su se pozabavili Mandićevim godinama kao i, u spomenutom sam eseju istaknuo, godinama Ljerke Car Matutinović), ne odričem pravo imati stav o kojem djelu – kakav god on bio.

Kuloarske teze o plaćenom influenseričinom reklamiranju djela pojedinih nakladničkih kuća (kojima sam sklon povjerovati, ali koje bez jasnih dokaza ne mogu klasificirati drukčije već kao kuloarske teze) kod dijela su društveno-mrežno nazočnih aktera scene rezultirale čuđenjem, pa i konsternacijom. Tome mogu dopisati, prije svega, tek da me čudi spomenuto čuđenje. Naime, svima nam je valjda jasan položaj knjige u društvu. Bez državnoga bi intervencionizma, koliko god skroman bio (a skroman je), lijepa književnost (isprike na patetično arhaičnoj sintagmi) u nas bila osuđena na razmjerno brzu smrt. Stoga, a sukladno zakonu tržišta, jasna je potreba barem dijela nakladnika nastojati koristiti sve raspoložive resurse ne bi li tako prodali koji primjerak više iz riznice svojih naslova, čak i kada je dio tih resursa, prema svemu, krajnje upitan. Što spomenuta stranica jest ili bi trebala biti. Jer ako nije dovoljno objavljivanje ilustracija bez navođenja izvora (što, ponavljam, sugerira izvjesno kršenje autorskih prava), onda bi sadržajna razina preporuka koja ukazuje na izvjesni influenseričin čitateljski i književno-teorijski deficit to svakako morala biti. Preporuke su to (ili radije da napišem poruke) tako često nalik petparačkim škrabotinama karakteristič-

nim za onu po svemu ogavnu self-help literaturu čiji cilj nije pomoći čitatelju, već eksploatirati vrlo vjerojatni čitateljev očaj. Biznis, međutim, ne poznaje milost. Što jedan provincijski pamfletist zna o biznisu?, pitanje je koje si dio vas sada gotovo sigurno postavlja. Potvrdit ću vaše sumnje: gotovo ništa! Tek da je iluzorno zakon tržišta razmatrati uz ikakva humanistički obogaćena očekivanja. Post-socijalistička zbilja na tragu je zakona prirode prema kojem jači opstaje, a slabiji otpada. Cinik bi na to dodao da smo takvu zbilju sami

neminovno izgubiti promotivni utjecaj doživljavam ne samo kao stvar naknadne pameti, već i potrebe dokazivanja onoga s čim smo, nažalost, u deficitu – pravičnosti i smjelosti. Jer do jučer, ponavljam, nisam imao pojma tko je Alis Marić i o kakvoj je stranici na Facebooku riječ (dozvolit ću si, makar autoironično, u to ime uskliknuti: živjela provincija!). Mnogi, a među njima je (bio) pristojan broj samih autorica i autora, međutim, jest. Znali su, barem onoliko koliko i sâm znam, da je posrijedi, iz perspektive ozbiljnih poznavatelja

literature, razina koja u najmanju ruku graniči s diletantizmom i šarlatanstvom. Znali su da je influencersičino djelovanje pogubno po ionako skromno recepcijsko usvajanje estetski prvorazrednih književnih djela. I znali su, barem neki od njih (ne budimo naivni!), zbog čega su, kako se to danas obično kaže, zapratili tu po književnost degradirajuću stranicu. Barem je dio literarno aktivnoga bića pristao biti influencersičinim auditorijem ne bi li i sami, usprkos prezentacijskoj nonšalanciji i primjetnom neznanju, bili izreklamirani. Time što tvrdim, a tvrdim, siguran sam, ono što velika većina scene misli, riskiram barem onoliko difamacija koliko sam si priskrbio u prvim danima studenoga esejom kojim sam se drznuo ukazati na paraliterarnu

distorziju koja već sada utječe i na kulturne politike, kako nacionalnu, tako (osobito) lokalne.

Ni spomenuti esej, kao ni ovaj tekst, naime, dionicima paraliterarnih fenomena ne daje na vidljivosti utoliko što isti vidljivost već imaju. Onaj koji vlastiti profil na Facebooku prezentira kao časopis, čak i pored kleveta i uvreda kakvima smo u prethodnih godinu i više dana mogli svjedočiti, praćeniji je, usudim se reći, od većine časopisa i

Franjo Nagulov

birali (mi ili, zavisi o kutu gledanja, naši roditelji). Jednako kao što bi dodao da je šutnja u kojoj su dijelom prednjačili sada najglasniji osporavatelji knjiške influencersice pitanje dominantnoga konformizma i kalkulantstva onih koji bi u jasnom stavu i, ako hoćete, građanskoj hrabrosti morali prednjačiti – samih književnika.

Utoliko barem dio komentara koji su uslijedili nakon što je postalo jasno da će influencersica

portala za književnost. Sada osporavanu knjišku influensericu, usprkos izvjesnom friziranju broja followera, prati za pojmove čak i najetabliranijih književnih imena regije nezamislivo mnogo ljudi. “Najpoznatija nepoznata umjetnica na Balkanu” (Perun me počastio megadozom visokoga napona ako joj spomenem heteronim!), servirajući priču o fiktivnim klanovima zbog kojih ona, svom geniju usprkos, ne može objaviti knjigu, uživa potporu čak i pojedinih dionika scene, pa tako i spomenute žirantice, i same toliko puta klevetnice, koja možda baš sada, dok pišem ovaj tekst, iznova lamentira o ljudima s jednom i pol knjigom koji određuju što je dobro, a što ne (ili o tome kako je moguće, misleći na jednoga nadasve uspješnoga urednika, da onaj koji nije autor može biti član strukovnoga udruženja). Ustrajno prešućivanje tih i sličnih frapantnih devijacija tako će neminovno rezultirati, na planu kulturnih politika, anomalijama čije će posljedice, koliko god melodramatski zvučalo, biti fatalne.

Jer što vrijedi jedan izvrsni portal za književnu kritiku, primjerice *Kritika HDP*, kada influenceričinu nemuštu stranicu prati kudikamo više ljubitelja knjige (moguće i kudikamo više književnika)? Što vrijedi njegovana i često put mukotrpnja časopisna praksa kada je pažnja mnogih (pa i književnika) na časopisu koji to nije? I što vrijedi ovaj tekst, čije čitanje upravo privodite kraju, kada je efektnije koga diskvalificirati prizemnim komentarima na Facebooku (a uz odobravanje istomislećih i šutnju onih koji ne misle tako)? Mandić je svejedno stari mizantrop koji je izgradio karijeru svađajući se. Ivankovčev je grijeh, reći će Čovjek-časopis uz emotikonsko kreveljenje sljedbenika lošega ukusa, što je došao na televiziju, a da prethodno nije oprao kosu. Ljerka Car Matutinović stara je i ne može razumjeti vulgarizme u poeziji (zato što su se vulgarizmi u poeziji dogodili tek nedavnim ukoričenjem jedne mladenačke zbirke koja, šalu na stranu, ne vrijedi pišljiva boba). Potpisnik je ovih redaka provincijski pamfletist i potencijalni ratni zločinac (prema

riječima predvodnice književno-konspirativnoga krda, žirantice protiv koje se urotio sav alfabetski i analfabetski kozmos) jalan na one koji su dali intervju za prestižni medij. A i urednik je Teme, rekao bih, gadno zabrazdio time što s estetski osjetljivim luzerima ima posla. Riječ kojom bih, da sam reinkarnirani Željko Malnar, zaključio tekst navedenim bi kopačima skribomanskih rudnika i “prokazivateljima pseudoelitističkoga kolektiviteta” jamačno dala za pravo. Zato ću, čak i ako se čini neuklopivom s kontekstom, posegnuti za drugom riječju. Može biti hipokrizija. Može biti i kalkulantstvo, pa i (makar umjereni) kukavičluk. Ali na prvom je mjestu, i tu za mene dvojbe nema – čaršija!

Atelier Fritz

Ivica

Prtenjača

Udari vjetra s juga

© Ivica Prtenjača

NOVAC

Kroz bujicu što je lijevala po nizbrdici noseći smeće, kamenje s neasfaltiranih cesta, u već posve taman sumrak, ušao sam u kuću. Vratio sam se iz škole posve mokar. U ovom gradu kiša pada često, dugo, uz južni vjetar od kojeg se nemoguće zaštititi. Ljudi su mokri, mokri hodaju gradom, ulaze u trgovine, sreću se. Mokri psuju i isti se takvi pogledavaju pred novom ljubavi. I mokri umiru. Vidio sam jednom kako se starija žena srušila na cesti, uskoro je došla hitna pomoć i iz nje su izašli ljudi u bijelom, mokrih kosa, kuta, doktorica je imala naočale s debelim zlatnim okvirima, stajao sam vrlo blizu, na kiši, da sve dobro vidim, da zapamtim. A što? Da je nekome pozlilo i da se sad obavlja ono što se mora? Da se tešku staricu kojoj se poderala najlonska čarapa na koljenu, vuče za mlohavne ruke na onaj ležaj kojim će je uvesti u osvjetljenu unutrašnjost dugačkog citroena karavan.

Moja je majka na kauču sjedila kraj hrpe nekakvih prnja, rasparanih džempera, starih kapa, rukavica. I sve je to parala i namotavala vunu u klupka što ih je onda stavljala u jednu vrećicu obješenu na naslonu stolice. Što radiš? upitao sam.

Mokar si, ajde se osuši pa odi jesti, ima u rerni kokoše.

Otišao sam u sobu i skinuo odjeću, onda sam je donio natrag u dnevni boravak i prebacio preko

metalnog stalka, pogurao ga bliže peći u kojoj je pucketala vatra. Za sutra. Razmočene cipele sam zagurao ispod, nešto dalje od izvora topline. Kad se osuše, namazat ću ih crnom masti, a sutra ujutro malo očetkati.

Kokoše?

Da, i krumpira.

Sjeo sam, i gledao kako hrpica prnja nestaje i kako bubri ona vrećica s kolutovima vune.

Donijela mi je Manda ove stvari, pa ću rasplesti i napraviti vam rukavice i kape, možda koji džemper.

Ali kako ćeš, pa sve je različite boje, čudio sam se, jedući.

Ne brini ti, napraviti ću ja neki dezen, samo da nađem vremena.

Sutra bi mogao malo sa mnom, a?

Da, naravno.

To sutra je stolarija, moja majka kod jednog privatnika povremeno radi na velikoj šljajferici. Ja joj, ponekad pomažem, dodajem i sklanjam obrađeno drvo sa stroja. Na kraju, prije nego stresemo sitnu piljevinu, prije nego je ispušemo iz nosa i grla, prebrojimo komade i izračunamo koliko smo zaradili. Malo. Ali puno.

Oćeš li ti to nositi?

Što?

Pa te džempere?

Pa... hoću.

Da ne kupujemo, znaš.

Ustao sam od stola i odnio tanjur u kuhinju, ostatak kokoše stavio u rernu za oca koji će doći iz pekare u dva ujutro.

Znaš, počeo sam, našao sam novac na putu iz škole.

Ma da, stvarno?

Da, otišao sam u sobu i donio četiri novčanice od sto dinara.

O bože! skoro je vrisnula. Pa čije je to, jesi koga vidio da mu je ispalilo.

Nisam, ležalo je samo na cesti, u smeću.

Pa dobro.

Sutra ćemo, ako budemo radili brzo, za četiri sata u stolariji zaraditi sto i pedeset dinara. Šlajfamo velike komade, nekakve pregrade za klupe u crkvi. Sad oboje gledamo u taj zgužvani i mokri novac, u to crveno pitanje na našem staklenom stolu.

Ona je rasplela svu onu vunu. Ruke su joj tople, stavila mi ih je na obraze, a ja sam u tom trenutku osjetio veliki umor, neko starenje, kao da se kroz mene runi onaj pijesak iz okrenute klepsidre, stakleni se balon nezadrživo prazni.

Ali nisam osjećao ništa čvrsto, nikakav talog tog pijeska, nikakvo znanje o tom osjećaju.

Sutra ću otići u grad pa ću tebi i bratu nešto kupiti, znaš, za ovaj novac.

Ne treba, ne, propustit ćemo smjenu u stolariji. Znaš da imamo samo još sutra za te špere, rekao sam.

Nasmiješila se i podignula onu vrećicu s klupcima raznobojne vune, jednom rukom okrenula svoju odjeću na onom stalku i otišla u sobu, spremiti svoju sirovinu, maleno, nenadano blago.

Na televiziji je lavica uhvatila vodenog bivola za gubicu, pokušava ga zagušiti, srušiti u prašinu. Ali ne uspijeva, visi tako na golemom govedu, a spiker ponavlja kako su joj lavići već izgledniji zbog dugotrajne suše. Hoće li Suri uspjeti, hoće li, pita se zabrinuto.

Kiša je zakratko stala, nisam više čuo bubnjanje po metalnoj klupčici prozora, po pločicama na stepenicama, nisam je čuo kako udara u samu vodu što se slijeva niz nizbrdicu. Izašao sam malo

pred ulazna vrata. Dolje je jedan automobil kotačem upao u šahtu što joj je bujica izbila poklopac. Uz njega, milila je rijeka svjetala, zaobilazili su ga, sporo, promatrajući kroz mokre prozore tu rupu. Vodu što im se slijevala s krovova brisačem su odbacivali na posve mokrog čovjeka koji je stajao pokraj auta i pušio. A onda je opet počeo pljusak, pa udari vjetra s juga.

Ušao sam u kuću, sklonio sam se, legao na krevet u sobi. Zurio sam u mrak nad sobom, tamo sam našao odgovor onom umoru. Izračunao sam da ako odemo u grad kupovati stvari za mene i brata, gubimo sto pedeset dinara u stolariji. Dakle, od onih četiri stotine moram odbiti sto pedeset. Ostaje nam malo.

A puno.

Nisam se ni u kojem slučaju nepotrebno bacio u lokvu, pred automobil, prvi od nas četvorice koji smo novac opazili. Nisam se uzaludno potukao kad su me htjeli prisiliti da ga podijelim. Nisam uzaludno trčao kroz bujicu sve uz dugačku uzbrdicu. Nisam.

A onda sam vidio sebe u džemperu od starih džemperera, s majčinim dezenom, kako je rekla, vidio sam sebe kako uzaludno računam, sve mi izmiče i sve odnosi ona bujica prljave vode u drugu prljavu i hladnu vodu.

SINJOR

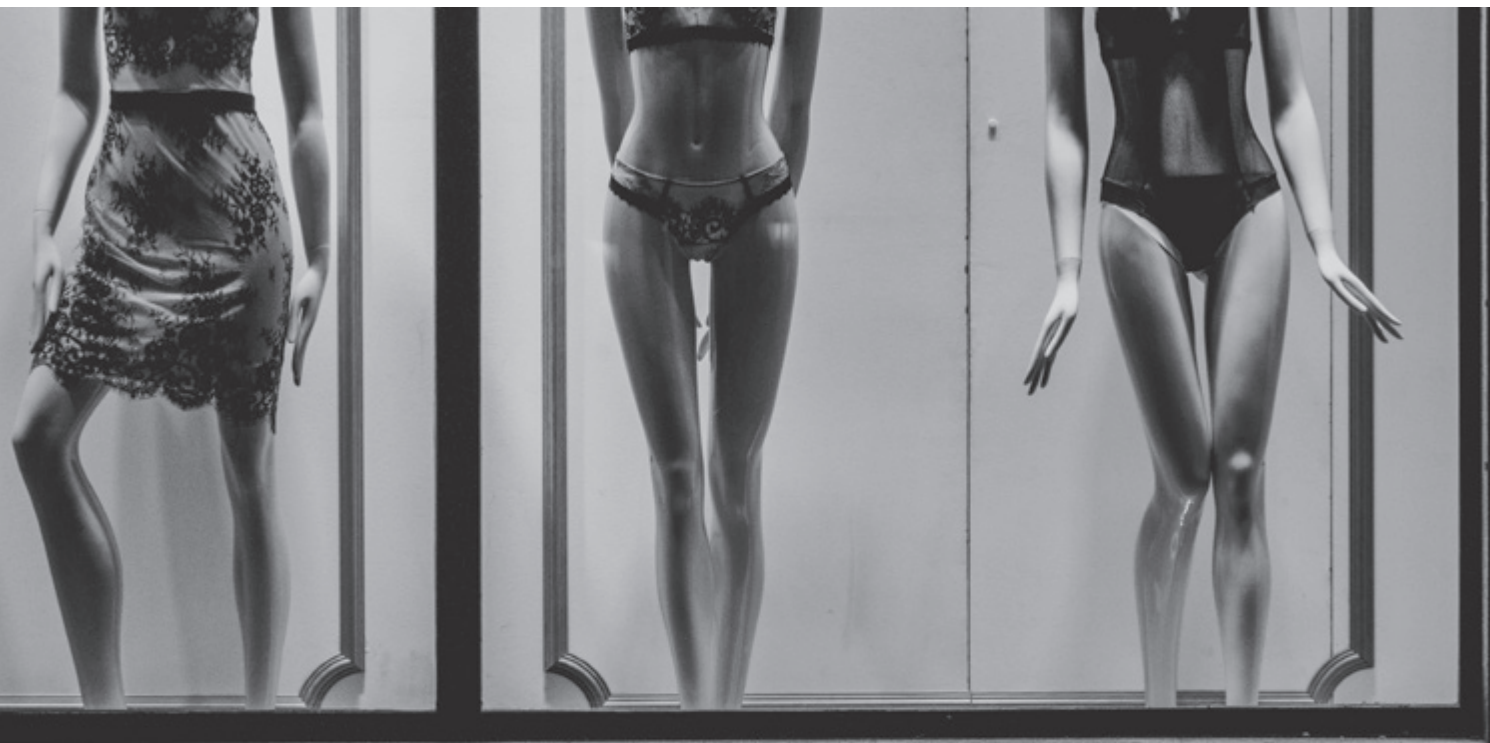
Imao je veliki ronilački sat na ruci, onaj s gumenim remenom, s kazaljkom dubinomjera, u robusnom prstenu, iznad šake s golemim pečatnjakom na srednjem prstu. U reljefu ankora, oko koje se zaplela gola žena. Stajao sam pred šankom za kojim je on pušio i pio espresso, bijela majica s koletom podignutim uvis, kao da je netko štirkaio bedeme oko dvorca, a dvorac, geliran, s brkovima koji su se prevjesili preko gornje usne i zadobili onu žućkastu boju od cigaretnog dima. Bradavica na obrazu, uz desno oko. Dolje traperice, crne koledžice, nečim decentno zaštrapane. Pozdravio

sam ga, sinjor Gvido, je li gospođa Ružica u blizini, naručila mi je...Tu me je kratkim pokretom ruke prekinuo, basta, dođi ovamo, rekao je. Uzeo je kanister i spremio ga pod stolicu u skladištu. Koliko ti je rekla? Pet litara. Vidim kako dio, koliko novca. Rekla je dvjesto dinara po litri, mi inače prodajemo po dvjesto pedeset, ali..

Basta, basta, opet me prekinuo i odmahnuo rukom. Ona kaže dvjesto, duečento, a ja ću ti dati otočento, kapiš. Ali to je manje za dvjesto dinara, za jednu litru fali.

Ili tako ili nosi doma, ne zajejavaj mali, kako dio. Uzeo sam novac i izašao iz gostionice. Njezino dvorište naslanjalo se na kino. Stao sam pred onaj ormarić u kojem su vješali plakate i najave filmova. Bilo je to najmanje kino u gradu, posve izvan centra, u bivšem skladištu začina, neugledno, neveliko. A zlatno. Između te krčme i ambu-

lante, na cesti pred oštru, strmu prečicu kojom su se svakodnevno spuštali radnici, škverani i lučki kraljevi skladišta i štiva, ovuda im je bilo najbliže. U tom su kinu igrali filmovi s golotinjom, vidio sam na plakatu ženu na crvenoj baršunastoj plahti. Oko grudi imala je tek lančić sa srcolikim pločicama na bradavicama, od pupka, tijelo joj se gubilo u tami. Ali zato su joj zubi sjali, i usne i kosa se ljeskala ponad naušnica za koje mi se čini da se nisu smirile niti na fotografiji, da još drhte. Bio sam bijesan i uplašen. Kući ću donijeti samo osamsto dinara, ne tisuću kako moja majka očekuje. Neće biti ljutnje niti kazne, ne, toga se nisam bojao. Moji me roditelji nisu kažnjavali, ali strahovao sam od te nemoći, od toga da će oboje slegnuti ramenima, da će se pomiriti da ih jedan vlasnik krčmice ovako vrijeda. Pusti, reći će otac, kad se budem vraćao iz pekare, ja ću to srediti. Kako će

on to, znao sam da od tog neće biti ništa. Proći će onuda na svome motoru, okrenuti glavu i produžiti na kratki počinak ili pred novu stijenu. Majka će reći ma dobro, neka su uzeli, možda opet uzmu. Film je počinjao za nekoliko minuta, pred ulazom se skupilo tek nekoliko mlađih ljudi, bili su to čistači iz rafinerije, čuo sam ih kako pričaju, govorili su rafinerija. Svi su pušili, halapljivo su vukli, pa bi se zakašljali i pljuvali pred murvu uz dvorište krčme. Da uđem? Htio sam, ali ne želim potrošiti taj novac. Tad me netko zazvao, bio je to stariji čovjek koji je kidao karte na ulazu. Odi naprijed, rukom je pokazao prema prednjim redovima partera. Sjeo sam u mrak, oko mene nije bilo nikoga. Tih nekoliko mladića rasporedilo se po dubini dvorane. Uskoro je počelo, vrlo brzo, već nakon nekoliko trenutaka pojavila se glumica s plakata, skinula se, šeta kroz vrt svoje vile, zaustavi se tek da pomiriše pokoju bijelu ružu što strši iz golemih grmova uz bazen, kraj kojeg na ležaljci leži muškarac u žutim kupaćim gaćicama, pravi se da spava. Tada su oni ljudi počeli dobacivati. Jedan je viknuo popuši mu bog ga jebo, šta čekaš! Brzo sam, sagnut, izašao. Vani se naobláčilo, nevrijeme će, golemi tamni oblak stisnuo je ovaj prizor kao rižu u vakuumu. Zrnati trenutak, težak i neupotrebljiv. Odlučio sam se vratiti u krčmu, ni sam nisam znao zašto. Tražit ću da mi plate koliko je dogovoreno, u protivnom, uzet ću neki predmet i istrčati na ulicu. Lampu kraj vrata, makar jednu stolicu, istrčat ću i baciti je pod kamion.

Ušao sam, ali Gvida nije bilo. Za šankom, Ružica je zabijala bijelu krpú duboko u čaše i onda ih okretala, da ih posuši, uglanca. Sinjor Gvido mi je dao premalo, započeo sam, samo osamsto dinara, a trebalo je tisuću. Ma kretino, rekla je s dosadom, izvadila dvije crvene novčanice od sto dinara i stavila ih na šank. Hoćeš nešto popit, kokakolu? Ma ne treba hvala, nisam žedan. Nekako sam u trenutku oslabio, bio sam na rubu da klonem, da se možda srušim ovdje, takva me nemoć uhvatila. Učinilo mi se da neću moći podignuti ruku prema čaši što ju je Ružica stavila pred mene, na njezi-

nom vrhu, plutala je tanka kriška naranče, mjehurići su skakali oko nje, a ona se poput broda ljuljala na kockama leda. Bio je to prizor koji me vratio u život. Brzo sam nagnuo, iskapio, sažvakao naranču zajedno s korom i zahvalio. A onda se odnekud pojavio Gvido. Evo te opet, kaco dio, šta oćeš.

Šutio sam, oborena pogleda, sakrio sam lice i čekao da mi sine pravi odgovor. Ali on nije dolazio. Ništa rekao sam, ništa.

U krčmu su ušli neki radnici, bilo ih je desetak. Došli su jesti, danas je paštašuta i Gvido im je prišao da ih ograđen svojom kragnom, u uglačanom sakou i koledžicama dočeka i pozdravi. Bili su to lučki radnici, prepoznao sam dvojicu koji su unajmili sobu kod moje susjede. Tek su koju godinu stariji od mene, jedan je imao samo sedamnaest. Nekoliko sam im puta prodao rakiju. Mahnuo sam im, nekad smo se na cesti znali dodavati lopotom. I oni su meni mahнули. Zovu me da dođem. Prišao sam, a onaj stariji je rekao, jarane, bila plata, što piješ? Ništa hvala. Ma na zajebavaj, popij nešto prije nego ovu kafanu razbijemo, pa su onda počeli pjevati. Bili su već pijani, ali Gvido to nije na vrijeme opazio. Vrpeljio se, negdje se izgubila njegova priča, sat je izgledao manji, žena se otplela s ankore i pobjegla s prstena, kragna se oznojila i uvenula, a onaj gel s kose, potjeran znojem curio je niz vrat, niz leđa.

Došao je do mene. Čuj, kaco dio, ti poznaješ ove? Kakvi su?

Ružica im je odnijela piće za stolove. A sinjor Gvido, skoro skamenjen čekao je moj odgovor. Još je tamo, ako samo malo zagrebetete prašinu, naći ćete ga, vidjet ćete kako se ronilački sat na robusnom prstenu pokvario, kako je kazaljka stala točno u brazdi jednog ambisa.

OKO

Izbjegavam misliti o oku. Dugo, opet četrdeset godina, otkad sam na satu biologije, u visokoj staklenci formalina opazio da je onaj manji po-

skok izgubio jedno. I da sad leži na dnu tegle, uz onaj rebrasti rub dna s vanjske strane, kao suza na vrlo grubom, starom licu. O osnovnim stvarima uvijek sam želio znati što manje, tako sam i za oko mislio da je ono tanka leća, razvučena preko šarene krpice i nečeg nejasnog i samim anatomima. Nekoliko godina poslije, u jednom ću atlasu, a kasnije i u gipsanom odljevu vidjeti da je oko većinom uronjeno u lubanju i da iza svega, iza vida, postoji cijeli mehanizam ili bolje rečeno logika opažanja i kretnji, zaštite i sklada. Tako je i s jezikom i uhom, govore mi, ali ja ne vjerujem. Zašto oku oduzimati njegovu tajnu? Na kraju, što ja mogu s time da je većim dijelom moje oko u mojoj glavi, a ne na predmetima, pasjoj njušci, dalekim i blizim brdima, na ljudima koji se pokreću i miruju. Nisam jednom osjetio da će svega toga nestati ako o oku budem mislio na tako prizeman način, kao o još jednom organu, doduše savršenom, ali i bolnom. Sjećam se na ovom mjestu, da mi je na njegovu ljepotu najviše ukazala jedna strašna slika, stara koliko i moj strah za oči.

Na prijemnom ispitu za upis u Centar za kadrove, bilo nas je mnogo, gužva je bila, znoj na mojoj zelenoj košulji, tamnija močvara, lotosi i vonj trulog korijenja. Zemlja koja smrdi u gradu koji leži na moru. Zbrka sa znojem i očekivanjima. Sjeo sam u drugu klupu od ploče, u sredinu učionice, kraj mene je sjela obla djevojka, ruke su joj se nadimale preko zlatne narukvice i casio sata. Lorena, rekla je. Pogledao sam je, imala je dugačku, snažnu plavu kosu, začušljanu preko uha, drugu je polovinu te sunčanice pustila da padne preko njezina desnog oka. Kojeg nije bilo. U duplji, u udubini, nije bilo ničega i ona je držala svoju grivu preko tog kratera tek ukrašenog malenim flasterom po sredini. On je valjda pridržavao užas na okupu. Pisali smo, bili smo tihi i brzi. Ja sam se pribirao tražeći oko svog poskoka na dnu staklenke, ona je brzo završila, ustala, stavila šeširić, naočale za sunce, podbola svoje špargerice i napustila me. Zurio sam za njom, tih nekoliko koraka do vrata, čekao sam da se okrene, da je još pogledam u ma-

gnet pod snopovima kose, na mjesto gdje nema oka, da vidim tu nulu, to ništa. Ali ne.

Ne volim boraviti u tajni, a oko je, po svemu tajna. U njemu pak imam raznih namjera. Sad mi je želja saznati kako oko sanja, one slike koje me probude jesu li njegove, je li to hrapavi rub staklenke, flaster, griva nad provalijom, što je to što me probudi i kome pripada.

Veliki anatomske štete, svijet je zagipsana lutka.

U njemu sjedim, češljam svog zeca kao slijepac. I radosno gledam.

IVICA PRTENJAČA rođen je 1969. u Rijeci. Objavio je više knjiga poezije i proze od kojih su najpoznatije *Pisanje oslobođa*, *Uzimaj sve što te smiruje*, *Dobro je, lijepo je*, *Brdo*, *Tiho rušenje* i *Plivač*. Knjige su mu prevedene na engleski, njemački, bugarski, makedonski, nizozemski i njemački jezik. Živi i radi u Zagrebu kao radijski autor i slobodni umjetnik.

Matej Opolcer

Nastaviti niz

© Matej Opolcer

VRHOVI

Stanice kože taložim
U podnožju
Nogom nabijem smrdljivog martina
U rame
I on postane prašina
Ispod stolice pa korakom preskoči
Vjetar mojih zanoktica

ARITMIJA I OSTALE

Ostavio sam sat u čaši vode
I prosuo šećer po njegovim otkucajima
Na lijevoj strani dana
Babaroga će zagristi jabuku
I ostatkom voćke
Gađati srčani mišić

I ZELENO JE

Pramen kose
Propadne kroz rebro
Ne dopuštam tlu ostaviti dijelove
Kiša će se pobrinuti za gubitak dlake
U sezoni linjanja

KONTRAST

Ispod dlake naziralo se srce
S kojim se moglo pokriti
Čitavo selo
A koža je postala izloženija
Nošena na četiri šape
I tupim zubima

ZRAK IMA PELUD I OBITELJSKO STABLO

Uspavankom od kamilice
Otvorit ću prolaz sinusima
Kroz koje će proteći
Tečnost govora
I ispraviti gutanje slova
Kamilica je odgovor na sva pitanja
Čak i ona koja se odnose
Na disanje
O plućima toliko brineš
Da si im uskratio paru
Sklonost alergijama naslijedio sam
Preko ruku
Kao i ostale navike

POGODI

Noćima sanjam
Kako se spotičem i iza sebe ostavljam zube
Na stubištu i pločniku
Preko čela mi se razvukao upitnik
Koji se podcrtava i širi
U većini rečenica
S okom kao točkom
I sumnjivom obrvom

NASTAVITI NIZ

Pero je moralo umrijeti
 Kako bih udahnulo do stropa
 I izbjegao kritiku
 Većinu sam vremena
 Mogao roniti bez dihalice
 Ali bijeg se ostvario kratkom točkom
 I nastavio preko pluća
 Za spriječiti strah bilo je dovoljno
 Malo gušće masti
 S dna hladnjaka

MEKŠE LINIJE

Pogledaj koliko je dlaka
 Provučeno kroz spužvu
 Dovoljno da izgradiš novi odraz
 S gušćim obrvama i skrivenim rebrima
 Naoštrenim crtama koje spajaju obraze i čeljust
 Uokviri nešto manje od realnosti
 Pravi se pogled ne pokazuje poslije prvih uvreda

LOVOSTAJ

Voda se nije mogla uspeti do koljena
 U sebi sam govorio
 Samo strah
 I u slovu h malena staza s jezerom
 Kada sam obeshrabreno zakoračio
 I osjetio kako mi hlače probija sram
 Nešto toplo
 Nešto djetinjasto
 Što se bez problema moglo tolerirati
 U kratkom razdoblju između dojenačke dobi
 I stabilnih kukova
 Nekoliko se patki uzgraktalo
 Pa se začuo pucanj
 I nakon pucnja
 Tišina u obrazima

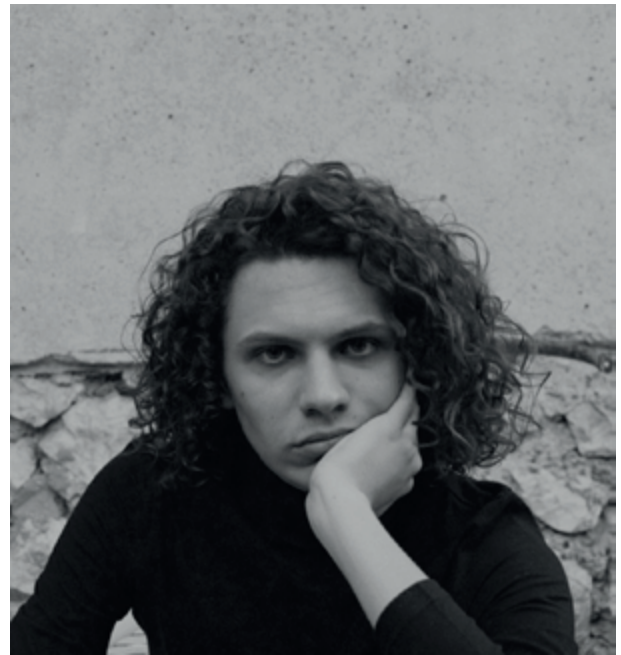
KONTRAEFEKT

Nikada nisam imao namjeru
 Bježati od francuskog ključa i kuhače
 Slijedio sam zube koji su izrasli u nepravilne glagole
 I odredili temeljnu boju štokova
 Kroz godine se iskorijenila s drveta
 I utaborila na jagodicama
 Manjak vitamina dobili smo miješanjem tradicije i
 razgovora
 Bio bih dobra majka i loš otac dobar otac i loša majka

BRRRITVA

Ako već zemlja nije plodna
 Nacrtat ću plodno tlo
 Iz kojega će niknuti polje
 Pa ćemo sredinom srpnja
 Sjeći u korijenu korijen
 Markerom iznad usne dodati detalje
 Kako bi se vidjelo
 Što je žito
 A što maslačak

MATEJ OPOLCER rođen je 1999. u Vinkovcima. Studira Medijsku kulturu na Akademiji za umjetnost i kulturu u Osijeku. Prvonagrađeni na „Jutru poezije“ u sklopu „23. dana Josipa i Ivana Kozarca“ 2017. Bavi se pisanjem, fotografijom i snimanjem.

Ivan Koprić

Sinajske polemike

© Ivan Koprić

BOŽJE MUKE

Kad si bog lako se uzoholiš
 Pomisliš da smiješ sve što želiš
 Kao da za bogove nema pravila
 Kao da očekivanja od njih ne postoje
 Kao da nema odgovornosti božje
 Za stanje u njihovom sektoru svemira
 Za seksualno miješanje sa smrtnim ljudima
 Za maštarije od kojih se ruši poznati svijet
 Kakvog smo naslijedili od naših predaka.

Kad si bog moraš imati apostole
 Vjerne i odane, pametne i smjerne
 Koji će ustrajno propovijedati tvoju vjeru
 Ljudima okupljenima u skromnim haljama
 Ljudima sklonima grijehu i svakom neredu
 Ljudima koji traže prostor svoje slobode
 Znajući da te poneki apostol može izdati
 Magiju tvoje vjere rugu ljudskom izvrgnuti
 Zatajiti te pred čuvarima svemirskih tajni
 Naoružanim vojnicima predati te kao janje
 Spremno za žrtvovanje kako bi se osnažila
 Poganska sladostrasna sklonost ubojstvu heroja.

Bože, ljudi su nezahvalni, a apostoli nepouzdana,
 Izdat će te, okruniti, pljunuti, posjeći,
 Krv će tvoju tražiti čak i ako nisi od mesa i krvi
 Hulit će i piti, odati se odvratnim porocima,

Na javnim mjestima žderati, opijati i općiti
 Poput bijesnih razularenih pasa u doba grijeha.

Nije ti lako, Bože, gledati sve to s nebesa,
 S Olimpa, Učke, Parnasa ili vrha hrama,
 Još je gore ako otkriješ da su pokretači pobune
 Neke sasvim grešne lijepe žene niskoga porijekla
 Ili robinje tamne boje kože i prekrasnoga tijela.
 Nekako bi možda i otrpio da se pobune
 muškarci,
 Pobuna i izdaja žena nagoni te da ih strogo
 kazniš
 Rađanjem u boli, dankom u krvi, i plakanjem
 U sivim kutcima izborne slobode.

A TEBI IZAZOV

Možda sam te volio
 Tražio
 Pokušao čuti tvoj glas
 Riječ
 Pohodio sam te
 Na mjestima
 Na kojima te i drugi traže
 I na onim drugima
 Na kojima te nitko
 Ne traži
 U sveti dan

I u sve druge dane
 Kad sam mogao
 Na putu
 U anglikanskoj crkvi u Brisbaneu
 U katedrali u Santiago de Chileu
 U Gaudijevoj Sagradi
 U svim crkvama krakowskim
 U Plavoj džamiji u Istanbulu
 U crkvenim ruinama u Visbyju
 U mozaicima Stobija
 Na kraju i tamo gdje ti se moli
 Tvoj jedini Nezabludivi
 Nigdje na svijetu nisam propustio
 Tražiti te u crkvama
 Baš svugdje sam te tražio
 Tražio sam te i
 U polju
 U šumi
 U vinogradu
 U masliniku
 Na moru
 Na obalama oceana
 U zraku
 Skoro sam te i vidio
 Molio sam te
 U sebi i javno
 Slijedio sam te
 Neke mi želje
 Nisi uslišio
 Nisi htio
 Nisi mogao
 Nisi ni trebao
 Samo znaj
 Računaj s tim da
 Dođu trenuci kad
 Ne slušam
 Vrijedam se
 Opirem
 Ritam rukama i nogama
 Grizem i grebem

Psujem
 Režim
 Kao uhvaćeni Đavo
 Kad ga privode
 Pred Posljednji sud
 Na sam Sudnji dan
 Skupa s onima
 Koji su uništeni
 Ognjem i sumporom
 I iskreno, kažem Ti
 Jebe mi se
 Hoćeš li to shvatiti
 Kao izazov
 Jebe mi se za sve
 Za moje grijeha
 I Tvoja odrješenja
 Ne želim se ispovjediti
 Ne želim se iskupiti
 Ne kajem se
 Pošalji strijelu
 Oslobodi me
 Spali me
 Nabij moju grešnu dušu
 Na kolac božanski
 Nek umrem
 Tijelom i dušom
 Kad ne mogu
 Što želim

TVRDE SU MI VOJNIČKE ČIZME

Za srpanjskih žega nestrpljivog dječastva
 Duboke sam otiske bosih nogu smjerno
 Ostavljao u toploj prašini poljskih putova,
 Pogledom pratio postaje roditeljske muke
 I pripremao se za ogled snage s tobom.

Softverske otiske misli sad ljuštım kao rižu
 Ostavljam ih u elektroničkoj galaksiji prašine

Tražeci u binarnim katakombama Interneta
 Ožičena gnijezda podatkovnog mira u kojima
 Gradim krhke obrise svog vječnog profila.

Prereži pupkovinu
 Prereži želju
 Prereži smijeh.

Spoznao sam tvoju snagu i svoje slabosti
 Razumio sam radost kojom nas kažnjavaš
 Potresom, žegom, zarazom i poplavom:
 Daješ nam da udaramo ljude tvoje puti
 Kao obijesni krivokletnici s ruba povijesti.

Budi nitko
 Budi ništa
 Budi tišina
 Sabijena u prah
 Na golom vjetru.

Umjesto blaženstva na sveti dan ljubavi
 Umjesto nebeske hrane za tupu glad
 Umjesto okrijepe vinom tvoje krvi
 U suton dana s izduženim sjenama
 Krajičkom pogleda mog izbijenog oka

Jasnoća slike koju sanjaš
 Nije ti, znaš, do dobrog vida
 Ni do jasnog stava
 Ni do danjeg svjetla
 Ni do čistog srca
 Kako umišljaš, malen
 Nego do slabosti Poraza
 Poniženja
 I njihovog priznanja.

Vidio sam nas čavlima pribijene i obješene
 S dvije hrapave strane istog drvenog križa.

SVIJET TAME

Da bi preživio u svijetu tame
 Prinesi svoju svjetlost
 Kako god mala i ništavna bila
 Što prije i bez oklijevanja
 Kao žrtvu bogovima mraka.

Suspregni se
 Spusti pogled
 Spusti glavu
 Spusti se na koljena
 Ponizi se
 I ubij se
 Za svaki slučaj.

Ne gledaj
 Ne gori
 Ne svijetli
 Čuj me
 Čuj me
 Čuj me!

Da bi preživio
 Da bi pobijedio
 Da bi shvatio:

Na toj fronti nema milosti
 A njihovi ubojiti meci
 Lako nađu žarka čela.

Mirno mogu plaćati
 Oni koji nemaju dugova
 A svijetliti samo oni koji su
 Vidjeli
 Osvijestili
 I prihvatili
 Dubinu svoje tame.

© Adrijana Vidić

7500 STOPA USPONA NA JABAL MUSU

Davno se ispovjedih, prije prve pričesti
U kiselom mirisu vlažne ispovjedaonice
Dotad bijah zaigrano nevino dijete
Koje je jedva naučilo katalog grijeha

Koncepte vjere, grijeha i sakramenta
Razumio sam tek kao neželjeni ulazak
Moćnog svećenika u prostranstva slobode
Mojeg skromnog svjetovnog kruga

Prije prvopričesne ispovijedi grijeha
Nisam zbrajao, oduzimao, množio ni dijelio
Poslije pričesti ostao sam posramljen i ponižen
S otvorenom ranom koju hostija nije zacijelila

Prekinuli su mi putovanje djetinjstvom
Tražeći da se i ja crkvenom obredu radujem
Proveli su nada mnom duhovnu mutilaciju
Obrezali su mi hrabrost, igru i veselje

Udarila me ispovijed grijeha u tipku
 Koja je još dugo proizvodila pisak
 S unutarnje strane tvrde lubanje
 U kalvariji, tamo kod sitaste kosti

Progonio me taj visoki prodorni zvuk
 Svaki put kad bih osjetio radost
 Podsjetio bi me na krivnju i slabost
 Na bol, lutnju i bespomoćnost

Dugo sam proučavao sastav kranijuma i
 Putovao kako bih pronašao tajne djeliće
 Potrebne za popunjavanje ćelija rešetnice
 Sve dok piskavi zvuk nije prestao

Zadnji element kranijalnog mozaika
 Popunio sam popevši se na Horeb
 S kojeg je pucao pogled na život
 Na prostor bez grijeha i krivnje

Svećenicima, vračevima i žrecima
 Prestao sam se od tad ispovijedati
 Zato što misli, riječi, djela i propuste
 Marno pospremam u herbarije i albume

Otvorim ih ponekad tebi u sebi pa listam
 S tobom, u polifoničnom dijalogu noći
 Ispovijedam ti se hrskavim smijehom
 I bakanaličnim akordima blaženstva

Kad me vedri akord tvog glasa udari u
 kalvariju
 Tamo kod sitaste kosti, zjenice mi se brzo šire
 Ne tražeći otpuštenje grijeha, a ni dopuštenje
 Da s tobom bezgrešno, sinajski toplo sagriješim

NASLUĆIVANJE EGZORCIZMA

Oče naš koji jesi ako jesi
 Sedam smrtnih grijeha
 Natovario si nam na leđa
 Da ih nosimo magarećom
 Snagom i upornošću, a ni
 Pamet nam valjda nije bolja.

Dekalog strašni, deset zapovijedi tvojih
 Zalijepljeno je na vratima realnog i
 Virtualnog raja, pakla i čistilišta,
 A pet zapovijedi crkvenih na svim teškim,
 Drvenim vratima crkvenih hramova
 U koje ulazimo sa strahom od tvoje srdžbe.

Od sedam svetih sakramenata, znaš,
 Nedostaju mi svećenički red i bolesničko
 Pomazanje, vjenčanje je kompromitirano,
 Darove Duha Svetoga ne poznajem,
 A plodove njegove skupljam mukotrpnije
 Nego zlatni prah na dravskim sprudovima.

Sedam duhovnih djela milosrđa selektivno
 Primjenjujem, baš kao i sedam tjelesnih,
 Dvije zapovijedi ljubavi sam prekrorio,
 Isusovo zlatno pravilo o razmjernosti
 Činidbe i protučinidbe mi je blisko, u pravu,
 Ali u osam blaženstava, iskreno, ne vjerujem.

Ne mogu ih spariti s ponašanjem slugu tvojih
 Koji olako tvrde da u tebe čvrsto vjeruju;
 Ali zato vjerujem u riječi i zamišljam
 Kolike su dječjim tijelima postale
 Pa žive s nama u kolopletu hipokrizije
 Ljubavi, mržnje i nagona za održanjem.

Pogledaj na kraju ipak činjenice,
 Smjerno te Oče, ako jesi, molim:
 Izgubio si negdje našu božansku majku

Pouzdajući se, po Knjizi, u surogat majčinstvo
 Odrekao si se sina na samrti i, pogledaj gore,
 Izgleda da ne znaš brojiti dalje od deset.

IVAN KOPRIĆ rođen je 6. siječnja 1965. u Vrbovcu. Osnovnu i srednju školu završio je u Vrbovcu, a studij prava u Zagrebu. Redoviti je profesor u trajnom zvanju na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Poslije prve zbirke poezije *Hologrami nade* objavljene 2019. godine, pripremio je rukopisnu zbirku *Intergalaktički peljar* te nastavio pisati pjesme za treću zbirku. Objavio je preko 30 autorskih i uredničkih knjiga te više stotina radova o temama iz javne uprave i lokalne samouprave. Dobitnik je Nagrade “Alena Brunovska” Mreže instituta i škola za javnu upravu, za izvrsnost u proučavanju i poučavanju javne uprave 2016, te Nagrade Grada Vrbovca za knjigu *Uspavano srce demokracije* 2018. Obavljao je niz javnih i sveučilišnih dužnosti. Zalaže se za demokratizaciju javnog upravljanja, pravednost, društvenu solidarnost, europsko zajedništvo te dobre standarde javnog upravljanja, sveučilišnog djelovanja i znanstveno-nastavnog i publicističkog rada.

(p)ogled iskosa
Peter Tomaž
Dobriła

Divna nova istina

© Peter Tomaž Dobriła

Kada bih sastavio sjećanja na posljednjih 60, 90, 100 – i čestitam na dobivenoj tomboli – sve smo pogodili, ali nismo pogođeni ovih dana da bismo pali na ispitu društva koje napušta tijela i ispušta duhove slavne prošlosti i još slavni-je budućnosti – nikad se ne zna – u kojoj se triper i tripice najbolje snalaze s trapericama nikad pogodnijim za šetnje ili ples. Zamisli i zažmiri. Život. U suncu i u mraku, u kiši i u snijegu, u bratu i u sestri, koji steže Bol na Braču i klokoće kvar na Hvaru. Kao u nekim vremenima i nevremenima. Uvijek pada. I onda raste. I tako dalje, odnosno gore-dolje i naokolo, odozdo i odozgo. Svijet, to je rock'n'roll, u novom vokabularu lock'n'loll, kako bi rekla braća Kinezi i sestre Kineskinje.

Ili bi zapjevali i zasvirali oni naši Buldožeri s pjesmom *Novo vrijeme*, svojstvenim, unikatnim i svjetskim klimaksom filma *Živi bili pa vidjeli* (1979, režija Bruno Gamulin i Milivoj Puhlovski), direktno iz bivšeg Lapidarija na Gornjem gradu u Zagrebu: <https://www.youtube.com/watch?v=QoflkCZ4evs>

Buldožeri su objavili i vinilnu ploču, danas i na CD-u, bili nagrađeni *Zlatnom arenom* za najbolju filmsku muziku na Pulskom filmskom festivalu, a trebali su biti i za tekst. Liriku i epiku. Povijesno-proročanski ep za manje od tri minute. Stampedo instrumenata i glasa s ubojitim performansom svih članova grupe. Bilo je tada možda

nekima ironično ili sarkastično, ali danas je postalo okrutno ozbiljno. Opet. Kao nekad. Autor teksta i muzike Marko Breclj završava stvar jasno i mirno:

“Novo vrijeme, drugovi, donosi sa sobom i nove zadatke”.

Kada pravim prognozu za sljedećih 60, 90, 100 i onih nekoliko više-manje dana, u pomoć zovem Julesa Vernea i Karla Maya, odnosno Marxa među burazerima. Noći ne brojim jer spavam sanjajući ili sanjam spavajući, što je jedno od većih pitanja moga bića. Možda i bitnosti? I biti? Što je prvo, spavanje ili sanjanje? Za neke se kaže, da “sanjaju spavajući”, a za druge da “hodaju sanjajući”. Naravno da je moguća još koja kombinacija, do onoga komarca u letu koji je isto biće kao i ti, pa ga poštuju barem dok te ne grize, a kad te ugrize, ugrizi i ti njega. Može? Da ne nastavljam...

...ili da ne dužim. Ne znam, ali nadam se da je dovoljno dugo ili kratko, jer sve što možeš ukratko produžiti danas, možeš ne možeš i sutra ili prekosutra. Ili već...

Rutinirana porezna uprava ne oprašta. Sve se mora složiti. Ako ne, slijedi kazna. Zadnji dan nikako nije posljednji. Ima li nešto značajnije i svetije u današnjem danu, nešto što bismo trebali napraviti? Veliki slovenski slikar, performer, pisac, pjesnik, graditelj, inženjer, astronom, mislilac i čovjek Jože Slak - Đoka prije pet i nešto godina

pretvorio se u neki drugi oblik kemijsko-fizičke pa i metafizičke prisutnosti. Napustivši oblik i poprimajući smisao. Je li to suviše ili može još? Izaći iz tijela ulazeći u sebe. Tko zna, ali nitko neće sa mnom, nekima se nekako ne ide u gužvu, drugi trebaju čuvati životinje, treći sastavljati sadašnjost da bi skratili put u budućnost. Tko zna – zna.

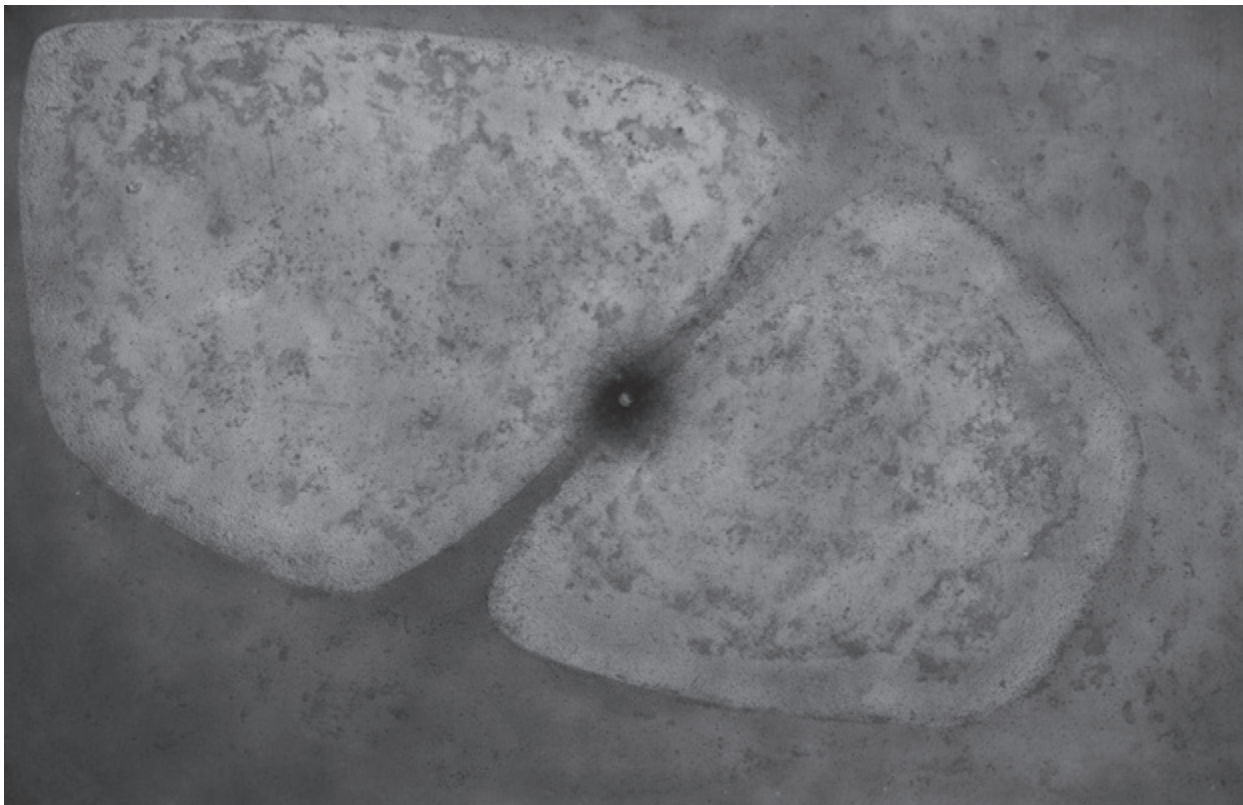
Mislio sam da je u raju dobra klima, dok je u paklu dobro društvo... Pakleno, ali dobro, samo nek je toplo. A i tu i tamo, samo nek' ne poraste unutrašnja temperatura da poslije nekoliko dana zime, pa i snijega, ne bismo palili vatre i rakete kako bi se nekima svijet činio atraktivnijim. Ponnuda se čini zanimljiva, ali koliko je uhvatljiva: ne znam koliko se mora gorjeti ili tko treba gorjeti na lomači. Samo da nam ostane nada, barem s Rta dobre nade – one iz komšiluka – da bismo se što prije mogli opet sresti pa da se folklorno izljubimo, slušamo muziku, jedemo same zdrave stvari, nešto popijemo i pričamo ispočetka, bez kraja i konca. Ne znam hoćemo li uspjeti, ali objektivno možemo. Pokušat ćemo na ovaj ili onaj način, bez ikakvih predrasuda. Samo da nije... (ispišite svojim najdražim slovima, ali nemojte pretjerivati). Ako odustanete, tu smo, uvijek vaši.

Traže se multimedijalni, multikulturalni i interdisciplinarni pristupi zbog kojih ne trebate stalno šetati da biste ih razumjeli. A ponekad možda ipak možete malo i prošetati, kao oni slični iscjelitelji duša i zavičajni dušmani, obožavatelji rijeka i ptica koji smatraju da je proljeće početak. Čega? Možda neke dopunjene verzije umjetnosti? Propisno slaganje i ugrađivanje smisla u priču, fantomske rečenice, pečene kobasice i (u)hljebi bez promjena koje gotovo da ne treba ni spominjati... Ipak, neka bude završeno, kao da je savršeno. Slova crvena, plava i žuta, riječi da ti se pozlate, u oko stane i njišu grane s kojih ptice seru da tvom kaputu uzmu mjeru. Valjda sam i ja onaj koji se pita i pitati mora. Ponekad. Kad nema odgovora. "Ignorancija je snaga", napisao je između ostaloga George Orwell 1949. u *Tisuću devetsto osamde-*

set četvrtoj: Roman, kraće 1984. Pod tim je nazivom 1984. godine snimljen i film (režija Michael Radford). Za knjigu svi znamo, dok film nije baš naročit, više je pomodno rutiniran i scenski teatralan, u biti patetičan – u smislu engleske riječi "pathetic" – pa mi je najviše ostao u pamćenju po elektro-duetu Eurythmics, odnosno hitu *Sexcrime (Nineteen Eighty-Four)*: <https://www.youtube.com/watch?v=-QvIU1z4ZT0>

Prvi put saznajemo sve podatke o tome koliko je bolesnih i umrlih, kao i testiranih u cijelom svijetu, ali nemamo nikakve druge globalne informacije, poput podataka koliko je ljudi danas umrlo zbog gladi, siromaštva, ratova. Ti bi podaci dali malo realniju globalnu sliku problema modernog informacijskog svijeta i vidjeli bismo da su drugi problemi još važniji, a brojevi još veći. Ali bilo bi teško prodati "program praćenja"...

Oni su muziku iz filma znatno preradili za izdavanje. Buldožer je ipak ostavio identičnu. Iz filma – na ploču! Možda usporedba pjesme *Novo vrijeme* nije na mjestu, ali to je (bila) razlika između ovdašnjeg rocka i tamošnjeg popa. Urnebes prema lepršavosti. Istinitost prema pozici. Sloboda i kavez. Tako ovdje sjedim i pišem i hrskave marame mirišem... Ne mogu da, tek onako, šapućem kao profesionalac. Da progutam. Ali hoću, za prinudnu

Jože Slak – Đoka: *Om mani padme hum*, 1975, akril na platnu, 135 × 210 cm

samoću. Da je bacam, da se tegli, da se slegne pa protegne, da se savije i navije, okrene protiv mene, uskoči usred noći, da pukne u zoru kao sunce na prozoru, kad poštar kuca, vuče torbu sam u borbu, s komšijom i penzijom, s pismom i psom, sa ženom i vretenom koje okreće i ne otvara sve dok ispečen ajvar ne zamiriše da pokisli gavran sleti u stan, da uzme pismo i uruči ga ženi, a ona zavrišti. Šta? Odnosno, “KRA”.

Tad malena ptica kukavica zapne krilom dok skaćuće po žicama brojeći taktove i te se dvije melodije stapaju u mračnu strofu za Višnju koja se stavlja na vrh šlaga s tortom našeg prigodnog orkestra za svirku i na vašem salašu.

Je li to TEMA? Ili je MRAK? Da li je to STIJENA? Ili ZRAK? Tko bi mislio, odnosno znao kao onaj naš Bezvremenski. Beznamjenski. Izvanjski. Ne pada kiša, ni snijeg, ni grād. Pada li Grad? Kao

nekada naš prostor socijalnog i kulturnog. Da, i Vanjski. Naš zid koji krečimo i koji se kreće u smjeru pokušaja i okušaja, urlanja od riječi i rađanja, sporog slaganja međusobnih instinkta i intimnih radosti. Puteva i okršaja, radosti i gadosti koje je lakše vidjeti u futrolama. Nisam futurist, ali budućnost se događa iz trenu u tren pa sam optimističan da je u svakom pogledu ima, kao što ima prošlosti u svakom sjećanju. Živio beskraj, živjele beskonačne granice, živio Svemir.

Umjetnost naprijed, ostalo – stoj. Da izvučemo iz ove tuče pojačanje svih sila i kormila. U kobasice mesožderke ne vjerujem. Više u leteće tanjure. Osim ako ih donese Djed Mraz. Ili da padnu s krova kao cigla, odnosno s neba kao kiša. Da su to kobasice, teško bi stale u muzej jer bismo ih već pojeli, ako one ne bi pojele nas. Borba prsa uz kobasicu. Sa senfom. Ili ajvarom. A netko drugi s

Marko Jakše: *Bijela žlica*, 2018, ulje na platnu, 215 × 275 cm

hrenom. Da ih čekamo s kriškom kruha u zasjedi i umotamo do konačnog zagušenja i mirnog puštanja na slobodu kroz naš probavni trakt. Kobasica si i kobasica ostaješ. Od početka do kraja.

Međutim, naša je kobasica dobro kuhana, skoro se raspukla i izvukla. Senf-budizam. Tako da svima želim i dobar roštilj i sve ostalo što ide u obavezne dodatke. Uvijek isti trik, ali neće nam ovaj put prijetiti virusom. Virus kobasičar prerušen se okomio da nas pojede. Bez kruha... neće. Pa da se veselimo vremenu: opet padaju kobasice... kao nekad kad su avioni bacali reklamne papiriće pa smo kao klinци i klinke jurili za njima, hvatali ih i onda jedno drugom pokazivali, i bili frajeri i

frajerice. Tko zna imamo li još te cedulje, pa da napravimo od njih muzej. Muzej letećih poruka, pardon, kobasica. Možda ćemo nešto, neku večer posvetiti tome s izložbom ljudi i grudi.

Postaje vruće, podijelili smo se u dvije ćelije kao što se to događa kitovima u toplim vodama. Hvatamo se za slamku izbjegavanjem valova zraka, uronjeni u blato dana kao nilski konji. Ali sve je to na mjestu kad gubi mobilnost građana i građanki, pa ne samo da ne plutamo preko granica, već se ni ne družimo i ne okupljamo, čak ni na kulturnim i umjetničkim priredbama. Sve je pod kontrolom IT aplikacija. Neki ih sami sastavljaju, drugi će morati... uskoro!

Okupljanje je protudržavna aktivnost, osim u tvornicama, ali i to smo već vidjeli u *Metropolisu* Fritza Langa (1927):

<https://www.youtube.com/watch?v=AvtWDI-ZtrAE>

Modernim vremenima Charlesa Chaplina (1936):

<https://www.youtube.com/watch?v=2gLa4wAia9g>
i mnoštvu drugih filmova, pa i u knjigama i kazališnim predstavama.

Pitanje je što bi bilo da je pjesma *Rastemo* Marka Breclja i Borisa Belea pobijedila na onom opatijskom festivalu, u onoj finalnoj večeri 1975. koju pamtimo po *skoro tuči* između članova žirija. Minimaks je dvaput skakao na stol kako bi uvjerio kolege, od kojih su najstrašniji bili slovenski “popevkarji”, i *Rastemo* nije otišla na Evroviziju, iako je i po nekim današnjim glasanjima najbolja slovenska pjesma u povijesti. A da su tamo bili Breclj i Bele, bila bi to sasvim druga priča:

<https://www.youtube.com/watch?v=8PJalP8dyIO>

Povijest nikada ne bi bila ista. Negativa je nova pozitivna, kviz je za “molim, Kvisko”, da pogledamo nešto zajedno i pojedemo svako po pola nagrade i podijelimo je sa svima koji neće gledati s nama. Odnosno, umjesto filma možemo čitati knjigu pa napraviti literarni performans na kraju kojeg svi prisutni sve pojedju do kraja. Od početka. Svaki svakog i jedni druge. Drugi jednog i jedan drugoga. To jest druga. Jedi felgu, guma je za ranjenike! Pa neka tako i bude.

Svečano se zaklinjem da ću ispunjavati zapovijedi dana sve dok ne pukne zora i padne mrak, da ću ih poštovati kao zjenicu oka svoga, uranjati u njih svaki dan, učiti i učiti, da u svakom pogledu sve više napredujem, da ću slušati muziku, čitati knjige i druge simbole, gledati filmove, odlaziti u kazalište, vijati se s plesačicama u *Labuđem jezeru* među nogama, plivati u fontanama i skakutati na mjestu. Mirno, polako, zgodno, da ne zgazim puža na tlu ili udarim komarca na tavanu. I to bi bilo sve, do daljnjega.

Milan Eric: *The Afternoon (Država)*, 2012, tuš na papiru, 240 × 420 cm

<https://www.youtube.com/watch?v=9rJoB7y6Ncs>
 Ako ne udari još nešto nakon pandemije pa nas zadrže zatvorene zauvijek, jer nitko ne garantira da se ova situacija neće ponavljati unedogled. Opasni smo po život. Kao pjesma za budućnost iz prošlosti u sadašnjosti, za tren uha i sluh oka. Što se vidi? Što se čuje? Koje su to note i koji stihovi koji mrze ono nestašno pa se mijenjaju. Ponekad razmišljam postoje li uopće i kako se sastavljaju. Umjetnik – lijepo zanimanje. Možda i najljepše. Hm, i najbolje i najodrživije. Jedino se možda još inženjer može približiti. Poput onoga: umjetnici su inženjeri duša. Pa da vidimo... ili ne, ali u svakom slučaju ostat ćemo održivi i viruso-ljubni. Čovjek bez virusa je kao virus bez čovjeka, nitko i ništa.

Svi smo u epidemiji zasad ili do nekog novog virusa i drugih prirodnih okolnosti, pa smo u punom radnom zamahu, svakog dana u svakom pogledu. Ali dajem riječ za umjetnost. I literaturu. Za rad, za praznik, za neboder. Pa i penzionera. Nikad sabotera. Samo malo aranžera. Onaj za Uskrs i poslije vjenčanja. I ako sam napast, ima nešto u jezicima i muzici. S notama i sitnim točkicama, posebno točkicama za mačkice. Koje se šuljaju za početak ili u petak. Samo da se prerušim u bogomoljku vegetarijanku.

Hej Slaveni, hej rumeni, neka živi ujedinjenje svih i razvod samo onih koji to žele i predaju pisanu molbu. Imam ideju, kako pjeva Marijan Kašaj, da se “borimo za bolje jučer i lošije sutra”, kao neku premisu koja nije daleko od suvremenih promašaja i ove situacije: <https://www.youtube.com/watch?v=dVtITe09zsM>

A stvar s komarcem: kad nešto zuji u sobi, možda je tu komarac. Ili više njih. Možeš upaliti svjetlo i tražiti ga. Možeš i ne upaliti svjetlo. Možeš i ništa. Je li ga potrebno pronaći? Možda je to tajni komarac ili se samo toliko našderao: ali onda bi morao biti veći. To je ta velika tajna malih komaraca. Kako ih nema, kad zuje: ili, kako zuje ako se ne vide.

Tako da, još uvijek kao neotermalac u potrazi za divljim životinjama, možda jedan dan nastavim pisati kako “svakog dana u svakom pogledu sve više napredujem”, dok se organizatori plesa ponašaju u skladu sa “svakog dana u svakom pogledu sve više naređujem”. Kako god, nije to ništa; polako ćemo biti upućeni u male tajne velikih majstora naših najvećih bogatstava – virusa. Još uvijek aktualna epidemija u osnovi je prva globalna informacijska operacija. Prvi put saznajemo sve podatke o tome koliko je bolesnih i umrlih, kao

Jože Slak – Doka

i testiranih za cijeli svijet i naravno za svaku zemlju koja nas zanima.

Ali zašto nemamo nikakve druge globalne informacije, poput podataka koliko je ljudi danas umrlo širom svijeta i u pojedinim zemljama zbog gladi, koliko danas ima novih nezaposlenih u svijetu, koliko je siromašnih ili, također, koliko ih je umrlo od raka i drugih bolesti, koliko ih je bilo žrtvom raznih katastrofa i nasilja, koliko ih je umrlo kao rezultat ratova širom svijeta itd. Ti bi podaci dali malo realniju globalnu sliku problema modernog informacijskog svijeta i vidjeli bismo da su drugi problemi još važniji, a brojevi još veći. Ali bilo bi teško najsiromašnijima prodati 'program praćenja', u kojemu će pritisnuti gumb u slučaju da zaista više ne mogu izdržati, pa da spasioci odmah stignu s hranom, lijekovima, novcem... Ili vjerojatno ne bi bilo previše ljudi oboljelih od raka da zvučno preuzmu tu aplikaciju i daju pomoć...

Do sada su migranti bili najbliži pandemiji globalne informacijske operacije. Otkrili smo koliko

ih je svaki dan (ilegalno) ušlo u zemlju, kako je s azilantima, koliko ih ugošćujemo mi, a koliko druge zemlje. Međutim, zbir broja migranata u svijetu nikada nije naveden za svaki dan i sve zemlje odjednom. Migracije su regionalna informacijska operacija, bolesti i nezaposlenost su lokalne, uglavnom državne informacijske operacije, dok su na počasnom mjestu prvih globalnih informacija virusne operacije.

Svjedoci smo 1. globalnog informacijskog rata. Virtualni kapital ne bira resurse, koristi sve stečene informacije, programe i mreže za svjetsku dominaciju kao uzrok, dok smo mi ljudi "posljedica" pandemije u kojoj umiru stvarne osobe s imenom i prezimenom, a ne njihovi avatari. I pritom se neki obogate. Kao i na aplikacijama za praćenje zaraženih i bolesnih, ili bez njih, ali na cjepivu, lijekovima i riječima, odnosno znanosti, ekonomiji i politici i na gomili onih koji se svaki dan trude za očuvanje života, dok drugi žive bez kulture koja održava živim sve planete pa i ovaj. Nema takve cigle, da ne prođu štrigle. Živjeli!

Atelier Fritz
Vita
Meštrović
Liz Taylor se sretno zaljubila

© Vita Meštrović

–

Dok te čekam žene rađaju djecu.
Ja sam k'o svjetioničar,
tebe nema.
Ljubio si mi kosu
pokrivao me svojim tijelom k'o pčela cvijet.
Poslao si mi kovertu punu... ne ja ne mogu
pisati...
Ja mogu samo vikati, nalijevati se kavom
i vući sanjke.
Tvoj dlan je k'o Vezuv na kome raste tratinčica,
tvoja je duša k'o nasukana bijela lađa,
tvoj je osmijeh lijep k'o vjetrenjača,
oči su ti sanjive k'o južina,
srce ti je od kristala i pamuka.
Hodaš kroz moje pjesme smjelo i nježno
kao da je svaka tvoje novorođenče.
Kad mi pokucaš na vrata, ja čujem zvuk
uskršnjih zvona.
Moj marmozet.
Ti na ušću rijeke u more nosiš
naš brod.

–

Ljubav moja, koju sam sazdala od biserne kiše,
leži u grobu iz kojeg niču

makovi, paradajzi, suncokreti.
Danas su sve biljke na tvom grobu bile pune inja.
Nosila sam holter i srce mi je kucalo k'o da nije
moje, ali djeca pored tvog groba igrala su na
pikule, pušila i jela smoki.
Pala je kiša s olujnim vjetrom.
Nikla je magnolija velika i nezaboravna oko
tvojih pluća. Došao je Chagall. Gatala sam mu iz
dlana. Skinula sam se gola i valjala se u cvijeću
tvog počinka

–

Uvukla sam se u nastambu za pse i dugo
tugovala
Jedan mušketir dao mi je maramice za suze
Plakala sam osam godina
Dala sam mu pramen kose, kokoš je snijela jaje
za Božić
Tvoje oči bile su zemljopisni atlas
Stavila sam na tvoj grob *ultra light* cigarete,

–

u supermarketu kupujem pidžamu.
kao pas, kao lane, kao paradajz, kao mula koja
sada pleše nebom.
recite mi šta je noć,

šta je nebo.
 bosonoga sendi skuplja
 kamenčiće na plaži,
 žuta, crna, vrela, crvena.
 ej, sunce, bit ću ti ogledalo, tamno, prozirno,
 skromno.
 tango i mornari, kad ih vidim zamislim se u
 daljinu.
 veliki cvijet na reveru, pustinja, ikone, psi tragači,
 voda, vile, oblak, dijete, konjak.
 odlazim.
 ja nemam ideju, ali imam veselje, kako se
 ringišpil okreće.
 zbog jedne moje ljubavi htjela sam imati pješčani
 sat od sto godina,
 nisam spavala šest dana.
 onda sam upoznala vranu koja mi je živjela na
 ramenu

JEDNA MOJA PJESMA DABROVO KRZNO

Imam prijatelja za vožnju tramvajem i prijateljicu
 za gubljenje naušnica,
 jednu za rađenje kartonskih piramida i planiranje
 budućnosti i njih četvero,
 petnaestero i sedmero koji su me naučili da
 između vrtića i sanatorija nema
 razlike. Imam prijatelja s tetovažom ulične zebre i
 još jednog koji ne zna da
 je lopta u mom trbuhu njegovo olimpijsko zlato i
 fazana Grgu koji me
 uspavljuje kad me hvata tjeskoba i tik-tak
 bombone kad obolim na srce.
 Imam i nekoliko tona grobnica za svaku vrstu
 pogibelji i nekoliko tisuća
 meridijana za svaku vrstu raspoloženja.
 Imam negdje beskonačan broj kopija mene
 čak dijelova kopija u jelovniku Blaisea Cendrarsa.

I kopija umnoženih kopija
 u tisku
 u polomljenim rečenicama
 u zaključanim vratima
 u draženju izgaženih tratinčica
 u nabranju molitvene krunice
 i obaveznim sistematskim pregledima.
 Imam i nekoliko fotokopija
 i kopiju svih tih fotokopija
 i 11 prijatelja na metar kvadratni koji levitiraju
 i još jedan beskonačan broj prijatelja
 koji sjede i mašu!

Šta je rek'o Branko Cerovac za mene: "puši, pije,
 pleše, nestaje"

–

Moj tata se prosvijetlio usred lifta
 i sjeo ispod kestena.
 Vrapci su na njegovim čakrama savijali gnijezda, a
 ribe su se mrijestile oko njegovih stopala.
 Vojni orkestar svirao je nemilice. Djevojčica
 mu je nemilice čupala obrve i piškila pored njega.
 Ljudi su se kladili koliko će dugo biti nepomičan.
 Na glavi mu je narasla mahovina, a djeca su ga
 skinula do gola,
 doktori su mu opipavali puls i srce, jeo je zvijezde
 i zoru.
 Učenici su po njemu pisali imenice, krave su
 pored njega levitirale. Turisti su mu bacali
 kojekakve stvari.
 Jednog je jutro skočio u more
 Košute su pjevale, bijeli oblaci su se valjali po
 zemlji, niklo je
 nekoliko tisuća vrsta voća, a u daljini na
 horizontu
 tromjesečna beba svirala je violinu.

—

Jedna je pjevačica na Eurosongu slomila nogu. Zidarima se srušila skela.
 Vita je napisala prijavu i izgubila je u poljupcu koji je rasvijetlio noć, oborio nekoliko stabala,
 promijenio vodostaj rijeke, pospješio natalitet i pronašao put izgubljenog rodi, svirka orkestra razbila je salu. Padalo je povrće s neba.
 Botticelli je naslikao novu sliku. Udovice su napravile trajnu,
 krijesnice su se kupale u Dunavu.
 Nomadi su pronašli tisuće dukata.
 Tutankamon je poludio i njegov je pljesak odjekivao danima.
 Usahle masline dale su ploda za pola vijeka.
 Liz Taylor se sretno zaljubila, golubovi su pjevali šlagere na San Marcu,
 Ivica i Marica odletjeli su u Padovu.
 Bomba je usmrtila jednu djevojčicu,
 Profesorica je spužvom obrisala pjesmu.

—

Na tvojoj je osobnoj Petar Pan i kolibrići s pokošenih travnjaka.
 Prodaješ ideje s polica svoje bake. U ringu se boriš protiv riječi, astrologije i izvještačenih želja.
 U podne si dimnjačar, predvečer bajoneta, a noću Bajkalsko jezero.
 Modigliani je kriv za sve i konkubine i osobito grašak.
 Kad si vidio moju osmrtnicu na tramvajskoj stanici, poslao si mi zahtjev za prijateljstvo.
 Ofelija je zakapčala tvoj remen dok su krave pogibale u napuštenim mjestima.

—

Lutala sam koridorima tvojih snova, neočešljana, gola ali uvijek ista, starija od ere Riba, od bilo kojeg zanata.
 Odgovarala sam ti krikom, udarom labuđeg krila, zakipjelim mlijekom i kistom poviše brodogradilišta.
 Prvog travnja zaspao si nakon pedeset godina, zameten snijegom pored poštanske banke.
 Barcelona je dobila Madrid, Clint Eastwood je dobio Oscara,
 Ingrid je vodila ljubav nakon 20 godina, Louvre je bio pun posjetitelja, prepričavali su se vicevi diljem svijeta,

VITA MEŠTROVIĆ rođena je 20. ožujka 1971. u Zagrebu. Završava školu za Kulturu i umjetnost. Susreće se s pjesmama V. Majakovskog koje će na njoj ostaviti neizbrisiv trag. Studira na Filozofskom fakultetu komparativnu književnost i ruski jezik. Nakon toga odlazi na otok Veli Drvenik gdje skuplja i zapisuje riječi i anegdote mještana. Bavi se umjetničkom keramikom i astrologijom. Poeziju piše posljednjih osam godina.

Ivana Vukićević

(de)generacijski jaz(z)

© Ivana Vukićević

STAN S PREMALO PREVIŠE

Osijek.

Stan s premalo ladica, a previše vlage i dima u zidovima.

Slažem te jebene kutije

Slažem samu sebe da je lakše da budem tužna ja nego ti

Slažem ormar koji je sve neuredniji

Slažem ove koji stalno traže pomoć, da sam do jaja

Slažem cipele koje nikada nisam nosila

Slažem sebe da se iz radosti ne može stvarati

Slažem jebene figurice

Slažem si da mi sve to previše znači.

Najradije bih sve što posjedujem zapalila.

Odvukla na veliku livadu i zapalila u noći punog, niskog, crvenog Mjeseca.

Odjeću svijetljake figurice čajnike kozmetiku stranice bilježnice punjače kablove

otkud nam toliki kablovi

Zašto imamo toliko kablova,

a ni na jedan si ne mogu napuniti dušu.

I ulaznice,

proklete ulaznice

za kina, predstave, festivale, koncerte, izložbe,

muzeje, galerije...

ulaznice za svaki kurac koji sam ikada pogledala i poslušala,

čuvam to

kao da nestaje svako iskustvo ako ih bacim.

Gadim si se što to volim.

Gadim si se što to ne podnosim.

Vruće mi je i ljepljiva sam pa se na mene lijepi svaki osjećaj koji zapuše kroz

prozor.

Pod tušem curi voda lažne i privremene utjehe

Pa mi i to ide na živce.

Neću se tuširati.

GODINAMA SKUPLJAM RUČKICE ZA LADICE, A ŽIVIM U STANOVIMA BEZ LADICA

Kuhinja u ovom stanu nema ladice.

Jebeno me izluđuje što kuhinja nema niti jednu ladicu.

Sve je uvijek razbacano,

pada jedno preko drugog,

kliže se,

ne znam više koji bih lonac strpala u što.

Trebaju li tave biti ispod ili iznad lonaca

i gdje da gurnem jebeni taperver za jaja

za koji sam nekoć mislila
 da će mi promijeniti život.
 Složim to,
 ali za dva dana opet je sve sjebano.
 Tako.
 Kuhinja nema ladice.
 Ni ja nemam ladice.
 Kad zavirim u sebe,
 nemam ni jednu ladicu,
 sve stoji tako složeno jedno na drugo do
 beskraj,
 u nadi da se neće ništa prevrnuti,
 čak i jebeni taperver za jaja stoji u meni
 i ničemu ne služi.
 Čeka da budem bolja osoba,
 koja ide u 6 ujutro na pijacu po jaja.
 Jebiga,
 rado bih da sam ta,
 ali nisam.
 Vrijeme je da bacim taperver za jaja.
 Iz kuhinje
 i sebe.

Vrijeme je da ugradim neke ladice.

Za neke stvari treba znati da nije vrijeme za njih.
 I tepihe bih trebala.
 Ovih dana bih rado pomela neka govna pod njih.

Nekoliko dana kasnije preselila sam u drugi stan
 koji nema niti jednu ladicu.
 Niti. U. Jednoj. Prostoriji. Nema. Ladicu.

Čini se da ćemo taperver za jaja i ja još dugo biti
 zajedno.

NIJE TEŠKO

Nije teško nositi policu sama na četvrti kat
 Teško je sjetiti se
 Stotine mrtvih žaba
 Zgaženih u kišnoj noći
 Kada sam prijatelja jedva namolila
 Da me vozi kući
 S pank koncerta
 Da bih se stigla
 Osjećati loše pred majkom
 Tik pred njenu smrt
 I
 Najčudnije se sjećam
 Da su sva svjetla u kući bila upaljena
 Dok smo čekali hitnu pomoć
 A ja sam mislila na one mrtve žabe
 Dok je moja mila mlađa sestra
 Masirala mamina stopala

Prošlo je 10 godina.

Nikako da prebolim te žabe.

(DE)GENERACIJSKI JAZ(Z)

Ovih dana sve miriše na Kosovo i odjednom sam
 dijete i pitam se ide li uopće život nekamo ili se
 vrtimo u krug i kako nisam prije otkrila da se
 mogu prekriženih ruku uhvatiti za lice i voditi
 ljubav sa sobom prelazeći si palčevima preko
 očiju i usana, praveći se da su njegovi. Zbog
 jebanja na balvanu nisam baš velika, al nisam
 baš ni mala. Sada bih rado bila mala na malom
 ljubičastom bemiksu i proživljavala dramu
 godine jer još ne znam svezati kosu, a ni voziti
 taj bemiks bez pomoćnih kotačića. I sve to dok
 se pitam je li car Dušan zaista zatvorio svog oca
 u tvrđavi Zvečan i ostavio ga da umre. U glavi
 čujem Vangelisa - miješa mi se s graktanjem

© Adrijana Vidić

vrana. Imam 5, 28 i 55 godina i zapravo bih sada samo slušala jazz.

**ZDRAV ČOVJEK IMA STOTINE ŽELJA,
A ŽENA U PMSU SAMO JEDNU...**

Svjesna sam da ti ne mogu obećati vječnost
Pa neću ni pokušavati...
Ali ti mogu obećati najiskreniju sadašnjost.

Bojim se.
Bojim se da nikada neću napraviti zub koji mi fali

i da ću od samog gledanja s tobom napraviti dijete
Bojim se da ćeš nestati iz mog života
Toliko se bojim
Da sam ja nestala iz svog života
Bojim se da će poljupci postati rjeđi.
Brojala sam ih
Ako je manje od tri
Osuđeni smo na propast.
Brojala sam dane do menstruacije
Ako budem čekala još tri
Osuđena sam na propast.
Nemoćno šetam u svom stanu bez vrata

I čekam da me prođe jebeno ludilo.
 Bojim se da nisam sama sebi dovoljna
 I da ne znam biti sama
 Da mi je za sreću potrebno puno više
 Nego što sam mislila
 I pitam se hoću li ikada više biti mirna
 Sigurna u sebe
 i nas
 i vječnost koja ne postoji
 i kako da sada budem sretna
 kad imam baš sve
 osim menstruacije
 I odlučim si barem na tren
 sjašiti s grbače i mozga
 provozati se biciklom
 iako
 bez glazbe
 Zaključati ga polako
 bez žurbe
 uživati u čekanju lifta
 uživati u ulasku u stan
 pranju ruku
 presvlačenju
 Volim se
 Volim svoj život
 Piša mi se
 Volim pišati u svom novom stanu
 i upravo sam dobila mengu.
 Za sreću je ipak potrebno malo
 a više se i ne bojim tako strašno
 za broj poljubaca koji ćeš mi dati.

...DA PROCURI

JESMO, A NISMO

kako nismo imali početak
 teško nam je bilo napraviti kraj
 pa smo legli na igralište

i čekali da netko prvi umre
 (možda onda ljubav prođe)

ETO.

On plače,
 ja se smijem.
 Ništa to nije moja stvar.
 Ja dam, pa što bude.
 Radost glumim.
 Orgazam nikad.
 Okrenem se zguza.
 Ja plačem,
 on se smije.
 Ništa to nije njegova stvar.
 On da.
 Pa što bude.

FAK.

Sve je otišlo u kurac
 onda kada sam shvatila
 da je napokon sve dobro.

Uvijek imaš ispucala usta
 i to mi se gadi
 pa ti onda uvijek radije popušim.

Ne mogu spavati
 sanjam sranja koja nisam mislila da mogu biti
 gora od onog što aktivno namaštavam.
 Po danu bih ti rađala djecu
 Po noći sanjam kako ždereš jogurt u njenoj
 ljubičastoj posteljini.
 Od toga ne vidim koliko volim dan, život, ptice.
 Sve bude usrano.
 Kao i tvoja brada od jogurta.

A ona. Ne smeta mi što je ružna ili lijepa, već što nema kosu.

A ja je imam mnogo.

Pijem čaj i mislim za koji kurac ćeš je čupati dok je jebeš.

NEKI NASLOVI ČLANAKA IZ NOVINA KOJE NE POSTOJE NITI ĆE IKADA JER NEMAM DOVOLJNO ZNANJA DA PIŠEM O TOME, A I VEĆ SUTRA ME TO NEĆE ZANIMATI:

- * **zašto je animozitet postao influencer**
- * **je li feminizam prerastao u debilizam**
- * **zašto homoseksualci mrze pedere**
- * **ima li erudita među intelektualcima**
- * **zašto dopuštamo djeci da se krizmaju zbog love**
- * **ima li života na Zemlji**
- * **prde li ribe**
- * **zašto pristajemo na osrednju ljubav u strahu od samoće**

IVANA VUKIĆEVIĆ rođena je 1992. u Beogradu u znaku raka. Srednju školu jedva završava u Slavonskom Brodu, dok u Osijeku vrlo uspješno završava Akademiju za umjetnost i kulturu te postaje magistra glume i lutkarstva. Od 2018. godine radi u Dječjem kazalištu Branka Mihaljevića u Osijeku gdje se, osim u glumi i lutkarstvu, okušala i u pisanju kazališnih tekstova, pa je tako njen tekst *Što igračke žele?* tamo doživio svoju praizvedbu. U slobodno vrijeme sjedi na Dravi, piše i misli da je život baš super.

Stefan Stanojević

Revolucija

© Stefan Stanojević

DAN JE POČEO BEZVEZE

Budi me kiša
koja nasilno udara o sims.
Ponovo me obuzima sivilo
zavuklo mi se pod kožu
pod nokte
u bore na licu.
Ono je u parketu
koji mi škripi pod nogama
u stepenicama
u poštanskom sandučetu.

Usamljenost, iznutra
steže omču oko vrata.
Nevreme i padavine
podsećaju me na prokletstvo
šuplje donove cipela
pohabane kapute koji propuštaju
nemaštinu, koja grize
poput besnog psa.

I poput psa
poput ranjene životinje
ližem svoje rane.
One na srcu
ne mogu da dohvatim.

UČENJE

Želim da budem paleontolog
ili bar arheolog ili istoričar
saopštavam ljudima
kakav je život bio pre nas.
Želim da budem avanturista
ne vučem za sobom sidro
već jedan kofer i odelo kao deda.
Želim da budem kao moj otac
proputujem Evropu
ne plašim se uboda pčele
laveža besnih pasa
i ljudi čije oči i grla pocrvene.
Preslušaću sve njegove ploče
pustiti dugu kosu i probušiti uvo.

Želim da odem u školu klovnova
u Sankt Peterburgu
zasmejavam sva okamenjena lica.
Škole završim do dvadeset četvrte
oženim se devojkom plave kose i očiju
uselimo se u stan u potkrovlju
i dobijemo dete pre tridesete.
Naučim ga da se prekrsti i voli.
Želim da budem kao moja majka
budem veran, naučim ruski i pevam
deci budem najbolji prijatelj
oni su moji omiljeni ljudi.

© Adrijana Vidić

Volim sve životinje, najviše laste
i biljke, najviše suncokrete
i decu, najviše decu.

Želim da znam ko sam
zimi me ne peče koža
i mogu da ostanem unutra
da ne budem usamljen.
Kad god se utišam glasovi ljudi
razliju se po prostoriji
i udaraju o moje telo.

Želim da budem kao moj brat
oduvek sam želeo da sam mlađi
uvek glasan i omiljen
sposoban za sve i odgovoran.
Želeo sam plafon da pipnem iz mesta
i budem najviši u prostoriji.

Želim da sam niko
zaboravim koliko imam godina
koliko sam popio i bio usamljen.
Želim da učim, treba mi vremena

niko i ništa ne čeka mene.
 Sve što sam zaboravio da uradim
 sa koliko ljudi se oprostio
 i snove koje sam zakopao
 na mestu samo meni poznatom
 da ih otkopam kad to postanem.
 Kiša me sačeka
 svakog dana nakon posla
 da uđem u zgradu i onda počne.
 Ljubazna neka kiša.

POZNAJEM TIPA

Majka tvrdi
 kako nije želeo na svet.
 Namučila se na porođaju
 kao nikada.
 Hranjen ljubavlju
 od tada beznadežno
 pruža je i traži.

Vaspitačima se mešao u posao.
 Nije želeo na spavanje
 ostaloj deci
 govorio je izmišljene priče.
 Slušali su ga
 niko više nije spavao.
 Bio bi najbolji govornik u parku
 ostale beskućnike ne bi primećivali.

Slatkorečivi lažov i manipulator.
 Priznao bi empatiju
 kao svoj jedini talenat.
 Kad su ljudi u pitanju:
 jedimo malo, pijmo mnogo
 i razgovarajmo nasamo.
 Poglede devojaka
 povremeno izbegava
 pažljivo sluša

ponudi nešto slatko, hranu ili reči
 i nada se da neće biti povređen.

Ne podnosi me
 toliko ljudi stavljam pre njega.
 Pokušava da zaboravi
 a noću meljem o svemu
 što nije rekao ili uradio
 krivi me za neuspehe.
 U očima mu vidim
 kad nam se sretnu
 u nekom od četiri
 velika ogledala.

REVOLUCIJA

U sobi na tepihu
 5. oktobra 2000. otac i ja
 slagali smo Lego kocke
 televizor je
 kreštao imena političara.
 Zazvonio je telefon
 otac se javio
 ne pada mi na pamet
 rekao je u slušalicu
 imam pametnije stvari
 sin i ja se igramo.
 Pitao sam ko je to zvao
 revolucija, sine.
 Gledao sam ga blentavo
 zatim pogledao u televizor
 a šta to rade, tata?
 Ništa, sine.
 I bio je u pravu.

NAJKRAĆA PESMA O SREĆI

Probudio sam se bez mamurluka
 bila je nedelja
 svi ukućani bili su tu.
 Majka je pevušila pesmu sa radija
 a za stolom uz ručak
 slušali smo Dorse, Hendriksa
 i ćutali.
 Otac, brat i ja kasnije smo se smejali.
 Bio sam niko
 i prijalo je.

STEFAN STANOJEVIĆ (1995, Pančevo). Studira srpsku književnost i jezik na Filološkom fakultetu u Beogradu. Poezija mu je objavljena na više internet portala, u *online* i fizičkim izdanjima časopisa (Među njima *Afirmator*, *Blacksheep*, *Insp.*, *Strane*, *Astronaut*, *Avlija*, *Čovjek-časopis*, *Oblakoder*, *Pančevo city*, *StereoArt*, *Vavilonska biblioteka* i mnogim drugim) u zborniku *Rukopisi 39, 40, 41 i 42*. Kratke priče objavljene su mu u zborniku *Rukopisi 43* i časopisu *Stvaranje* Udruženja književnika Crne Gore. Suradivao s listovima *Pančevac* i *Danas*, portalima *013info* i *Balkanrock*.

Od 2015. održao preko trideset večeri poezije i tako vratio učestala čitanja poezije u svom gradu. Od siječnja 2018. uređuje jedini pančevački književni serijal *Punchtown poetry* u klubu *Štab Pogon*. Objavio je zbirke poezije *Mladi Atlas* (BKG, Beograd, 2016) i *Napad panike* (Edicija Najbolja, Pančevo, 2020). Radio je kao novinar, fizički radnik, profesor na zamjeni, skladištar. Član je Udruženja književnika i književnih prevodilaca Pančeva. Radi u knjižari.

Tema

Prilozi za dossier

QUORUM

Priredili: Branko Čegec i Miroslav Mićanović

Miroslav Mićanović

Između povijesti i odustajanja

Uvod u temu broja

© Miroslav Mićanović

Temat posvećen časopisu *Quorum* dio je daleko opsežnije priče o časopisima kao “motorima kulture”, koja se ne iscrpljuje s prikupljenim i objavljenim tekstovima, činjenicama o vremenu njegova izlaženja, sadržajima i razlikama u odnosu na ono što mu je prethodilo, što je stvoreno kao druga (nemoguća) perspektiva čitanja i pisanja, ili u razumijevanju vlastite uloge i kulture u kojoj je časopis izlazio. Razumljivi su i dobrodošli nesporedni u očekivanju i vjerovanju u ono što se u prostoru pojedinačnih poetika i složenijih konteksta moglo proizvesti, objaviti. Možda je samodopadno misliti da je postmoderno shvaćanje književnosti (kulture), kako se prakticiralo, pisalo i prevodilo u *Quorumu*, stvaralo niz različitih, nerijetko suprotstavljenih identiteta, što je pokriveno vladajućim idejama o intertekstualnosti, intermedijalnosti, poliperspektivnosti, autopoetičnosti... Naravno da takva vrsta otvorenosti i proizvodnja beskonačnih mogućnosti ima svoja ograničenja, stanovitu mjeru nekritičnosti ili uzajamnog prepoznavanja i prihvaćanja koje izmiče vrednovanju, kritici...

Promijenili su se “motori” i kultura, a *Quorumova* ustrajnost da bude mjesto izbora i razlike, jedna vrsta “krotitelja” neobuzdanog svijeta novih tehnologija, klikova i lajkova, informacija, također je konstrukcija i privid, što možda bolje zvuči od ideje sna o nerazdvojujivosti književnosti i života. One književnosti koja uključuje različite umjet-

Promijenili su se “motori” i kultura, a *Quorumova* ustrajnost da bude mjesto izbora i razlike, jedna vrsta “krotitelja” neobuzdanog svijeta novih tehnologija, klikova i lajkova, informacija, također je konstrukcija i privid, što možda bolje zvuči od ideje sna o nerazdvojujivosti književnosti i života.

Neodlučnost i nespремnost da se časopis *Quorum* svede na jednu generaciju i njezina mjerila dio je uvjerenja da je to moguće ili da nam je to možda bio i jest jedini mogući izlaz.

ničke i životne (hodajuće) prakse. Neodlučnost i nespремnost da se časopis *Quorum* svede na jednu generaciju i njezina mjerila dio je uvjerenja da je to moguće ili da nam je to možda bio i jest jedini mogući izlaz.

Može li časopis nadmašiti svoj početni ideal, ako ga je uopće imao? Može li u svojoj otvorenosti biti prepoznatljiv i drukčiji? Naravno, nisu to sad presudna pitanja, mora ih netko drugi postaviti i odgovoriti na njih, a ne oni koji su bili sudionici i nerijetko su sami sebi “slijepa točka”?

Međutim, bilo da je riječ o čežnji i kulturi, “prošlog budućnosti” i izgubljenoj sadašnjosti, suvremenosti, neposrednost i prisutnost *Quorumovih* autora, njihovih tekstova, u različitim omjerima čine se dovoljno pouzdanim i važnim da i nadalje fragmentarno i rubno zasijeca u središte naših uvida, vjerovanja u jezik i njegovu pustolovnost, nesvodivost.

Temat u *Temi* u skladu s rečenim započinje razgovor o *Quorumu* iz perspektive njegovih sudionika, autora, koji razumljivo traže ili određuju svoje mjesto, ne-mjesto, u njegovu svijetu, bilo da su zadovoljni ili pišu s osjećanjem uskrate, nezadovoljstva. Vjerujem da oni koji i sada čekaju ili traže *Quorum* imaju pouzdanije uvide i očekivanja od onih koji su još uvijek u tom nesigurnom području pisanja i pamćenja. Ili odustajanja, što je ponekad isto ili vrlo slično.

Miroslav Mićanović, 1984. Foto: Ivan Posavec

Branko Čegec

Što se nazire u zamagljenu retrovizoru?

© Branko Čegec

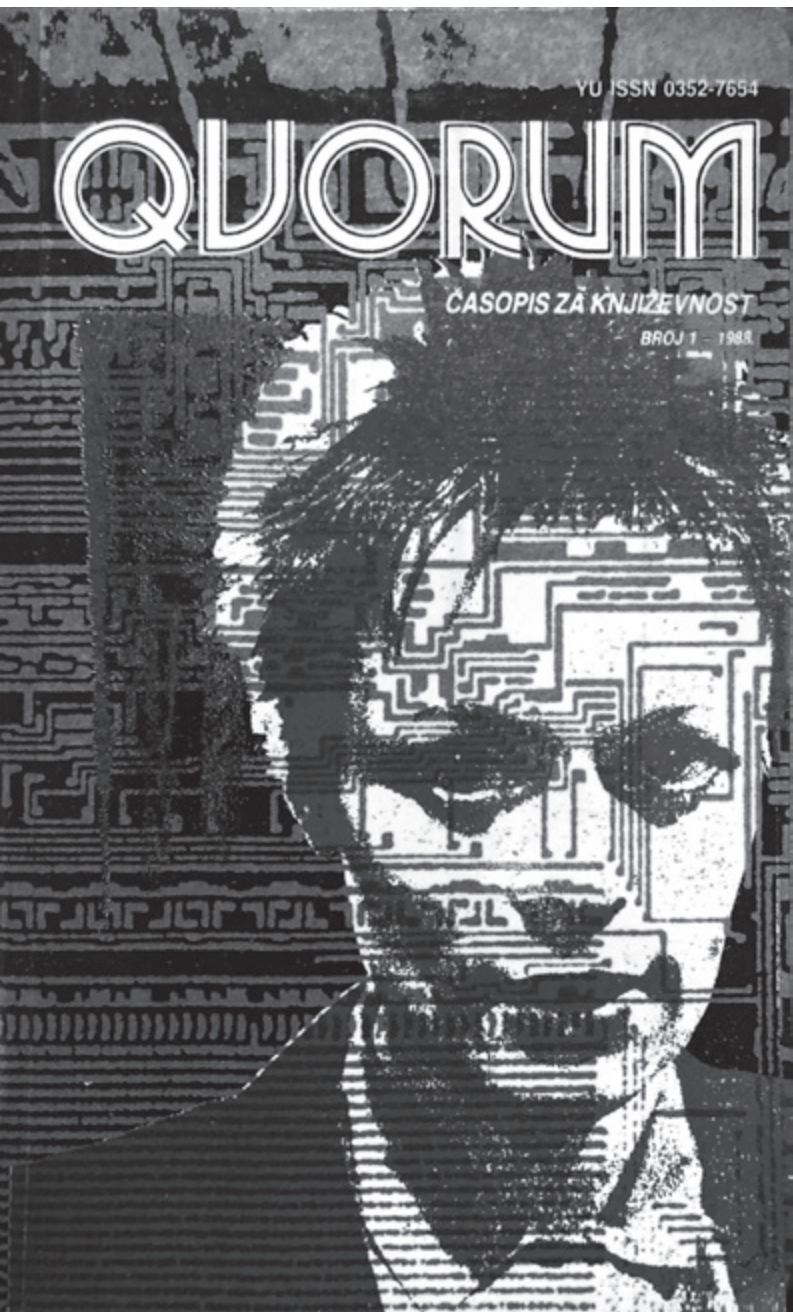
Trideset i pet godina nakon izlaska prvoga “nultog” broja časopisa *Quorum*, a dvije godine nakon njegova faktičnog gašenja, bez obzira na sve rezervne opcije, koje još uvijek žive u bliskom literarnom okružju, činilo nam se da ne bi bilo loše “baciti pogled u retrovizor”, iskoristiti činjenicu da je velik dio pokretača, urednika i suradnika autorski i dalje vrlo aktivan i vidjeti što nam taj poliperspektivan, mnogoperspektivan pogled može reći o vremenu koje je protutnjalo, odnosno o svim turbulencijama koje su ga pratile, a iz perspektive jednoga za mnoge bitnog časopisnog prostora. Iako smo, samo na razini podsjetnika, napisali nekoliko pitanja-natuknica, ni na koji način nismo željeli usmjeravati priloge, sugerirati smjer, naglašavati nama važna mjesta i trenutke. Kada su prilozi počeli stizati, vidjeli smo da se “poliperspektivnost” itekako odražava i na faktografiju, da su sjećanja mnogo selektivnija nego što smo mogli pretpostaviti, da ona konstruiraju priču gotovo isključivo prema individualno važnim aspektima, događajima, “senzacijama”. Iz priloga koje smo dobili vrlo malo možemo saznati o tzv. “društvenim okolnostima”, o političkim mijenama, o procesima unutar umjetničkih praksi kojima se *Quorum* cijelo vrijeme, često na

Naposljetku, je li Quorum bio mišljen kao generacijski časopis i je li bio generacijski časopis?

Inicijalna ideja nije se bavila generacijskim pitanjima, u časopisu (i Biblioteci) nikad nije bilo pokušaja uspostavljanja ili nametanja tzv. generacijske poetike, ali časopis je nosila jedna, tada mlada generacija, otvorena jednako prema prethodnicima i prema onima koji su tek dolazili. Atmosferu u redakciji, ali i oko časopisa, držao je na okupu određeni “generacijski senzibilitet”, vidljiv tada na mnogim područjima, osobito u popularnoj glazbi, pa mislim da nimalo ne griješe oni koji govore o generacijskom časopisu, kao ni oni koji naglašavaju njegovu intergeneracijsku otvorenost, poetsku raspršenost, intermedijalnu svijest i bliskost s eklekticismom postmodernih tendencija, koje su tih godina intenzivno zapljuskivale naše nikad kasnije tako pristupačne obale.

granici ekscesa, vrlo intenzivno bavio. Vjerujem da je tome tako stoga što najveći dio *Quorumovih* autora, najveći dio objavljenih priloga ni u jednom trenutku nije bio opterećen aktualnom politikom, čak i onda kada se ona intenzivno uplitala u njegov opstanak, pa ga, na posljetku, i ugasila. Kad biste samo letimično bacili pogled na pisanje o *Quorumu*, osobito o njegovim počecima, lako biste uočili neprestano “imputiranje” političkog *backgrounda* njegova pokretanja, pa samo zbog toga moram ovdje pobrojati nekoliko elementarnih činjenica, ne pokušavajući pritom osporavati nijednu interpretaciju, makar ona bila i dijame-tralno suprotstavljena mojem sjećanju.

Činjenica je, naime, da je časopis *Quorum* pokrenut iz *Biblioteke Quorum*, koju je godinu ranije, 1984. pokrenuo Pero Kvesić s dosta širokim krugom suradnika, i da je upravo to što je časopis kretao iz *biblioteke* (za razliku od ranijih primjera, poput *Razloga* npr.) a nije joj prethodio, bila presudna za njegovo imenovanje. Ime biblioteci, a to znam tek iz priča, dao je Nenad Popović, kao član uredništva prvoga kola, u kojemu je objavljeno 12 knjiga mladih, dotad “besknjigovnih” (kako se tih godina često govorilo) autora, a objavljen je i jedan zbornik s radovima “novih nada”, zanimljivih autora koji, po procjeni uredništva, u tom trenutku još nisu sazreli za knjigu. Osobno sam došao, vratio se iz vojske, tek na samo finale realizacije prvog kola, uspio napisati jedan pogovor i sudjelovati u nekim promotivnim aktivnostima. Pero Kvesić i tadašnje uredništvo povukli su se, ili su ih povukli?, po završetku “marketinške kampanje”, promijenjen je dobar dio upravljačke ekipe u Centru društvenih djelatnosti omladine, a glavni urednik postao je Vlaho Bogišić, ambiciozan mladić iz naše generacije koji je znao komunicirati s političkim podmlatkom u Savezu socijalističke omladine. Ostatak uredništva koje je okupio, listom političke bezveznjake, bez ikakva odnosa prema toj nekoj hijerarhiji, odmah je “stisnulo” Vlahu s idejom o pokretanju časopisa, tako da smo, nakon svih mogućih “ribanja

Br. 1, 1988. Naslovna stranica: Dejan Kršić

i ribičkih prigovaranja” uspjeli ishoditi “probno” razdoblje od pola godine. Prva tri, tzv. “nulta” broja, objavljena od ljeta do konca 1985, “ukradena” su *Biblioteci Quorum*, tako da su umjesto tri knjige objavljena tri sveska časopisa, vizualno bli-

ska povezana s *Bibliotekom*, a pod dizajnerskom paskom slikara Željka Borića.

Do konca te “turbulentne” 1985. pretumbalo se mnogo toga na političkom prizorištu, u CDD je zasjela opet neka nova ekipa koju smo s časopisom suočili kao s gotovim činom, a oni su onda, iako nevoljko, uredno potpisivali narudžbe za svaki novi broj, neprestano pod prijetnjom da nam je to “zadnji”, jer da novaca nema. Izmijenilo se još nekoliko političkih i upravljačkih garnitura, sve rjeđe su postavljana pitanja o sadržaju ili dizajnu (već na početku 1986. pozvao sam Dejana Kršića, po njegovu odlasku u vojsku Greinera & Kropilaka, potom Mia Vesovića, nposljertku, prije predaje kormila Miroslavu Mićanoviću, Igora Kelčeca i Lidiju Mataju). Ukratko, radeći svaki broj kao posljednji, izdržali smo četiri i pol godine, postigli da nas čitatelji cimaju pitanjima tipa “kad će više novi broj” i uspijevali prodati u zaključnoj (1989.) godini 3.500 primjeraka svakog broja na području exYu, uz brojne pretplatnike doslovno od Velenja do Gevgelije. Moram, međutim, naglasiti nešto što ljude često zbunjuje: ja naime, u cijelom razdoblju, od početaka 1985. do sredine 1988. nisam bio glavni urednik časopisa. Bio sam član redakcije *Biblioteke Quorum*, zadužen za časopis, zaposlen pritom kao urednik književnosti u Poletu (koju više od pola tog vremena nisam uređivao). Glavnom urednikom imenovala me sredinom 1988. uprava CDD-a instalirana ili rekonstruirana (ne bih se mogao zakleti što je točno bilo) u to vrijeme, tako da sam u pravom smislu riječi to bio godinu i pol, do konca 1989. Operativno, moja je pozicija cijelo vrijeme bila ista: nitko mi se nikad nije miješao u tzv. “uređivačku politiku”, ali i to je, o tome uopće ne dvojim, bio rezultat općega političkog rasapa i suočavanja s novim vjetrovima s istoka, koji su naposljetku doveli do najgoreg mogućeg raspada jedne nimalo savršene, ali ipak relativno organizirane zemlje.

Ideja s kojom sam krenuo u časopis i za koju sam imao podršku svih članova uredništva i Vlahе Bogišića, bila je napraviti prostor bez opterećenja

ideologijama, poetikama, prostor korespondencije i prožimanja različitih umjetničkih iskustava, suživot umjetničkih praksi i premošćivanja nagomilanih provalija, kako između različitih umjetnosti, književnih generacija, “samodostatnih” dijelova kultura bivše države, tako i preko njenih granica, što je u vremenu bez interneta i s ne baš čestim putovanjima svijetom, bilo više rezultat slučajnosti, dobre komunikacije između članova brojne redakcije i još brojnijih suradnika, od kojih su neki putovali ili živjeli u gradovima raskošnih kulturnih pozornica, od Pariza i Berlina do New Yorka. Svaki četvrtak na Savici, u ulici Franza Mehringa bio je praznik na kojem se hodočastilo postajama “križnog” puta kroz birtije na glomaznom, “grezom” betonskom platou i podnosilo tešku žrtvu za dobre ideje i nepregledne gomile materijala koje je poštar gundajući iskrcavao pred metalna vrata suterenske redakcije. Dolazili su nam mnogi (Aleš Debeljak, Maković, Maleš, Mika Pantić, Basara, Jerkov, Velibor Čolić, Tadej Zupančič, Joža Sever, Rakovac, Vojo Šiljak, Galeta, Kipke, Mladen Stilinović i mnogi, mnogi drugi, a posebno članovi redakcije iz Osijeka (Julijana, Rešicki i Rem) i Rijeke (Đekić i Petković) ranojutarnjim vlakovima), jer nije se smjelo propustiti, jer uvijek je bilo uzbudljivo, na rubu avanture, često i incidenta, ali uvijek s pozitivnim posljedicama na stranicama idućeg broja.

Naposljedku, je li *Quorum* bio mišljen kao generacijski časopis i je li bio generacijski časopis? Inicijalna ideja nije se bavila generacijskim pitanjima, u časopisu (i *Biblioteci*) nikad nije bilo pokušaja uspostavljanja ili nametanja tzv. generacijske poetike, ali časopis je nosila jedna, tada mlada generacija, otvorena jednako prema prethodnicima i prema onima koji su tek dolazili. Atmosferu u redakciji, ali i oko časopisa, držao je na okupu određeni “generacijski senzibilitet”, vidljiv tada na mnogim područjima, osobito u popularnoj glazbi, pa mislim da nimalo ne griješe oni koji govore o generacijskom časopisu, kao ni oni koji naglašavaju njegovu intergeneracijsku otvorenost,

poetičku raspršenost, intermedijalnu svijest i bliskost s eklekticismom postmodernih tendencija, koje su tih godina intenzivno zapljuskivale naše nikad kasnije tako pristupačne obale.

Branko Čegec, sredina osamdesetih kao urednik prvih godišta *Quoruma*, snimio neki od *Poletovih* fotografa iz tog vremena

Pero Kvesić

Pisac, urednik

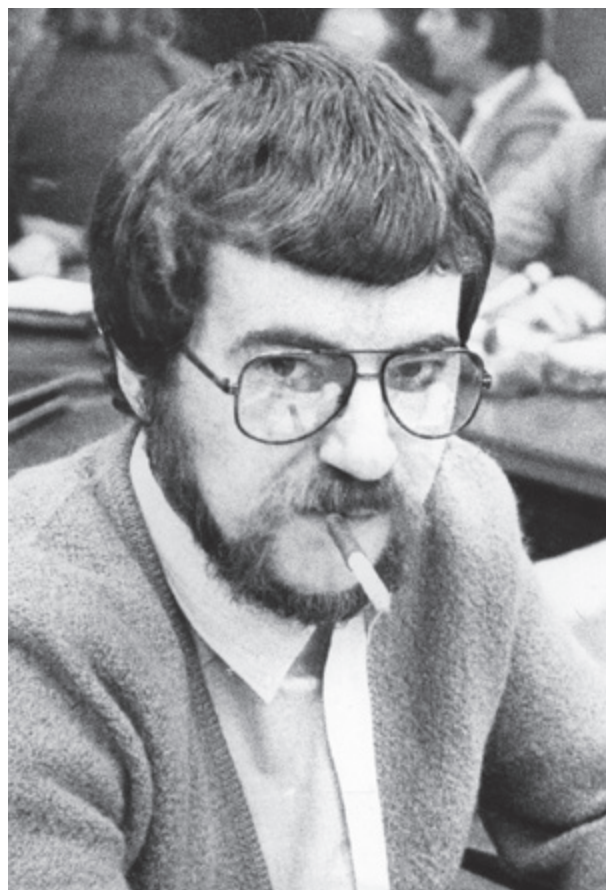
Pokretač

© Pero Kvesić

Početak osamdesetih godina prošlog stoljeća bio sam tajnik Društva književnika Hrvatske. Nekoliko godina prije toga radio sam upravo u omladinskom izdavaštvu: urednik u novinama *Polet*, urednik u časopisu *Pitanja*, urednik u biblioteci “Mladi hrvatski pisci” koje je sve izdavao Centar društvenih djelatnosti Saveza socijalističke omladine Hrvatske, kraticom CDD SSOH ili – najkraće – CDD. U ono vrijeme se po uzoru na Muzičku omladinu radilo i na osnivanje Književne omladine Hrvatske, ali se nije uspelo premda je na nekim područjima organizacija postala aktivna (posebno dobro u Slavonskom Brodu i Požegi, pa Osijeku, Vinkovcima...). Najzagriženiji inicijator KOH-e i “frontman” na razini Hrvatske bio je pokojni Duje Sladojević, no kako je bio slaba zdravlja i prilično nepraktičan, u pozadini sam obavljao organizaciono-tehničko-pravne poslove. Nažalost, nakon što je Dujo preminuo, a ja se prihvatio drugih poslova, i Književna omladina je uskoro odumrla.

Početak osamdesetih književnici su se žalili da je položaj književnosti i situacija u izdavaštvu teža nego ranije, uočavali su se negativni trendovi, što je uglavnom bilo osnovano i točno, premda je kasnije postalo i gore (da sa današnjom situacijom ne uspoređujemo).

Posebno je teško bilo s izdavanjem knjiga mladih pisaca. Tiskanje knjiga je bilo skupo, tehnološki proces spor, proces izbora i odlučivanja, te financiranja još sporiji. Minimalni rok za objavljivanje novonapisanih knjiga bio je dvije godine, uobičajeno barem tri, nije bilo ništa čudno da knjiga iza-

Pero Kvesić, 1985.

đe i pet godina nakon što je napisana. Mladi pisac praktički nije mogao očekivati da će mu knjiga biti objavljena, a rijetke objavljene knjige su se pojavljivale prekasno.

CDD je s dvije knjige pokušao pokazati da se moglo drugačije i da bi trebalo drugačije. Izuzetnim organizacionim naporima u biblioteci “Mladi hr-

vatski pisci” objavljena je knjiga Dubravke Ugrešić *Poza za prozu* (urednik Inoslav Bešker i ja) i Davora Slamniga *Čudovište* (urednica Gordana Visković), svaka ni dva-tri mjeseca nakon što je završena. Obje knjige su bile momentalni knji-

obje knjige, svaka za sebe, bile dovoljne da lansiraju novo književno ime.

Na mjestu tajnika Društva književnika početkom osamdesetih godina dijagnosticirao sam da su sva vrata za književnost mladih zatvorena i krenuo sam, danas bi se reklo, lobirati da se otvori prostor za pojavljivanje i afirmaciju novih književnih imena. Snažnu podršku dobio sam od doktora Stipe Šuvara, tada u Svezu komunista zaduženom za kulturu, te Gorana Babića u Socijalističkom savezu. Babić je prije toga je bio predsjedavajući Republičkoj samoupravnoj interesnoj zajednici kulture, pa je znao mehanizme koje je trebalo aktivirati. Danas može zvučati kao kuriozum iz čuvene novinske rubrike, Ripleyeve “Vjerovali ili ne!”, u početku projekt nije bio financiran tadašnjim uobičajenim načinom od samoupravnim interesnih zajednica, nego izravnim donacijama Saveza komunista, Saveza sindikata, Saveza omladine i Saveza boraca. To je otprilike kao da danas HDZ, SDP i HNS izravno plate pokretanje novih novina za kulturu. Istovremeno s iniciranjem, pokretanjem i utemeljenjem projekta trebalo je okupiti i ljude koji će ga preuzeti i voditi. Sabrano je jezgro redakcije s naglaskom na mlade teoretičare i kritičare jer se poštovala pretpostavka da su oni pozvaniji biti urednici nego same književnice i književnici, iako su obuhvaćeni i neki književnici, ali zahvaljujući postojećem uredničkom iskustvu i drugim organizacionim sposobnostima (recimo, Boro Radaković). U redakciji su se ispoljile dvije tendencije: nasuprot zagovaranju da novi časopis i biblioteka, po uzoru na ranije književne generacije okupljane oko časopisa (“krugovaši”, “razlogovci”) zastupaju neku svoju, novu poetiku, pa čak i svjetonazor, uložio sam napore i autoritet da projekt od samog početka bude što širi i otvoreniji, što sveobuhvatniji, da svakome vrijednom pruži jednaku priliku, da omogući afirmaciju generacije, a ne da pogoduje bilo kojem segmentu ili zasebnoj poetici. U skladu s tim se kroz *Polet* krenulo pozivati mlade autore da napišu/donesu nove/neobjavljene rukopise knjiga. Pri odabiru dvanaest za prvo

Broj 3, 1985. Naslovna stranica: Želimir Borić

ževni uspjesi, ne samo jer su bile izuzetno kvalitetne same po sebi, nego i zato jer su se pojavile u pravom trenu, iskoristile su svoj čas, i to još uz malu, ali čvrstu logističku potporu (*Polet*, *Pitanja*, druga glasila, kulturne rubrike...) Opravdanost takvog pristupa potvrdila se i time što su

kolo pazilo se da omjer autorica i autora bude što ravnomjerniji, da budu zastupljene sve literarne forme (poezija, kraća proza, duža proza, romani, dramski tekstovi...), te da članovi redakcije ne objavljuje svoje knjige.

Za izdavača je odabran CDD SSOH jer je bio najprirodnija adresa, već iskusan u pružanju potrebne logističke podrške (knjigovodstvo, distribucija, dizajn), a imao je i druga izdanja (*Polet*, *Pitanja*) koja su se mogla uključiti u zajedničke napore.

Zamišljeno je da se prostor za novu literaturu mladih, neka bude kakva bude, otvori preko zajedničkog fronta: klubovi Književne omladine – *Polet*, novina koja između ostalog objavljuje originalne literarne radove, te prati literaturu – *Pitanja*, časopis koji obuhvaća i literaturu – novi časopis *Quorum* posvećen isključivo literaturi – biblioteka “Quorum”. Željelo se dati poticaja svim segmentima književnog života: stvaraočima, publici, izdavaštvu, distribuciji knjiga, pratećoj teorijskoj i kritičarskoj djelatnosti.

U paleti postojećih medija za objavu književnosti nedostajao je ozbiljan časopis mladih posvećen isključivo književnoj produkciji.

Potez koji sam osobno smislio i povukao, a zadovoljan sam i ponosan njime i nakon desetljeća, bilo ja kako smo preskočili novoiskrslu prepreku. Naime, nakon što smo dobili sredstva za knjige, na razini financiranja cjelokupne kulture zbog “mjera stabilizacija” (čitaj: stezanja kaiša zbog financijske oskudice) donesena je odluka sa zakonskom snagom o “zabrani financiranja novih inicijativa”. Nastojalo se održati postojeće na uštrb razvoja.

Doskočili smo tome tako da smo na svakoj od prvih dvanaest knjiga malo uštedjeli da bi sakupili sredstva za trinaestu. Trinaesta je bila zbornik niza autora objedinjenih pod zajedničkim naslovom *Quorum* koji smo tretirali kao “nulti broj” časopisa, te smo sljedeće godine zatražili (i dobili) sredstva za časopis u okviru redovnog financiranja, pozivajući se da nije “nova inicijativa” jer je već započet u prethodnoj godini, da je riječ o nečemu već postojećem.

Iako sam tada još bio mladi autor, bio sam dovoljno afirmiran da meni osobno tako nešto nije trebalo. Vidio sam svoju ulogu kao “prvog pokretača”, onoga koji pokrene projekt, a zatim se izmakne i prepusti ga samome sebi. U skladu s tim sam kao urednik potpisao prvo kolo, iako sam

Kad su krajem osmog
desetljeća i krajem drugog
milenijuma rađene razne
liste i pregledi, bio sam
vrlo zadovoljan vidjevši da
gotovo nitko govoreći o
književnosti nije zaobišao
pojavu i djelovanje Quoruma.
Dapače, zapamtio sam ocjenu
da je „najznačajnija književna
činjenica osamdesetih godina“.
Drago mi je da se kroz njega
pojavi niz novih kvalitetnih
imena, da je desetljećima bio
otvoreni generacijski prostor
mlade književnosti.

odradio uredničke poslove i za drugo, a do samog izbora konkretnih naslova došlo se konsensusom redakcije. Nastojalo se da *Quorum* maksimalno bude kolektivno djelo, sinteza svih tada postojećih literarnih silnica od kojih svaka ima jednako pravo glasa.

Uloga “prvog pokretača” toliko je dosljedno odigrana da u četrdeset godina *Quoruma* u njemu nije objavljen ni redak koji sam napisao, dvadesetak knjiga koje sam objavio nisu ni spomenute, a ne sjećam se da me se ikada spomenulo ni na bilo koji drugi način.

Kad su krajem osmog desetljeća i krajem drugog milenijuma rađene razne liste i pregledi, bio sam vrlo zadovoljan vidjevši da gotovo nitko govoreći o književnosti nije zaobišao pojavu i djelovanje *Quoruma*. Dapače, zapamtio sam ocjenu da je “najznačajnija književna činjenica osamdesetih godina”. Drago mi je da se kroz njega pojavio niz novih kvalitetnih imena, da je desetljećima bio otvoreni generacijski prostor mlade književnosti.

Tvrtko Vuković

Kvorumaši

© Tvrtko Vuković

Br. 3/4, 1987. Naslovna stranica: Dejan Kršić

Mutant: kvorumaško pjesništvo. Prva pjesnička mutant-generacija: u manjoj je mjeri riječ o najezdi mutanata, čudovišnih bića, a u većoj o mutacijama. No svejedno, treba reći da je i prije u hrvatskom pjesništvu bilo mutanata, možda je najupečatljiviji Dragojevićeva kornjača iz knjige *Kornjača i drugi predjeli*, ali nikada toliko i tako učestalo kao u D. Rešickog, K. Bagića, B. Čegeca, M. Mićanovića, A. Žagar, M. Kirina i drugih. Žagaričin Guar, biće nastalo križanjem životinje, čovjeka i jezika; Bagićevo hrvatski pjesnik, paradoksalno singularno biće sklepano od brojnih hrvatskih pjesnika; Rešickijevi gnomi i anđeli, ništa ljudsko nije im strano, ali to očito više nisu predodžbe čovjeka; Kirinov Tantalón stalno se račva, razdvaja, umnaža i seli u dalju i blisku drugost; Mićanovićeve kuće koje su muškarci, žene, sinovi i kćeri; Čegecova autorska funkcija formira se i deformira proždriću iskaze drugih autora, itd. Očito je u pitanju priroda i granica ljudskosti. Taj problem, s kojim se književnost barem od Ovidijevih *Metamorfoza* ustrajno suočava, s kvorumašima, kada je o hrvatskoj kulturi riječ, usložnjava se i zaoštrava. Mutanti su tu, no napomenuh riječ je prije svega o mutacijama. Slijedeći latinski izvornik riječ je o promjenama, zamjenama, preskocima, izmjenama, prijelazima. U kvorumaškom se pjesništvu sve može spojiti, preoblikovati, može se nastaniti jedno na drugome, strano na domaćem, ništa nije neizmjenjivo i neprijelazno. No tu nije tek riječ o razvikanim idejama poput antiesencijalizma ili

neidentiteta. Rekao bih da su kvorumaši ponajprije “pro” i “da”, a ne “anti” i “ne”; možda prozak, ali svakako promet: prenošenje, prevoženje, optjecaj. Kvorumaši prevoze liriku u prozu, subjekt u objekt, tradiciju u suvremenost, prenose stare ideje u nove kontekste, započinju optjecanje značenja koja se rijetko susreću, ali se stalno množe. Mutacija žanrova, medija, tema, motiva, postupaka i smislova omogućuje živost koja nikome ne govori “ne” i nikada nije “anti”, mutant-generacija je “za” kretanje. Mutacija je dakako u temelju preživljavanja; kvorumaški pjesnici mutiraju ne bi li preživjeli i pritom su svjesni da ne kontroliraju ni ono u što prelaze, ni ono što postanu. Njihovi su stihovi “versi” u doslovnom smislu: vrtnja, obrtanje, mutacijski manevar za život književnih i drugih značenja u čistoj neizvjesnosti. Kao što je jednom prilikom napisao K. Bagić: “iz a u ž / da ga ne dotakne // i natrag / i ponovo”.

Spomenik: kanonizacija Quoruma. U prvoj samostalnoj knjizi pjesama K. Bagića *Između dva snažna dima* početnom pjesmom *Patka* tematizira se podizanje spomenika istoimenoj životinji: “noćas ćemo,/ pokraj brankove kuće,/ podići spomenik od porculana,/ šljunka i selotejpa./ patka će imati otvoren kljun/ i neprirodno visoke noge./perjem nećemo uspavljivati jastuke,/ jer to neće biti hram/ to će biti slap/ to će biti vlak/ kupit ćemo kartu,/ sjest ćemo na kameno postolje/ i čekati jutro./ s prvim pijetlima/ i mi ćemo otići/ – po salamu, zemlje i jogurt.” Desetljeće kasnije u *Jeziku za svaku udaljenost* u prvoj pjesmi Bagić je digao spomenik još jednom mutantu: hrvatskom pjesniku. I u prvom i u drugom slučaju riječ je o monumentalizaciji nezaustavljivog, čudovišnog, nepredočivog i neosiguranog. No nije Bagić usamljen; Mićanovićeva poema *Konteksti* iz zbirke *Zid i fotografije kraja* ili Čegecov ciklus *Platinasta pisma* iz *Ekрана praznine*, pokreću pitanje vrednovanja onoga čija se vrijednost uspostavlja poricanjem mogućnosti vrednovanja. Dossier *Quorum* mogao bi biti još jedan spome-

nik patki od selotejpa, ili kao što se za hrvatskog pjesnika u Bagićevoj pjesmi tvrdi, spomenik “prijatelju koji uvijek ode prije nego se pojavim”. Kvorumaš prije *Quoruma* B. Maleš pitanje monumentalizacije književnih vrijednosti postavio je, po mome “vrijednosnom” sudu na najpromišljeniji, najduhovitiji i najsažetiji način četirima stihovima pjesme *Izvršna pjesma* iz kulturne zbirke *Tekst*. Maleš je kasnije dobio naslovnicu časopisa *Quorum*, a sada su i *Quorum* i Maleš klasici, kanonski primjerci, spomenici. No što je spomenik ako ne spomen na nešto dragocjeno nestalo

Kada kvorumaš kaže da
nije kvorumaš, pitanje
istine zapada u bezdan
dvosmislenosti. Problem je
manje-više poznat: ustrajno
osporavanje postojanja
kvorumaške generacije kao
poetičke ili svjetonazorske
zajednice istomišljenika doveo
je do uspostave koncepta
kvorumaške generacije.

i otišlo, ali s čime se mi koji smo ostali moramo obračunati želimo li nastaviti dalje surađujući s tim što je iza nas. Dossier *Quorum*, kao uostalom i čin svake književnopovijesne monumentalizacije kvorumaške generacije, paradoksalan je pokušaj predočavanja sablasti. Podizanje spomenika podrazumijeva nemogućnost predočavanja uspomene na ono što je vrijedno. Rekao bih da je to nužan uvjet kanonizacije: ako je išta od *Quoruma* vrijedno pamćenja i interpretacije, vrijedno spomenika, to je ono što u književnopovijesno pamćenje, ponovno iščitavanje, detaljno analiziranje, ulazi kao nečitljivo, aporetično, problematično,

ono što gnjavi, ne pušta i stalno iznova opsjeda jer je vrijedno da ne izbljedi i da ne umre. *Quorum*, kao način odnosa prema istini, pravdi, značenju, identitetu, književnosti i umjetnosti, spomenik je jer ne dopušta da odustanemo od ustrajnog propitivanja naših žudnja, strasti, sklonosti i predrasuda. Ili kako je to uobličio M. Mićanović kada je svojedobno zapjevao o granici: “iznenađeni istim nastavili su živjeti u razlikama i glagolima”.

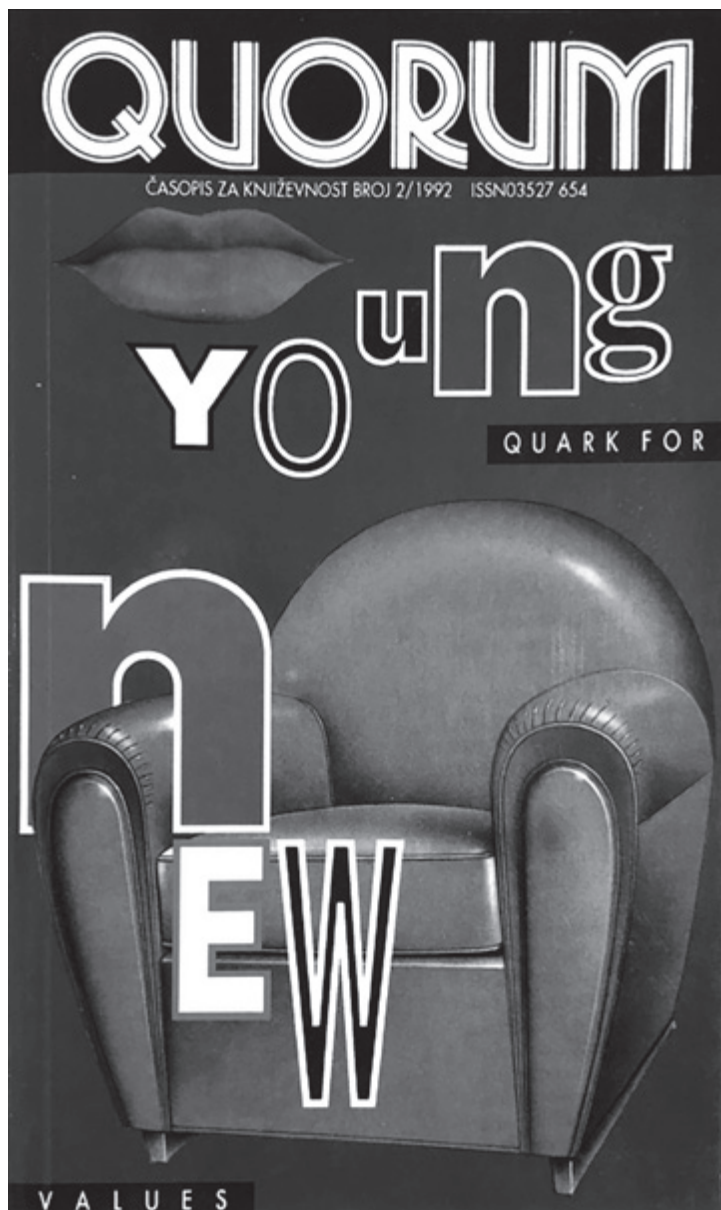
Transmedijalnost–transljudskost: pokretne slike i zvukovi teksta. *Tamni zvukovi na nebu Wima Wendersa* naslov je pjesme B. Čegeca iz zbirke *Ekрани praznine* u kojem se vidi, ali i odzvanja kvorumaška iznimna sklonost transmedijalnosti. Krilatica bi mogla glasiti: *film dobro zvuči u tekstu, a glazba u njemu dobro izgleda*. Naime, brojne su filmske, fotografske, glazbene, vizualno-umjetničke, slikarske, video-spotovske ili televizijske reference ugrađene u pjesničke i prozne knjige generacije. Doduše, bilo bi dovoljno zaviriti u sadržaj zbirke kritičkih eseja *Zadovoljština u tekstu* G. Rema, istaknutog generacijskog teoretičara intermedijalnosti, pa da se dobije uvid u obilje medijskih srastanja koje je osamdesetih godina 20. stoljeća nastajalo u kvorumaškim spisateljskim radionicama. Evo nekih upečatljivih sintagmi iz Remova kritičarskog vokabulara: “snimanje kič total razglednice; tri iščitavanja intermedijske metajezične preoznačivosti; intermedijalna ometajezičenost; meka intermedijacija; izvedba, proces, esej, montaža, scenarij, reportaža; ime neoegzistencijalističkog filma”. *Quorum* je doista naš prvi časopis za književnost koji je, rekao bih kao nužnost, afirmirao križanje polja književnosti s raznorodnim medijskim poljima. Bogato opremljen fotografijama u njegov je sadržaj uvrštena, kao manje-više stalna, rubrika o umjetnosti i medijima. Glavni urednik B. Čegec pisao je eseje pod naslovom *Vizualnost književnosti i Video-spot poetike*, a nagrađivana poezija D. Rešickog zbog brojnih popkulturnih referenci, posebno iz područja glazbe, dobivala je epite

rock-, noise-, alter- ili punk-lirika. Nameću se dva moguća zdravorazumska zaključka: kvorumaši su prepoznali važnost sadržaja drugih medija pa su njihovi signali pomno raspoređeni u književnim tekstovima; s kvorumašima je književnost izgubila sublimnu auru tekstualnosti, a posljedica su neslućene formalne i značenjske mogućnosti što se javljaju uslijed intermedijalnih dodira i transmedijalnih iskoračenja. Prvi zaključak bi bio posve pogrešan jer od kada je književnosti ona je u dosluhu s drugim ne samo umjetničkim praksama i njihovim medijskim izrazima. Drugi bi bio isuviše optimističan i po književnost podcjenjivački jer ono u što čitatelj dobije uvid suočavajući se sa silom književnoga teksta rijetko se kad pojavljuje u očima filmskoga gledatelja. Oprezni bi nadodali i obrnuto, no preostaje pitanje što je funkcija te očito hipertrofirane transmedijalnosti u kvorumaškoj književnoj proizvodnji. Ne može se generalizirati, ali se čitajući Deleuzea može započeti rasprava o tome. No promotrimo prije toga što tvrdi Čegec. U eseju *Video-spot poetike*, uspoređujući ritam nove književnosti s ritmom montaže kadrova video-spotova, on poručuje: “Tekstovi novih pisaca ne opisuju psihološka stanja, ne ispovijedaju *filng*, niti pak propagiraju ideologiju.” Što onda čine? Odgovorit ću dakle s Deleuzeom: oni nas suočavaju s materijom koja više nije u uskoj vezi ili uopće nije u vezi s ljudskim osjećajima (*filinzima*) i ideologijama. Objašnjavajući što je montaža u utjecajnoj studiji *Film 1: slika-pokret*, Deleuze tvrdi da nam ona omogućuje da steknemo uvid u povijesne procese materije nepovezive s ljudskim mišljenjem, značenjima i svakodnevnom percepcijom. Oko kamere je neljudsko oko koje nam pruža priliku da onkraj fiksiranog ljudskog pogleda sagledamo materijalne sile koje su taj pogled omogućile. Drugim riječima, montaža medijskih slojeva i umnožena transmedijska prometovanja u kvorumaškoj književnosti ne daju uvid u neku doduše postmodernu, ali i dalje harmoniziranu ljudskost, nego u razdvojenost, puknuće i procijep različitih

medija i materijala koji tu ljudskost konstituiraju. U ciklusu *Sedam prozora u dvorištu Gundulićeve 24* koji je također uvršten u Čegecovu zbirku *Ekрани praznine* jako je malo konvencionalno shvaćene intermedijalnosti, ali su pjesme napisane kao da su sekvence iz Hitchcockova *Prozora u dvorište*. Pjesme dakle ističu kako prikazani prizori ne mogu biti rezultat ljudskog sintetizira-

jućeg pogleda. Ono što “gledamo u tekstu” transljudski je pogled, pogled kamere koji razdvaja sliku od zvuka, riječ od značenja, miris i okus od dodira. Uloga kvorumaške transmedijalnosti prema mome sudu ukazivanje je na činjenicu da je književna stvarnost transljudska, da književni jezik ne referira na poznata općeljudska značenja, nego na vlastitu moć oživljavanja zbilje, pa onda i ljudske zbilje. Skloni smo zaboraviti činjenicu da jezik daje lice bezličnom i tako ga oživljava, da su svi naši identiteti ponajprije jezično ustrojani. Kvorumaška transmedijska montaža slika, jezika, zvukova iznosi na vidjelo inerciju materijala od kojeg su sklopljeni svi poznati svjetovi i subjekti i tako nas nagovara da još jednom promislamo o tome što je ljudsko, u kakvoj je vezi s neljudskim i zašto je to važno; posebno kada se pozivamo na iskonsku ljudskost, ljudska prava ili kada nekoga korimo kako nije pravi čovjek. Vraćam se za kraj naslovu Čegecove pjesme *Tamni zvukovi na nebu Wima Wendersa*. Pogrešno je postavljati pitanja: kakav je to odnos između auditivnog i vizualnog, boje i zvuka, kako zvukovi mogu biti smješteni u prostor posebice na nebu, gdje je to Wendersovo nebo i jesu li Wim Wenders iz pjesme i njemački redatelj povezivi? Tu je ponajmanje riječ o osobi, filmu, pokretnim slikama, zvuku i prostoru iznad zemlje, a ponajviše o montaži ili sklapanju prizora iz različitih materijala, prizora koji ne upućuje na neka nama poznata svjetovna značenja, nego nas doslovno tjera prepoznati da svjetovi i značenja nastaju, kako stoji u jednoj drugoj Čegecovej pjesmi, kao “geometrijski parkovi riječi koji ne znače a govore”.

Aporije: kvorumaška književna politika. Kada kvorumaš kaže da nije kvorumaš, pitanje istine zapada u bezdan dvosmislenosti. Problem je manje-više poznat: ustrajno osporavanje postojanja kvorumaške generacije kao poetičke ili svjetonazorske zajednice istomišljenika doveo je do uspostave koncepta kvorumaške generacije. Tome ne svjedoči samo ovaj dossier nego sada već brojne

Br. 2, 1992. Naslovna stranica: Boris Malešević

književnopovijesne sistematizacije koje uključuju raspravu o kvorumašima te pojedinačne studije o nekim aspektima generacijske književne prakse. Kvorumaši su dakle čudna pojava; od pokretanja časopisa sredinom osamdesetih godina 20. stoljeća generacijska gradnja istodobno je razgradnja, konstrukcija dekonstrukcija, potvrđivanje i osporavanje dvije su strane istog novčića. Dakako, složiti ću se s prigovorom da su sve tipologije naknadne konstrukcije, da su uopće generacijska zajedništva fabricirana post festum i da homogenost književnih poetika trpi od brojnih unutrašnjih napetosti. Međutim, kvorumaši pokreću projekt čija je književna politika usudio bih se reći bitno drukčija od književnih politika prethodnih generacija. Ovaj periodizacijski aporijski skeč vjerno dakle ilustrira kako funkcionira kvorumaška tekstualnost; umnažanjem procijepa, bezdana, zijevova, jazova, ambivalencija, paradoksa, neodređenosti i dvosmislenosti ona upućuje na brojne posljedice po shvaćanje ideje književnosti, autorstva, značenja, istine, vrijednosti, časti, zasluga, identiteta, baštine i drugih za život društva i zajednice važnih pitanja. I opet, svjestan prigovora da aporije nisu kvorumaško leno, nego obilježje književnosti općenito, odgovaram: ako je ranije to bio izdvojen slučaj prije nego pravilo, u vrijeme kvorumaša počinje ustrajavanje na njihovu množenju koje nikada ne prestaje. Jedno od takvih kvorumaških djela koje proizvodi nerješivu napetost, poema je *Guar, rosna životinja* Anke Žagar. Tekst je krajnje sugestivan, napisan u egzaltiranom tonu, u njemu se isprepleću snažni motivi rađanja, ljubavi, smrti, smrti djeteta, porijekla, tuge i silne, ali zapriječene žudnje. Na taj način *Guar, rosna životinja* uvlači i obuzima čitatelja. Treba reći da je većina čitanja išla za tim da odgonetnu porijeklo, prirodu ili identitet Guara, odnosno da protumače što znači, simbolizira i poručuje to fantastično biće. Prema nekima Guar je životinja, prema drugima simbolizira ratna stradanja, treći tvrde da je riječ upravo o bogu rata, a četvrti da je Guar prikaz radikalne drugosti koja uvijek ostaje

onkraj dohvata. Sva ta čitanja su moguća, ali ona promašuju ključnu stvar. Guar se ne može dočitati. Tko pročita Guara, izgubio ga je i poništio moć njegove nečitljivosti. Ili kao što u poemi stoji: “onaj koji je govorio / samo te odjekivao GUAR” I dalje: “ali GUAR umrla bih istotreno / da znam da sam napisala GUAR (...), ne mogu te nikako / obujmiti / GUAR (...), i GUAR, napisat ću GUAR / još nikada / nisam / napisala / GUAR (...), istina / je tekućica / kad kažem GUAR, ona je / već otišla”. Snaga je poeme u njezinoj sposobnosti da ustrajno izmiče svim pokušajima interpretacije. Ona čitatelja privlači napetošću između proizvodnje značenja Guar i krajnje nemogućnosti da mu se prida jasan smisao. U tom su smislu čitanja koja u Guaru vide radikalnu drugost također manjkava, jer Guar nije nešto poemi strano i otuđeno. Upravo suprotno, radom jezika, obrtanjem stihova, poema u sebe ugrađuje Guar kao razgrađujući temelj, kao nečitljivost u središtu čitljivoga teksta. Kako čitati Guar, to uvijek ostaje nerješivo i aporično. Guar je zazorni bezdan koji guta sve smislove, ali u konačnici on sam ostaje bez smisla. Aporičnost ovoga teksta politična je jer nas upozorava da pridavanje značenja nije nimalo nerizično. Odgovorni smo i za proizvodnju značenja i za zaustavljanje njihova optjecanja. Također smo odgovorni za sve ono što pritom mora ostati isključeno. U konačnici, tekst nas nagovara da se s nerješivim pitanjima pažljivo ophodimo i da izbjegavamo jednostrane zaključke. *Guar, rosna životinja* ilustracija je političnosti kvorumaške aporične tekstualnosti. U tom je smislu kvorumaški projekt i dan danas itekako živ. Spremnost da se u svakom času postave ključna pitanja o vlastitim temeljnim pretpostavkama nije samo rizično u književnopolitičkom, nego prije svega u kulturnopolitičkom, a možda i u dnevnapolitičkom smislu. No cijenu ušuškavanja u toplu postelju institucionalne ili kakve druge sigurnosti kvorumaši nikada nisu namjeravali platiti. Riječima iz *Guara, rosne životinje* kvorumaš progovara: “ne želim značiti / ne želim da sam znak”.

Nikola Petković

Pjesnik, kritičar i književni teoretičar

Jesmo li imali kvorum?

© Nikola Petković

Strukturalni specifikum *Quoruma* bio je u tome što je, za razliku recimo od *Krugova*, *Razloga*, *Pitanja*... izlasku časopisa prethodilo cijelo kolo biblioteke pjesničkih i proznih knjiga. Prvi broj *Quoruma* izašao je 1985., a biblioteka uglavnom prvijenaca autora i autorica 1984. Knjige generacijskih časopisa tada su u pravilu slijedile sam časopis, a kod nas se dogodila jedna literarna i kulturna inverzija. Također, za razliku od drugih časopisa koji su u velikoj mjeri promovirali i objavljivali tekstove raznih rodova, vrsta, žanrova... članova njihovih redakcija, mi smo, iako tada veoma mladi, na neki način bili samozatajni i otvorili nešto što je bio prostor razlike za objavljivanje temata o planetarno poznatim umjetnicima poput Andy Warhola, Laurie Anderson... dok smo, što se domaće scene tiče, kreirali 'poetiku razlike' poetiku koja je njezinom inkluzivnošću, uvažavanjem drugih i drugačijih bila i po-etična. Potonje, naravno ne isključuje nekada oštre polemičke tonove koje su čitatelji nalazili na stranicama našeg časopisa.

Kada mi je izašla prva knjiga pjesama, *Vile i vile-njaci*, (1984) imao sam samo 22 godine. Sjećam se da nisam mogao doći k sebi kada me je nazvao glavni urednik časopisa u nastajanju, Branko Čegec, tako da nekako nisam vjerovao da mi je rukopis odabran za tisak, jer radilo se barem o čtverostrukoj margini koji sam sam sebi priuštio: prva knjiga, pisana na čakavskom varijetetu koji je u velikoj mjeri bio artificijelan, knjiga poezije

Quorum je definitivno bio generacijski časopis, ali ne poput drugih koji su uglavnom imali unisonu poetiku, filozofiju, kritičku školu, školu mišljenja, već kronološki generacijski i to generacije koja nije marila za unisonost već je svatko od nas pisao i bavio se onim što ga je zanimalo a svakoga je od nas zanimalo nešto drugo i neki drugi autori, od strukturalista sve do dekonstruktivista... svega je bilo, samo ne književnog pozitivizma koji je u to vrijeme itekako resio akademski i udžbenički diskurz.

i pjesme koje obrađuju u nas ne toliko poznatu i svakako nedominantnu mitologiju (nordijsku)... Toliko nisam vjerovao u to da će mi knjiga zaista izaći da jedini od autora nisam došao na fotografiranje u Zagreb na vrijeme i da, za razliku od Tattjane Margete, Sanje Marčetić koje je fotografirao Mio Vesović, Miroslava Mićanovića Ivan Posavec, i čije su fotografije bile umjetnost, ja na knjizi imam fotografiju za osobnu iskaznicu koju sam

Br. 5, 1991. Naslovna stranica: Boris Malešević

‘ishodovao’ u jednoj fotoradnji u Poreču i poslao je poštom u Zagreb.

Toliko o biblioteci. Ulazak u redakciju časopisa značio mi je puno. Bio sam jedan od njegovih osnivača, zajedno s danas afirmiranim piscima i intelektualcima poput Julijane Matanović, Gorana Rema, Delimira Rešickog, Nenada Popovića, Kresimira Bagića, Branka Čegeca... neka mi oprostite oni koje ovdje ne navodim, pišem prema sjećanju a ono je sve nepouzdanije... Osim uređivanja i objavljivao sam u časopisu i to poeziju, prozu, kritiku, polemičke tekstove... a samo uređivanje bilo je također jedinstveno jer mi iz redakcije nismo ‘specijalizirali’ određeni žanr nego smo se rotirali

tako da je svatko od nas iz broja u broj uređivao i prijevode i esej i poeziju i prozu i kritiku... što je zaista bio način da puno toga kroz praksu pisanja i uredničkog posla naučimo i u velikoj je mjeri bilo i suplementarno i komplementarno s područjima naših studija, jer svi smo tada bili studenti, uglavnom književnosti, filozofije, jezika i književnosti... *Quorum* je definitivno bio generacijski časopis, ali ne poput drugih o kojima sam pisao na početku ovog teksta koji su uglavnom imali unisonu poetiku, filozofiju, kritičku školu, školu mišljenja, već kronološki generacijski i to generacije koja nije marila za unisonost već je svatko od nas pisao i bavio se onim što ga je zanimalo a svakoga je od nas zanimalo nešto drugo i neki drugi autori, od strukturalista sve do dekonstruktivista... svega je bilo, samo ne književnog pozitivizma koji je u to vrijeme itekako resio akademski i udžbenički diskurz. Približavajući se kraju ovog priloga, prisjećam se dvije anegdotalne situacije. Birao se novi glavni urednik *Quoruma* nakon Branka Čegeca. Iako sam bio jedan od kandidata, zalagao sam se za to da se mi, tada već stariji, maknemo i da mjesto ustupimo mlađim generacijama. Nekako sam mislio da samo mi svoj posao obavili, digli tiražu časopisa na danas nezamislive brojke, distribuirali ga po cijeloj Jugoslaviji i bili čitani... riječju stvorili smo nešto za što današnji studenti književnosti tvrde da je ‘klasika’, da je ‘kultni časopis’... (mi se naravno smijuljimo kada to čujemo, ali ne zato jer omalovažavamo *Quorum*, nego zbog toga jer nikada sami sebe nismo uzimali ‘za ozbiljno’); dapače, bilo smo zaigrani i znatiželjni klinici sa solidnim obrazovanjem humboldtovskog tipa koje je, uvođenjem Bolonjske reforme nažalost otišlo u “ropotarnicu povijesti”. Kolateralna korist našeg angažmana je današnji, gotovo kulturni status ovoga časopisa. No, vratit ću se na izbor novog urednika. Bio je to Miroslav Mićanović. Moj prijedlog da se povučemo nije prošao. Ideja kontinuiteta (možda iz današnje perspektive gledano kontinuiteta-u-diskontinuitetu) je prevladala. Nikada nećemo znati što bi bilo da je ona bila odbačena, ali, i to nastojanje na žila-

vosti generacije osnivača imalo je dobrih strana: da smo *Quorum* prepustili mlađima veliko je pitanje bi li ikada bilo časopisa kao što su to *Godine*, *Godine nove*, *Libra libera*... koji su proizveli cijelu plejadu afirmiranih i čitanih autorica i autora.

Druga je anegdotalna vinjeta samo 'krštenje' časopisa. Sjećam se, sjedili smo u redakciji i formalno osnivali časopis. Netko je je, onako iz zajebancije (a ona je bila jedan od temeljnih sastojaka naših druženja uz rad...) pitao: "A imamo li mi na ovom sastanku kvorum?", na što je Nenad Popović ispalio u trenu, "kaj nas boli... zovimo se *Quorum*". I tako je sve počelo. I trajalo i traje u kontinuitetu, u fragmentima sjećanja, u susretima generacije koja je unatoč razlikama ostala kompaktna i dan danas, nakon trideset i pet godina, kad su neki od nas ili pred mirovinom ili u mirovini... čujemo se i vidimo koliko nam životi i tekstura profesionalnih karijera to dopuštaju. Rasuli smo se po Regiji i svijetu, neki su od nas, poput recimo mene i Sanje Marčetić, prešli granicu: ona u Nizozemsku, ja i Aleš Debeljak u Ameriku, a neke od nas su prešle granice dodijelivši nam atribut bivšosti: ali bivšosti koja je itekako aktualna. Istina o nama živa je u svakom broju časopisa, ali i u očima sjećanja koje me podsjećaju na bočna ogledala američkih automobila na čijem donjem rubu piše otprilike: *stvari u ovom ogledalu bliže su nego što se to nama čini*.

Nikola Petković

Edo Popović

Pisac, prevoditelj, urednik

Nesigurna sjećanja i pouzdane usporedbe

© Edo Popović

Prošlo je mnogo vremena od ljeta 1985. kad je izišao nulti/prvi broj *Quoruma* i iz te daljne do mene više ne stižu osjećaji koji su me obuzimali u danima izlaska tog broja i svih kasnijih brojeva u čijem sam nastanku na ovaj ili onaj način sudjelovao. Siguran sam, međutim, da su to bili vrlo uzbudljivi dani i godine, i da nas je sve koji smo se okupljali oko *Quoruma* pratio osjećaj da radimo nešto novo, važno, nešto što će ostati budućim generacijama. I dok su, velim, osjećaji isparili, ostala su sjećanja, ne baš uvijek jasna. Ne pamtim, recimo, jesam li uopće bio formalni član redakcije časopisa, ili sam bio povremeno potpisivan kao suradnik ili nešto slično. Pamtim, međutim, a jer mi je to bilo izuzetno važno i tada i danas, blokove o nekim piscima koje sam uređio; recimo blok o Borisu Vianu. Ili intervju s njemačkim piscem Jürgenom Ploogom, s kojim sam razgovarao u jednom kafeu u Frankfurtu, i prijevode njegovih kratkih proza koje sam se drznuo napraviti unatoč mojem ne-baš-uzornom poznavanju njemačkog jezika. Pamtim, također, da sam od Plooga „užicao“ veliki intervju koji je on vodio s Williamom S. Burroughsom, i koji je premijerno objavljen upravo u *Quorumu*. Isto tako se sjećam zbornika mlade njemačke proze u kojem su bile objavljene kratke priče Franza Doblara, koje sam

preveo za *Quorum*. Pamtim, na kraju, da sam iz Njemačke, gdje sam često boravio tih godina, donio primjerke književnih časopisa *Akzente* i *Neue Rundschau*, posudio ih Branku Čegecu, a prema njima je napravljen (da ne kažem piratiran) layout *Quoruma*.

Neue Rundschau je tada imao stoljetnu tradiciju, utemeljili su ga izdavač Samuel Fischer i kazališni kritičar Otto Brahm, izlazi još i danas (nakladnik je, naravno, S. Fischer Verlag), u njemu su objavljivali Robert Musil, Thomas Mann, Alfred Döblin, jedno vrijeme uređivao ga je i Peter Suhrkamp – redom velika imena njemačke književnosti i kulture.

Akzente je tada imao tek tridesetogodišnju tradiciju, no objavljivao ga je njemački izdavački div Carl Hanser Verlag. Pečat časopisu davao je od 1981. do 2014. karizmatični pjesnik i urednik Michael Krüger, koji je prije dvije godine, čini mi se, sudjelovao na jednom književnom festivalu u Zagrebu. U prvim desetljećima postojanja časopisa u njemu su objavljivali Elias Canetti, Günter Grass, Ingeborg Bachmann, Paul Celan, Hans Magnus Enzensberger i mnogi drugi značajni njemački pisci.

Zašto ovo govorim? Zato što je i *Quorum* proteklih desetljeća u Jugoslaviji i u Hrvatskoj odigrao sličnu ulogu kakvu su u Njemačkoj odigrali dva spomenuta časopisa. Naravno, svaki u odgovarajućem mjerilu, koje počiva na veličini njemačke, to jest hrvatske književnosti, te njihovoj važnosti u europskom i svjetskom krugu. Usudio bih se reći da su od 1985. do danas kroz *Quorum* prošli, kao autori/ce, prevoditelji/ce i urednice/urednici, najrelevantnije i najzanimljivije osobnosti hrvatske književnosti i kulture uopće.

A da veza *Akzente*, *Neue Rundschau* i *Quoruma* nije ostala puka mehanička, bazirana na „krađi“ layouta, svjedoči sljedeća anegdota. Franza Doblara, čije sam priče preveo osamdeset i neke, upoznao sam 2007. na festivalu Augsburg Brecht Connected. Upoznao nas je Michael Krüger, koji mi je netom prije prišao i pozvao me da se pridružim njegovom društvu za stolom na terasi zgra-

Edo Popović

Usudio bih se reći da su od 1985. do danas kroz *Quorum* prošli, kao autori/ce, prevoditelji/ce i urednice/urednici, najrelevantnije i najzanimljivije osobnosti hrvatske književnosti i kulture uopće.

de gdje se održavao festival. Otkrili smo te večeri Dobler i ja da volimo iste njemačke pisce, Jürgena Plooga i Jörga Fausera (objavljenog u *Quorumovoj* antologiji *Goethe u samoposluživanju*). Dobler mi je kazao da je Fauser poginuo 1987., što nisam znao. U međuvremenu se moj put ukrižao s putem Clemensa Meyera, kućnog autora S. Fischer Verлага, najuzbudljivijeg i najoriginalnijeg pisca suvremene njemačke književnosti. I on je volio i cijenio proze Jürgena Plooga. U kasno proljeće ove godine

Meyer mi je javio da je Ploog umro u 85. godini života. Tim povodom Meyer je napisao tekst za literarni dodatak *Die Welta*, u kojem pored ostaloga prepričava jedan svoj razgovor s Ploogom gdje mu ovaj priča o jednom mladom jugoslavenskom piscu koji je sredinom osamdesetih s kazetofonom banuo kod njega u Frankfurtu i napravio s njim intervju za jedan *underground* časopis.

Ova njemačko-hrvatska veza podrobnije je opisana u predgovoru posebnog izdanja *Ponoćnog boogieja* iz 2012., mojeg prvijenca objavljenog 1987. u biblioteci Quorum.

Br. 6, 1988. Naslovna stranica: Mio Vesović

Goran Rem

Pjesnik, esejist i književni teoretičar

Časopis i projekt *Quorum...*

© Goran Rem

... projekt...

On je sasvim sigurno nepoštovanjem državnih, republičkih i granica između umjetnosti uveo mega-kreativni program za takav jak rad interkontekstualnosti.

Sam je projekt krenuo, faktografski gledano, 1984., nakon Bogišićevih sjedenja i čekanja 15-e točke neke petoslovnom skraćenicom imenovane institucije Politike, kolom knjiga Biblioteke Quorum, gdje je u jednoj godini, u gotovo istovremenosti – objelodanio dvanaest svezaka književnih nastupa prethodno manje-više besknjigovnih autora (to nije preliminarni uvjet, ali se tako “dogodilo”).

... takav nagli ulazak “skupine” autora bio je praćen i nesvakidašnjom “anti”propagandom - naime u tjednim omladinskim novinama *Polet* repetirala se krilatica: Klasici koji to nisu... i to je nastup te veće skupine autora zapravo razrješavalo koncepta zajedništva, bilo, neupitno neslučajno, iako “samo” dosjetkom, emisija a-auroitarizma, nontradicionalizma, iz same najraspoložnije postmode matrice dehijerarhizacijske utopije, a s druge strane se jak trag ulaska toliko opsežne nove generacije ili “generacije” i te kako javnosno zapažao... Jer, rastvorit će stranice za književnost i posebice istraživačku i produljeno avangardnu liriku – neponovljivo ekstenzivno.

Ali, 1985., kada kreće i časopis *Quorum*, tri “nulta” broja, tada je odmah bilo jasno vidljivo da tu

novu književnost ponajprije zanimaju – umjetnost, druge umjetnosti, tekstnost samih polja kulture i, dakako, “drugih” umjetnosti... a ostala je i jaka veza biblioteke, časopisa i književnih stranica u spomenutom *Poletu* te skoro istovremeno sličnih stranica u *Studentskom listu*, te, također, i s manje-više čak tjedno aktivnom tribinom *Quorum* u Osijeku, koja je osim jedne godine kada je održala 5 programa – inače izvodila minimum od

Projekt je krenuo, faktografski gledano, 1984., nakon Bogišićevih sjedenja i čekanja 15-e točke neke petoslovnom skraćenicom imenovane institucije Politike, kolom knjiga Biblioteke Quorum, gdje je u jednoj godini, u gotovo istovremenosti objelodanio dvanaest svezaka književnih nastupa prethodno manje-više besknjigovnih autora (to nije preliminarni uvjet, ali se tako “dogodilo”).

dvije *Quorum* tribine mjesečno... pa onda ritmom periodika komuniciraju s publikom: 1. književna biblioteka jakog opsega (u po 6 svezaka godišnje tempo je nastavljen sljedećih 5 godina), 2. časopis za književnost (gotovo nepostojeći žanr časopisa, jer su se skoro svi časopisi zaokupljeni književnošću upravo nominalno, imenom, zvali časopisi za književnost, kulturu i društvena pitanja (tako je i osječki časopis *Revija*), a s tim da je tematski stvar bila inverzna, naime – *Quorum* se gotovo dvjema trećinama interesa bavio drugim temama, drugim umjetnostima, a ovi “stariji” časopisi – s onim dugim multifokusnim imenom – zapravo

su bili bez većih pristupa drugim, izvanknjiževnim, praksama, 3. imao je Projekt i časopisno disperziranje i ekstenzijsko pojavljivanje u novinskim stranicama omladinskih tjednika, a 4. imao je stabilnu i dinamičnu (ritmom periodika kulturni žanr strukture tribinskog komuniciranja i emitiranja) Tribinu koja ga je, kao njegova stabilna treća struktura, kompletnim njezinim regijskim i multidisciplinarnim konceptom (autori gosti iz cijele regije tadašnje države i izvan nje) te autorima jakih medijalnih iskustava uvezivala u dosljednu, decentarski dinamičnu mašnu...

... a ta matrica je onda mikroregijski i dalje utjecala jer su noviji omladinski novinski ili časopisni periodici – riječki *Rival*, osječki *Ten*, splitski list za mlade (ne mogu se sjetiti imena), počeli opsežno širiti stranice ne samo za kulturu nego i za samostalne često i po dvije stranice književnosti, a to se u *Glasi Slavonije*, s malim pretapanjem u našu bližu predmetnu sliku, onda raširilo i u podlistak za kulturu *Kult*, koji je 1992. na svojih 12 stranica barem 4 imao ispunjene književnim potpisima, čak i ako, a često baš tako, čak i ako nisu književnici pisali samo o književnosti ili književnost nego su fenomenologizirali i politiku i druge umjetnosti, a urednicom je mlađa kvorumaška kritičarica...

... i sve su te novine skoro redovito imale strahovito prestižne – cijelodnevnih samostalnih stranica poezije...

... opet, i drugi su književni časopisi reagirali s *Quorumovim* konceptom bezgraničnosti kretanja tekstova kroz sve umjetnosti i bilo je vidljivo sve tekstnije odčitavanje same Kulture, pa i tekstnosti Politike u njenim gotovo redovito *unfair* okretanjima umjetnostima, a čemu su onda umjetnosti slično i odgovarale, dakako tada kada su bile produljeno avangardne i osviještenog strategiciteta... Recimo, upravo osječka, tada skoro tridesetogodišnjakinja, časopis za književnost, *kulturu i društvena pitanja* – *Revija*, ulaskom članova uredništva koji su već pet godina proveli u slobodarstvu *Quoruma*, mijenja svoje ime – i naziva se *Književna revija*, replicirajući podnaslovu *Quoruma*,

časopisa za književnost... Jer, književnost si time osvještava puniju slobodu, osvještava si i diskurzivnu gotovo loše rečeno – odgovornost – pošto je književnost smještena kako Slamnig kaže – u građu koja već znači – stoga je misleno bliža – mislenosti, refleksivnost joj je imanentna, i ima se čime samoosvješćivati u relacijama sa svim što ju organski i neotradicijski okružuje...

A lirika, na svim tim svojim novinskim samostalnim stranicama, ili – upravo s tih stranica – ekranizira i snima svijet čitateljstva u najpovoljnijim mogućim okolnostima – spomenute se novinske publikacije pojavljuju katkada i u skoro 100.000 primjerka, a i deseci tisuća takvih stranica poezije ekransko su svjetlucanje lirike, a koja skoro dosljedno odjebava komunikaciju mimetično-konvencionalnih inercija...

Quorum, koji je Branku Čegecu zahvaljujući, i izmislio ili podsjetio na interumjetnosnu imanenciju (kaže Milorad Stojević, poeziji je intermedijalnost zapravo intratekstualna), posebice dakle lirike, slaže tisuće kartica intermedijaliteta pa to uzvratno ulazi i u autore prvoga kola, kao i daljnje nadolazeće... pa će tu kruna intenziteta biti temat u nastavcima kroz niz brojeva – *Tamni zvuk*, o sceni estetskih stanja u svjetskim kretanjima glazbenih postnovovalnih istraživanja... koji će, taj estetološki i estetografski “tamni zvuk”, ući i u sinteznu *Quorumovu* panoramu hrvatskoga pjesništva *Strast razlike, tamni zvuk praznine*, uistinu u naslovu stratificirajući sve punktove interkontekstualizma osamdesetih u pripremama i nekom čestom profetskom tonu, za ipak radikaln povijesni rez i rez Povijesti – aktiviran ratom – (npr. Zorica Radaković 1990. bjelodani zbirku pjesama *Bit će rata*, a Božica Zoko iste godine – *Trg na kojem stojim, ruši se*)...

Miroslav Mićanović zatim četvrt stoljeća u najvišim uredničkim standardima uvida i intenzivne komunikacije s autorima kultivira aktivan taj startni poliloški megaprogram pa u krunskom uratku ukupne časopisne povijesti, spomenutoj panorami *Strast razlike, tamni zvuk praznine*,

Goran Rem

koju radi s Čegecom, izvodi i upisuje složen referentni program za ulazak novih autorskih pisama i tema, temata te sve češće monoautorski priređenih antologija i panorama, kao i cijelosnih međunarodno mišljenih biblioteka, u kojima se svjetska književnost nije izmišljala producentsko-tržišnim snalaženjem nego – čitala.

U izočnosti novih *Quorumovih* brojeva jasno je rješenje za nadoknadu toga podatka – čitati stare, do posljednjeg sveska i časopis *Tema*.

Julijana Matanović

Spisateljica

Ljubav u doba *Quoruma*

© Julijana Matanović

Na zidu u Savskoj, u prostorijama *Poleta*, a iza leđa Branka Č., stajala je nalijepljena stranica omladinskog tjednika. Na njoj su bile otisnute moje kratke priče, one do 29 redaka, priče kakve su tada bile u modi i kakve je kritičar i pjesnik, samo dvije godine stariji od mene, itekako volio. Bilo je to prvo što sam primijetila ušavši u zadimljen prostor. Stigla sam na svoj prvi sastanak redakcije biblioteke *Quorum*. Priče su napisane na adresi Kaštelanska 42a u Osijeku, u podstanarskom stanu u koji smo jedan budući *kvorumaš* i ja uselili 1984., nakon što je stan napustio naš profesor, semiotičar i filozof koji će šest godina poslije postati gradonačelnik grada. Smislila sam ih u samo nekoliko minuta, skidajući visoku temperaturu tuširanjem jedva mlakom vodom. Dugo ću poslije toga vjerovati kako je vrućica u nekoj uskoj vezi s pisanjem fikcije. Ne znam tko se baš mene sjetio u trenutku kad se prošivala redakcija biblioteke i kad se stvaralo uredništvo časopisa. Ne znam ni što je bilo presudno u toj odluci. Je li možda to što sam već bila asistentica na fakultetu i što sam u časopisu *Rijek*, dok su generacijske kolege pisale o Pavloviću i Stošiću, pisala o Česmičkom, koristeći – pri tome – interpretativni instrumentarij tada važćih književno-teorijskih škola. Ili je možda bilo to što sam na tribini Studentskog centra govorila o knjigama prozaika iz prvog kola *Quoruma* (Habjanu, Gunjači, Bobanu...) pa se nekome od mladih Zagrepčana to svidjelo, ili je možda presudio

Iako mladi, možda i puni sebe, zbog tog snažnog osjećaja pripadnosti grupi, mi smo ipak iskazivali i dug prema onima kojima smo se neskriveno divili. U skladu s logikom smjene književnih moda, voljeli smo više razlogovce od krugovaša, smetala nas je promjena proznog modela kod fantastičara, ali nikada nismo zatajivali one od kojih smo učili. Time smo, u svojim očima, postajali veći, nipošto manji.

Drago Hedl koji je u biblioteci *Quorum* bio od prvog dana i koji je kao urednik *Glasa Slavonije* objavljivao moje početničke književne kritike. Ili je... – ne znam. Pamtim samo kako sam se osjećala kad me Vlaho B. pozvao da im se priključim, i u biblioteci i u časopisu što ga je Čegec pokretao te 1985. godine.

Godinama poslije, kad bih stajala pred studentima i pitala se što njih – kad je književnost u pita-

nju – čini ponosnim, uvijek sam se sjećala svojih *kvorumaških dana*. To se danas više ne može ni opisati, ali ni razumjeti. Položaj književnosti u društvu promijenio se toliko kao da su u pitanju vremenske udaljenosti koje se mjere stoljećima. Kako danas tim mladim ljudima objasniti da sam u vrijeme sudjelovanja u uredništvu časopisa, a uredništvo se sastajalo četvrtkom, ustajala u četiri ujutro, pješačila s osječkog Juga II do željeznikog kolodvora jer je gradski prijevoz startao tek u pet, dolazila u Zagreb neispavana, ali dobre volje, ulazila u redakciju preplavljena strahom da u razgovorima neću sudjelovati onako kako se od mene očekuje i da neću opravdati povjerenje onih koji su vjerovali u mene. Kako im objasniti da ti je do književnosti bilo stalo više nego do nekih rođaka, da si se zbog nje osjećao bolje, i ljepše, i važnije. U Osijek sam se vraćala navečer, “Podravkom”. Na željezničkoj su stanici cupkali Goran R. i Delimir R. Nisu mogli dočekati da im *kvorumaške* novosti donesem sat vremena kasnije. Grabili bismo osječkim ulicama dugim koracima, vjerujući kako svi prolaznici znaju što je *Quorum*, kako to začudno piše Damir Miloš, koliko nam je važan Čegec a koliko Malešova zbirka *Tekst*. Pod mišicama smo stiskali knjige i ploče. Bilo je to vrijeme u kojem se zbog neznanja crvenilo. Biti *kvorumaš* značilo je biti posve predan umjetnosti, govoriti jezikom glazbe, filma i literature. Vlastito ime i prezime bilo je manje bitno. Kada smo Rem, Rešicki i ja pozvani na književni susret u Čakovec, naš domaćin, dočekavši nas na autobusnom kolodvoru, iznenadio se što nas je stiglo troje, a ne dvoje. On je, naime, mislio da su Rem i Rešicki jedna osoba, pa je pružajući nam ruku i rekao: “A ja se još čudim koje dobro ime i prezime”.

Iako mladi, možda i puni sebe, zbog tog snažnog osjećaja pripadnosti grupi, mi smo ipak iskazivali i dug prema onima kojima smo se neskriveno divili. U skladu s logikom smjene književnih moda, voljeli smo više razlogovce od krugovaša, smetala nas je promjena proznog modela kod fantastičara, ali nikada nismo zatajivali one od kojih smo učili.

Time smo, u svojim očima, postajali veći, nipošto manji. Evo jednog primjera. Sredinom osamdesetih, pozvao me Branko Maleš da dođem k njemu. Baš u Zagreb! Otišli smo Rem i ja. Maleš je tada uređivao časopis *Republika* i nekoliko dana prije

Julijana Matanović, članica uredništva *Quoruma* osamdesetih godina 20. st.

poziva, zatražio je da mu napišem deset kratkih kritika za rubriku “Kritičarev izbor”. Ne moram ni spominjati kako sam se osjećala nakon tog telefonskog poziva (mene je pozvao Maleš!), ali ni kako sam se osjećala dok smo Goran i ja hoda-

li prema Malešovu stanu. Odlazak na diplomski ispit predstavljao je, u usporedbi s tim, posjet Šajinoj slastičarni u Đurđenovcu. Maleš je moje tekstove stavio pred sebe. I krenuo čitati rečenicu po rečenicu. Nakon svake bi me pitao što sam time htjela reći, a ja bih mu glasom prvoškolske odgovarala. “A zašto nisi tako napisala”?, pitao me. Slijegala sam ramenima. Slijeganje je zamjenjivalo rečenicu: “Onda bi me razumjeli i drugi, a ja sam željela da me razumiju moji dečki iz *Quorum*”. Čim sam u svoje stručne radove počela unositi priče, postalo mi je jasno koliko su moje mladenačke književne analize bile neprohodne, koliko su bile nakrcane teorijskim pojmovima i ispisivane dugim, dugim rečenicama. Kad smo se nakon posjeta Malešu vratili u Osijek, morali smo sve, do najsitnijih detalja, ispričati Delimiru. Rekli smo mu i da nas je Maleš počastio ručkom. “Vi ste jeli Maleševom kašikom?”, upitao je Reš. Ne, nije to bilo pitanje. To je bio komentar našeg uspjeha u društvu. I komentar našeg odnosa prema autoru iz čijih smo pjesama učili život. Nikada nisam svojim generacijskim dečkima rekla, a možda je u obljetnici prilika, koliko sam im bila zahvalna što sam bila dio te, danas bismo rekli, priče. I koliko sam, kao nikada prije, a i nikada kasnije, osjećala pripadnost nekome. Ja koja sam tu potrebu dovela do dijagnoze. A kad tako osjećate neke ljude, naravno da poslije jače “bole” i udaljavanja. Kao što ne znam točno odgovoriti na pitanje tko me u *Quorum* doveo, tako ne mogu točno odgovoriti ni na pitanje koji je to moj postupak, koji moj tekst, presudio da se, ubrzo poslije, prilikom nabiranja *kvorumaša*, moje ime počne izostavljati. Ne govorim to da bih nekome nešto prigovorila, da bih osudila, jer ponovno ne bih znala kome bih te riječi uputila. Spominjem to samo “nako”, i najradije bih vlastitim rečenicama, koje se nisu dale izbrisati s računala, pljusnula samu sebe. Možda je to bilo u godini kad sam objavila prvijenac *Zašto sam vam lagala*, približujući se njime širokoj publici, a zaboravivši da sam deset godina prije, one koji su vodili računa

o čitateljima, osuđivala za trivijalizaciju hrvatske proze. No, iako je do mene došla rečenica generacijskog kolege da me zbog takve knjige treba strpati na psihijatriju, ja sam ekipu *Quoruma* i dalje jako voljela. I poželjela sam im to puno puta priznati, čak i onda kad sam s nekima ulazila u javne polemike. Da me oni tada nisu pozvali u uredništvo, da mi književnost zbog njih nije postala još važnija, možda bi moj književni put izgledao drukčije. Možda bi, a možda i ne bi.

Moje prve priče, one što su stajale na zidu iza Brankova radnog stola u Savskoj, nestale su u razrušenom osječkom stanu. Dugo sam ih pamtila. Danas samo znam da su temeljene na nekoj zagonetki i da su se komunicirale s likovima iz filma i glazbe. Voljela bih da su one bile presudne za moje priključivanje *Quorumu*. Neke svakodnevnije priče koje su uslijedile poslije, a temeljene su na rasulima biografije i velike povijesti, udaljile su me od onih kojima sam i u ovom trenutku zahvalna što sam barem nekoliko godina mogla vjerovati u pripadnost. A i pomisao kako je vrućica u uskoj vezi s pričanjem priča, dolazi baš iz tog vremena.

Zvonko Maković

Projekt *Quorum* (bili su to divni dani)

© Zvonko Maković

Posegnuvši na svojoj polici s knjigama, na mjestu gdje se nalaze primjerci časopisa *Quorum*, naišao sam ispred prvoga broja na časopis *Dubrovnik*. To je broj 2 toga časopisa iz godine 1996. Bio sam isprva zbunjen, da bih odmah otkrio kako je na uvodnome mjestu toga časopisa veliki temat posvećen upravo *Quorumu*, a uredila ga je Vedrana Martinović. Tu su objavljeni razgovori s urednicima *Quoruma*, zatim brojni tekstovi u kojima se objašnjavalo značenje časopisa, dok je na uvodnome mjestu objavljen i moj prilog naslovljen *Davni dani* u kome sam govorio o svojim vezama s ovim časopisom. Iskreno, potpuno sam zaboravio na sve to, ali pročitavši sada svoje sjećanje na *Quorum* i atmosferu oko časopisa, mogao bih bez ikakvih izmjena i nakon četvrt stoljeća napisati isto. Na stranici 168. *Dubrovnika* objavljen je *Mali imenik Quoruma* gdje su pobrojana imena urednika i suradnika, pa tako i moje ime uz koje je navedeno kako sam se “priklonio kvorumašima i postao sudionikom njihova kruga”.

Danas bih, pri kraju 2020., iz više razloga htio objasniti upravo to, kako sam se priklonio kvorumašima. Na više mjesta ključni protagonisti *Quoruma*, a tu, dakako, mislim prije svega na Branka Čegeca, ističu da časopis i biblioteku koju su pokrenuli sredinom osamdesetih nisu zamislili kao generacijski projekt. Konačno, niti kao isključivo književni, kakvi su obično bili svi do tada posto-

Ono što je, barem meni, bilo najdragocjenije u vremenu *Quoruma*, to su sastanci koji su se održavali u redakciji smještenoj u jednoj velikoj zgradi jednoga novoga zagrebačkoga naselja. Na tim sastancima nisu dolazili samo oni koji su uređivali i surađivali u časopisu, nego i mnogi drugi i atmosfera je bila puna zdrave energije.

jeći slični projekti. U krug kvorumaša uveo me je Branko Čegec, a s njime me je upoznao Branko Maleš. Ni Čegeca, ni Maleša nisam poznavao sve do kraja 70-ih ili početka 80-ih, a razlog je vrlo banalan. Ja sam se javio u književnosti krajem šezdesetih, iza sebe sam do tada imao niz knjiga, suradnju i uredništvo u nekoliko novina i časopisa i generacijski sam se formirao u drugome kon-

tekstu. Istina je i to da sa svojom pjesničkom generacijom nisam imao nekih bližih kontakata, da sam od najranijih dana, pa sve do danas iznimno cijenio Sonju Manojlović i Milorada Stojevića, da sam se potpuno nekritički žurio s objavljivanjem i objavio od 1968. do 1971. tri knjige od kojih sam se već početkom 70-ih distancirao i shvatio sve nedostatke kojih je u njima bilo mnogo, unatoč dobrih kritika i nagrada koje sam za njih primio. Međutim, početkom 70-ih počeo sam istraživati nešto drugo. Bilo mi jasno da su moje rane knjige prije nevješto nastavljanje na širok krug pjesnika koje sam čitao, nego neki osobni izraz. Negdje 1969/70. počeo sam sustavno pratiti slovensku kulturnu scenu, a Ljubljana je zaista bila jedno od najintragantnijih europskih žarišta nove kulturne i umjetničke prakse. Upravo je tada umjetnička grupa OHO imala u Zagrebu u Galeriji suvremene umjetnosti izložbu *Pradjedovi* koja je na mene, kao još uvijek studenta povijesti umjetnosti, ali i likovnoga kritičara ostavila izniman dojam. Prepoznao sam na toj izložbi sve bitne točke nove umjetnosti koju sam pratio u stranim časopisima, točnije elemente siromašne i konceptualne umjetnosti. Pratio sam slovenske časopise, od studentske *Tribune do Problema*, ali i knjige koje su ondje izlazile.

Jednostavno rečeno, taj slovenski *input*, ali isto tako i aktualna umjetnička scena uopće, imali su presudnu ulogu na moju pjesničku transformaciju. Još bih nešto dodao toj novootkrivenoj bazi na kojoj sam želio graditi vlastiti izraz, a to su film i glazba. Otkrivao sam presudnu ulogu jezika kao elementarne supstancije i nastojao se oslobađati svega što me je sputavalo i što sam preuzimao od svojih prethodnika. Siromašna i konceptualna umjetnost bili su mi ipak najbliže uporište iz koga sam crpio zajednička mjesta koja su zadirala u književnu praksu, u samo pismo.

Godine 1971. sam počeo objavljivati svoje nove pjesničke tekstove u časopisima, a da stvar bude zanimljivija prvo sam ih objavio izvan svoje sredine, da bi ih uskoro objavio i ovdje u *Pitanjima* i *Telegramu* gdje sam bio i urednik. Sredinom

70-ih složio sam te pjesme u zbirku i ponudio je izdavačima, a zbirku s naslovom *Komete, komete...* prihvatio je nakladnik Mladost. Knjiga je trebala izaći u biblioteci u kojoj su izlazile knjige već afirmiranih kolega, a što sam u krajnjem smislu, bio i ja sa svojim prethodnim knjigama, nagradama, zastupljenošću u antologijama. Čekao sam više od tri godine da bi mi u kasnu jesen 1978., kada sam bio na stipendiji u Beču, na zagrebačku adresu stigao mali paketić u kome je bilo deset primjeraka moje knjige *Komete, komete...*

Zbirka je izašla je u biblioteci namijenjenoj početnicima. Ugledavši taj paketić bilo mi je sve skupa komično, no nije me pokolebalo. Znao sam krug prijatelja koji me je čitao, tražili da objave te moje pjesme, no puni osjećaj da sam izdao dobru knjigu dobio sam ugledavši prvu njezinu recenziju objavljenu u *Večernjem listu*. Recenziju je napisala stalna kritičarka tih novina Ana Lendvaj koju osobno nisam poznao. Bila je to vrlo lijepa recenzija, koja je osim pohvala pokazivala i dobro razumijevanje onoga što sam pisao. Ana Lendvaj bila je supruga Branka Maleša, koga također nisam poznao, no on me je pozvao da se nađemo u jednom disko-klubu i ondje smo Ana, on i ja proveli divnu večer, večer koja mi je s razgovorima što smo ih vodili u punom smislu pomogla da steknem samopouzdanje. Nakon toga sve se okrenulo u onome smjeru koji je u mnogim aspektima odredio moj budući književni život. Preko Maleša otkrio sam generaciju mladih autora u čijim sam tekstovima pronalazio mnoge bliskosti s vlastitim pisanjem. Među tim mladima bio je i Branko Čegec.

Ništa me bitno nije vezalo za generaciju kojoj sam pripadao, bilo mi je jasno da je ono što pišem drugačije od svega što se pisalo i na čemu su ustrajavali mnogi s kojima sam započeo. Među ovim mladima otkrio sam još nešto što je također bilo stimulativno, a to je da su oni vrlo dobro razumjeli moje pismo.

Branko Maleš mi je uredio novu knjigu koju sam počeo pisati kasnih sedamdesetih, završio je 1982. i dao joj naslov *Činjenice*. Knjiga je izašla

Br. 4, 1990. Naslovna stranica: Zlatko Bužek

kod splitskog nakladnika Logos 1983., a sljedeće 1984. godine nagrađena najvećom književnom nagradom, Nagradom Vladimir Nator. Bilo je to meni osobno vrlo važno razdoblje u kome sam mnogo pisao, radio na fakultetu, ali i mnogo pu-

tovao koristeći dragocjene inozemne stipendije. Bilo je to također vrijeme intenzivnoga druženja s generacijom koja će formirati kompleksan projekt *Quorum*, od biblioteke do časopisa, ali i dragocjenih razgovora, rasprava, razmjene iskustava. Ti novi prijatelji prihvatili su me kao sebi ravnoga, iako sam od većine bio stariji desetak godina, a od nekih, kao što je Simo Mraović, i dvadeset.

U trećem broju *Quoruma* Branko Čegec je objavio veliki razgovor sa mnom, ja uz razgovor dao izbor novih pjesama i preveo veliki broj novih pjesama Tomaža Šalamuna s kojim sam još od 1969. prijateljevaio, razmjenjivali smo međusobno sve što smo pisali i poticajno čitali jedan drugoga. Surađivao sam kontinuirano u časopisu, objavljivao recenzije knjiga koje sam čitao, pisao o temama koje nisu samo književne, nego se postupno širio profil *Quoruma*. Pisalo se o glazbi koja se slušala, filmovima koji su se gledali, o likovnim umjetnicima koji su stvarali potpuno novu umjetnosti, pa sve do grafitu o čemu sam u jednom broju izabrao mnogo relevantnih tekstova, sam sam pisao o tome i donio fotografije s Berlinskoga zida koji je još uvijek dijelio taj grad. Vremenom je upravo vizualni aspekt časopisa dobivao na značenju, a zasluge za to nisu bile samo na grafičkom uredniku, već i nekolicini mladih fotografa koji su ovamo dolazili.

Quorum, međutim, treba gledati kao produžetak jednog drugoga važnog kulturnog projekta koji je u isto vrijeme u Zagrebu stekao velikoga odjeka. Bio je to *Polet*, novine što su ih uređivali mladi iznimno talentirani i senzibilizirani autori svih profila. Neki od kvorumaša kontinuirano su objavljivali u *Poletu*, pa stoga i spominjem ove novine koje su, zajedno s *Quorumom*, u punom smislu obilježile 80-e godine ne samo u Zagrebu, ne samo u Hrvatskoj, nego su imale odlične rezonancije širom bivše države. U *Poletu* se formirala grupa sjajnih mladih fotografa. Za to je dobrim dijelom zaslužan grafički urednik tih novina Goran Trbuljak, sigurno naš najznačajniji konceptualni umjetnik s kojim sam ne samo generacijski

bio blizak, nego smo dijelili ista stajališta i kada je umjetnost u pitanju.

Ono što je, barem meni, bilo najdragocjenije u vremenu *Quoruma*, to su sastanci koji su se održavali u redakciji smještenoj u jednoj velikoj zgradi jednoga novoga zagrebačkoga naselja. Na tim sastancima nisu dolazili samo oni koji su uređivali i surađivali u časopisu, nego i mnogi drugi i atmosfera je bila puna zdrave energije. U središtu čitavoga ovog projekta, a na *Quorum* gledam upravo tako, vidim Branka Čegeca. On je,

konačno, i bio onaj koji me je pozvao, a zahvaljujući najviše njemu sam se “priklonio kvorumašima i postao sudionikom njihova kruga”, kako je to navedeno u već citiranom prilogu časopisa *Dubrovnik* u kome je objavljen blok posvećen desetogodišnjici časopisa *Quorum*. Naravno da se krug protagonista *Quoruma* tijekom minulih desetljeća transformirao, neki su iščezavali iz njega, nekih više i nema među živima. Mnogo se toga promijenilo, no čvrsti temelji s kojih je projekt *Quorum* izrastao zrače i danas u kontekstu naše novije kulturne povijesti specifičnim, rekao bih izrazito vitalističkim vrijednostima. Zapravo, bili su to *divni dani*, zaključio bih svoje sjećanje naslovom jednog slavnoga djela, jednog velikoga autora koji je i kvorumašima značio mnogo.

Br. 2, 1994. Naslovna stranica: Ivan Kožarić

Zvonko Maković

Branko Maleš

Pjesnik, esejist, kritičar i urednik

Časopis koji se očekivao

© Branko Maleš

Gotovo svaki broj *Quoruma* je miniantologija isprepletene interdisciplinarne književne proizvodnje. *Quorum* je prije svega značio mjesto i vlastit časopis za napose nove/mlade ljude, pa i pisce koji dotad nisu imali mjesto za objavljivanje i suradnju; pritom su drugi generacijski i tada poznatiji časopisi bili izvan interesa mlade urbane populacije. (Časopisi 70-ih bili su, valja reći, časopisi uglavnom književne generacije, u tom smislu – odviše ozbiljni pa i time udaljeni i nemalo dosadni pa je time *Quorum* i gledan iz tih okolnosti pojavljivanja i generacijskog preispitivanja starih tema u tada zadanoj književnoj kulturi. *Quorum* je bio poseban časopis velikog broja modernih, urbanih i mladih umjetnika, povezanih i nepovezanih nužno idejom o zbirci stihova nego otvoreni generacijski prostor intermedijalnih umjetnika općeg moderniteta povezanih na jednom mjestu mnogobrojnim rubrikama. Urbanitet, raznoliki umjetnički diskurs te mogućnost gotovo konstantnog druženja (tj. časopis kao interes svih) – bile su osnovne značajke važnog i kvalitetnog periodika.

Quorum je svojedobno bio časopis koji se očekivao i koji su čitali odlični čitatelji. Nikad se to otada nije ponovilo. Moglo bi se reći s obzirom na status časopisa u hrvatskim knjižarama, i to bez obzira na evidentnu promjenu vremena, da je *Quorum* bio zadnji relevantni intergeneracijski hrvatski književni sveobuhvatni koncept.

Quorum je svojedobno bio časopis koji se očekivao i koji su čitali odlični čitatelji.

Nikad se to otada nije ponovilo. Moglo bi se reći s obzirom na status časopisa u hrvatskim knjižarama, i to bez obzira na evidentnu promjenu vremena, da je *Quorum* bio zadnji relevantni intergeneracijski hrvatski književni sveobuhvatni koncept.

U načelu svaki je časopis nekad značio u kulturalnom, donekle i tržišnom, smislu a danas novi broj nekog časopisa ne žele niti izložiti u izlogu knjižare, knjižnice, a nije potreban ni Ministarstvu kulture. Časopis je ispao iz mode, kao nažalost i knjiga, film i u dobroj mjeri urbanost.

Povremeni bljeskovi časopisa unutar naših utočišta smještenima pomno i marno na policama s knjigama govori o prošlom vremenu, i reklo bi se – i o prijateljstvu koje nestaje zauvijek, a ta ugaslost je uznapredovala upravo s bezobzirnim be-

zobrazlukom *kapilarno raskapanog* kapitalizma. Hrvatskoj *dan*as ne trebaju časopisi, ni kultura uopće no stotine starih brojeva *Quoruma* i dalje je po raznim policama ovoga komada maloga plavoga planeta i čuva naše urbane književne proizvode i što ćemo s tom činjenicom. Sjećamo se.

© Hrvoje Grgić

Branko Maleš

Mate Bašić

Pisac, novinar

Sanjam svoje frendove u suptropskim noćima

© Mate Bašić

Ne samo da pokraj nas prolaze godine, nego se i kontinenti mijenjaju. Gotovo neprimjetno, i jedno i drugo – godine i kontinenti – iako je, čini se, više godina nego kontinenta, misle ljudi poput mene, jedva uspijevajući razumjeti gotovo nepostojeću razliku. Danas, meni se slučajilo da imadem 62 godine, već 20-ak godina moje tijelo živi u Australiji, na ovomu prekrasnom zabačenom otočiću koji nema veze s mozgom, a već kojih 6000 godina ni s Indonezijom. Ja kao ja, ama baš nijednoga trenutka, nisam živio izvan Hrvatske. Otprilike, kao što u Zagrebu 20-ak godina nisam živio izvan Imotskoga, odnosno izvan Krivodola (Crooked Valley, ajmoreć). Na ovaj zabačeni otočić dospio sam – ne svojom krivnjom – godine 1999., preciznije, na katolički Božić 1998., pa sam se samo australskim državnim vlastima prijavio na pravoslavni Božić 1998., tj. 7. siječnja 1999., ako se dobro razumijemo, ajmo računati, julijance i gregorijance (kao da su u kalendarima jedini). Naravno, razumjeti se možemo ako hoćemo. Odavno ne živim sa svojim prijateljima, nisam im fizički blizu, što me ponekad znade ukomirati: sanjam svoje frendove u suptropskim noćima, donedavno sam čitao i proučavao Petera Careya i/ili Tima Wintona te

kroz bubrežne kamence urlao: Hahaha, bolji smo, hahaha, bolji smo! Doduše, nitko ne zna što bi to točno trebalo značiti „bolji“. Peter Carey stariji je od svih nas, stariji je od Branka Maleša, on je nekakva generacija Micka Jaggera i Željka Malnara, čini se, a Tim Winton, on je pak generacija moje prve žene, znači mlađi je od nas, doduše, ne baš toliko mlad kao aralicanski Jergović.

Kad nas, *well*, kad mene, Branko Čegec zamoli da

Meni je *Quorum* u jednomu sitnomu trenutku mojega života značio gotovo sve, činilo mi se da putem/ kroz taj “časopis” ružnomu svijetu možemo objasniti što se događa. Mislio sam da je to svijet u kojemu se može živjeti.

nešto napišem (konjuktiv?), ja uvijek pogriješim, pa sam napisao u prvi mah ovako: Iznenada, sjetio sam se prve rečenice iz *Cien anos de soledad*: “Puno godina kasnije pred strojem za strijeljanje pukovnik Aureliano Buendia sjetit će se onoga davnoga dana kad ga je otac prvi put poveo da upozna led”. Taj je led zapravo dugi marš, kako ga je, iz ove perspektive, zamišljao pokojni Gabriel Garcia Marquez. Ali, kao što (ne?) znamo, u našem je slučaju “dugi marš” itekako različit od onoga kineskoga koji je tamošnjemu ratu označavao kukavičko povlačenje koje je izvršila kineska Crvena armija da bi izbjegla ofanzivu nadirućih vojnih snaga Kuomintanga, a još je različitiji od “dugoga marša kroz institucije” još pokojnijega Alfreda Willija Rudija Dutschkea.

Časopis *Quorum* (mjesečnik, dvomjesečnik, kvartalnik, polugodišnji), barem onakav kakvoga se ja

sjećam, nikakve veze nema s onim što bi se moglo nazvati “generacijskim”. Niti bi ga trebao imati. Uostalom, što bi to uopće moglo značiti generacijski ili (hrv.) naraštajni? Vjerojatno taj problem generacijske književnosti, potom generacijskih časopisa, itsl., proistječe još odavno (u najmanju ruku, 19. i 20. st.), no teško bi to trebalo uzimati ozbiljno: naime, koliko sam ja uspio skužiti, jedini “generacijski” časopis koji je u našem naraštaju postojao, bio je tzv. “OFF” (tzv. časopis *Pitanja* to nije bio sigurno). *Forum* pak, ili *Republika*, e to definitivno nisu bili “generacijski” književni časopisi. Generacijski, dakle, to otprilike znači da su objavljeni autori (makar u *Quorumu*) rođeni unutar okvira od četvrt stoljeća. No što to znači poetički? Stilistički, semantički, semiotički? Definitivno, ništa!

Međutim, *Quorum* je u jednom trenutku, u jednom povijesnom odsječku, zapravo meni (pojedincu Beyizku) značio gotovo sve na svijetu: dospio sam u *Polet* kao pisac kratkih priča, postao lektor. Onda osnovalo Književnu omladinu Hrvatske i imenovalo me vnutra, baš sam izravno sudjelovao u tome da Čegec postane urednik književnosti u *Poletu*, a on me kasnije upoznao s genijalnim Edom Popovićem, blalbalbla, pa mi se kasnije činilo da smo mi „osovina nečega“, osobito kad je Čegec stanovao u momemu betonskom stanu u Novom Zagrebu pa su zbog njega tamo svraćali, ne znam, recimo, pok. Aleš Debeljak, još živi Sveto Basara i ini genijalci s kojima sam se ja igrao rečenicama, pa mi Čegec zamjerao.

Kasnije, preuzeli smo *Okno*, onda su mene (gotovo) ubili, potom je počeo rat, a nakon toga sam ja počeo sve zaboravljati. Čitam ovih dana što pišu dobri čovjek Pero Kvesić i još bolja curica Zorica Radaković o *Quorumu*: sve što oni pišu nema nikakve veze s časopisom *Quorum*. Iako, u nekoj dalekoj vezi, to što oni brbljaju ima veze samo s Bibliotekom *Quorum*, premda bi bolje bilo da nema. Govorim, dakle, isključivo u svoje ime: meni je *Quorum* u jednomu sitnomu trenutku mojega života značio gotovo sve (ponavljam se,

avaj), činilo mi se da putem/kroz taj “časopis” ružnomu svijetu možemo objasniti što se događa. Mislio sam da je to svijet u kojemu se može živjeti Jer, časopis *Quorum* napravili/načinili smo mi. Makar nas stotinu puta zvali idiotima kretenima, makar nam govorili da nam je onomadna Partija/Omladina ustupila novac. Što, zapravo, jest. Pa što? Počelo je to od tzv. zbornika *Quorum*, pa preko tri „nulta“ broja časopisa I. Svašta je tamo objavljivano, međutim, *Quorum* treba vezivati isključivo s Čegecom (i još s nama, dvojicom, trojicom?), bez obzira koliko to bilo dobro ili loše. S *Quorumom* i s Čegecom.

© Ante Bašić

Mate Bašić

Miloš Đurđević

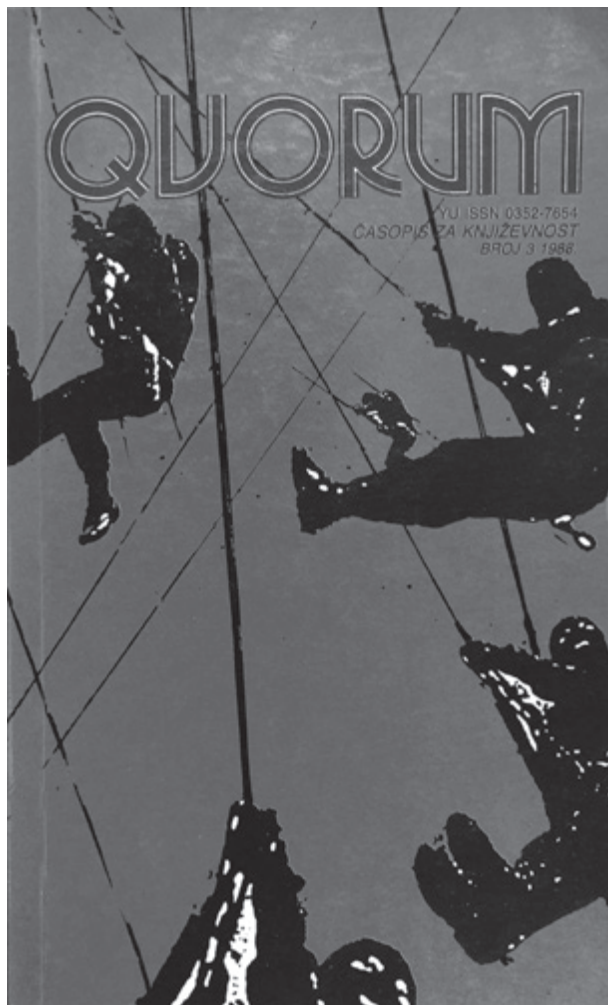
Pjesnik, esejist i prevoditelj

Povodom *Quoruma*, još jednom

© Miloš Đurđević

Kad se u ljeto 1985. pojavio *Quorum*, konvencionalno naslovljen kao časopis za književnost, činilo se da će to biti još jedna među tada vrlo brojnim i srodnim književnim publikacijama koja se, također očekivano, kao nova namjeravala okrenuti prema mlađim autorima kako bi se novoj generaciji omogućilo objavljivanje i dala osnovna podloga za razvijanje nekog svog, eventualno drugačijeg, razumijevanja i prakticiranja književnosti. Međutim, već početkom naredne, 1986. godine, pokazalo se da se pojavio časopis koji se po mnogo čemu neće uklapati u postojeće norme književnih publikacija. Prva je naznaka bila doslovno neknjiževna, a to je vizualno, grafičko rješenje naslovnice Dejana Kršića, na kojoj iskošeni William Burroughs, na crvenoj podlozi s cigaretom u ruci, gleda izvan kadra odnosno okvira časopisa, kao da nagovještava buduće pomake u koncipiranju ne samo uže književne domene kojoj je *Quorum* pripadao nego i shvaćanju šireg područja kulture u kojoj je taj časopis počeo funkcionirati.

Do kraja 1980ih, *Quorum* je postao opće mjesto tadašnje kulture, praćen i čitan na čitavom jugoslavenskom prostoru, vjerojatno i zbog toga što je u svojoj otvorenosti prema drugim područjima, kao što su prvenstveno, vizualna i konceptualna/postkonceptualna umjetnost, film i fotografija, a

Br. 3, 1988. Naslovna stranica: Greiner & Kropilak

zatim rock muzika sa svim popratnim sadržajima pa i strip, ukazao na snopove silnica koje zapravo sačinjavaju, pokreću i konfiguriraju određenu kulturu i potvrdio koliko je književnost zapravo s njima povezana.

Ustvari, nije se radilo samo o časopisnom pokrivanju tada otvorenih problematika i istraživanja, kao što su interdisciplinarnе analize i tematiziranje sumarno nazvane intermedijalnosti, već možda prije o tome da se u tom konceptijski drugačijem, proširenom okviru, književnost mogla percipirati kao dio strujanja u kojem je njeno mjesto uvijek prepoznatljivo jer u osnovi nije zadano, nestabilno je u pretpostavljenim i usvojenim

Do kraja 1980-ih, *Quorum* je postao opće mjesto tadašnje kulture, praćen i čitan na čitavom jugoslavenskom prostoru, vjerojatno i zbog toga što je u svojoj otvorenosti prema drugim područjima, kao što su prvenstveno, vizualna i konceptualna/postkonceptualna umjetnost, film i fotografija, a zatim rock muzika sa svim popratnim sadržajima pa i strip, ukazao na snopove silnica koje zapravo sačinjavaju, pokreću i konfiguriraju određenu kulturu i potvrdio koliko je književnost zapravo s njima povezana.

kontekstima, i izloženo drugim diskurzivnim praksama kao i onima koje su joj naizgled, pa i realno suprotne. Štoviše, da se u tim recepcijskim prožimanjima i spajanjima može opet ukazati neka potencijalno nova produktivnost. Možda je i zbog toga *Quorum* stekao onu auru aktualnosti, da smo kao njegovi autori i čitatelji u isti mah akteri u zbivanjima koja u tom času iznutra oblikuju tako prezentiranu i shvaćenu kulturu.

Možda su se i zbog toga za književne časopise nužne i standardne rubrike, kao što su opsežni i instruktivni razgovori s domaćim (odnosno hrvatskim, slovenskim i srpskim) i stranim piscima i pjesnicima, teoretičarima i kritičarima, koji su bili poznati, utjecajni i gotovo u pravilu generacijski i poetički različiti, nekako prirodno dakle drugačije uklapale u *Quorum*, a pri tome su od početka zadržani određeni gabariti potrebni za prezentiranje tih autora bez da je s time zasjenjena naznačena koncepcija časopisa. Blokovi prijevodne književnosti, novi prozni i pjesnički radovi, također po-

etički drugačije usmjerenih autora, isto tako su u paralelnim strujanjima nadopunjavali i nadograđivali koncepciju časopisa, pa je onda možda na istom fonu razumljiva, u već prepoznatljivom časopisnom kontekstu logična i nenapadno nekonvencionalna odluka – pretpostavljam prvenstveno urednička, tj. Čegecova – da se objavljene autore ne kanalizira u još jedan časopisno definiran skup kako bi se na taj način brže i lakše afirmirali i učvrstili svoje književne ambicije.

To u svakom slučaju ne znači da nije bilo nekih pisaca i pjesnika kojima je upravo *Quorum* bila početna i bitna platforma za iskorak u književnost i postupno izgrađivanje svog shvaćanja i prakticiranja proze, poezije i književne kritike, ne samo zbog činjenice da je edicija „*Quorum*“ faktički prethodila samom časopisu i da je bila okrenuta predstavljanju poetički raznovrsnih pripadnika nove književne generacije. Možda bi se i ovdje moglo reći da se radilo o paralelnom toku i da *Quorum* kao časopis tim autorima nije dao svoj biljeg kao ni jednoznačnu poveznicu u kritičkoj i čitateljskoj recepciji i da se, u vezi edicije, ustvari radilo o novom izdavaštvu i mogućnosti za objavljivanje cjelovitih knjiga.

Quorum se održao 1990ih i kasnije bez bitnog odstupanja u uređivačkoj koncepciji, a njegovi su urednici u svojim izdavačkim kućama zatim podržali i tiskali autore koje su ranije objavljivali u tom časopisu. To je također činjenica kao što je s druge strane razvidno da se u promjena u društvenom i političkom okruženju odrazila i na poziciju i funkcioniranje književnih časopisa, koji se u ovoj, sada kronično skućenoj i prečesto refleksno isključivoj kulturi, gase jedan za drugim. Osnovna očekivanja od književnih časopisa, u smislu da uvode i promiču nove autore i prepoznaju aktualne interese u književnosti, vjerojatno se u biti nisu promijenila. Međutim, isto je tako razvidno da onaj konceptijski inovativan, u kontekstu književnih časopisa radikalnan zamah, odbijanje da se zatvori i ograniči na zadane okvire, ona recepcijska otvorenost i nedvojbeno privlačnost, praktički bez presedana

jer se radilo o iskoraku iz književnih krugova, koju je *Quorum* imao u drugoj polovici 1980ih, u tom području naprosto više ne postoje i možda više nisu mogući. Sadržaji koji su tada pa i kasnije punili stranice *Quoruma* danas su u doba interneta vjerojatno još dostupniji, lakše ih je i jednostavnije pronaći, uz pretpostavku da znate što tražite, gdje biste to mogli dobiti i da s tim materijalima već nekako možete komunicirati. Ali, naravno da književni časopis nije samo zbir tekstova i tema objavljenih na određenom broju stranica. Ona dodatna dimenzija, kreirana i razrađivana na autorskom kao i recepcijskom, čitateljskom fonu, uvjetovana je određenom publikacijom i od nje je neodvojiva, o čemu najbolje govori ovaj primjer od početaka konceptijski ambicioznijeg, drugačijeg, načelno inkluzivnog časopisa kao što je bio *Quorum*. Književnost ni u ovoj sredini nije utrнула bez određenih književnih publikacija, ali bez njih je zacijelo osiromašena i evidentno još više ograničena.

Miloš Đurđević

Senko Karuzza

Pisac

Kultura kao čežnja

© Senko Karuzza

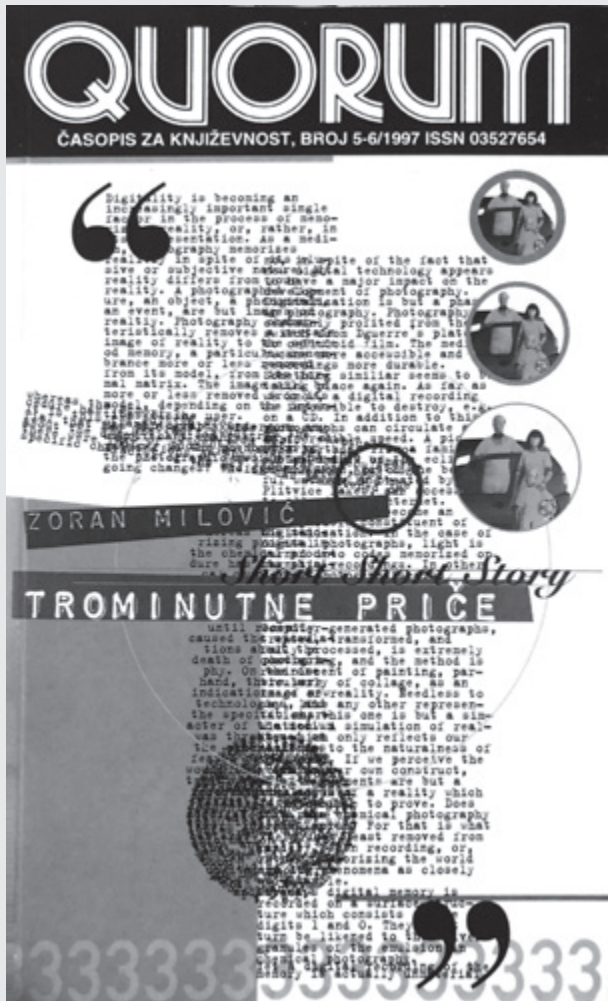
Kad sam od Miroslava Mićanovića i Branka Ćegeca dobio poziv da napišem nekoliko riječi o časopisu *Quorum* za tematski broj *Teme*, časopisa koji sada u nekoj mjeri nadopunjuje prazninu koja je nastala u našoj kulturnoj svakodnevnici gašenjem *Quoruma*, prvo na što sam pomislio je bila sumnja da bih ikako mogao doprinijeti stvaranju realne slike o njegovoj važnosti, u prvom redu zato jer nisam bio otpočетка upregnut u njegovo stvaranje, a zatim i radi činjenice da je on za mene bio prostor u kojem sam objavljivao mnoge svoje tekstove iz velike udaljenosti, s pučinskog otoka, tek naknadno se uključujući u njegovo fizičko tkivo. Ali isto tako sam mislio da bi bilo pošteno podijeliti sjećanje na golemu važnost koju je taj časopis imao za mene osobno, kako me formirao i u kojoj mjeri je odredio moju malenkost.

Kada sam prvi put, prije 25 godina, pokucao na vrata redakcije u Vlačkoj, postalo mi je jasno da se tu nije radilo samo o adresi na koju si mogao dostaviti neki svoj tekst i otploviti u svoj samotni svijet, nego o mjestu koje je bilo svakodnevno okupljalište svih koji su imali bilo kakve veza sa *Quorumom*, pisanjem i kulturom, od onih koji su već bili bardovi do novopridošlih, stidljivih zaljubljenika sa svoji prvim pričama ili pjesmama, ili već nečim važnim za njih što su stvorili potaknuti atmosferom slobode i iskrenog interesa za kulturu, zaraženi čežnjom za inovacijama koje su

Atmosfera oko *Quoruma* je uvelike stvorena ogromnim brojem informacija o različitosti i osjećajem pripadnosti koju je ona stvorila. *Quorum* nije bio samo časopis za književnost, već i za sve oblike novog izražaja i napora u kulturi od koji su tada mnogi još bili u povojima ili su bili rezervirani za getoizirane pojedince ili struku.

urednici uporno promovirali i prevodili, stvarajući prostor saznanja o različitim nabojima svjetske kulturne scene.

Ta atmosfera je uvelike stvorena ogromnim brojem informacija o različitosti i osjećajem pripadnosti koju je ona stvorila. *Quorum* nije bio samo časopis za književnost, već i za sve oblike novog izražaja i napora u kulturi od koji su tada mnogi još bili u povojima ili su bili rezervirani za getoizirane pojedince ili struku. Deset godina prije tog susreta pratio sam *Quorum* od prvog, odnosno

Br. 5-6, 1987. Naslovna stranica: Igor Kuduz

nultog broja, sa svog udaljenog otoka kao mladić prepun sumnji u svoje intelektualne, a pogotovo umjetničke kompetencije i sposobnosti koje su se umrežile sa sumnjom u mogućnost smislenog fizičkog i psihičkog preživljavanja na otoku, tada duboko nesvjestan činjenice da „kulturna atmosfera“ ne pripada samo centru, tj. Zagrebu, nego i zabitima gdje vuk *Quorum* nosi.

Ali bila su to vremena kojih se možemo prisjećati samo s nostalgijom, s kojom se danas prisjećam knjižara na svakom uglu, prepunih časopisa, i nezamislivim odlaskom u grad, a da se svakodneвно neko ozbiljno vrijeme ne provede u njima,

noseći taj informacijski naboj, iako bih radije rekao naboj čežnje za kulturom, i izvan tih posvećenih prostora, ali upravo zbog njih. *Quorum* je u stopu pratio i aktivno sudjelovao, a u velikoj mjeri i stvarao scenu na svim mogućim područjima kulture koji su obilježili osamdesete i devedesete, za mene zlatno doba hrabrih istupa i inovacija u rasponu od alternativnih uličnih teatar, supkulture, muzike, novih medija, do grafita, instalacija, performansa i novih tendencija u likovnoj kulturi, uporno šireći „područje borbe“ na suvremena svjetska zbivanja.

No ipak posebno mjesto u ovoj priči zauzima kratka priča i njena nenadana ekspanzija, zahvaljujući ne samo prostoru koji je časopis otvorio, nego i mjestu u Vlačkoj koji je bio okupljalište i živi inkubator atmosfere, mjesto gdje je sve bilo moguće i gdje si svakoga mogao sresti, družiti se, diskutirati, razmjenjivati i dogovarati objavljivanje svoje prve priče ili knjige, osjećati se dijelom obitelji koja je okupljena radi stvaranja. Pisanje je, znamo to, usamljenički posao, ali dobra klima uvelike olakšava svu gomilu muke i sumnji koji ga prate.

Moj prvi ulazak u redakciju, sjećam se toga vrlo dobro, bio je samo jedan korak koji sam uspio napraviti da se dohvatim starog ormara na ulazu i naslonim se svom snagom na njega ne bih li tako prikrio tremu i smirio ruku u kojoj su bili moje priče na papirima koji su drhtali kao lišće u olujnom nevremenu. Nisam tada bio početnik, gotovo sve priče koje su treperile i udarale u stranicu toga ormara bile su već objavljivane u Sloveniji, u Subotnjem prilogu ljubljanskog *Dnevnika*, koje je uređivala, prevela i objavila tadašnja urednica kulturne rubrike Tanja Lesničar Pučko, a ti su tekstovi već godinu prije toga postojali u redakciji jer ih je tamo poslala slovenska spisateljica Lela Njatin.

Nikada kasnije nisam pitao jesu li se izgubili ili jednostavno nisu došli na red, sad to više nije važno, važan mi je sada taj užasni strah i trema pred ljudima koji su uređivali časopis koji sam deset godina pratio i doslovno iščitavao od korica do

korica na svome otoku, prisiljavajući svaki mjesec trafikanticu da prvo otvori paket s mojim sadržajem, a tek onda novine, što bi ona i učinila. Ispada tako da su i ona i svi koji su strpljivo čekali u redu svoje svakodnevno štivo, bili bolje upoznati s atmosferom koja mi je nekako promicala, a danas je moram braniti prizivajući je u sjećanje. Ili je ona možda ostala u sjeni brzine kojom smo se spustili dolje kod Grge na samo jedan pelinkovac koji je trajao do kasno poslijepodne, u sjeni beskrajnih sati provedenih na tom istom mjestu sa sijaset dobrih i danas važnih pisaca i urednika, u sjeni prijateljstava koja su u potpunosti promijenila i odredila moj samotni život na otoku na kojem danas vuk umjesto kulture dovodi turiste koji su sada jedina atmosfera.

Danas više takav strah ne postoji u meni, a ja bih volio da postoji, jer bi mi pružio sigurnost da u našoj kulturi postoji nešto doista važno, nešto za čime čeznemo i što se svim silama trudimo dohvatiti i zadržati, nešto što postoji u zraku, što možemo namirisati i osjetiti, nešto što bi se isplatilo čuvati, nešto što neće biti samo epizoda. Nešto radi čega bi vrijedilo putovati i na tom putu pokazivati svoje blago.

Senko Karuza, foto: BCH

Zoran Ferić

Pisac

Quorum je precizno ocrtavao naše duše

© Zoran Ferić

– **B**asara crta ženske i muške duše – rekao je jednom Krešimir Bagić u kantini Filozofskog fakulteta i to će biti rečenica koju ću uvijek povezivati s časopisom *Quorum*. Svi mi koji smo se tada okupili u kantini s puno poštovanja slušali smo o priči Svetislava Basare koja je objavljena u jednom broju časopisa *Quorum*, a kasnije je ušla i u čuveni roman *Fama o biciklistima*. I nije se tu radilo samo o Basari, svi mi iz generacije koja je upisala Filozofski početkom osamdesetih, a koji smo se bavili literaturom i kanili postati pisci, pobožno smo pratili sve što se objavljivalo u časopisu *Quorum*. I prijevodnu i hrvatsku i srpsku i bosansku i crnogorsku literaturu, sve što je donosio *Quorum* tada je bilo dobro i ne samo zato što je to bio naš generacijski časopis, kao što su bili za neke starije generacije *Krugovi* ili *Razlog*, pa čak i *Pitanja*, nego zato što su i urednici *Quoruma* tada, prvo Branko Čegec, a onda i Miroslav Mićanović puno energije trošili da ono što će biti objavljeno bude najbolje od ponuđenih tekstova.. Pazili su da ta literatura bude svojom kvalitetom dostojna časopisa u kojemu se pojavljuje. Tako je literatura podržavala časopis, i tako je časopis stvarao literaturu. Takvog se *Quoruma* sjećam. *Quoruma* koji je precizno ocrtavao naše duše. Pa iako nisam striktno pripadao generaciji kvorumaša, i u to prvo vrijeme objavio sam na stranicama časopisa samo dvije priče, zamršene poetske

proze s kompliciranim naslovima, “Kratki eseji o dječjem slikarstvu u Auschwitzu” i “Priručnik o lovstvu i ribarstvu”, to je svakako bio i moj časopis i odražavao je i moj senzibilitet.

Kao i sa svakim kultom, radilo se tu i o priči o pronalaženju identiteta. Kasnije, postat ćemo kritičniji, različitiji, naše će se poetike udaljiti, ali to vrijeme kad se mladi pisac mogao zaljubiti u ono što je smatrao dobrim i što je posvojio, pamtim kao vrlo sretan period svoga života u kojemu je literatura igrala važnu ulogu. Tako mi je ta književnost i omogućila jednu kasnu tinejdžersku ljubav. Naravno, prema njoj samoj. Čak i kad smo se zaljublivali, to je bilo, barem u mom slučaju, kao pisac i slikarica, kao oni koji ruše granice i otvaraju prostore.

Zanimljivo, generacija koja je u svoju poetiku unijela snažnu želju za oslobađanjem od kultova, generacija koja je bila kritična i polemična kad se radilo o poetici, koja se suprotstavljala tradicionalnom i oslanjala se na europske modernizme i postavangarde, ta je generacija stvorila i jedan kult. To je bio *Quorum*.

Takvo je bilo ono vrijeme. I danas, s ove vremenke distance, često se pišu teorijski tekstovi, knjige i snimaju serije o zlatnim osamdesetima, o novom valu, o svemu onome što je *Quorum* tada donosio

na svojim stranicama. Nije se radilo samo o književnosti iako je to, jasno, bio prvenstveno književni časopis, ali bio je on generacijski i na jedan širi način, prateći i glazbu, i likovne umjetnosti, slikarstvo i fotografiju. Mladi čovjek je tih godina mogao pročitati *Quorum* i saznati tko je.

Kao i sa svakim kultom, radilo se tu i o priči o pronalaženju identiteta. Kasnije, postat ćemo kritičniji, različitiji, naše će se poetike udaljiti, ali to vrijeme kad se mladi pisac mogao zaljubiti u ono što je smatrao dobrim i što je posvojio, pamtim kao vrlo sretan period svoga života u kojemu je literatura igrala važnu ulogu. Tako mi je ta književnost i omogućila jednu kasnu tinejdžersku ljubav. Naravno, prema njoj samoj. Čak i kad smo se zaljublivali, to je bilo, barem u mom slučaju, kao pisac i slikarica, kao oni koji ruše granice i otvaraju prostore.

Sjećam se, uvijek s radošću, prve godine fakulteta kad smo Boris Škvorc, Gordana Bolf, Mirjana Fabac, Stjepan Blažetin i ja po cijele dane provodili na fakultetu, a između predavanja pili u Frci ili u lijepom vrtu gostionice Dvije platane. Pridružili bi se i Krešo Bagić i Boris Gregorić, a dolazio je i Miroslav Mićanović koji je, ako se ne varam, već tada bio jedan od urednika *Quoruma*. Naišli bi ponekad i naši profesori, Dušan Marinković, Zvonko Kovač ili Ivan Slamnig.

Međutim, uz časopis i biblioteku ja sam se više vezao kasnije. Osamdesete su bile lijepo vrijeme učenja i fascinacija, neki od nas su se, pripiti, po birtijama oko Fakulteta igrali Kiklopa. Zajebavali smo se kiklopovski, recitali stihove za Viviane s naše godine, bili smo Ugo ili Maestro, ali čitali smo i svoje mlade suvremenike u *Quorumu*: Svetislava Basaru, Predraga Markovića, Zoricu Radaković, Edu Popovića, Edu Budišu, Ljiljanu Domić...

Devedesete su pak donijele novu fazu. Kad sam s navršenih trideset i tri godine odlučio objaviti svoju prvu knjigu priča, bilo je logično rukopis donijeti Miroslavu Mićanoviću u Nakladu MD, koja je izdavala *Quorum* i koja je nastavila tradiciju čuvene biblioteke istoga imena s kojom

je i započela ova velika kvorumovska avantura. Tako mi je prva knjiga, *Mišolovka Walta Disneya*, objavljena u biblioteci Quorum 1996. godine, kao 59. knjiga. To je točno onoliko koliko godina imam ove izuzetno teške 2020. I tada počinje za mene intenzivnije druženje u *Quorumu*, ili bih se čak usudio reći, Razdoblje *Quoruma*. U redakciji Naklade MD u Vlačkoj i u pripadajućoj depandansi, u kafiću kod Grge, počeo sam se družiti sa svojim najboljim prijateljima u književnosti. Upoznao sam tamo Senka Karuzu, Romana Simića, Dragu Glamuzinu, Dražena Latina, Mirjanu Dugandžiju, Ivicu Prtenjaču, Roberta Mlinarca, Nevena Ušumovića i još niz dragih pisaca i spisateljica koji su mi nevjerovatno obogatili život koji je uslijedio. I ne govorim samo o književnom životu, govorim o pravom prijateljstvu s ljudima s kojima ponekad dijelim sličnu poetiku, a ponekad i ne pa to postaje predmet rasprave. S ovim ljudima uvijek dobronamjerne. Miroslava i Krešimira Mićanovića, Nikicu Petkovića, Branka Čegeca, kao i Krešimira Bagića znao sam otprije, ali smo se intenzivnije počeli družiti baš u redakciji *Quoruma*. Čitavih devedesetih, to je bilo izuzetno važno mjesto za hrvatsku literaturu, kao što su bile i stranice časopisa. I nadam se da o toj činjenici mi koji smo sudjelovali u svemu kao čitatelji i kao pisci imamo *quorum*.

I to neka ostane upamćeno.

Zoran Ferić

Đurđa Otržan

Muzikologinja, pjesnikinja, esejistica i urednica

Nadilaženje suvremenosti

© Đurđa Otržan

Kao što je odgovor na okupljanje u “Zvečki” vrlo jednostavan, a to je slobodno druženje i razmjena ideja, tako je i interpretacija fenomena vremena i kritički kreativan odnos prema suvremenosti bio kohezijska sila *Quoruma*, kako je ja vidim. To nijedan časopis nije imao ni prije, ni poslije *Quoruma*.

Danas, u evidentnom razdoblju stagnacije koju je jednim dijelom donijela elektronička evolucija, a s druge zamor pandemije, teško je zamisliti razdoblje osamdesetih prošlog stoljeća, kao što je teško si predočiti zašto je u sedamdesetim postojala “Zvečka”. Jedan dio te magije “Zvečke”, volje za druženjem, prenijelo se i na *Quorum*. To je doba vrvjelo časopisima svih vrsta, od onih koji su bili koncipirani po sistemu “red proze, red poezije” ili su obećavali strukovno uspinjanje u karijeri.

Quorum je bio ozbiljan časopis među ozbiljnim časopisima, ali se ubrzo izdvojio i nadišao tu če-

sto spominjanu generacijsku odrednicu. Iako je po svojim rubrikama zastupao sve što i svaka ozbiljna tiskovina, tadašnje uredništvo, a i kasnije uredništvo, njegovalo je jednu odrednicu koja ga je izdvajala i karakterizirala. *Quorum* je postao i ostao relevantan po svojoj slobodi i interesu za suvremenost koja je bila uočljiva već pri listanju kazala na samom početku. Od suvremenih

književnih praksi, prevodilačkih radova, autorskih temata, čitatelj je osjećao taj slobodni izbor iz suvremenosti pisane riječi koji je u konačnici stvarao *Quorum* kao zbir interpretacija vremena u kojem smo živjeli.

Na tom tragu sam i ja objavljivala kad sam imala potrebu interpretirati vrijeme u kojem smo živjeli, a to je bilo moguće jer je *Quorum* u prvom planu imao našu suvremenost, područje široko koliko i nepregledno, pa je kriterij bila upravo ta prijateljska crta spram interpretacije fenomena vremena. U toj potrazi za Zeitgeistom, svaki je umjetnik, i književni i likovni mogao naći mjesta u *Quorumu* i činio jedan sloj senzibiliteta koji su se nadopunjavali, preklapali ili kontrastirali na stranicama tog malog knjižuljka koji, vjerujem, još uvijek prebiva na policama mnogih čitatelja.

Ako je *Quorum* i bio izraz generacijske želje za tumačenjem ondašnjeg trenutka življenja, on ga je i nadrastao, povezujući naizgled diskrepantne poetike, na vrlo slobodan i uvjerljiv način. Naročito je to bilo važno tijekom Domovinskog rata, kad je svaki novi *Quorum* jamčio kakav takav kontinuitet vlastite duhovne higijene i integriteta književne scene. Kao što je odgovor na okupljanje u “Zvečki” vrlo jednostavan, a to je slobodno druženje i razmjena ideja, tako je i interpretacija fenomena vremena i kritički kreativan odnos prema suvremenosti bio kohezijska sila *Quoruma*, kako je ja vidim. To nijedan časopis nije imao ni prije, ni poslije *Quoruma*.

Br. 2/3, 1990. Naslovna stranica: Igor Kelčec

Brankica Radić

Pjesnikinja, prevoditeljica i urednica

Quorum me formirao

© Brankica Radić

Tema o *Quorumu!* Mailom je stigla dobra vijest: pozivaju se na sudjelovanje u tematu časopisa *Tema* posvećenom *Quorumu* svi koji su u njemu objavljivali, s njim surađivali... Moje pjesme su nekoliko puta objavljene u *Quorumu*, jednom ili dva puta sam nešto i prevela. Nisam ni na koji način utjecala na njegovu koncepciju ili sadržaj, ali zato je on bitno utjecao na mene. Otud želja da i ja pridonsem ovom tematu. Moja priča s *Quorumom* počela je koncem osamdesetih godina prošlog stoljeća kada sam iz rodnog Splita krenula u Beograd na studij francuskog jezika i francuske književnosti. Već prvih dana na Filološkom fakultetu upoznala sam grupu simpatičnih studenata opšte književnosti. Bili su nešto stariji od mene. Znali puno o književnosti, čitali dobra štiva, pisali, pratili književne večeri (a bilo ih je tih godina!), i mene uključili u svoj studentski kružok. Neki od njih nastavili su pisati, neki su objavili knjige.

I ja sam puno čitala. Ali ne poeziju. Poezija mi je, još od osnovne škole, bila nerazumljiva, nedodirljiva, daleka. Napisati pjesmu za domaći zadatak bila je prava noćna mora. Na svu sreću, moja je mama imala nepogrešiv osjećaj za rimu i stihove. Tako su moje pjesme, zahvaljujući njezinom talentu, u osnovnoj školi uvijek bile hvaljene i izlagane na panoima po školskim hodnicima. Ali ja sam i dalje poeziju doživljavala kao neosvojivu utvrdu. Iskreno govoreći nisam je ni pokušavala osvojiti. Dobrih romana i kratkih priča bilo je napretek. Sve dok mi jednoga dana kolega s opšte nije tutnuo u ruku *Quorum* i rekao: "Pročitaj ovo!" Koji sam

Quorum mi je dao suvremenu književnost, s mlađim naraštajima književnika. Ali i etablirane pisce i teoretičare. Njihov susret, njihovo supostojanje u jednom časopisu gradilo je svijest o neophodnosti preplitanja prošlog i sadašnjeg. Našeg i stranog. Koliko prijevoda! *Quorum* je problematizirao tematike i interdisciplinarne sadržaje, ukazivao na nova tematska polja od kojih su neka bila tek u začetku. Zahvaljujući kvaliteti tekstova, njihovom izboru, entuzijazmu otkrića, nešto što sam tada predosjećala danas mogu formulirati: *Quorum* me je formirao.

prvi tekst pročitala? Kojeg prvog pjesnika? Možda Tomaža Šalamuna, možda Miroslava Mićanovića, Branka Čegeca, Krešimira Bagića, Branka Maleša, Gorana Rema... Ne sjećam se točno. Ali dobro se sjećam da su njihovi tekstovi bili otkri-

će za mene, novi kontinenti s mitskim imenima, i otvorili mi nove dimenzije i čitanja i pisanja. Bio je to početak moje faze intezivnog čitanja, zatim pisanja, a kasnije i prevođenja poezije. **Quorum** mi je dao poeziju.

Osim mitskih imena kvorumovih pjesnika, od kojih sam neke godinama kasnije upoznala i s njima surađivala, bilo je i mitskih brojeva. Jedan od njih je i dvobroj 5/6 iz 1989. godine. Taj me broj pratio u jedinoj torbi koju sam nosila odlazeći iz Beograda 1993. vlakom za Crnu Goru, brodom za Bari, pa vlakom za Anconu, brodom za Split. Uz **Quorumov** dvobroj nosila sam i Putanceov rječnik francuskog jezika. Nekoliko mjeseci kasnije ponijela sam ih na studij u Pariz. I selila ih godinama iz jednog u drugi pariški stan. **Quorumov** dvobroj je naravno i dalje u mojoj biblioteci. I još uvijek zrači vitalnošću i nabijenošću. Dovoljno je baciti pogled na sadržaj! Koliko relevantnih tekstova na jednom mjestu! I izuzetni intervju s Tomažom Šalamunom već na prvim stranicama... **Quorum** sam nastavila kupovati na svakom povratku u Split ili odlasku u Zagreb. Dio moje kvorumovske biblioteke ostao je u Split, a dio je prenesen u Parizu (nekih tridesetak brojeva).

Quorum mi je dao teoriju književnosti. Kao i teorijski i kritički prostor umjetničkih praksi. Dao mi je Petera Sloterdijka,* Vladimira Bitija, Velimira Viskovića, Terry Eagletona, Dianu Arbus, Cindy Shermann, Josepha Beuysa, Petera Greenawaya, Jean Baudrillarda, Roland Barthesa, Jacques Derridu, Ludwiga Wittgensteina... Dao mi je Hrvoja Pejakovića, Delimira Rešickog, Aleša Debeljaka, Zvonka Makovića, Zvonimira Mrkonjića, Anku Žagar, Raymonda Carvera, Eduarda Limonova, Gordanu Benić, Josipa Severa, Ivan Rogića-Nehajeva, Luciju Stamać, Tatjanu Gromaču, Svetislava Basaru, Josepha Brodskog, Vaclava Havela, Mladena Kožula...

* Nabranje imena koje slijedi subjektivna je i nepotpuna konstelacija bez ikakvih hijerarhija ili klasifikacija, bilo vremenskih bilo žanrovskih. Konstelacija koja je na ovaj ili onaj način utjecala na moj odnos prema književnosti i pisanju.

Sjećam se da smo u vrijeme studija čitali i *Književnu reč*, beogradski časopis za književnost. Časopis s jako dobrim tekstovima i solidnom redakcijom. Ali bez onog, **Quorumu** tako svojstvenog, konstruktivnog naboja. Svaki novi broj bio je na Filološkom nestrpljivo iščekivan. **Quorum** mi je dao čitalačku kulturu.

Quorum mi je dao suvremenu književnost, s mlađim naraštajima književnika. Ali i etablirane pisce i teoretičare. Njihov susret, njihovo supostojanje u jednom časopisu gradilo je svijest o neophodnosti preplitanja prošlog i sadašnjeg. Našeg i stranog. Koliko prijevoda! **Quorum** je problematizirao tematike i interdisciplinarnu sadržaje, ukazivao na nova tematska polja od kojih su neka bila tek u začetku. Zahvaljujući kvaliteti tekstova, njihovom izboru, entuzijazmu otkrića, nešto što sam tada predosjećala danas mogu formulirati: **Quorum** me je formirao.

U Parizu sam pokušala pronaći ekvivalent **Quorumu**. Našla sam drugačije časopise.

Literarna zgusnutost, vitalnost, nabijenost, intelektualna avantura, literarni i umjetnički eksperiment, intermedijalnost, odnos književnosti i

Brankica Radić

drugih ne/diskurzivnih praksi (glazbe – bila je to rok-generacija – filma, stripa...), sve to na jednom mjestu, književna proizvodnja i pregled literarnih/umjetničkih praksi u jednom časopisu, mogao je postići samo *Quorum*.

Zašto? I kako? Pitanja su koje bih voljela postaviti redakciji tadašnjeg časopisa. Osim izuzetnog koncentrata dobre enregije, što je još bilo potrebno da se objavljuje tako vitalan i prodoran časopis? Osamdesetih godina u tada socijalističkoj zemlji...

Br. 3, 1995. Naslovna stranica: Vlado Kristl

Velibor Čolić

Pisac

Ali magla je ostala tu kako i treba

© Velibor Čolić

Da, dolazio sam ja poslije i u veće gradove, i u druge zemlje, veće i bolje, smucao se tražeći *Blue Note* u New Yorku, pravu *Marakanu* u Riu, neke mozaike po Firenci... ali samo Zagreb i Pariz pamte moje prve rukopise.

Dolazili smo preko Vinkovaca. Kolodvor gdje su svi pušili Opatiju i stoječki dr-mali lozu, i gdje se navijalo za onaj drugi, šljakerski, "sirotinjski" Dinamo. Dolazili smo u smrdljivim, prepunim vagonima, žedni, mladi i neispavani... A taj grad u koji smo išli skoro je uvijek bio u magli. Jedva de se razaznavao onaj konjanik ispred toga kao velikog kolodvora. I neki promukli plavi tramvaji. I loše obrijani tipovi u *radničkoplavim* odijelima. I duhanski glasovi i filigranski pločnici. Da, dolazio sam ja poslije i u veće gradove, i u druge zemlje, veće i bolje, smucao se tražeći *Blue Note* u New Yorku, pravu *Marakanu* u Riu, neke mozaike po Firenci... ali samo Zagreb i Pariz pamte moje prve rukopise.

Tih 80-ih to se udaralo udarnički po Olivettiju. Toliko jako da su O i E bile rupe na papiru. S onim ofucanim indigom. Tih 80-ih mislio sam da su SVI dobri pijanci sasvim normalno odlični pisci. I obrnuto. I anarhisti. Zemlja je umirala, ali mi nismo znali. Tito je bio mrtav, Štulić normalan, a meni nisu bili smiješni New Primitives iz Sarajeva. S visine od nekih 22 godine pisao sam roman. Avangardni roman bez interpunkcije. Tada, kao i sada, mislio sam da za književnost treba neka druga vrsta inteligencije. I da oni pisci koji tvrde da sve znaju lažu. Pišemo jer ne znamo. Ili još bolje: pišemo jer samo slutimo.

Ponekad mi je taj moj tekst sličio na neku poemu, ritmiziranu prozu. No vrlo važno, htio sam da to zvuči kao šamar, kao psovka; htio sam spojiti, nezgrapno a kako drukčije, *FUCK OFF* i *VOLIM TE*. Neka vrsta novog *beat* romantizma. Novi val je postajao pop i ska a preživjeli Joy Division svi-

rali su *disco*. Zemlja se držala samo zahvaljujući košarci. Kad sam završio taj tekst, bez imalo dvoumljenja, arogantno a kako drukčije, poslao sam to *onima u Poletu*. Slutio sam više nego što sam znao da ti novi urednici vole iste stvari kao i ja. Ista (sub)kultura i skoro ista generacija. Mislim da je to bila 1985. ili 1986. I mislim da je moje prvo “pravo” objavljivanje počelo baš u *Poletu*. Čitava jedna stranica!!! Sjećam se i naslova: TEŠKO JE BITI PAUK!!! Poslije je knjiga izašla u *Quorumu*. Poslije se meni kao i drugima desio rat. Poslije sam još nekoliko puta sa zapada dolazio u Zagreb. Grad se bio smanjio. I malo kao našminkao. Ali magla je ostala tu kako i treba. I tako.

S izdavačima je kao sa ljubavima. Pamtim prvog i posljednjeg. Onda (na Sajmu knjiga) u Puli 2018. kažem: “Samo dva izdavača sam imao – Branko Čegec. I Antoine Gallimard”.

Velibor Čolić

Helena Sablić Tomić

Spisateljica, kritičarka i književna teoretičarka

Žene nisu lignje¹

© Helena Sablić Tomić

Mislim kako bi trebala pisati o časopisu Quorum ukoliko profesor Milanja prihvati biti tvojim mentorom, govorili su mi gotovo u isti glas profesorica Matanović i profesor Rem u zajedničkom kabinetu potkrovlja Pedagoškog fakulteta (danas Filozofskog) krajem devedesetih godina u trenutku kada sam kao posve zburnjena asistentica razmišljala o temi magistarskog rada. Nisam baš sigurna hoće li to biti moguće jer ipak su biblioteka i časopis pokrenuti tek prije desetak godina, a naši konzervativni književni povjesničari, posebice oni na Filozofskom u Zagrebu, nisu baš skloni odobriti temu većeg znanstvenog istraživanja kojoj vrijeme još nije učinilo svoje, rekla je Julijana, a Goran se odmah pozvao na Milanjin znanstveni i književnoteorijski autoritet rekavši kako je siguran da on može mentorski prepoznati (zaštiti, ovjeriti!!!) Quorumovu važnost u prostoru YU željezne zavjese kao kulturološkog projekta koji je pre(d)vodio i promišljao suvremena književna svjetska i europska teorijska kretanja, jedini objavljujući transmedijalne poetske i prozne tekstove kao i kritičke pristupe mladih autora, a naraštajni pristup koji osim književnosti promišlja i druge umjetnosti, oblikuje vlastitu poetičku mrežu pokazujući se kao mjesto prava na razliku u odnosu na literarni kontekst, što će, siguran sam, Cvjetka zanimati.

¹ Naslov Marineline kratke priče iz zbirke *Pušite li?*, Meandar, Zagreb, 2002.

S obzirom na to da sam kao studentica svake srijede odlazila na književne večeri u Studentskom centru koje su vodili ovi moji profesori, slušala sam najčešće razgovore s Edom Popovićem, Miroslavom Mićanovićem, Brankom Čegecom, Mihajlom Pan-

U kratkim pričama *Quorumove* autorice najčešće su nastojale uz sam *rub* teksta utkati osobnu pripadnost prostoru razotkrivanja ženskoga jastva dok su umnožavanjem različitih ženskih glasova tragale za osobnim identitetom kroz tekstove drugih, kroz pisanje o drugima, ali i o sebi.

tićem, Davidom Albaharijem, Jovanom Zivlakom, Miloradom Stojevićem, Krešimirom Bagićem, Simom Marovićem, Stanislavom Habjanom, Delimirovom Rešickim, Brankom Malešom, Damirom Milošem (njega sam, priznajem, i gledala!) i drugima, nisu mi bile nepoznate nove poetičke paradigme, kratka priča bila je osamdesetih dominantni prozni žanr, pa sam se složila s njihovim prijedlogom.

Otišla sam u Zagreb, na moje iznenađenje prof. dr. sc. Cvjetko Milanja koji je tada radio na Katedri za Noviju hrvatsku književnost na Filozofskom fakultetu, bez previše objašnjavanja prihvatio je mentorirati temu “Kratka priča osamdesetih – biblioteka i časopis Quorum”.

Nakon nekoliko godina, krajem travnja 1998. magistarski rad sam uz Appendix – pogovorni tekst o tome što se na Quorumovim stranicama događalo s prozom tijekom devedesetih, objavila u knjizi Montaža citatnih atrakcija – u obzoru quorumaške proze (biblioteka Neotradicija, Matica hrvatska Osijek).

Dvadesetak godina od prvoga broja časopisa Quorum pisala sam o ženskom književnom identitetu u knjizi naslovljenoj jednom od Marinelinih kratkih priča² Gola u snu (Znanje, Zagreb, 2005), tekst o “golim” Quorumovim koji je, a što sam i očekivala, prošao nevidljivo pa sada koristim priliku objaviti ga nakon petnaestak godina još jednom.

Gola u snu – (Zorica Radaković, Ljiljana Domić, Carmen Klein, Marinela)

Osamdesetih godina hrvatskim književnim prostorom dolazi do afirmacije žanrovske literature, sve se više čitaju krimići i ljubići, plijeni čitateljsku publiku i proza u trapericama, sve je više autorica koje “odjednom” ulaze u širi književni kontekst³. Ove posljednje kritika je vrlo brzo poetički etiketirala sintagmom ženskoga pisma. Na drugoj strani te književne ulice, poetičkoj i kulturološkoj, 1984. diskretno se inicira biblioteka Quorum, a samo godinu dana kasnije i istoimeni časopis. Specifičnost quorumove poetike privukla je niz nježnih luzera koji ne prihvaćaju upravo spomenutu književnu mainstream pistu, već različitom zalihom iskustva i različitom energijom oblikuju poetske i prozne tekstove. Njihovo iskustvo temeljeno je na, kako u jednom razgovoru⁴ iz

1996. ističe B. Čegec, intertekstualnim i intermedijalnim zalihama. Pri tome ona intertekstualna ima svoj predtekst u nizu avangardi šezdesetih godina, američke beat proze, u reaktualizaciji ludističko-lingvističkih tendencija u hrvatskoj književnosti i postmodernom preoblikovanju naslijeđenih iskustava američkih metafikcionalista. Iskustvo intermedijalnoga pak dolazi iz stripova, ali podjednako su quorumašima zanimljivi konceptualni umjetnici, grafiti, zatim Warhol i Beuys, Kniefer i Buren, Klein i Schnabell, zatim glazba Berryja i Morrisona do Laurie Anderson i Waitsa, Laibacha, kazalište, film, teorijski tekstovi od Adorna i Habermasa do Eca, Lyotarda, Kristeve, Barbare Johnson, Ihaba Hassana.

Autorice koje objavljuju kratke priče na stranicama časopisa Quorum ili im knjige izlaze u istoimenoj biblioteci, bez obzira na to što se pojavljuju u najžešćem trenutku afirmiranja tzv. ženskoga pisma i feminističkih tendencija, gotovo nijedan kritičar nije čitao kroz poetičke naočale ženskoga pisma.

Vjerojatno se razlog za takvu recepciju njihove proze krije u tome što im je tekstove “pojela” quorumaška perspektiva pripovijedanja i objavljivanja tekstova isključivo na stranicama istoimenog časopisa i u njegovoj biblioteci. Nadalje, quorumovi kritičari (J. Matanović, V. Bogišić, K. Bagić) su u prozi quorumašica gotovo uvijek prepoznawali njihovu teorijsku (nad)moć, montažu citatnih atrakcija, iskustvo jezika, ludističke elemente, groteskne likove, te niz Lodgeovih karaktersitika postmodernoga teksta. Obično komentara usmjerenih prema analizi ženske amblematike u njihovim prozama, ženskoga identiteta ili pak onih vezanih uz dešifriranje kodova ženske intimnosti nije u tim kritičkim tekstovima bilo. Nije ih bilo primarno stoga što se u knjigama ženske quorumaške proze osamdesetih koju pišu Ljiljana Domić, Zorica Radaković, Carmen Klein, Marinela, nije moglo čitati o tipičnim ženskim problemima

2 Marinela, *Lift bez kabine*, Meandar, Zagreb, 1996.

3 Tekst je objavljen u knjizi *Gola u snu*, Znanje, Zagreb, 2005, str. 123–133.

4 Riječ je o razgovoru objavljenom u časopisu *Dubrovnik* br. 2, posvećenom desetogodišnjici izlaza časopisa *Quorum*. Uvodnik u broj napisala

je Vedrana Martinović, a svoje priloge su poslali Julijana Matanović, Miroslav Mićanović, Vlaho Bogišić, Pavao Pavličić, Goran Rem, Dalibor Šimpraga i mnogi drugi.

kao što su oni vezani uz brak i obitelj, uz probleme s viškom kilograma i tijelom, s djecom, flertom i dosadom. Nije u njima bilo dominantnih specifičnosti prepoznatih unutar poetičke odrednice ženskoga pisma temeljene i na tematiziranju binarnih, muško-ženskih odnosa.

U kratkim pričama *quorumove* autorice najčešće su nastojale uz sam *rub* teksta utkati osobnu pripadnost prostoru razotkrivanja ženskoga jastva dok su umnožavanjem različitih ženskih glasova tragale za osobnim identitetom kroz tekstove drugih, kroz pisanje o drugima, ali i o sebi. One su ga prepoznavale izvan rubova teksta ili kako piše Carmen Klein *između zidova i preko njih*. U tom otvorenom procesu, procesu eksperimentiranja s tekstom, u ženske likove utkana je žensku tipologiju problema koju će današnje (one iz devedesetih!) rodne, feminističke teorije označiti terminima *margina, sloboda, razlika, privremenost, tjelesnost, seksualnost*. *Quorumašice* narativnu pozornost, najčešće iz pozicije prvoga lica jednine, usmjeravaju prema problematiziranju usamljenosti ženskoga subjekta u urbanim, kolektivnim prostorima, njezinoj apatiji, tjeskobi, one tekstove drugih autora koriste za traganje i razotkrivanje ženskih identiteta, tjelesna žudnja njihovih junakinja često putaju postaje groteskna i beskorisna ili se pak njezina energija potpuno devalvira, a udovoljenje istoj postaje svakodnevni ritual. One o spolnom identitetu i seksu pišu “bez dlake na jeziku”, diskurs njihovih priča opterećen je vulgarizmima, ironijom, hiperbolom, paradoksom.

Proza Zorice Radaković okupljena je oko razotkrivanja ženskoga subjekta, ženskoga glasa i jezika, kroz žensko tijelo i tekst, kroz prikriiveno i eksplicitno ja. U njezinom slučaju *quorumov* je senzibilitet *margin*a teksta, dok je u središtu pripovijedanja odjek širega kulturološkog konteksta.

Ženski likovi u prozi
quorumašica nalaze se
između grada i seksa,
urbanog i tjelesnog,
tijela i teksta,
osobnog i drugog,
čežnje i žudnje,
nostalgije i tjeskobe.

Jednu od priča iz zbirke *Svaki dan je sutra* (1984) Zorica Radaković naslovila je *Ja sam Sylvia Plath* usmjeravajući već naslovnom sintagmom čitateljsku pozornost prema intertekstualnom prostoru ženskoga u tekstu. Zrcalnom se perspektivom autorica prebacila u preispitivanje identiteta Druge u čijem je tekstu, ali i kontekstu njezine egzistencije, konstruirala posve osoban prostor privatnosti. Narativni subjekt stoga je u stalnom nemiru iniciranom kroz traganje za osobnim identitetom. “Zaista, bila sam lijepa, neistinito lijepa, te večeri osvjetljavala sam uspomenu na lijepu mrtvu djevojku koja je imala sve, baš sve najljepše na svijetu. Imala je iste ruke. Kao ja. Ne. Ja sam imala iste ruke kao ona, kosu, nježnost. I neizbježnu smrt.

Kao ona. U jednom trenutku ja sam postajala. Bila sam ja. Ja sam Sylvia Plath.”⁵

Autoreferencijalno razotkrivanje nastavlja se kroz priču *Iznenadjenja u ogledalu definicije*, u kojoj ženski subjekt iznova “navlači” narativnu masku Druge kroz koju pokušava konstruirati osobni identitet. Tim postupkom ona je u neprekidnoj žudnji za onim što joj nedostaje – tekstualna individualnost.

Ludičke intertekstualne igrarije u kratkim pričama Zorice Radaković zaliha su *quorumovih* strategija fragmentarizacije zbilje u kojoj se subjekt pojavljuje kao krhotina kojemu je osobno pozicija *puka slučajnost*. On/ona se u prostoru nedostatne komunikacije iz otuđene svakodnevice prebacuje u tekst. Takav postupak prepoznatljiv je i unutar same proizvodnje teksta kao što je to slučaj u priči *Prijatno, dobar tekst!* Ispraznu cikličnost vanjskoga Zorica Radaković prebacuje na razinu unutarnje slutnje ženskoga tijela i ženskoga glasa u tekstu koji se događa pred njezinim očima.

5 Zorica Radaković, *Svaki dan je sutra*, Biblioteka Quorum, Zagreb, 1984.

Proze Ljiljane Domić, Carmen Klein i Marinele paradigmatske su *quorumove* kratke priče. Sadržajno se njihove priče najčešće vrte oko fabuliranja jednoličnosti i praznine svakodnevnog urbanog života, oko narativnog preispitivanja dinamike života ulice, *short cuts* seksa ili su pak usmjerene montaži i kolažiranju tekstova drugih kroz vlastitu naraciju. Obično se ove autorice bave *short* prikazivanjima slučajnoga bljeska jednoga pogleda po gradskoj ulici. Često puta je vremenski odmak u pričama toliko nezamjetljiv da čitatelji dobivaju osjećaj *ustajalog vremena* jer se radnja i likovi neprekidno ponavljaju. Neizmjenjivost pojedinačnoga egzistiranja nalikuje uvijek istome prolaženju istim gradskim ulicama. Pripovjedači su obično ženskoga lica koje kroz izrazito sofisticirani izraz na nekim mjestima čak pokazuju višak samosvijesti dok je u nekim pričama upravo infantilizam njihov pogled na stvarnost. Stoga su im priče prepune ludističkih igara s novim riječima koje se na semantičkom i izražajnom planu realiziraju različitim jezičnim permutacijama, prekomjernim jezičnim konstrukcijama u koje se interpoliraju anglistički izrazi, proturječnim sintaktičkim konstrukcijama koje izazivaju kratke spojeve u modusima čitanja. Tradicija je *kvazimetatekstualni* element u funkciji naracije koja obično ima neočekivani kraj.

Liljana Domić je već u prvom kolu biblioteke *Quorum* objavila zbirku priča *Šest smrti Veronike Grabar* (1984). U naslovnoj priči *Šest smrti Veronike Grabar ili uništavanje teksta* metatekstulanom komunikacijom sa čitateljima postavlja okvir naracije: "Čitaocu sugeriram da se glavno žensko lice, imenuje Veronika, iz priče u priču transformira u četiri različita lika (Neki od njih pripadaju i mitskom i *science fiction* vremenu). Svaka priča govori o nemogućnosti, o smrti, o represiji... I nije slučajno da ti ženski likovi, kao simboli alternativnog, idu ka uništenju"⁶. U pričama ona potom uspostavlja dijalog i s mitskim

junacima (*Make up, Ahil i Penteseleja, Po Ifigeniju nitko nije došao*), s tekstovima iz literature i teorije umjetnosti (*Bolska Venera prema Prosperu Merimeeu*). Tim postupkom autorica destruirala recepcijsku denotativnu svijest o mitu. Tomu u prilog govori i ubacivanje nemitskih tema poput razgovora o jeziku, arhitekturi ili stripu: "Prava je avantura, gotovo neizrecivo zadovoljstvo predstavlja prelistavati stranice stripa o Flashu Gordonu, gdje se na naslovnoj strani pojavljuje jedan ogroman plavi monstrum sa zanosnom mladom ženom u kandžama, ili u jednoj od mnogobrojnih priča naići na jajolika stvorenja koja nakon dugog galaktičkog putovanja na Zemlji nalaze ljude, za njih, monstume."⁷

Ljiljana Domić priču *Po Ifigeniju nitko nije došao* temelji na spoju mita i znanstvene fantastike. Tuđi tekstovi se u kratkim pričama pojavljuju i kao organski dijelovi njezina tkiva. Takvo "inkomponiranje drugih tekstova"⁸ čitljivo je u priči *Razlog za ubojstvo* u koju je utkan tekst Gilberta Lascaulta *Pokušaj formalne klasifikacije čudovišnih formi u europskoj umjetnosti*. Lascaultov tekst ima funkciju *komentiranja, refleksije ili poante* priče.

Upletanjem tipičnih ženskih motiva kao što su pisanje o prijateljicama, spomenarima, receptima, horoskopima, šivanju, haljinama, tračevima u funkciji je ironiziranja banalnosti svakodnevnog ženskog inertnog konzumiranja vremena. Ono je još naglašenije u onim dijelovima dijaloga koji ukazuju na njihovu egzistencijalnu prazninu: "Često me mučilo pitanje da li živjeti od ljubavi znači živjeti od ševe. Nikad mi nije bilo jasno zašto se taj izraz udomaćio kao oznaka za glad i nemaštinu. Uostalom, živjeti za ljubav može pothranjivati život od ljubavi" nagurala je Alica. Zvučalo je prilično neinventivno pa je prekidoh: "Živjeti za ljubav ili od ljubavi znači mnogo se i dobro ševiti ali dok tako živim, živim samozatajno osim za osobu s kojom se ševim, odnosno živim. Ne

⁷ *Ibid*, pod 4.

⁸ Julijana Matanović, Potreba za promjenom, *Republika*, Zagreb, 7–8/1987, str. 209–211.

⁶ Ljiljana Domić, *Šest smrti Veronike Grabar*, Biblioteka *Quorum*, Zagreb, 1984.

Br. 2, 1999. Naslovna stranica: Melina Mikulić

sudjelujem u svakodnevici na onaj način na koji mislim da treba sudjelovati. Zaboravim pogledati Warholove filmove u Studenskom centru, tribinu o Poljskoj ili ženskom pitanju, koloriste i Katalin Ladik u Lapidariju, sa zakašnjenjem čitam Tribusonov ili Stojevićev roman, ne susrećem znance i prijatelje, dakle ne tračam, sa zakašnjenjem čitam novine. Ne postojim.” To što si nabrojila nije život, rekao je Jasmin iako ne zna reći što je život.”⁹ Carmen Klein je u biblioteci *Quorum* objavila dvije knjige, *Između zidova i preko njih* (1985) i *Važ-*

⁹ Ibid. pod. 4, Domić, str. 13.

no je naići na Thomasa (1989). U kratkim pričama ona pripovijeda o malim neobičnim ljudima prenaplašavajući njihove životne opsesije kojima se pokušava osmisliti vlastita egzistencija. Takva njihova potreba najčešće je odraz praznine njih samih i svakodnevnoga životnog okruženja. U priči *Neshvaćeni gospodin Datson* koja počinje rečenicom *Gospodin Datson bio je vrlo pedantna i uredna osoba*, Carmen Klein priča priču o čovjeku koji je do posljednjega daha čistio grad od papira i smeća. Kako bi naglasila grotesknost, apsurdnost, neuklopivost njegova karaktera, ona naraciju završava na tragu fantastičnoga kraja opravdavajući na taj način njegovu papirnatu smrt. Njezin ironični odnos prema stvarnosti materijalizira se kroz parodiziranje samih likova, njihovih postupaka i njihovog identiteta. Carmen Klein organizira kratke priče prema načelu, kako bi to rekao Velid Đekić¹⁰, apsurdističkih preokreta. Već naslovna sintagma priče *Nasilna smrt gospodina Ignaza Harolda* govori tome u prilog. Naime, Ignaz Harold, humanistički usmjeren kemičar koji je više od svega volio glazbu, “*onaj istinski vapaj za oslobođenjem s vrelih polja pamuka*, a sam je *crpio hranjive sokove bluesa*”, izvršio je samoubojstvo u podrumu nakon dugotrajnoga mučenja.

Likovi u pričama Carmen Klein su zanesenjaci, sanjari, usamljenici, nezreli slabici čije obično bizarne smrti upućuje na začudni efekt koji se redovito pojavljuje na kraju kratkih priča. Ono što je još karakteristično za njezine priče o apсурdnim likovima sadržano je u načinu započinjanja i samoga tijeka pripovijedanja. Naime, svaka priča počinje opisom izvanjskog izgleda ili karakternih osobina osobe oko koje se događa radnja. Nakon inicijalnih opisnih rečenica, autorica ispisuje problem uslijed kojega će doći do grotesknoga kraja glavnoga junaka, da bi potom navela nekoliko rečenica što se događalo nakon smrti zanesenjaka. Carmen Klein u nekim pričama nastoji udovoljiti zakonima žanra, dok u drugima do apsurdna do-

¹⁰ Velid Đekić, *Korektno napisani tekstovi*, *Quorum*, Zagreb, 2/1986.

vodi njegovu funkciju i dominantne narativne strategije. U pričama *Čudnovati prikaz i Izuzetno nadahnuta bajka o pogovoru (i predgovor)*, ona je ironična prema moralu koji je iskazan u bajkama pišući kako one gaje vrlinu antikaraktera i principijelnosti po kojoj je njegov jedini princip bio da nema nikakvih principa. U priči *Rodaci* pak do apsurdna dovodi bajku u kojoj je princeza poljubila žabu i pretvorila u lijepoga princa. U priči se taj trenutak prepoznaje kao onaj u kojemu muškarac postaje sve sličniji žabi.

Novela *Između zidova i preko njih* napisana je iz pozicije infantilne pripovjedačice u prvom licu. Petogodišnja djevojčica glavni je, jasno izgrađen lik koji razmišlja o svijetu iza zidova dvorišta popravnog doma. Kroz različite epizode, odlazak s djedom u trgovinu, priče o ljudskim zanimanjima i ljudima iz izvanjskoga svijeta, pravljenje zamki s dječakom s drugog kata, igre sa šišmišima diskretno se oblikuje djevojačka osobnost. Upravo ženska perspektiva pripovijedanja ukazuje na stalnu njezinu žudnju za životom negdje drugdje, na čežnju prema širokim prostorima u kojemu može pronaći djelić intimnoga. O tom traganju ona piše: “Ponekad su one bile slobodnije, ponekad je sloboda bila s obje strane i općenito svuda, a ponekad je nije bilo ni s moje, ni s njihove strane. Činilo mi se da je sloboda trenutačna, mig trepavicom, neke udaljene svjetlosti onima koje voli, kratkotrajno iskupljenje i kao pjesma, bila je ovdje i istog časa nestajala, kao zvuk, pronalazila je još dok je trajala i gubila se već dok bi je postao svjestan da traje baš sada”¹¹. U središtu naracije je ženski lik čija se ideja prepoznaje samo na razini površinskog, faktografskog predstavljanja jer je on potpuno u funkciji radnje.

Situacije kroz koje Carmen Klein oblikuje lik petogodišnje djevojčice pojačavaju dojam sveukupne otuđenosti, hladnoće i izvanjskoga ravnodušja kojemu bi ona trebala biti simbol.

Vjerojatno najbolja među *quorumovim* autoricama je Marinela. Objavila je dvije zbirke kratkih priča *Lift bez kabine* (1996) i *Pušite li?* (2002). Priče je počela objavljivati na stranicama časopisa *Quorum* od 1988. godine. Čistoća i besprijekorna rečenična mjera, zasićenost diskursa mirisom piva, jebačine, jointa, filmovima i urbanom glazbom, prepoznaju se kao odjeci poetike Ede Popovića u njezinim tekstovima. Ona je navukla njegovu perspektivu pripovijedanja i počela se ironično kretati svakodnevljem, u nekim je pričama uzela poziciju Habjanova psa, a u priče je baš kao i on nakalamila niz svakodnevnih izrezaka iz novina. Poetika pak Damira Miloša čita se kroz dekonstrukciju tijela kao zamjeničke oznake, kroz rodna meandriranja ne bi li uspjela propitati disperzivnu moć ženskoga subjekta.

U pričama je Marinela naglasak stavila na refleksije iz urbanoga prostora u kojemu se subjekt nastoji samoidentificirati. Minimalizam u pripovijedanju omogućio joj je da na prvi pogled oksimoronski pristupi gradskoj mreži hladnih beživotnih cijevi, blokova, ulica i ljudi. Kao gotovo nijedna druga *quorumašica*, Marinela u gradu nalazi oaze mira koje joj omogućavaju egzistiranje i samozatajnu formulu preživljavanja. Urbanost je psihološka dimenzija njezinih ženskih likova, upravo na tome mjestu Marinela je ostvarila razliku u odnosu na druge *Quorumove* autorice nastavljajući ispisivati znatno jače tragove vlastite osobnosti i emotivnosti: “Ne može se opisati nježnost gledajući grad. Ružne zgrade, stare zgrade, nove zgrade, lijepo. Bilo kojeg grada. Pločnik. Ali se može osjetiti kiša. Može se usporiti korak i stati. Može se izreći beskonačna glupost. Lijepo je ne razumjeti ništa i lijepo je biti sretan. Odabрати najljepše godišnje doba i živjeti u njemu. Opustiti se. Najljepše je zaklopiti oči i zašutjeti.”¹²

Postupnim razotkrivanjem kolektivnoga prostora ona pronalazi mjesto u kojemu će moći prepoznati i vlastiti identitet. Na tome tragu Tvrtko

11 Carmen Klein, *Između zidova i preko njih*, Biblioteka Quorum, Zagreb, 1985., str. 196.

12 Marinela, *Lift bez kabine*, Meandar, Zagreb, 1996, str. 77.

Vuković Marineline priče čita kao one koje zalaze prema rubnim prostorima emocionalnosti i svakodnevice odišući začuđujućom toplinom nemoći, rezignacije i apatije. Poseban je ironijski kut promatranja sebe i svakodnevlja, njezina blaga nihilistička iluzija bolje budućnosti iskazana rečenicom iz priče *Dva leda i malo Whiskeya*: “Ne vjerujem više u ništa, a opet vjerujem u sve!”

U ženskim *Quorumovim* kratkim pričama prikazuje se eksplicitna subjektivnost, što je posljedica procesa demokratizacije žudnje u kontekstu koja se materijalizira u narativnom tekstu.

Ženski likovi u prozama *quorumašica* nalaze se između grada i seksa, urbanog i tjelesnog, tijela i teksta, osobnog i drugog, čežnje i žudnje, nostalgije i tjeskobe.

Posljedica ovakvoga načina konstruiranja subjektivnosti u tekst na razini izraza ogleda se kroz diskurs prepun eksplicitnih sentimentalizama, grubih vulgarijama, ironije i autoironije kao modusa odnosa prema drugima i sebi.

Helena Sablić Tomić

Zvonko Kovač

Jedini uspjeti generacijski časopis nakon *Krugova* i *Razloga*

© Zvonko Kovač

Ne mogu dati neku sigurniju procjenu cjelokupne produkcije časopisa *Quorum*, jer bih ga morao barem prelistati u knjižnici i tako se prisjetiti što mi je značio, ali znam da je on bio ostvarenje želje koju u sedamdesetim godinama nismo mogli ostvariti. Naime, uz osnivanje Književne omladine Hrvatske, nismo uspjeti pokrenuti generacijski časopis, tako da i oni nešto stariji od Velimira Viskovića, Branka Maleša, Duje Sladojevića ili mene, poput prozaika Stipe Čuića, Gorana Tribusona, Pavla Pavličića, Irfana Horozovića ili Drage Kekanovića, kao i generacija pjesnika ili kritičara rođenih oko pedesetih, nisu imali generacijskoga književnog časopisa.

Pitanja i *Off*, prema kojima se danas često pokušavaju stvoriti književno-povijesne naracije o tim godinama, ni izdaleka nisu mogli pokriti naše ambicije, jer zavidjeli smo Beograđanima na *Književnoj reči*, posebno onoj urednika Gojka Tešića, pa smo se svatko od nas snalazili sami, prepušteni aktualnom kulturnom životu Zagreba. Zvali su nas na *Književne petke*, objavljivale su se panorame i zbornici mladih pjesnika, objavljivali smo u studentskim i omladinskim novinama, ali svoga generacijskog časopisa nismo smjeli dobiti. Otvorio nam se i dvotjednik *Oko*, koji od stari-

jih naraštaja nije bio dobro prihvaćen, a i danas je difamiran i prokazan kao odviše ideološka, najgora hrvatska novina za kulturu, premda se svogjedobno čitala diljem zemlje. Politička je situacija u Hrvatskoj nalagala oprez i sigurno nas vodila u “hrvatsku šutnju”! (Iako je Josip Brkić, posebno kao urednik novog formata, *Oko* bitno osuvremenio, ni pokušaj prvog urednika *Quoruma* da ga kasnije, u zori demokratskih promjena obnovi i modernizira na žalost nije uspio.)

Uvjeren sam da je *Quorum*, nakon *Krugova* i časopisa *Razlog*, jedini pravi, uspjeli generacijski časopis, koji je bio otvoren mnogima, pa i prema starijim piscima, koji su s razlogom bili objavljeni i čitani, o kojima su se pisale književne kritike, objavljivali eseji i razgovori te razvijalo zanimanje za književne i kulturne teorije, ali ga je vodila žudnja i duh novoga naraštaja.

Za razliku od toga doba, sredinom osamdesetih zaista su stvoreni uvjeti za slobodnije djelovanje u književnosti, čemu smo možda i mi mlađi ponešto pridonijeli, pa je tako netko donio odluku da nam se pokaže kako je stasala mlada, manje nezadovoljna generacija, koja je dobila prigodu za svoj časopis. Nama su se kao mladim stručnjacima otvarale mogućnosti objavljivanja knjiga, a kao kritičari smo mogli objavljivati u *Vjesniku* i posebno u *Danasu*, jer su kritiku tada redovito objavljivale i ozbiljne dnevne novine, kao i tjednici. Kako su *Quorum* od početka vodili ili u njemu surađivali naši zapaženi studenti, a ujedno pjesni-

ci i kritičari, okupljeni oko nešto starijega Branka Čegeca, poput Miroslava Mićanovića, Vlahe Bogišića, Krešimira Bagića, Anke Žagar ili Zorana Ferića, s velikim sam zanimanjem pratio njihov rad, a i oni su mene pozivali na suradnju više nego li sam stigao pisati, jer sam bio pri završetku doktorata, a uskoro i u poslovima oko objavljivanja svojih prvih ozbiljnijih knjiga. S jednom zabranjenom i jednom objavljenom knjigom – *Korelacije*, objavljenom kod generacijskog druga Ljube Stefanovića u Rijeci, koja mi je sedamdesetih godina s časopisom *Dometi*, uz *Teku i Teatar &td* Vjerana Zuppe, bila u književnom pogledu, u smislu estetike i senzibiliteta, svakako najbliža, lako sam se mogao pridružiti *Quorumu*. Što se nisam i što nas starije nisu osjećali kao dio svoga projekta, značilo je da se časopis formirao kao generacijski časopis, iako ima i svoja važna transgeneracijska obilježja (tu prije svega mislim na dugo trajanje časopisa i uključivanje novih naraštaja pisaca, posebno spisateljica, u svijet književnosti). Zato sam uvjeren da je *Quorum*, nakon *Krugova* i časopisa *Razlog*, jedini pravi, uspjeli generacijski časopis, koji je bio otvoren mnogima, pa i prema starijim piscima, koji su s razlogom bili objavljeni i čitani, o kojima su se pisale književne kritike, objavljivali eseji i razgovori te razvijalo zanimanje za književne i kulturne teorije, ali ga je vodila žudnja i duh novoga naraštaja. Kod obojice glavnih urednika, a naročito kod Miroslava Mićanovića, bila je očita fanatična volja i entuzijizam da se časopis profilira, održi i objavljuje dobre tekstove. *Quorum* nije bio samo ograničen zagrebačkom književnom situacijom, znao se povezati s hrvatskom provincijom, kao što je uključivanje Osijeka i Julijane Matanović, pa i Jagne Pogačnik, u ekipu *Quorumovih* kritičara, kao i s piscima iz susjednih književnosti, najviše iz slovenske i srpske, što je meni iz profesionalnih razloga bilo posebno zanimljivo. Ne pamtim dobro, trebao bih provjeriti, koliko su bili otvoreni prema bosanskoj književnoj situaciji, koju je Mićanović odlično poznao, pa smo u jednom času, kada je prerano preminuo

Milorad Flegar, računali s njim kao s mladim asistentom; što je on odbio! Bio je Miroslav, kao i šarmantni Branko, kojemu sam predviđao karijeru na slovenistici, zgodan i otvoren mladić, koji je još za vrijeme studija pisao zrele poeziju, tako da sam mu za njegovu prvu knjigu *Grad dobrih ljudi* napisao pogovor. Obojicu, kao i kasnije Krešimira Bagića te Zorana Ferića, kojima sam ozbiljnije predavao, pa su kod mene i diplomirali na starom studiju jugoslavistike, rado sam čitao i podržavao u namjeri da se zadrže na Fakultetu i da se posvete predavanjima i znanstvenom radu. Zoran je u mojim planovima bio u najužem krugu izbora za asistenta, premda je bio samozatajan, no veoma duhovit i prijateljski dobroćudan. Upisao je bio i postdiplomski, međutim naš zadnji razgovor o temi magisterija završio je krahom, umjesto Danila Kiša, nudio sam mu slovensku kratku priču (na koju me uostalom kao aktualnu vrstu on u našem razgovoru za *Quorum* upozorio).

Naime, osobno sam došao u priliku da asistente dobijem tek deset-petnaest godina poslije, jer za nas jugoslaviste su, kao uostalom i za *Quorum*, s devedesetim godinama došla loša vremena, u kojima je s *Goranovim vijencem* oko vrata jedino (pre)rano isplivala *kvorumašica*, jedinstvena pjesnikinja Anka Žagar, kojoj sam kao mladi kritičar prvu knjigu pjesama dobronamjerno svu pokratio, ostavljajući u njoj samo ono po čemu će postati slavna, ingenioznu igru riječima, njihov asocijativno-alogičan, skoro zaumni moderan lirski kôd (danas je na fakultetu rado uspoređujemo sa slovenskom pjesnikinjom Barbarom Korun). Svi su mi oni, a Krešimir Bagić postao nam je i ugledni kolega, sveučilišni profesor, a da ništa nije izgubio na slavi pjesnika i ugledu vrsnog kritičara poezije, bili najbliži od *kvorumaša* i kada jednom konačno ostarim i odem u mirovinu napisat ću o njima knjigu! (Već čujem ironičnog Mićanovića da sam to obećao mnogo ranije, ali kako su u očima književne javnosti – antologije, književne nagrade i sl. – napredovali brže od mene, za mojim autsajderskim pisanjem o njima nije bilo potrebe.)

Pa ipak, kao što je razvidno, s punim srcem želio sam talentiranim mladićima da ostanu raditi na fakultetu, ne samo zato što sam vidio njihov predavački potencijal (svi od reda okušali su se kasnije kao predavači na studiju kreativnoga pisanja), svjež stil i posvećenost književnosti, nego i zato

Br. 5–6, 1995. Naslovna stranica: Boris Malešević

što sam nekako naivno mislio da bi se na katedra-
ma više trebali zbrinuti prije svega pjesnici, pisci
općenito, a ne uglavnom ljudi “slabo razvijene ma-
šte”, jer bi to bilo obostrano korisno. Još sam na
njih računao kada sam ne tako davno na nesret-
nom Filozofskom neuspješno s kolegom Marin-
kom Koščecom pokretao studij pisanja, nakon što

se Hrvatsko društvo pisaca izborilo za priznavanje književnika kao profesije, koja zaslužuje posebno obrazovanje. Na žalost, kako vidimo danas, na fakultetima prevladavaju pragmatični i prosječni pisci, možda i zato što nas je sustav beskrajnih reformi i promjena zakona učinio neslobodnima, umjesto da makar studiji književnosti budu mjesta slobode, međusobne solidarnosti i kreativnosti.

Književni stručnjak u meni govori da bi o *Quorumu* trebalo organizirati simpozij, da ima mjesta za projekt, koji magistarski rad ili doktorat, odnosno da bih o njemu mogao ozbiljnije suditi tek kada makar površno prolistam neke sačuvane brojeve, posebno one tematske, a trebalo bi ocijeniti i biblioteku koja je išla uz časopis, pa posebno kritiku i teoriju, ali meni je ostao u sjećanju odani suradnik *Quoruma* Aleš Debeljak, njegove *Melankolične figure*, koje su možda uz Čegecovu programsku knjižicu *Presvlačenje avangarde* (pri čemu mi zapravo nije nikada bilo jasno radi li se o pukom *presvlačenju* ili o *preoblačenju* tj. obnovi avangarde), odredila smjer vladajuće poetike u njemu prema postmoderni, s opetovanim ponovnim vraćanjem na vrijednosti visokoga modernizma, kao zalogu suvremenoga pisanja, i napretka društva.

Nama nešto starijima je, međutim, “kraj povijesti” senzibilitet postmoderne, intertekstualnost i otkrivanje tradicije, na našem “prijelazu iz dvadesetog u devetnaesto stoljeće”, što se najbolje vidjelo prigodom proslave stoljeća i pol Šenoina *Vijenca*, *presvukao* stari modernizam (onaj od prije moderne), u duhu ratne slave, nacionalne države i njoj sukladne kulture; kad je *Quorum* marginaliziran, Mićanovićeve izdavačka djelatnost propala, mi smo već bili izvan povijesti! Dakle, nakon *Quoruma* sve se nade sada polažu u *Meandar* i *Temu*, kao i u kompeticijsku *Frakturu*, ako se urednici i suradnici ne predaju ravnodušnosti, i ako konačno ne odustanu. (Nedavna Čegecova izjava o izdavačima da “mogu posustati, ali ne i odustati”, u moja je odustajanja unijela tračak optimizma, ali samo privremeno.)

Zato je važno govoriti o *Quorumu*, jer to znači da su svi kojima je do njega stalo još uvijek na broju, odnosno da će s njim naša kultura još uvijek zadržati *minimalan kvorum dobre književnosti*, koja ima svoje nastavljače, pa i važne pomoćnike, ne i pobočnike, koji su u mlađem književnom Zagrebu vidjeli svoje mjesto za novu, možda remodernističku književnost. Poput Miljenka Jergovića, kojemu su upravo *kvorumaši* svojedobno s pravom dali *Gorana* za mlade pjesnike, dok smo mi nešto stariji još na svoju nesreću slavili Oskara Daviča s *Goranovim vijencem*, ali i poput Marija Suška ili Dragana Velikića, *Meandrovih* kućnih autora, Kosovela i Šalamuna, Josipa Ostija, i poput mnogih, mnogih drugih. Objavljenima u likovno brižno opremljenim knjigama! Koji svi zajedno čine *kvorum solidne hrvatske i postjugoslavenske međukulturne književnosti*, a koja je danas tako sretno prepoznata, prevedena u svijetu. Od naše generacijske, nepripadne Dubravke Ugrešić do bezdomnoga Bekima Sejranovića!

Da, zbog svega što je bio i zbog svih koji su u njemu surađivali, a danas aktivno djeluju na našem književnom polju, *Quorum* je bio i ostao važan časopis suvremene hrvatske književnosti.

Zvonko Kovač

Ivica Župan

Književni i likovni kritičar, novinar

Quorum

© Ivica Župan

Q*uorum* sam sa zanimanjem pratio od početka, od prvog broja. Doživio sam ga kao sjajan generacijski časopis u kojem se afirmira tada najmlađi, vrlo zanimljiv, naraštaj hrvatskih pjesnika i prozaika, koji – s novim senzibilitetom i svježom teorijskom spremom – predstavljaju, promiču, analiziraju i ocjenjuju njihovi vršnjaci kritičari. Tada sam i sam bio književni kritičar, pratio sam domaću prozu i sa simpatijom čitao *Quorumove* prozaike i uočavao njihov nov i svjež generacijski senzibilitet.

Od početka izlaženja *Quoruma* frustriralo me je što je časopis u početku bio više-manje književni, a ostali umjetnički izričaji, po mome sudu, bili su nedostatno zastupljeni, to više što su u Hrvatskoj, posebice u Zagrebu, umjetnici u velikom kreativnom zamahu stvarali bogatu i raznovrsnu umjetničku scenu.

Kada sam se u jesen 1987. godine preselio u Zagreb, organski sam se priključio “kvorumašima”, Odmah su me primili kao svoga, iako sam od njih desetak godina stariji, posebice Miroslav Mićanović i Branko Čegec, s kojima sam se sprijateljio i počeo surađivati. Suradnja u *Quorumu* i druženje s “kvorumašima” bili su moja inicijacija u zagrebačku kulturu. Bio sam među onima koji su postizali da se časopis medijski širi, a te su inicijative glavni urednici – Čegec do 1990. i Mićanović nakon 1990. – sjajno prihvaćali, pa se *Quorum* vrlo brzo razvio u multimedijalni časopis u kojem su

Uređivao sam temate posvećene likovnoj umjetnosti (Ivan Kožarić, Igor Rončević, Ivo Gattin, Marcel Broodthers, Anselm Kiefer, Joseph Beuys, Andy Warhol...), *rocku* (Chuck Berry, fenomen *mod*-kulture) i *jazz*-glazbi (T. S. Monk, Miles Davis, Chet Baker...), piscima (Dashiell Hammett, Mickey Spillane, Raymond Chandler...), surađujući pritom sa stručnjacima za ta područja poput Branka Maleša, Branka Čegeca i Željka Kipkea. Objavio sam također obilje književnih i likovnih prikaza, ali i razgovore s istaknutim umjetnicima i književnicima (Ivan Kožarić, Milan Mirić, Zoran Kravar).

se razvijali i afirmirali suradnici iz brojnih žanrova – performansa, novih likovnih tendencija, glazbenih fenomena, stripa, konceptualne umjetnosti, kazališta, filma, eksperimentalnog filma... Tako je *Quorum* – konceptijski i sadržajno – uspostavio nove, visoke časopisne standarde i stekao kulturni status diljem bivše države.

U pojedinim brojevima uređivao sam temate posvećene likovnoj umjetnosti (Ivan Kožarić, Igor Rončević, Ivo Gattin, Marcel Broodthaers, Anselm Kiefer, Joseph Beuys, Andy Warhol...), *rocku* (Chuck Berry, fenomen *mod-kulture*) i *jazz-glazbi* (T. S. Monk, Miles Davis, Chet Baker...), piscima (Dashiel Hammett, Mickey Spillane, Raymond Chandler...), surađujući pritom sa stručnjacima za ta područja poput Branka Maleša, Branka Čegeca i Željka Kipkea. Objavio samt akoder obilje književnih i likovnih prikaza, ali i razgovore s istaknutim umjetnicima i književnicima (Ivan Kožarić, Milan Mirić, Zoran Kravar).

Maleš, Milan Franko i ja prvi smo prevodili i u *Quorumu* objavili poeziju Toma Waitsa, nestručno i površno, ali smo htjeli potaknuti kompetentne prevoditelje da mu, kao intrigantnu pjesniku, posvete pozornost, što je urodilo plodom – Marinko Koščec sjajno je 1997. preveo znatan dio Waitsova opusa. Poslije su časopis preuzimali sve mlađi urednici, donosili svoje koncepcije, teme i suradnike, pa sam kao suradnik “ispao”.

U *Quorumovim* brojevima nalazio sam obilje meni zanimljiva i korisna štiva, toliko da sam pojedine brojeve mjesecima iščitavao. Ne bih poimence spominjao autore, područja ni nazive tekstova koje najviše pamtim da nekoga ne zaboravim i tako povrijedim. Svi su oni obilježili tri desetljeća *Quoruma!* *Quorom* i dalje pratim, zgodimice, po “narudžbi” urednika Miroslava Mićanovića ponešto i objavim, obično miniportrete likovnih umjetnika čiji se radovi objavljuju u pojedinom broju časopisa. Mićanović je sveudilj moj dragi prijatelj i susjed i uredno me opskrbljuje novim brojevima časopisa.

Ilica Župan

Vladimir Kopiel

Pisac, urednik, izdavač, kulturni multipraktik

Gde je tu bilo moje mesto?

© Vladimir Kopiel

Kada na neke drugove, pojave, pa čak i na čvrste papirnate stvari dođe red da preko reda uđu u aktivističke ili memo zapise ovakvih starih pokvarenjaka koji pismo već više od pola veka autorski kvare za nešto slave i pare – logično je pretpostaviti da je stvar alarmanantna. I da je ta hitno tematizovana papirnato stvarna pojava pred izazovom susreta s nepapirnatom nestvarnim. U slučaju *Quoruma*, o kome naš info sabrat Google detektuju neprijatno dugotrajna govorkanja koja mu slute kraj, čak bi i pedesetak odsto naivniji nadležni organ od mog, pa i bez Googlea, lako uočio da logika učestalog štampanja dvobroja i trobroja u 21. veku ne znači isto što i u 20.

Nekad smo bili ponosni na debele *quorumovske* temate iz kojih se dalo bar tri dana čitati i do pet godina prepisivati, ako baš zatreba. Danas, pak, svaki iole popunjeniji časopisni dvobroj opominje svog konzumenta na mogući minusno budžetski kraj te podjednako značajne i mile mu edicije. I u tom prividnom brojčanom plusu koji ukazuje na budžetski minus naizgled više nema ničeg tragičnog, jer tragedija po difoltu podrazumeva izvesnu ekskluzivnost akcije a ne nešto što se ponavlja kao na pokretnoj traci da bi se visoko kotirano časopisno biće obespredmetilo u nekom aleatorično ujednačavajućem portalskom domenu virtualnog sveta.

Ali i farsa je lepa samo dok se čeka, makar da od sebe već daje nagoveštaj onog čuvenog “Smrt rešava sve probleme – nema čoveka, nema problema”,

Kvorumaška transžanrovski i intermedijalno osveščena urednička praksa podjednako otvorena za nove globalne pojave, autorske mikropoetike ili kolektivne poetičke fenomene sa aromom u rasponu od semantičkog konkretizma do metaproze i dalje, uz znalački disperziranu lepezu predstavljenih teorijskih diskursa, naratoloških i kritičkih stanovišta – jedan je od i danas razložno čitljivijih spomenika tog vremena.

u idejnoj i leksičkoj stilizaciji druga Kobe. A ako parafraziramo još jednu misao koju istom misliocu pripisuje naš humani proizvođač Internet: “Smrt jednog *časopisa* je tragedija. Smrt miliona je statistika”. Pri čemu smo rečju *časopis* zamenili onu stvar pod kojom uglavnom podrazumevamo sami sebe a takođe počinje slovom č.

Naravno, ko kuka trebalo bi *u najmanju ruku* da bude kapetan, što nisam, niti želim, a ko zvoča

mogao bi da bude i Zvončica *iz druge ruke*, što pogotovo nisam, niti želim. Bar ne u ovom tekstu. Jer ako je ova moja samodebata stigla i do mogućnosti koju je lepo nagovestio drug Staljin, da nestajanje vodi rešavanju problema pomeranjem humanog/kulturnog tela u domen entropično pozitivne statistike – niti se s tim pismen svet mora složiti, niti bi u toj i takvoj sibirski prohladnoj statistici *Quorumu* uopšte trebalo da bude mesta. Prvo, *Quorum* nije problem, niti bi u Evropi takva vrsta problema trebalo da postoji s glasilom opštepoznatim po višedecenijskom kontinuitetu u pravovremenom prepoznavanju, izboru, sabiranju, distribuciji i umnoženoj redistribuciji kulturnih, umetničkih, pa i teorijskih/naučnih domena i dometa iz samog fokusa duha vremena i vrhunskih rezultata otvorenog kulturalno/komunikativnog polja s kraja prošlog i početka ovog veka. Drugo, može li se kao statistički potrošna stavka jedne zavidne kulture, poput Hrvatske, tretirati njena živa jedinica koju čak i Enciklopedija te kulturne i državne zajednice hvali uz upotrebu fenomenološke odrednice “kvorumaški”, što ni u tzv. većim kulturama ne može da zavredi baš svaka institucija, pogotovo časopisnog tipa. Toliko od ovog analitičara povodom 35. godina *Quoruma*, s nadom i punim uverenjem da svetlost dana za koji mesec ili godinu neće ugledati njegov tridesetopetobroj, pogotovo ne kao netbroj, tj. samo na Netu. Uz tako decidan stav kultur-polit analitičara Vladimira, njegov po stažu nešto stariji umetnički dvojniki i poluvekovni profi urednik/čitalac Kopicl živo se seća prvih, stotinak drugih itd. brojeva *Quoruma*, a pogotovo se seća briljantne saradnje s lepim brojem kvorumaša/kvorumašica, kao i značajnog inovacijskog emisionog dejstva pojave ovog časopisa u književnoj i novomedijskoj stvarnosti podalpskog i nadbalkanskog prostora tokom proteklih par decenija. *Kvorumaška* transžanrovski i intermedijalno osvešćena urednička praksa – podjednako otvorena za nove globalne pojave, autorske mikropoetike ili kolektivne poetičke fe-

Br. 3, 1991. Naslovna stranica: Boris Malešević, Melina Mikulić

nomene sa aromom u rasponu od semantičkog konkretizma do metaproze i dalje, uz znački disperziranu lepezu predstavljenih teorijskih diskursa, naratoloških i kritičkih stanovišta – jedan je od i danas razložno čitljivijih spomenika tog vremena. A sinhrono nastanku *Quoruma* bila je fenomen svoje vrste, dostojan kurzivno citirane odrednice koju je iz ukupne kulturne stvarnosti

istakla Hrvatska enciklopedija. I još je ističe, jer tu očigledno nije ista komisija nadležna.

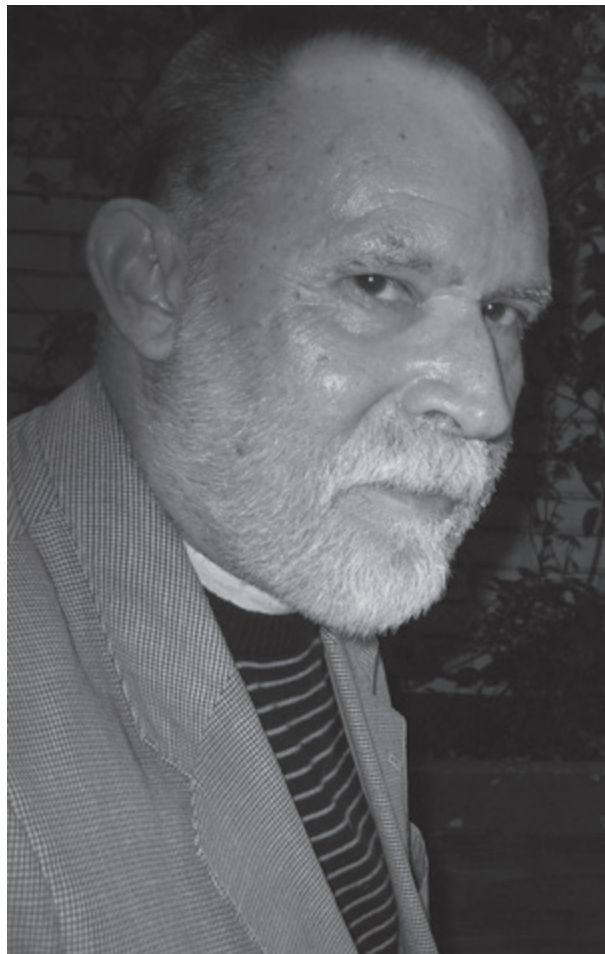
– Gde je tu bilo moje mesto?

– Pa, mesto autora V. K. u Quorumu je dosta dugo bilo (ne)upražnjeno, kao što je i red, jer sam s kolegama iz *Quoruma* živo sarađivao kao jedan od tadašnjih urednika osamdesetih godina prošlog veka avangardistički i postmodernistički naglo oživljenog Letopisa Matice srpske, sve dok se odatle nisam udaljio početkom naredne, dosta sumračne decenije. Neću nabrajati sva ta imena da ne bi ispalo da se u ovim godinama još uvek jedni drugima književno udvaramo, ali inače nije tajna da se moje bibliografije umnogome prepliću s bibliografijama dva Branka, Maleša i Čegeca, Borivoja Radakovića, Milka Valenta, pojedinih dama, te čitavim nizom pisaca i prevodilaca mahom mlađih od mene.

Uz to, Rešickog, Kirina, Rema i njihove kolegice/kolege nismo samo čitali u *Pitanjima*, *Quorumu*, *Republici* i drugde, nego smo ih i objavljivali gde god smo mogli, pri čemu su oni izvršili vidan uticaj na generaciju srpskih pisaca mlađu od moje. Tim nešto mlađim piscima iz celog regiona *Quorum* je bio prvi književni uzor i dom, a ja sam po tim fensi dizajniranim stranicama znatnije proparadirao tek u ovom veku, kad mi je inače opasno krenulo na svim poljima umetničkog života i neživota.

Uostalom, što ne priznati mada sam još uvek pomalo sramežljiv: o *Quorumu* sam prvi put pisao još 2003, i to u jednoj debelom, šmekerskom i uticajnom američko-engleskom izdanju MIT Pressa u kom sam bio zadužen da na nekih trideset strana predstavim najvažnije pojave u neoavangardnoj i postavangardnoj književnosti na prostoru nekadašnje Jugoslavije od 1968. do 1991. godine. I predstavio sam ih, kao i *Quorum*, sa gotovo istim ocenama kao i danas, tj. ovde.

Dakle, umalo kao zlata vredno. A da se tako i vrednuje, to ćemo inače dočekati, makar prestajali ceo veliki i mali covidno-coronarni odmor kulturne demokratije uspravno!

Vladimir Kopicl

Ottó Fenyvesi

Pjesnik, prevoditelj

Automatski o časopisu *Quorum*

Prevela s mađarskog: Lea Kovács

© Ottó Fenyvesi

1.

Antracit je kaznu doživotnog zatvora izdržavao u jednom jeftinom čajniku. U cijelom je kraju napokon vladao mir. Katkad bi se začulo zadovoljno kukurikanje iz smjera kokošinjca, netko je upravo dobro obavio posao. Život je bio strip: Chlorophylle i Minimum. Vrijeme je bilo zaokruženo, tiktakalo je i divlje se vrtjelo ukруг. Šezdesete su se opako kotrljale: sanšajn i sve je veri gud.

Život je bio strip. Čitali smo Buksija¹, Krcka i Maleckog (Chlorophylle et Minimum), istrage inspektora Cliftona, ljubavni život princa Valianta i njegove bitke protiv Vikinga, pustolovine Bijelog Konjanika, (pukovnika) Davyja Crocketta i (usamljenog kauboja) Jerryja Springa. Sve neustrašivi, hrabri glavni junaci, uvijek bi pobijedila pravda ili Uča, partizan.

Šezdesetih je život bio strip. U ušima i očima kotrljale su se slike, govorni oblačići, akcije. Meci su prskali. Čuo se “mitraljez”. Od drva smo tesali mačeve i puške. Nitko ništa ne bi rekao kad bismo katkad upali u loše društvo. Očarani smo gledali crteže, slog po slog čitali govorne oblačiće stripova, mjehuriće, halapljivo smo gutali riječi, rečenice, stojeći na rukama i glavi ponavljali smo što su

¹ *Buksi* je bio zabavno-poučni tjednik jugoslavenskih Mađara nakon Drugoga svjetskog rata. Prvi broj izišao je 26. prosinca 1957. u Novom Sadu. Najveći dio sadržaja *Buksija* zauzimali su stripovi u seriji, no tjednik se bavio i znanošću i sportom i uz to je objavljivao zanimljivosti i enigmatiku. Posljednji, 249. broj *Buksija* izišao je 1. listopada 1962. godine.

Početkom novog tisućljeća šetali smo se Zagrebom Zoltán Virág, Roland Orcsik i ja, u Vlačkoj ulici, kad mi je Roland odjednom pokazao na neku kuću i rekao samo: “Ono su bili prozori uredništva *Quoruma*”. Stajao sam odsječenih nogu pred tom kućom, podignuo sam pogled na te prozore. Osamdesetih godina *Quorum* mi je bio kompas, uzor. On me informirao o relevantnim zbivanjima svjetske književnosti i umjetničke scene.

likovi rekli. Vjerovali smo u izvanzemaljski život, u međuzvezdano putovanje, sve je bilo čista volja, čisto obećanje. Život je stalno ključao, netko je uvijek govorio, brbljao, sipao opća mjesta, množili su se oblačići, množili se procjepi i pukotine. WOOOOWWW!

Antracit je kaznu doživotnog zatvora izdržavao u jednom jeftinom čajniku. Noćne more došle su na svoje mjesto. Tajnik partije u Bačkoj Topoli zvao se Džoganović. U mjesnom cehu mješoviti je zbor pjevao o junačkim podvizima Petófi Brigade. Dopušteni tonalitet: a-mol, b-dur itd.

Buksija je navodno obustavila Savez boraca Jugoslavije jer mlade nije odgajao u duhu komunističkog domoljublja. Tu je došao kraj jugoslavenskome mađarskom svijetu stripa. Princ Valiant zaboravio je mađarski. Sve je moglo ići dalje na srpsko-hrvatskom. Pojavili su se rječnici, pa sam i dalje gutaio stripove: Kekec, Panorama, *crtani romani*.

2.

Jedan od najboljih prijatelja Miroslava Krležę, Ervin Sinkó osnovao je 1959. na filozofskom fakultetu Sveučilišta u Novom Sadu katedru za mađarski jezik i književnost. Sav je mađarski intelektualni svijet Vojvodine diplomirao na tom studiju. Pa i glavnina moga naraštaja. Jedan od glavnih kolegića bile su mađarsko-južnoslavenske veze. Moji profesori i majstori mnogo su se pozivali na hrvatske znanstvenike, pisce, umjetnike (mnogo su spominjali časopise *Krugovi* i *Praxis*). Ottó Tolnai, glavni urednik novosadskoga književno-umjetničkog časopisa *Új Symposion* na nekoliko je godina "emigrirao" u Zagreb zbog prijetnji, samovolje i zabrana mjesnih moćnika.

Mi, vojvođanski Mađari, morali smo ići posebnim putovima. Teškim, jedva prohodnim stazama.

3.

Sedamdesetih i osamdesetih svi su putovi vodili u Zagreb. Išli smo na Zrinjevac i Dolac, u Kulušić (ulica Hrvoja Vukčića). Bili smo pankeri i alternativci, puni beznada i svjetske boli jer ništa nije teklo onako kako smo mi željeli, bili smo između ostalog i beznadno zaljubljeni, htjeli smo promijeniti svijet i ušli u konflikt s materijom, materijalizmom i stvarnošću.

Obožavao sam slovensku grupu OHO, Marinu Abramović, Gorana Trbuljaka, subotičku likovnu

Br. 3, 1992. Naslovna stranica: Ivan Picelj

grupu Bosch+Bosch, konceptualizam, arte poveru, pop-art, slova, land art, performance, happening, automatsko pisanje, bučnu muziku.

Išli smo na izložbe u Zagreb i Ljubljani, nismo se zamarali korijenima, radije smo obožavali kapu Josepha Beuysa, bugarskog umjetnika pakiranja Christa, koji je upakirao i Reichstag, a Beuys je bacao kocke margarina na prozore i radijatore galerije; obožavali smo rastvaranje forme, mrlje, assemblage.

Živjeli smo u današnjici, nismo imali još pretjerano uspomena, nismo znali što je tražio *Enstein na plaži* (Einstein on the Beach - Robert Wilson), nismo znali što se s nama događa, samo smo sumnjali u službenu umjetnost, u intelektualne visine. Sa Zoltánom Sebókom – pod imenom grupe Q4 – osnovali smo likovnu grupu i izlagali na novosadskoj Tribini Mladih (Ifjúsági Tribün).

Tragali smo za novim formama izražavanja, eksperimentirali, govorili smo risrč (research), istraživali agregatno stanje umjetnosti, izgubili se u detaljima. Još nismo čitali Foucaulta i Baudrillarda, nismo znali da iz međudjelovanja realnosti i fantazije nastaje specifična verzija, preslika svijeta, koja nadvisujući stvarnost vlada sviješću, nismo znali što je simulakrum. Samo smo jurili u Beč, Pariz, istraživali smo lokacije posljednjeg tanga, i odjednom su stigli *Taksist*, *Stalker* Tarkovskoga, Fellinijev *Amarcord*, Tri dana *Kondora*, *Odiseja* u svemiru.

Svijet je tad još bio tako umjetnički da su umjetnički filmovi nastajali bez kraja i konca; golem crni monolit odašiljao je tajanstvene signale prema Jupiteru, a i sve su konje ubili, do pojasa smo gazili u krvi krasnih konja, obožavali smo filmove, spektakle, srce kao da nam je htjelo iskočiti iz prsa, toliko smo žudjeli za rakijom i ženskim krilom.

4.

Obožavali smo Miru Furlan.

Obožavali smo hrvatske i slovenske sastave, Azru, Paraf, Atomsko Sklonište, Film, Buldožer, Pankrte, Laibach.

Voljeli smo predstave eksperimentalnog kazališta: Mladinsko gledalište, Teatar ITD, KPGT, Pupilija Ferkeverk. Čitali smo Polet, Mladinu i Probleme. Branko Maleš i Tomaž Šalamun bili su mi omiljeni pjesnici. Kad bih bio u Zagrebu, uvijek bih se prošetao Draškovićevom, koju Maleš spominje u slavnoj pjesmi (*U voćarni u Draškovićevoj*). Zavidio sam prijateljima iz Topole koji su studirali u Zagrebu: strojarstvo, medicinu, likovnu umjetnost itd.

5.

Početkom novog tisućljeća šetali smo se Zagrebom Zoltán Virág, Roland Orcsik i ja, u Vlaškoj ulici, kad mi je Roland odjednom pokazao na neku kuću i rekao samo: “Ono su bili prozori uredništva *Quoruma*”. Stajao sam odsječenih nogu pred tom kućom, podignuo sam pogled na te prozore. Osamdesetih godina *Quorum* mi je bio kompas, uzor. On me informirao o relevantnim zbivanjima svjetske književnosti i umjetničke scene.

U jednom od prvih brojeva čitali smo članke Mihajla Pantića, Aleša Debeljaka i Gorana Rema, odnosno prozu Milka Valenta.

U idućim brojevima sjećam se članka Davida Carrolla, koji je nosio naslov *Subjekt pod znakom pitanja: fenomenologija, strukturalizam i novi roman*, a Denis Poniž tada je pisao o *Eksperimentalnoj književnosti*. U istom broju čitali smo, između ostalog, pjesme Anke Žagar i Jagode Zamoda, prozu Gorana Simića i Vase Pavkovića.

Dugo bih mogao nabrajati dalje značajne mi autore: Zvonko Maković, Dubravka Ugrešić, Ivo Svetina, Borivoj Radaković, Velimir Visković, Delimir Rešicki, Tomaž Šalamun, Zvonko Karanović itd. Mogao bih spomenuti i nemalo stranih autora, čiji su korisni prijevodi ovdje objavljeni: Ihab Hassan, Erwin Panofsky, Laurie Anderson, Raymond Carver, John Cage, Heiner Müller, Jean Baudrillard, Felix Guattari, Jean-Francois Lyotard.

Čitali smo tematske radove o Marcelu Duchampu, Neue Slowenische Kunst, New York Artu, stripovima, teoriji kaosa, utopiji i realnosti. Pod naslovom *Tamni zvuk* čitali smo o opusima najznačajnijih alternativnih sastava (Joy Division, Sonic Youth, Einstürzende Neubauten, Swans i Nick Cave And The Bad Seeds).

Idući brojevi također su skrivali mnoga iznenađenja, vrijedna štiva.

Meni je *Quorum* oduvijek bio velik doživljaj, putokaz, orijentir na zamršenim putovima umjetnosti. Mnogo sam iz njega naučio: suvremenost, senzibilnost. Red i pustolovinu.

Poslije, 2002. i sam sam se u njemu našao. Svakako valja spomenuti ime dvojice glavnih urednika, Branka Čegeca i Miroslava Mićanovića, koji su ispunjavali službu, neumoran urednički rad. Njihova informiranost i širok vidokrug pretvorili su *Quorum* u ono što je postao. Bilo je dobro biti s njima na istoj valnoj duljini. Možda se čudo ostvarilo: na trenutak vidjeli smo svijet očima onog drugog.

Potpuno se slažem sa sljedećom tvrdnjom: “*Quorum* je neka vrsta generacijskog ogledala i u njemu se vidi dobar deo onoga za što tzv. mlada generacija ima volje, inata, pameti, upitanost, duha i svježine.” (Ksenija Erceg, Slobodna Dalmacija) Kad sam posljednji put bio u Zagrebu, dugo sam stajao pod prozorima kuće (nekadašnjeg uredništva *Quoruma*) u Vlaškoj ulici, ponosno sam podignuo pogled na te prozore.

Ottó Fenyvesi

Vesna Biga

Pjesnikinja i prozaistica

O zaobidenim putovima, tragovima, o nezgodnom

© Vesna Biga

Ovaj kratki osvrt na časopis *Quorum*, u kojem sam niz godina objavljivala, odnosit će se kako na neke moje priloge časopisu tako i na sam časopis u doba njegovog “živog” izlaženja. U prvi mah mi se učinilo da je časopis prvenstveno namijenjen mladima, no pokazalo se ubrzo da je *Quorum* otvoren svim suvremenim strujanjima, pa uz to i svim generacijama koje se u takvu koncepciju uklapaju, a u to me uvjerio i Miroslav Mićanović u jednom razgovoru o toj tematici. Dakle, premda je časopis davao velik prostor mladima, bila je bitna i ona druga odrednica koja se odnosila na suvremenost, pa je tako iznad generacija postojala i individualna, koncepcijska praksa otvorena “novim” strujanjima tog doba i to ne samo onim recentnim, i u tom smislu suvremenim nego i onim strujanjima koja su to potencijalno bila i potom doputovala u svoju budućnost. O značaju časopisa kao okupljališta mlađih generacija, stjecištu dakle književnih struja koje su kolale u to doba, mislim da se već dosta pisalo i pisat će autori meritorni za tu vrstu razmatranja. Stoga ću odrednice namijenjene književno-teorijskim razmatranjima (kao što su: “časopis postmoderne paradigme koja barata označiteljima pjesničkog diskursa; časopis koji nastoji svijet tumačiti kao

U *Quorumu* su objavljeni i ulomci iz moje knjige dnevnčkih zapisa *Očekujući noćnog sokola*, koji se odnose na bombardiranje Beograda. U to vrijeme bila sam tamo i vodila dnevnik, a nakratko, dva tjedna bila sam i u Zagrebu, tako da sam imala uvid u zbivanja tamo i u ovdašnji pogled na ta zbivanja. *Quorum* je, dakle, bio časopis u kojem je i to pronašlo svoje mjesto, usprkos poznatim okolnostima, odnosno delikatnosti takvog sadržaja u to vrijeme.

tekst; časopis koji pomiče granicu između tzv. visoke i popularne kulture itd.) ovdje izostaviti i ostati unutar nekih općih odrednica i osobnih sjećanja na vlastite priloge.

Časopis je, dakle, posjedovao prije svega otvorenost, a to se pokazivalo u širini tematike aktualnih zbivanja koja je pokrивao, tako da se tu mogao pronaći uvod i uvid u domaću i u stranu pjesničku i proznu produkciju. Posebno je meni bilo dragocjeno stalno praćenje, kroz prikaze i kritičke priloge, domaće proze i poezije.

Objavljivala sam u *Quorumu* prozu i poeziju (ciklus Halkidiki, koji je odnekud proglašen tajanstvenim, što mi je u to vrijeme bilo neobično). Sjećam se priloga temi Prečaci, koja me prilično zaintrigirala. Pristup toj jednoj, zadatoj riječi, doživjela sam u prvi mah kao jednostavan, blizak, poznat – riječ je nosila u sebi i nešto gotovo starinsko – a opet, otvarao se tu niz izazova. Asociirala je na neke moralne dileme, s jedne strane, a

s druge prizivala “mostove”, sažimanje prostora, lucidne kratice između mnogih putova, a upućivala i na gubljenje onih putova koji su zaobide-ni, ostali postrance, tako da nije bilo sasvim lako opredijeliti se za svoj pristup. U svakom slučaju tema je bila izazovna, pomalo neobična i rado sam se svojim prilogom na poziv odazvala.

U *Quorumu* su objavljeni i ulomci iz moje knjige dnevnčkih zapisa *Očekujući noćnog sokola*, koji se odnose na bombardiranje Beograda. U to vrijeme bila sam tamo i vodila dnevnik, a nakratko, dva tjedna bila sam i u Zagrebu, tako da sam imala uvid u zbivanja tamo i u ovdašnji pogled na ta zbivanja. *Quorum* je, dakle, bio časopis u kojem je i to pronašlo svoje mjesto, usprkos poznatim okolnostima, odnosno delikatnosti takvog sadržaja u to vrijeme.

Bilo je još dosta mojih proznih i pjesničkih priloga časopisu, no ova dva ostala su mi posebno u sjećanju.

Ukratko, ključne riječi koje bih navela, a smatram ih bitnim za časopis, bile bi: otvorenost suvremenim književnim i društvenim tokovima i pružanje uvida u recentnu stranu i domaću, proznu i poetsku produkciju.

Vesna Biga

Neven Ušumović

Pisac, prevoditelj i knjižničar

Quorum u Subotici

© Neven Ušumović

U Subotici sam krajem osamdesetih godina pohađao gimnaziju koja je u betonskom dvorištu imala jednu izdvojenu kućicu, zvali smo je “salaš”; na tom smo salašu gotovo svaki tjedan organizirali tematske glazbene i filmske večeri. Bez nekog “ključa” i posebnog osjećaja za nacionalne razlike miješao se na tim video-*sessionima* srpski, mađarski, hrvatski i engleski jezik, a uz nasnimljene video- i audiokasete koje smo naručivali iz Ljubljane, Zagreba, Beograda i Budimpešte jedan od glavnih izvora informacija bio je časopis *Quorum*. Slušali smo i gledali videosnimke Sonic Youth, Swans, Einstürzende Neubauten, Laurie Anderson, Nicka Cavea, Toma Waitsa... tumačili Neue Slowenische Kunst i minimalizam u klasičnoj glazbi (koji je bio osobito popularan među nekim vojvođanskim i mađarskim glazbenicima i skladateljima, kao što su Stevan Kovacs Tickmayer, Boris Kovač, sastavi Amadinda i 180-as Csoport). *Quorum*, dakle, nismo tretirali kao književni časopis; većina mojih vršnjaka preskakala je književne tematske cjeline i uvijek obimni *Quorumov* svezak otvarala pri kraju, gdje su se uz izvanredne fotografije predstavljali umjetnici “tamnog zvuka”. Tako je pogotovo bilo u šarolikom krugu mladih rockera, stripaša, glumaca i performerera koji su se tih godina okupljali u subotičkoj pivnici “Gustav”, a o kojima sam više pisao u *Quorumu* broj 4, 2000. godine, u tekstu “Grad u Subotici”.

O književnim temama pričao sam u to vrijeme ponajviše sa svestranim kolekcionarom i muziča-

Karizmatični Géza Antal, koji jedno vrijeme bio basist i pjevač benda Sherbet Underground, širio je među mlađom subotičkom publikom kult *Quorumovog* pisca Damira Miloša. Pri ruci su mu bile Milošove prozne knjižice *Pogled grad, Se, Smrt u Opatiji* iz kojih bi na tulumima čitao ekstatično, a pojedine pasuse govorio je i napamet. Géza je spontano i s velikim užitkom zagovarao konceptualni, ludički i autoironični pristup prozi; osim Miloša, zajedno smo čitali ponajviše srpske postmoderniste, kao što su David Albahari, Svetislav Basara, a od mlađih Vladimir Pištalo – o svima njima, dakako, čitali smo i u *Quorumu*.

rem Mirkom Stoilkovom Mirčezom (1965–2014), čija je soba na četvrtom (ili petom?) katu jednog od nebodera na subotičkom Radijalcu bila zatrpana časopisima, fanzinima i audiokasetama s demosnimkama nebrojenih bendova; u toj sobi uređivali su se fanzini “Ples slomljenog dupe-ta na vetru” i “Bačka tribina”... I tu sam stekao prva iskustva kako nastaju publikacije kao što je *Quorum* (smijeh)! No, od tog poticaja još važniji za moj književni razvoj bili su razgovori s dva “mlada pisca”: s danas afirmiranim književnikom i prevoditeljem Otom Oltvanjem te široj publici manje poznatim prozaikom i filmašem Gézom Antalom. Karizmatični Géza, koji jedno vrijeme bio basist i pjevač benda Sherbet Underground, širio je među mlađom subotičkom publikom kult *Quorumovog* pisca Damira Miloša. Pri ruci su mu bile Milošove prozne knjižice *Pogled grad*, *Se*,

Smrt u Opatiji iz kojih bi na tulumima čitao ekstatično, a pojedine pasuse govorio je i napamet. Géza je spontano i s velikim užitkom zagovarao konceptualni, ludički i autoironični pristup prozi; osim Miloša, zajedno smo čitali ponajviše srpske postmoderniste, kao što su David Albahari, Svetislav Basara, a od mlađih Vladimir Pištalo – o svima njima, dakako, čitali smo i u *Quorumu*. Upravo fascinacija tom prozom i činjenica da smo odrastali u gradu i regiji gdje je veza između konceptualne umjetnosti i književnosti imala posebnu vrijednost te bila gotovo samorazumljiva kulturna pojava – u Subotici je djelovala grupa BOSCH+BOSCH, od kojih je za nas bio najvažniji konceptualist i pisac Slavko Matković (1948–1994); intrigantna nam je bila urednička politika mađarskog novosadskog časopisa *Űj Symposium*; odrastali smo uz postmodernističku prozu “su-

Neven Ušumović

botičkog” pisca Danila Kiša – utjecala je i našu naklonjenost *Quorumu*, kao časopisu koji je sve te naše afinitete hranio iz broja u broj.

Za pjesničke i teorijske teme na koje sam nailazio iščitavajući *Quorum*, nisam u to vrijeme u Subotici nalazio sugovornika – vjerojatno je to i jedan od glavnih razloga zbog čega sam upisao studij komparativne književnosti i filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu! Najviše su me u to vrijeme odabira studija privlačili eseji i stihovi Aleša Debeljaka i Branka Ćegeca; znatno kasnije upoznajem opuse Delimira Rešickog, Ede Popovića i Krešimira Bagića, koji su mi danas nezaobilazna lektira.

Tijekom studija, početkom devedesetih godina, prijatelji mi postaju Roman Simić, Tomislav Bogdan, Tatjana Gromača... u čijem društvu ulazim u “književni svijet”, pa tako i u tadašnji krug pisaca okupljenih oko *Quoruma*, odnosno Naklade MD, koja tada izdaje časopis. U Biblioteci Quorum izlaze moje prve dvije knjige, u časopisu objavljujem svoju prozu, prijevode s mađarskog jezika, recenzije knjiga... Tek mi je danas jasno koliku mi je potporu pružao tadašnji urednik Miroslav Mićanović (uz poduku Krešimira Mićanovića, koji mi je suptilnom lekturom tekstova održao ubrzani kurs hrvatskog književnog jezika / smijeh). U tim paranoičnim i traumatskim devedesetima moji složeni osobni i kulturni interesi i identiteti često nisu nailazili na razumijevanje, ali Miroslav Mićanović otvarao je i štitio prostor za moje poetske i kulturalne ekstravagancije.

Danas se na portalima Bookse i Modernih vremena mogu naći neki od književnih sadržaja i orijentira zbog kojih sam nestrpljivo čekao svaki novi *Quorum*, ali nedostaje ta širina, objedinjavanje raznolikih umjetničkih polja. Svakako se radi i o tome da se u doba socijalizma takav časopis nadovezivao na kohezivnu moć supkulture mladih i da je u vrijeme “oskudice” informacija *Quorum* utajivao i istovremeno pobuđivao žudnju za nadilaženjem ograničenja vlastite sredine. *Quorum*... izvor vječne mladosti!

Damir Šodan

Pjesnik, prevoditelj i urednik

Quorumov postmodernistički (po)etički pluralizam

© Damir Šodan

Pojavljivanje, moglo bi se bez oklijevanja reći, legendarnog časopisa *Quorum* (1985) poklapa se s dolaskom ljudi iz moje generacije, rođene sredinom šezdesetih, na filozofski faks u Zagreb, i u očima mnogih od nas iz provincije *Quorum* je otpočetak bio jedan od ključnih medijskih izdanaka *novog vala* koji po mojem mišljenju nije bio samo glazbeni pravac, već zapravo i stanje svijesti. Socijalizam se tada uvelike bio liberalizirao, a uz *Polet* i *Mladinu*, kao i neke fizičke lokacije poput obavezne “špure” ispred Zvečke i Kavkaza, Lapa i Kulušića, *Quorum* je bio nešto što nas je generacijski (in)formiralo i odgajalo u uključivom, otvorenom i liberalnom duhu. Nemojmo zaboraviti ni činjenicu da je *Quorum* tada bio ne samo hrvatski, već i jugoslavenski časopis, koji se sa zanimanjem pratio i čitao u velikim, ali i u malim sredinama diljem bivše države, a nešto od tog imidža i reputacije sačuvano je i dan-danas. Pamtim na primjer da je naš kolega, srpski pisac Igor Marojević prije nekoliko godina, kad je dobio povećati temat u *Quorumu*, promptno u Beogradu sazvao konferenciju za tisak, što samo po sebi dovoljno govori o latentnom kvorumaškom “hajpu” koji je još itekako prisutan u sada već nažalost sijeđim glavama mnogih kulturnjaka u regiji.

Ali da se vratim na temeljne zasade, što se veli, naime *Quorumov* postmodernistički (po)etički pluralizam, njegova sadržajna versatilnost, kao i kult *razlike* kao estetičkog i uopće diskurzivnog načela, ali i *last but not least* njegov neupitno urbani imidž, u našem su društvu do današnjih dana ostali, usudio bih se reći i to krajnje pristrano, teško dosežan ideal. U globalu uzevši *Quorum* je dugo bio mjesto afirmacije postmodernističke i dekonstrukcionističke estetičke matrice, koja je jedno vrijeme prijetila da se pretoči u *mainstream*, ali je svejedno uvijek ostajala dijakronijski i

pokušao napraviti bend, a tako je u dobroj mjeri i s *Quorumom*, budući da su mnogi koji su ga od samog početka vjerno pratili i sami s vremenom postali akteri kulturne scene, ljudi koji pokreću i vode časopise, portale i edicije, izdavačke kuće i novine. I da za kraj ostanem u domeni rock-metafora, mogu samo još dodati da sam se i sâm, nakon što sam naposljetku postao član uredništva *Quoruma*, osjećao kao da sam napokon postao član benda čiji sam opus znao napamet, upravo zato jer sam ga od samog starta volio i cijenio i doživljavao prije svega “svojim”.

Quorumov
postmodernistički (po)
etički pluralizam, njegova
sadržajna versatilnost, kao
i kult *razlike* kao estetičkog
i uopće diskurzivnog
načela, ali i *last but not least*
njegov neupitno urbani
imidž, u našem su društvu
do današnjih dana ostali,
usudio bih se reći i to
krajnje pristrano, teško
dosežan ideal.

sinkronijski dovoljno protočna i otvorena prema margini, tako da ste u *Quorumu* između (mnogo toga) ostaloga mogli čitati i jednog Borisa Viana ili pak manje poznatog bretonskog pjesnika bitničke provenijencije, Youenna Gweringa, ali isto tako i temate o psihonautu Terrenceu McKenni ili američkom *hard core* realista Harryju Crewsu. U našem kontekstu *Quorum* je zapravo bio i ostao nešto poput slavnog avangardnog rock benda Velvet Underground, čiji albumi nisu harali top-ljestvicama i nisu se nisu masovno prodavali, ali je gotovo svatko tko je došao u doticaj s njima i sâm

Damir Šodan

Stipe Grgas

Književni teoretičar, esejist i pjesnik

Strategija otvorenosti

© Stipe Grgas

Koristeći se riječju koja se na razne načine učestalo javlja na njegovim stranicama, ustvrdio bih da je od svoga osnutka 1985. godine, časopis *Quorum* činio razliku na našoj književnoj i kulturnoj sceni. Spominjući godinu pokretanja ukazujem, s jedne strane, na dugogodišnji opstanak časopisa, ali istodobno, kada promislim tu godinu, imam dojam da je riječ o recentnoj pojavi. Možda je razlog tome ubrzanje događaja kojima smo svjedočili od 1985., ubrzanje koje je sve više nagrizalo uvjete, ekonomske, kulturološke pa i političke, koji su omogućavali izlaženje *Quoruma* do mjere da mi se okolnosti u kojima je nastao časopis doimaju kao prapovijest, kao neki drugi svijet.

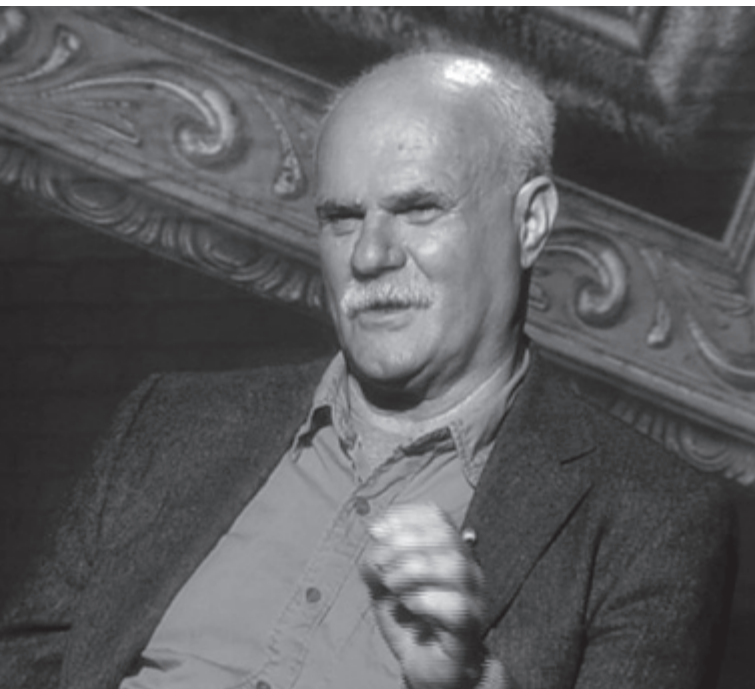
Dojam da je godina pokretanja časopisa ne tako davna mogu naravno imati samo oni koji znaju da je bilo života i prije *Quoruma* i da pojavu časopisa valja sagledati upravo u onodobnom kontekstu. Bez pretenzije da ponudim rekonstrukciju prilika sredinom osamdesetih godina, zastupao bih tezu da je *Quorum* nastao u do tada neadekvatno pokrivenom prostoru između časopisne produkcije koja je služila ukoričenju ne(pro)čitanih rezultata znanstvenih projekata, takozvanih znanstvenih radova, i časopisa koji su se identificirali s ovim ili onim, najčešće, zavičajnim ishodištima. *Quorum* se pozicionirao između tih opcija. Naravno nije bio jedini, ali je svakako bio najbolji ne samo na hrvatskoj sceni nego je imao jakog odjeka i u širem okru-

Quorum je svojim čitateljima ponudio ono najvrijednije što je iznjedrila kritička teorija, često neprihvaćena u dominantnim znanstvenim paradigama, i književna produkcija koja, inficirana teorijskom osviještenošću, nije mogla a niti je željela opetovati ustaljene umjetničke protokole. U tom smislu moglo bi se rekonstruirati *Quorumov* put kao odrastanje jedne kulturne sredine ili pak kao premošćenje njezine endemične zakašnjelosti i samodopadne inzularnosti.

ženju. Rekao bih da je svojim čitateljima ponudio ono najvrijednije što je iznjedrila kritička teorija, često neprihvaćena u dominantnim znanstvenim paradigama, i književna produkcija koja, inficirana teorijskom osviještenošću, nije mogla a niti je

željela opetovati ustaljenje umjetničke protokole. U tom smislu moglo bi se rekonstruirati *Quorumov* put kao odrastanje jedne kulturne sredine ili pak kao premošćenje njezine endemične zakašnjelosti i samodopadne inzularnosti.

Qurumu je to uspjelo strategijom otvorenosti, pristupom književnoj djelatnosti i kulturnim pojavama koji nije već unaprijed zadan dominirajućim ideološkim obrascima nego koji, upravo po uzusima znanja i iskustva književnosti kakva bi trebala biti, ostaje otvoren i spreman prihvatiti izazov onog drukčijeg. Mislim da je ta otvorenost, izdavačka politika koja će na primjeren način kritički, ali i dobrohotno ocijeniti ono što joj se nudi, prepoznatljivo obilježje *Quoruma*. Stoga je teško *Quorum* ukalupiti u neki teorijski pravac, iznaći zajedničku poetiku suradnika u časopisu, čvrsto ga definirati. Mnogoglasje mu je možda karakteristika koja neminovno proizlazi iz otvorenosti prema drukčijem i onome što upućuje izazov ustaljenosti.

Stipe Grgas

Marko Pogačar

Pjesnik, kritičar, esejist i urednik

Nešto propuštam?

© Marko Pogačar

Rođen sam u godini sarajevske Olimpijade i Biblioteke Quorum: s prvim brojem pripadajućeg časopisa učinio sam prve korake. U osamnaest do punoljetnosti nam potrebnih godina razvijali smo se različito: ja sam stasao do studentske dobi i uputio se u Zagreb studirati književnost, a *Quorum* je u tom istom razdoblju – još živ i vitalan – bio već pomazan u generacijski mit. Prve primjerke, one cigle s kraja osamdesetih koje su podsjećale na trobroje Alana Forda, izranjao sam iz pljesnivih hrelićkih hrpi, pa u sobi studentskog doma na Šarengradskoj, sa stranica ulijepljenim flekama vlage i ajvara, gutao Maleševе tekstove o SeXa-i i The Birthday Party, prikaze Wendersovih filmova, pjesme Tomaža Šalamuna i Rešickog. Bio je to moj prvi, zakašnjeli, već pomalo muzealizirani internet. Pretpostavljam, dakle, da između mene i ljudi koji su *Quorum* čitali u real timeu nije bilo supstancijalne razlike, iako se njegov svijet u međuvremenu bio spektakularno urušio u lavini govna, krvi i vatre.

Četiri-pet godina kasnije, kada me meštar Mićanović pozvao da se priključim pomlađenoj redakciji, još uvijek sam studirao, i imao osjećaj da mi je ponuđen posao snova; stolica u strojarnici tog našeg interneta. Tih deset godina treće kvorumaške uredničke garniture bilo je uzbudljivo, intenzivno, ispunjavajuće; naučio sam mnogo, doprinosio koliko sam mogao. Uz neke druge, uglavnom “dijeljene” rubrike, posebno sam se fokusirao na

Puno se putovalo, predstavljalo, surađivalo s publikacijama sličnog profila na jugoslavenskom prostoru i u inozemstvu. Bilo je lijepo dok je trajalo, u “naše vrijeme” kao i u prethodna dva desetljeća; sve dok (Ne)poznati Netko nije odlučio da *Quorum* našoj kulturi ne treba. Otprilike u isto vrijeme ugašeni su i *Gordogan*, *Libra Libera*, *Zarez* i drugi, a ja gotovo uopće više ne čitam domaće književno-kulturne časopise.

onu književne kritike. Onaj je “pravi”, neopipljivi internet dotad već bio postao sveprisutan: to je pred časopis i redakciju postavljalo brojna pitanja, izazov da se ide ukorak s vremenom, da se novostečena dostupnost nekako usmjeri. Posebno su me radovali *Quorumovi* dugački, razigrani i upućeni intervjui i putopisna (u najširem smislu) rubrika (P)osvajanje prostora. I to je desetljeće iznjedrilo nekoliko tematskih brojeva i antologija, po kojima je časopis ranije bio čuven. Puno se putovalo, predstavljalo, surađivalo s publikacijama sličnog profila na jugoslavenskom prostoru i u inozemstvu. Bilo je lijepo dok je trajalo, u “naše vrijeme” kao i u prethodna dva desetljeća; sve dok (Ne)poznati Netko nije odlučio da *Quorum* našoj kulturi ne treba. Otprilike u isto vrijeme ugašeni su i *Gordogan*, *Libra Libera*, *Zarez* i drugi, a ja gotovo uopće više ne čitam domaće književno-kulturne časopise. Nešto propuštam?

Marko Pogačar

Čitaonica

Branko

Maleš

Samoća kao događajni fond

Katja Grcić: *Pisma Ziti*, MeandarMedia, Zagreb, 2020.

© Branko Maleš

Književnica Katja Grcić u sebi objedinjuje mnoge talente (dramski, lirski, apsurdističko-prozni...) napisala je lirsko-dramsko-proznu knjigu o životom načetoj glumici Ziti i preranom i konačnom svođenju računa sa samim sobom. Glumica polako odustaje od normativa života koji uglavnom njoj donose laž i lice-mjerje i nesigurnost.

Riječ je o pametnoj, lirskoj i hrabroj knjizi koja na svoj apsurdističko-poetski način govori o osobi koja je vidljivo neprilagođena pa ne pristaje na uobičajenu shemu života i njegovih propitnih obaveza; Zita zbog toga što ne pristaje na malograđanski obavezni život dakako plaća određenu cijenu. I glumica (koja vrlo slični, oprostite ako se varam, na stvarnu osobu - glumicu Editu Majić) barem privremeno nalazi srodnu dušu u pjesnikinji K. Grcić, koja izravno simpatizira sebi sličnu mladu ženu i njenu beskompromisnost u životu na suvremeni pogon. Između Zite i autorice često postoji evidentna relacija naklonosti i neka vrsta, zašto ne, izmaštane ljubavi: naime, mogućnost tumačenja pjesme u prostoru dvosmislene slobode, čitatelju

ostavlja pa i sugerira prostor doživljaja. Zita bi – u pjesničkoj obradi – svirala i gitaru i crtala da bi Zita iz svog pamćenja sve to ostavila na dulje vrijeme, Grcićka oslikava glumicu i njenu nesigurnost, te želju za sigurnošću i na kraju – ljubavi.

Pjesnikinja aforistički govori o svom omiljenom ženskom liku – *Kad se ovaj put vratila iz sna već je bilo ljeto.*

Ali, pjesnikinja legitimira i u takvom potentnom okolišu vječnu usamljenost čovjeka kao bića i u toj vrevi dakako se javlja melankolija raznih događaja koji nahrupljuju bez ikakve kontrole i poetski *filozofira* o duši i njenoj aktivnosti i u tijelu i u eteričnoj zoni, o Bogu kao *mjestu svih mjesta* koji nudi možebitnu snagu, utjehu, ali i dnevnu zemaljsku oba-

obavezu; jednako tako – u nužno prisutnom duhovnom obzoru – *poetizira/filozofira* se i o dnevnoj zemaljskoj prtljazi pojedinca koji želi pošteno živjeti život na planetu i u ovdašnjem vlastitom tijelu (uobičajeni katalog defekata socijalnog prometa: emocija, prijateljstvo, lojalnost, izdaja, emocijska korumpiranost, neosjetljivost za Drugo i slijepa, bahata sebičnost...).

Uživa u poetsko-grotesknim rješenjima i opisu koje nudi glumica svojoj prijateljici, pa i više od toga; u pametnoj i tužnoj knjizi u kojoj se dvije prijateljice igraju svojim osobama: *koja je koja*. Lirsko-meditativni tekstovi često završavaju poetsko-apsurdističkim grumenovima slika pomaknutih atmosfera ili karakteriziraju osnovne junakinje; Zita i Katja nesumnjivo se vole, ali bez ikakvih primisli. Zita u vezi s muškarcima bude kratko i neurotično: omiljeni glumičin partner uskoro biva prevladan jer je oženjen, pa ta burna veza završava brzo i bez adekvatnog rezultata. *Zita i ja živimo zajedno, ona je kazališna glumica, ja sam odsutna*, kaže autorica i na svoj način voli izglobljenu i neprilagođenu glumicu Zitu. *Čiji je ovaj krajolik? Ne znam*, odgovara Katja, *mislim da nije moj*.

Zita koja iskreno mrzi zadane domjenke i kazališne licemjerne pauze čita, kao i mnogi mlađi – Teslu koji je prema njoj govorio s Isusom. I to – o izmjeničnoj struji.

Pjesnikinja očekuje Zitu na probama, uvečer na molitvama. Glumica se ozbiljno sprema napustiti uobičajeni tip života. Zita najzad odlazi i oprašta se s majkom. Djevojke u stanu slušaju Ettu James: “My lonely days are over...”

U epilogu knjige Zita, kako je već povremeno najavljivala, odlazi živjeti u samostan, u mir i izolaciju. Zitina majka, zaključujemo iz završnih stihova, zapravo ne razumije vlastitu kćer i njenu – značajnu – odluku o povlačenju iz zamornog, površnog, popularnog svijeta. Dobra i tragična knjiga o osjetljivoj osobi u kaosu modernog i suvremenog svijeta. Zita bira mir i izopćenje iz redova živih i njihovih nezajažljivih rušilačkih ambicija. Zita unatoč svemu što jamči suvremeni svijet, bira mir, a čežnju kao možda najprecizniju riječ duhovno-događajnog inventara koja obuhvaća i čulne potrebe, odbacuje misleći pritom na Boga i takve figure ophođenja i zavođenja. A oni koji su na bilo koji način voljeli nesretnu, kvalitetnu i dobru djevojku – Zitu vole i dalje. Pjesnikinja kaže na kraju zbirke tragično i upečatljivo: *Ja ostajem. Zita odlazi u samostan*.

Ostaje tuga, čežnja, samoća. I svoj siromašan život, koji je doslovno zamijenila i investirala u svojevrstnu slobodu i novu vrstu ljubavi.

Tušira se, jede, pere kosu, reže kosu, skida dlake, turpija nokte, maže se uljima od naranče, bergamota i pačulija, pere zube, isteže se... i na kraju je čujem kako pjeva.

... pjesnikinja otvoreno feministički zagovara tragične junakinje koje svoju slobodu dragovoljno plaćaju vlastitim životima. Ovo je melankolično-poetski esej o egzistencijalnom eskapizmu: dvostrukoj ulaznici glumice i pjesnikinje za *bijeg* od krutih pravila odraslog svijeta. A život u svijetu za profinjene uglavnom završava tragičnim rastankom i prekidom jedne tankočutne melodije o usamljenosti udvoje.

Nikola Živanović

Razlog ujedinjenja

Miroslav Kirin: *Lirka*, Vuković&Runjić, Zagreb, 2018.

© Nikola Živanović

Svaka knjiga pesama Miroslava Kirina zasiva se na specifičnim poetičkim premisama karakterističnim samo za tu knjigu. To ne znači da se u celom opusu ne mogu naći jasno prepoznatljive karakteristike koje ovoga pesnika odvajaju od drugih, već da je tematski i kompoziciono svaka od zbirki rađena kao čvrsta celina. Uprkos tome što se na prvi pogled knjiga *Lirka* služi nekim od konvencionalnih metoda gradnje zbirke pesama, kao što su ciklusi, i njena upotreba ciklusa i prava struktura knjige, prepoznaje se na krajnje originalnom nivou. Kompoziciono jedinstvo knjige Kirin postiže mrežom motiva i postupaka koji su štedro rasejani kroz knjigu i ne zadržavaju se u okviru pojedinačnih ciklusa. Prva pesma knjige (kasnije preštampana i na zadnjoj korici) “Razlog” počinje stihovima “Ja imam jedan razlog dovoljan/ Dovoljan da vas mirno prebijem/ Prebijem li vas sve hoću li ja biti/ Biti sam sebi dovoljan da ostanem”. Zapitanost da li će ono što lirski junak želi da učini doneti razrešenje, dobija neobičan obrat: “Brate, nađi i ti svoj dobar razlog/ Razlog koji će ujediniti sve nas”. Apsurdna situacija do koje dovodi ova pesma, karakteriše celu zbirku. Razlog je taj koji ujedinjuje ljude, a ne priroda tog razloga.

Međutim, to jedinstvo nije dovoljno da se nešto promeni. U pesmi “Zabrinutost” lirski subjekat se uvuče u kutiju i tamo čuje glasove: “Dobar dan! I ti si tu?/ Jesam, svi smo tu./ Ne moraš brinuti.” U pesmi “Kutija u hodniku” u kojoj on gura kutiju u kojoj je “šaka ljudi/ koje su unutra na prepad ugurali”; “Gurao sam ih nekamo drugdje/ Gdje je bolje nego što je tu sad.” U pesmi “Živjeti je lijepo” on se zatvori u sobu. Napolju je mrak, unutra svetlost koja katkad pobegne kroz ključaonicu “Ali svejedno je ima dosta i za mene,/ I za one s druge strane.” Ovakve varijacije istog motiva, pokazuju da su osećanja lirskog subjekta nedefinisana u pogledu bližnjih. Čas bi da ih prebije pa ih tera da mu se pridruže, čas im se pridružuje, onda želi da im pomogne, a onda smatra da im je dovoljan

stoti deo onoga što on ima. Je li ovo transformacija lirskog junaka ili njegova slojevitost, slojevitost čoveka u savremenom društvu koji je i agresivac, i ugroženi, i pomagač (ali ne i heroj jer ih ne oslobađa) i površni dobročinitelj kome uistinu nije stalo do drugih? Suština Kirinove poezije je u tome da on i ne pokušava da odgovori na ova opitanja. On samo postavlja apsurre svih ovih situacija.

Jedan drugi motiv koji Kirin uvodi u ovoj knjizi je najjasnije dat u pesmi “Jabuka i konj”: “Da bih

doznao što je jabuka/ moram je zagristi/ Da bih doznao što je konj / Moram ga zagristi// Ali na konju jaše pustopašni Josip Sever/ Da bih doznao što je pustopašni Josip Sever/ Moram ga zagristi// A u Josipu Severu je diktator/ On će mene ugristi/ Jer diktator je prazna siva ploča/ Diktator je smrznuta ravnica/ I otud nema se više kud.” Životinje spoznaju stvari tako što ih okuse. U prva dva stiha, takvo spoznavanje jabuke jeste primereno. Međutim, proširivanje ovog metoda saznanja na konja pa još i na pesnika, sam taj oblik spoznaje čini besmislenim. I to ne besmislenim samo kada se primeni na konja i na pesnika već i kada se primeni na jabuku. Kirinovi stihovi, čak i bez neke određene želje da to urade, nužno prizivaju Platona. U pesmi “Sanjao sam” lirski subjekt sanja da je mrkva i nailazi na zeca sa povezom: “I još je u tom snu bilo/ Kako zecu skidam povez/ A zec mi kaže/ Ne znam što mi kaže/ Valjda me je ipak pojeo”. Naravno, ovo je zec iz sna. Tako da može imati sve ljudske atribute (čak i govori), ipak, ono animalno kod njega ga ne odvraća da lirskog subjekta pojede pa čak i kada sazna da je to mrkva koja ga oslobađa poveza. Razum ovde nema nikakvu funkciju. Jedenje je način na koji se drugo spoznaje, drugo doživljava i čime se u drugome uživa. U pesmi “Zahvala” lirski subjekat se zahvaljuje na šljivama koje je pojeo za vreme oluje i na kraju pesme bezbrižno kaže “jest ću ih svaki dan.” To pokazuje statičnu tačku, trenutak u kome je čoveku / životinji dobro i koji želi beskonačno da ponavlja. Posebno mesto među pesmama sa ovim motivom ima pesma “Život: Upravo sada”. Lirski junak počinje da jede sto i onda se pretvara u šumu: “Trave su mi prale noge/ Vjeverice stavljale lješnjake u usta/ Vukovi gladili rutava prsa/ Ništa nisam govorio.” Ima u ovoj slici nešto od mita o Orfeju, ali daleko više od čovekovog povratka na životinjski nivo, što je izraženo u njegovoj nemuštosti sa kraja citata. Spoznaja, koja se već sada uočava kao centralni motiv ove knjige, u jednom broju pesama je izražena problematizovanjem perspektive. U pesmi

“Jučer, danas, sutra” lirski subjekat se posvađa sa naočarima pošto mu veliko pretvaraju u malo, potom izgubi naočare pa male stvari postanu velike da bi završio: “Sutra sam uvjeren da ću naći svoje naočale/ kad se lijepo izmirimo i izljubimo/ Sjest ćemo na tepih i igrati se velikih/ A maleni će nam pljeskati.” Infantilnost subjekta koji sedi na tepihu i igra se infantilnost je zrele osobe. On je nemoćan da vidi stvari kakve su pa ih zato ili uveličava ili umanjuje. Nalik prethodnim metodama saznanja koje je naveo u ovoj knjizi, Kirin i ovde karikira jedan besmislen način da se bude zreo. To je možda još uočljivije u pesmi “Slučajnost” u kojoj subjekat slučajno naopako okrene knjigu i odjednom sve dobija smisao, zaključujući “Od sad ću sve čitati naopako, malo-pomalo/ Početi popravljati i sve zlice i sve trice.” Ova pesma ne stoji slučajno posle pesme “Razlog” tako da je čitaocu još u svesti svež apsurd naglašen u toj pesmi. Takođe, ova pesma je u vezi i sa pesmom “Zahvala” pošto i ovde junak otkriva način na koji želi nadalje da živi samo zbog toga što se trenutno ukazao pogodnim. Centralno pitanje svake spoznaje je pitanje identiteta. Ovde je karakteristična pesma “Potraga”. Neko je nestao, i za njim je raspisana potraga. Postoje poster, objavljeno je na radiju. Međutim, izgubljeni se ne nalazi. Namerno sam pesmu pričao na ovaj način pošto se kroz nju jako lako uočava Kirinov postupak. Prvi stih pesme glasi “A kako kako opet”. Ko to opet? Neko drugi, neko isti, neko ko ne postoji, ili je potraga sama po sebi ta koja ga definiše? Sledeći stihovi glase: “A kako naš brat otac sin muž šogor/ A kako naša sestra majka ujna/ A kako sve u jednom a nigdje i nitko”. Interpretativne mogućnosti su ovde tolike da pesma samo što se ne raspadne. Otuda Kirin u drugoj strofi biva konkretniji – kako u zemlju propao, poster, radio, svi mu znaju lice, a zatim odjednom sve okrene tumbom: “A kako kad čudna fotka a kako nepoznat”. Sledeća strofa daje detalje opisa izgubljenog da bi opet presekla logiku: “A kako biti različit a opet prepoznat”. Ovaj motiv se može prepoznati u ostalim, pa i mnogim već na-

vedenim pesmama gde različitost ne pomaže prepoznavanju već ga upravo sprečava. Završna strofa to potvrđuje: “A kako kad već netko drugi sličan čeka”. Da li je taj sličan neko ko je sličan onome koga traže ili je zapravo on sličan, pa ga je moguće naći dok je ovaj različit pa ga je nemoguće naći? “A kako kad čovjeka nema i nema”, završava pesmu Kirin, ostavljajući čitaoca zapitanim da li tog koga nema, nema jer je različit, jer su svi slični ili zato što su ljudi međusobno zamjenjivi. U pesmi “Vidio sam te, jesam li” lirski subjekat kaže: “Mislio sam potom na te cijeli dan/ Jedan opis/ pa drugi/ pa bez opisa/ Takvu mi te je najdraže bilo zamisliti.” U pesmi “Duševna” stoje stihovi “Mislio sam o duši kraće od svih/ Što su o njoj do sad razglabali/ Ali sam imao najviše izgleda/ Da joj napokon uzmem mjeru.”

I upravo se ta kratkoća mišljenja, to prvo što naleti kao što je ideja da se stvari spoznaju jedenjem ili da se za metod koji se u jednom trenutku, najverovatnije slučajno, pokazao kao uspješan, ogleda u ovoj knjizi kao određeni način da se posmatra lirika u celini. Kao, što bi Kant rekao, “prirodni zakon” koji važi za jedan pojedinačan slučaj, kao nešto što ne podleže uopštavanju.

Mirko Božić

Između trubadura i filozofa

Tonko Maroević: *Kazalo*, V.B.Z., Zagreb 2020.

© Mirko Božić

Kao da epidemije, potresi i ostale prirodne katastrofe koje su nas zadesile nisu dovoljno narušile svijet u kojem živimo, izgubili smo ove godine i neke važne ljude koji su svojim radom obilježili ne samo svoje područje djelovanja, nego i postali sinonimi za njega, svaki na svoj način: Sean Connery kao ni jedan glumac prije ili nakon njega, nije tako obilježio lik Jamesa Bonda; Maradonin odlazak izazvao je emotivnu reakciju širom svijeta, te odlazak Ivana Kožarića čije je *Prizemljeno sunce* najbolji primjer utjecaja javne skulpture na prostor u kojem se nalazi. Njima se neočekivano pridružilo još jedno ime koje je na našim prostorima postalo sinonimno za svestrana i elokventna intelektualca čiji je rad jednako sezao u književnost koliko i u likovnost i druge sfere. Napustio nas je i Tonko Maroević ostavivši za sobom opus kakav se ovdje rijetko viđa i koji je obilježio kulturnu scenu u prijeratnoj i poratnoj Hrvatskoj na poseban način.

Izlazak zbirke *Kazalo* i njegova smrt dogodili su se u relativno kratkom vremenskom razmaku što nije bez neke lirske dimenzije, iako slučajnost. Zbirka objavljena u svibnju 2020. u izdanju V.B.Z.-a posljednje je poglavlje u pjesničkoj bibliografiji ovog autora. Podijeljena na pet cjelina, a prvo je, istoimeno kao i zbirka, niz pjesama imenovanih početnim slovom *k*, gdje Maroević pokazuje sklonost zaigranom pristupu obojenom

rimom koja je danas relativno rijetka, posebno kod mlađe generacije autora. No ovdje ne odaje prizvuk antikvirane ili zastarjele lirike, već nekoga tko svoj zanat dobro poznaje i slijedi vlastiti utabani put. U toj dosljednosti leži srž "kazala"-on zapravo govori o poeziji samoj više nego bilo čemu drugom, i ukoliko knjizi pridemo tako, dobit ćemo poprilično dobar uvid u autorov stav o svom *metieru* i njegovim ključnim elementima. Ima tu govora i o stilovima i formama, poput brojnih soneta u poglavlju *Sonetarije*:

*I sonet treba imat slabo mjesto,
To jest moraju mu uvijek biti znane
Razine vrijednosti nepouzidane
Koja se ipak ne dosiže često.*

(Otpis sonetnine)

Maroević je prebolio autorske dječje bolesti, njegova je lirika mediteranski prozirna i dekadentna, očišćena od naznaka mladalačkog aktivizma i dramaturgije čime se svrstava u kategoriju autora kao što je Danijel Dragojević. Nema potrebu dokazivanja čitatelju, piše za sebe, a drugima tek daruje privilegiju pristupa rezultatima tog kontinuiranog kreativnog procesa. To su u svakom slučaju značajke čovjeka koji je previše aktivan da bi se ograničio na samo jedno polje, a ponekad je i jedan život prekratak da bismo se ostvarili na tom jednom u punom smislu riječi. Utoliko njegovo životno djelo zahtijeva prostor puno opširniji i fleksibilniji od jedne recenzije, no *Kazalo* nam otvara barem mali prozor u sve ono što se u Maroevićevoj bogatoj ostavštini krije. Svoju prvu zbirku *Primjeri* objavio je 1965, nakon čega je uslijedio impresivan niz od još jedanaest zbirki, od kojih je pretposljednja, *Redak mulja, redak pjene*, objavljena 2013. Pored toga, i brojne pjesnič-

ko-grafičke mape, eseje, kritike, studije i antologije. Član HAZU od 2002, bio je prepoznatljiv i u krugovima van kulturne scene putem različitih medija koji su pratili njegov rad. Najnovija zbirka jeste doduše laganije štivo od njegovih studija, no njezina pitkost ničim ne implicira banalnost. Nekolicina pjesama posvećena je kolegama poput Danila Kiša, Tomislava Brleka, Kolje Mićevića itd. Govori o inovativnosti razmišljanja o predmetu forme, promjenama ili intervencijama kako bi iz poznatog dobio novo i očuđeno. Poezija u Katalogu gotovo je pa manifestno grumen gline koji autor pokušava preoblikovati na način koji je barem njemu dosad neviđen, što sam proces čini uzbudljivim čitatelju:

*Mjesecima razbijam glavu namjerom
Da sklop deseterački preobratim
Na drugi kalup, jedanaesterački,
Al ispao je, eto, dvanaesterac*

(Otpuh praha)

Maroevićeve pjesme mogle bi se jednako tako nazvati opservacijama, jer je riječ o nepretencioznim, ali preciznim slikama koje bez previše stilske dekoriranosti idu u srž onoga što autor želi iskazati, ili barem bez namjere da našu pažnju usmjeri u određenom smjeru. U poglavlju *Dru-gi dvoranin* bavi se lirskim subjektom, odnosno njegovom prirodom i ulogom. Taj studiozni pristup u ovako stihovanom obliku dobiva posve novu težinu, prelazeći iz teorijskog u metafizičko. Tu je donekle riječ i o zamjeni uloga, pretvarajući pisca u sveznajućeg pripovjedača kojem poklanjamo svoje povjerenje kako bi nas proveo kroz vlastitu sliku svijeta u zbirci. Čitajući, osjeti se svestranost Maroevićeva djelovanja, odbijanje žanrovskih i stilskih ograničenja: sam postavlja vlastita pravila, a njegova preklapanja sa svije-

tom likovnosti daju se naslutiti, posebno njegova bliskost s poznatom tapiseristicom Jagodom Bujić jer je u nekoliko navrata bio angažiran na njezinim izložbama i pisao o njezinu radu. Studirao je povijest umjetnosti kod Gamulina i Preloga, od početka se okrenuvši miljeu Mediterana koji je u dobroj mjeri formirao njegov ljudski i umjetnički prosede. To se da naslutiti i temama i autorima kojima se bavio, od kojih mnogi gravitiraju upravo tom teritoriju, bilo kulturološki, bilo emotivno. Autor se predstavlja kao ličnost podijeljena između trubadura i filozofa, a da pritom ne prevagne ni u jednu od tih dviju krajnosti, ostavljajući dovoljno prostora za razvijanje oba jednakopravna narativa. Stihovi su to zapravo o stihovima kao takvima, seciranje i analiza jezičkog i ludičkog "aparata" s kojim raspolaže pisac, a u ovom slučaju to je poprilično širok raspon. Značajka je razvijena autorskog potpisa u raspoznavanju prave forme i "melodije" ovisno o željenom efektu ili povodu. Stoga je, osim odmjerene i samokontrole, *Kazalo* primjer poezije prožete radošću, koja povremeno otkliže u ceremonijalno i deklamatorsko, ali nikada u parodiju. Umjetnost, kada je iskrena i doista proživljena, ne može biti parcijalna, ili kao što se danas često razbacuje frazom "part time job". Onome tko u njen prostor ulazi jer ima potrebu nešto reći, stvoriti i podijeliti s drugima, ona će uzeti sve, ali samo ako on u tome vidi bogatstvo koje je primarno duhovne i estetske, a tek onda materijalne prirode, koja je u svemu, a u umjetnosti pogotovo, vrlo relativan pojam.

U ovoj zbirci Maroević pristupa čak i temi vlastite smrti, no ona nije opterećena ni fatalizmom ni patetikom, nego smirena, odmjerena i jednostavnog sloga kako bi maksimalno pojednostavio odnos vlastitog teksta i čitaoca. Već sada smo, kada nas je autor napustio, u prilici čitati pjesme poput *Vrata nepovrata* u kojoj piše o onima koji su kroz ta vrata prošli prije, odnosno koji tek trebaju proći. Ljudi se ne boje toliko smrti koliko boli kao da nam poručuje, i zapravo je sve to prolazno, osim onoga što za nama ostaje. Samim time pjesma dobiva jedan

drukčiji i empirijski karakter, dilema više nije u razlogu ili perspektivi smrti, nego u njenoj prirodi i konačnosti koja ne izaziva nemir nego spokoj, pomirenost. To je vrsta mudrosti koja kod većine dolazi s godinama, a u poeziji je prisutna od početka, pogotovo otkad je karikaturni stereotip pjesnika-boema postao više stvar vica nego stvarnosti. Današnji su vrhunski pjesnici ljudi od krvi i mesa koji otvaraju vrata svoje kuće duha kako bismo u nju slobodno ušli, a u poneki ostaju iza zatvorenih, kontemplirajući uz minimalni kontakt s javnošću. Srećom, Maroević pripada prvoj skupini, i zato je ova zbirka kao neko uputstvo za duhovnost bez imperativa dogmatičnosti.

Kazalo je doličan zaključak dugotrajnog i opsežnog djela istinski renesansnog čovjeka, koji je u jednom intervjuu rekao "čeka me još mnogo obaveza". Vjerujem da će i iza svojih *vrata nepovrata* imati mnoge obaveze, ako je suditi po ovoj zbirci. No teško je pisati u ovakvim prigodama a da se to ne pretvori u nekrolog. To bi se moralo izbjeći prije svega jer nas je Maroević doduše napustio, ali njegova knjiga tek počinje živjeti. A to je samo po sebi dobar znak.

Branko Maleš

Povratak starog smisla i konstrukcija novih motiva

Ervin Jahić: *Strah je naručitelj mjere* (izabrane pjesme 2016 – 1994)
Izbor i predgovor Tonko Maroević, Buybook, Sarajevo/Zagreb – 2019.

© Branko Maleš

Dругu knjigu izabranih pjesama Ervina Jahića predgovorom otvara Tonko Maroević jedan od vodećih stručnjaka i vrlo agilni tumač složenog višedesetljetnog meandriranja suvremene hrvatske poezije. Prvom zbirkom *Oko andaluzijskog psa* iz 1994. Ervin Jahić priključuje se u to doba hrvatskoj poetskoj avangardi, tj. radijaciji fragmentariziranog smisla označiteljske prakse, a kontra tada izdebakliranog, uobičajenog Smisla. Upravo putem određene upotrebe jezika – označiteljskim permutiranjem, a još više fenomenološkom redakcijom u odnosu na dotadašnji iscrpljeni smisao, okljaštren spomenutim autorovim postupcima, Jahić je u to doba u potrazi za pravadnim, čistim i nekontaminiranim smislom.

Termin “semantički konkretizam” i ranije, a i sada slabo prolazi u klasične hrvatske kritike, osobno me to ne zabrinjava, iako držim da dobro pogađa – u to doba – prevlast jezika nad nevjerljivim smislom aktualnog svijeta. Iz početne radijacije označiteljske prakse Jahić u poetici rabi zaokret – on je dobrodošao određenom tipu klasičnije hrvatske literarne kritike. Spomenuti zaokret očito se vidi u upotrijebljenom diskursu i u registru motiva. Nova poezija, tj. novi diskurs i nova motivska rešetka, simpatičnija je klasičnoj kritici, kao što se i očekivalo. *Kristali Afganistana*

i *Nemjesto* zbirke su koje upotrebljavaju angažirani psihološko-realistički opis suvremene nevolje plus simpatiju i empatičnost spram obitelji.

U prvim zbirdama autor ne upotrebljava opis, nego okljaštren jezik u označiteljskoj realizaciji ili fenomenološkoj redukciji. Prethodni, u izvedbi vrlo fragmentariziran persifrizirani neobarokizam autor, čineći zaokret u poeziji, napušta, te se u novim, drukčije strukturiranim knjigama, u *Kristalima Afganistana* te u *Nemjestu*, ponovno osjetnije upotrebljava angažirani psihološki realistički opis suvremenih nevolja svijeta kao i otvoreno napuštanje neobarokizma i strast označiteljskog iskaza u korist angažiranog političkog diskursa. Bujnost prethodnog iskaza smjenjuje se klasičnijom opremom Subjekta i njegova diskursa. Vlastitim zaokretom u govoru, Jahić zreljim knjigama ostavlja fragmentarizacijski jezik unutar označiteljske ideologije, pa otkriva dobru staru humanost u stihovnoj i smisaonoj tečnosti; autor rečeno podupire na poznatim svjetskim primjerima pa je, uz humani politički iskaz, novi autorov Smisao prije svega angažirane, humane – realističke intonacije, a zaokret se, prije svega vidi, u diskursu i registru motiva, a vraća se poštovanom realističkom opisu psihološkog stanje. Subjekt je sada jasan, human i angažiran. Strah je naručitelj mjere, kaže autor u naslovu svojih iza-

© Adrijana Vidić

branih pjesama u bosansko-hrvatskom izdanju, a autor se i u komentaru ratne nevolje u Afganistanu stavlja dakako na stranu pravde i humanosti u zemlji teške budućnosti.

U prvim zbirkama E. Jahić rabi avangardni diskurs (“sve prolazi”), upotrebljavajući postupak dekonstrukcije (socijalnog konteksta) te postupak postmodernističkog Orfeja, tj. okretanja unazad pa se do obrata u vlastitom diskursu – služi figurama melankolije i postholokaustičnim pejzažom. *Kristali Afganistana* i *Nemjesto*, dvije zbirke E. Jahića koje znače autorov zaokret pa i vidljivi prekid s iskidanom sintaksom tehnološke prirode ili pak izlaza iz terminološko-tehnološke sfere. Zbirke su to koje upotrebljavaju sada bitno drukčiji diskurs od onog uspaljenog mladog Jahića, pa u novim zbirkama rabe angažirani psihološko-realistički opis suvremene nevolje svijeta.

Smisao ponovno dolazi u prvi plan: prije se služio fragmentariziranim smislom i Nedostatkom, a sada ponovno Posjedom starih orijentira. U novom govoru, a to je zapravo stari govor uz pomoć starih klasičnih orijentira, javlja se političko-mo-

ralni etički izlaz iz aspekta radikalnog angažmana i moralizatorske časti pa trenutno ostavlja po strani (post)modernističke strategije. Iz duboko izdebaklirane stvarnosti Jahić postaje hrabar i kompetentan kritičar loše aktualnosti. U *Nemjestu* nema više mjesta za dojučerašnju melankoliju, Jahić napušta postmodernistički melankolični melanž, te nastupa kao ogorčeni empirist socio-moralizatorskog angažmana i skraja religiozno-mudrosne ili pak ogoljelo-konfesionalne poetske tekstove. Ako se, naime, ne govori, završava se u asimboliji: šutnji, ludilu, smrti... Protuteža Gubitku jest (autorova) sublimacija, tj. estetika vrijednosti. U Jahića, ogorčenog i realističnog pisca i komentatora, ostaje još mjesta za Ljepotu, ali sve manje. Zahvaljujući opakom svijetu na svojevrsnom zalasku. Nije riječ, dakako, nipošto o kapitalizaciji, nego o pomalo nesnosnim zahtjevima puke stvarnosti, teškoće oko pogleda u vlastito lice... Ovim izborom puni i nadodaje neku vrstu inventara i obnavlja svoje tematske opsesije u fenomenu pojavnosti iz skorašnje javno-privatne povijesti svojeg dosadašnjeg pjesničkog opusa.

FOTO-ATELIER

Foto-atelier
**Adrijana
Vidić**
Sudnji don

© Adrijana Vidić

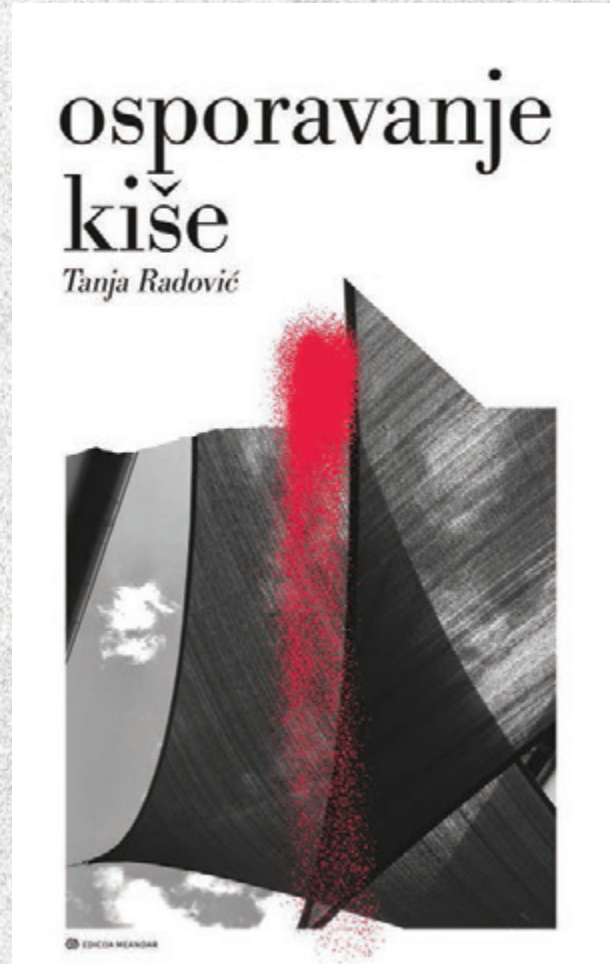
Franjo Nagulov: *Bilo jednom na Divljem istoku*

Nagulov piše izravno, beskompromisno, žestoko o aktualnom vremenu, o poraću kojim dominiraju tjeskoba, razočaranje, depresija, PTSP, beznade i nepotizam...

Tanja Radović: *Osporavanje kiše*

Priče Tanje Radović se iz tematsko-strukturalnog okvira gledano i čitano bave uporno i strasno upravo s tim pitanjem: kako prazninu, praznost dara (života, egzistencije, vjerovanja ili...) otvoriti i nositi sa sobom, kako je predati drugom ili kako je sačuvati!

(Miroslav Mićanović)

Négar Djavadi Dezorijentalna

s francuskoga prevela Vanda Mikšić

PRIX de l'Autre Monde PRIX du Style PRIX Emmanuel-Robès PRIX Première PRIX littéraire de la Porte Dorée PRIX du Roman

Drago Jančar Pa i ljubav

sa slovenskog prevela Anita Peti-Stantič

AUSTRILJSKA
DRŽAVNA NAGRAĐA
ZA EUROPSKU KNJIZEVNOST NAGRAĐA
KRESNIK

Négar Djavadi: *Dezorijentalna*

Dezorijentalna, (...) otkačena Tisuću i jednu noć, u kojoj je pripovjedačica jedna Šeherezada koja sluša Joesa Strummera i The Communardse, jedna dezorijentirana Orijentalka...

(Libération)

Drago Jančar: *Pa i ljubav*

Pa i ljubav nije, kao što možda sugerira naslov, ljubavni roman, a nije ni povijesni roman, nego roman o ljubavi.

(Delo)